

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİMDALI

HİTİTLERDE MÜZİK, MÜZİK ALETLERİ VE MÜZİSYENLER

Doktora Tezi

Gülgüney MASALCI ŞAHİN

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİMDALI

HİTİTLERDE MÜZİK, MÜZİK ALETLERİ VE MÜZİSYENLER

Doktora Tezi

Gülgüney MASALCI ŞAHİN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Turgut YİĞİT

Ankara 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİMDALI**

HİTİTLERDE MÜZİK, MÜZİK ALETLERİ VE MÜZİSYENLER

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Turgut YİĞİT

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Turgut YİĞİT

.....

Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK

.....

Prof. Dr. Esmâ REYHAN

.....

Doç. Dr. Leyla MURAT

.....

Dr. Öğr.Üyesi Özlem SİR GAVAZ

.....

Tez Sınavı Tarihi: 11.04.2018

Tez Doğruluk Beyanı Belgesidir.

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,**

Prof.Dr. Turgut Yiğit danışmanlığında hazırladığım “Hititlerde Müzik, Müzik Aletleri ve Müzisyenler (Ankara.2018) ” adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

**13.04.2018
Gülgüney MASALCI ŞAHİN**

ÖNSÖZ

Hititlerde müzik, kutlamaların, kutsamaların merkezinde ve bu ritüellere yön veren bir noktadadır. Bu bakımdan bayram törenleri hiç kuşkusuz ki müziğin en yoğun kullanıldığı yerlerdendir. Tanrılar ve insanlar gerek insan sesini kullanılarak şarkılar vasıtasıyla, gerek müzik aletlerinin icrasıyla memnun edilmek istenmiştir. Bunun yanı sıra müzik kimi zaman sağaltımın gerçekleştirilmesi için büyüye eşlik etmiştir. Kimi zaman ise verilmek istenen coşkuyu sağlamak üzere savaşta yardımcı roledir. Müziğin etkisi ve önemi efsanelere konu edilmiş, yas tutarken dahi ölümler müzikle uğurlanmak istenmiştir. Hayatın içindeki yeri dolayısıyla günümüzde de pek çok yönden benzeşmektedir. Tüm bu saydıklarımızın ne şekilde gerçekleştiğini aktarmak üzere çalışmamızda müziğin kullanımını, müzik aletleri ve müzisyenleri; çivi yazılı metinler ve arkeolojik belgeler ışığında incelemek istedik. “Hititlerde Müzik, Müzik Aletleri ve Müzisyenler” adlı bu tez konusunu öğrencisi olmaktan her zaman gurur duyacağım hocam Dr. Sedat Erkut ile yüksek lisans çalışmamıza devam ederken belirlemiş ve yüksek lisans tezimin de bu konuya bir giriş niteliğinde olacağını düşünmüştük. Tezimizin sonlarına yaklaşırken ne yazık ki değerli hocamı kaybettik. Her şeyin apar topar yaşandığı bu dönem için kelimeler kıyafetsiz kalıyor... Hastalığı sırasında dâhi çalışmalarına katkıda bulunmaya gayret gösteren hocamı her zaman minnetle anacağım.

Tez danışmanlığım Prof. Dr. Turgut Yiğit tarafından hassasiyetle sürdürülerek tamamlandı. Kendisinin bu süreçteki destekleri ve katkıları benim için kıymetlidir. Hocama teşekkürü borç bilirim.

Çalışmalarım sırasında pek çok konuda farklı bakış açıları ile beni aydınlatan hocam Prof. Dr. İrfan Albayrak’a, desteklerini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Cahit

Günbattı'ya çok teşekkür ederim. Bu süreçte tezimle yakından ilgilenen Yrd. Doç. Dr. Özlem Sir Gavaz'ın pek çok konudaki desteği için teşekkür borçluyum. Her zaman desteklerini arkamda hissettiğim aileme ve elimi hiç bırakmayan sevgili eşim Adem Şahin'e minnet borçluyum.

Gülgüney MASALCI ŞAHİN

Ankara 2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
TRANSKRİPSİYON VE DİĞER YERLERDEKİ İŞARETLER	x
GİRİŞ	1
Eski Yakındoğu'da Müzik	7
i. Eski Mezopotamya'da Müzik	7
ii. Ugarit'te Müzik	9
iii. Eski Mısır'da Müzik	14
iv. Eski Anadolu'da Müzik	19
a Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Müzik	19
1. BÖLÜM HİTİTLERDE MÜZİK	24
1.1. Müziğin Kullanıldığı Yerler İle İlgili Belgeler	27
1.1.1 Bayram Törenleri Metinleri	27
1.1.2 Mitolojik Metinler	29
1.1.3 Ölüm Ritüelleri ile İlgili Metinler	36
1.1.4 Tedavi Üzerine Metinler	38
1.2. Hititlerde Şarkı ve Şarkıcılık	40
1.2.1 Şarkılar	43
2. BÖLÜM : MÜZİK ALETLERİ	50
2.1. Vurmalı Çalgılar	54
2.1.1 <i>ḫuḫupal</i>	54
2.1.2. ^{GIS} <i>arkammi</i>	65
2.1.3. <i>galgalturi</i>	73
2.1.4. ^{GIS} BALAG.DI	81
2.1.5. ^{GIS} <i>mari</i>	84
2.1.6 <i>mukar</i>	87
2.2. Üflemeli Çalgılar	91
2.2.1. GI.GÍD	91
2.2.2. ^{SI} <i>šawatar</i>	96
2.2.3. <i>ŠULPATU</i>	106
2.3. Telli Çalgılar	108
2.3.1 ^{GIS} DINGIR.INANNA	108

2.3.2.	(^{GIS})ŠÀ.A.TAR/ TIBULA	136
3. BÖLÜM: MÜZİSYENLER		141
3.1.	^{LU} / ^{MUNUS} arkammiiala	142
3.2.	^{LU} BALAG.DI	146
3.3.	^{LU} kinirtalla	148
3.4.	^{LU} ħalliari	149
3.5.	^{LU} ALAM.ZU ₉	152
3.6.	^{LU} / ^{MUNUS} palwatalla	159
3.7.	^{LU} kita	166
3.8.	^{LU} GALA	166
3.9.	^{LU} šaḥtarili	173
3.10.	^{LU} NAR	175
3.11.	^{MUNUS} SİR	189
3.12.	^{MUNUS} KI.SIKIL	203
3.13.	^{MUNUS} zintuḫi	206
3.14.	^{LU} zilipuriiatalla	210
3.15.	^{MUNUS} ḫuwašanalla	211
3.16.	^{MUNUS} ḫazkara	213
3.17.	^{MUNUS} katra	214
3.18.	^{LU} . ^{MES} NAR ^{URU} Kaniš	216
3.19.	^{LÚ} ^{MES} ^{URU} Lallupia	218
3.20.	^{MUNUS} ^{MES} ^{URU} Tiššaruliia	219
3.21.	^{MUNUS} ^{MES} ^{URU} Ziplanta.....	221
3.22.	^{MUNUS} ^{MES} ^{URU} Nerik	222
3.23.	^{LU} SANGA	222
3.24.	^{LÚ} ^D U	223
3.25.	^{LU} A.ZU, ^{LU} AZU	224
3.26.	^{LU} SAGI.A	226
3.27.	^{LU} ašuṣatalla	228
3.28.	^{LU} . ^{MES} UR.GI ₇	229
3.29.	^{LU} ḫapi	229
3.30.	^{LU} ḫešta	231
3.31.	^{LÚ} ^{GIS} TUKUL	231
3.32.	^{LÚ} ^{GIS} GIDRU	232

3.33.	^{LU} <i>heštum(n)a</i>	234
3.34.	^{LU} <i>tarašīia</i>	234
3.35.	^{LU} <i>hazinirtalla</i>	234
3.36.	^{MUNUS} <i>taptara</i>	235

4. BÖLÜM: ARKEOLOJİK BELGELERDE HİTİT MÜZİĞİ 236

4.1.	Hitit Öncesi Dönemde Anadolu'da Arkeolojik Buluntularda Müzik	236
4.1.1.	Alacahöyük	237
4.1.2.	İkiztepe	238
4.1.3.	Demircihöyük	239
4.1.4.	Kültepe	240
4.1.5.	Horoztepe	241
4.1.6.	Acemhöyük	243
4.1.7.	Oylumhöyük	244
4.1.8.	Karkamış	245
4.1.9.	Konya-Karahöyük	246
4.1.10.	Tarsus-Gözlükule	247
4.1.11.	British Museum'da Bulunan Mühür Baskısı	248
4.1.12.	Beycesultan	248
4.1.13.	Uluburun Batığı	249
4.2.	Hitit Dönemi Arkeolojik Eserlerinde Müzik	250
4.2.1.	Alacahöyük	251
4.2.2.	İnandık Vazosu	254
4.2.3.	Hüseyindede Vazosu (Küçük Vazo)	259
4.2.4.	Hüseyindede Vazosu (Büyük Vazo)	262
4.2.5.	Bitik Vazosu	266
4.2.6.	Alışar	269
4.2.7.	Eskiyapar.....	270
4.2.8.	Kabaklı	271
4.2.9.	Boğazköy	272
4.2.10.	Yumruk Biçimli Kap	276
4.3.	Demir Çağında Müzikle İlgili Sahneler	280
4.3.1.	Geç Hitit Dönemi Kaya Kabartmaları	280

4.3.1.1. Karatepe	280
4.3.1.2. Karkamış	282
4.3.1.3. Zincirli	286
4.3.1.4. Maraş	288
4.3.1.5. Tell Halaf	290
4.3.2. Kaman-Kalehöyük	291
SONUÇ	293
KAYNAKÇA	298
ÖZET	317

KISALTMALAR

ABoT	Ankara Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletleri, İstanbul, 1948
Anatolia/ Anadolu	Journal of the Institute for Research in Near Eastern and Mediterranean Civilizations of the Faculty of Letters of University of Ankara, Ankara.
An. Ar	Anadolu Araştırmaları, İstanbul.
AfO	Archiv für Orientforschung, Berlin.
AHw	W. von Soden, Akkadisches Handwörterbuch unter Benutzung des lexikalischen Nachlasses von Bruno Meissner. Wiesbaden, 3 Bände: I 1965, 2. Aufl. 1985; II 1972; III 1981.
ANES	Ancient Near Eastern Studies.
AoF	Altorientalische Forschungen, Berlin, 1974 vd.
ay.:	Arka yüz.
bkz.:	Bakınız.
CAD	The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago. Chicago – Glückstadt 1956 vd.
CHD	The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (Ed.Hans G. Güterbock, Harry A. Hoffner, and Theo P. J. van den Hout). Chicago, 1980 vd.
CT	Cuneiform Text from Babylonian Tablets, & c., in the British Museum Part XXV , London 1909.
CTH	E. Laroche, Catalogue des Textes Hittites, Paris 1971.
CoS	The Context of Scripture, (William W. Hallo/K. Lawson Younger, Jr./Hoffner, HarryA., Jr./Robert K. Ritner (Ed.),

	Leiden/Boston/Köln 1997, 2000, 2002.
DBH	Dresdner Beiträge zur Hethitologie
DTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.
FHG	Laroche, E., Fragments hittites de Genève.
FS Carruba	Studi di Ittitologia in onore di Onofrio Carruba, (Archi, Alfonso/Pecchioli Daddi, Franca (Ed.), Roma, 2004
FS Hoffner	Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. on the Occasion of His 65th Birthday,(Beckman, Gary/Beal, Richard/McMahon, Gregory (Ed.)), Winona Lake, Indiana, 2003.
GS Imparati	Anatolia antica. Studi in memoria di Fiorella Imparati, (de Martino, Stefano/Pecchioli Daddi, Franca (Ed.),, Firenze, 2002.
HbOr	Handbuch der Orientalistik, Leiden.
HW	J. Friedrich Hethitisches Wörterbuch, Heidelberg, 1966.
HZL	Neu- Rüster, Hethitisches Zeichenlexikon, 1989, Wiesbaden.
IBoT	İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri.
ICK	Inscriptions Cuneiformes du Kültepe, Praha.
JANER	Journal of Ancient Near Eastern Religions
JCS	Journal of Cuneiform Studies.
JNES	Journal of Near Eastern Studies, Chicago.
KBo	Keilschrifttexte aus Boghazköi, Leipzig / Berlin 1916 vd.
KUB	Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin, 1921 vd.
KZ	Kuhns Zeitschrift, Berlin; Gütersloh; Göttingen Bd. 1-100, 1852-1987.
MAOG	Mitteilungen der Altorientalischen Gesellschaft, Leipzig.
Mém.	Mémorial Atatürk. Études d'Archéologie et de Philologie anatoliennes Ed. Recherches sur les civilisations, Paris 1982.

MIO	Mitteilungen des Instituts für Orientforschung, Berlin, 1953 vd.
M. Ö.	Milattan Önce
MVAeG	Mitteilungen der Vorderasiatischen (1922'den itibaren) Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft, Leipzig, 1896-1944.
No.	Numara
OA	Oriens Antiquus, Rome 1966 vd.
OIP	Oriental Institute Publications, Chicago 1924 vd.
OLZ	Orientalistische Literaturzeitung, Leipzig, 1898 vd.
OrNS	Orientalia. Nova Series, Roma.
öy.	Ön yüz
PIHANS	Publications de l'Institut Historique-Archéologique Néerlandais de Stamboul
PSD (e-PSD)	(electronic) The Pennsylvania Sumerian Dictionary.
RA	Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale, Paris.
RAI	Rencontre Assyriologique Internationale.
RHA	Revue Hittite et Asianique, Paris, 1930 vd.
RS	Ras Shamra Texte
RSO	Rivista degli Studi Orientali, Roma.
s.	Sayfa
SEL	Studi epigrafici e linguistici sul Vicino Oriente antico
SMEA	Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici
StBoT	Studien zu den Boğazköy-Texten, Wiesbaden.
Sum.	Sumerce
TCL	Musée du Louvre, Textes cunéiformes.
THeth	Texte der Hethiter.
TPS	Transactions of the Philological Society, Oxford ,1854-1987;

1988 vd.

VBot Verstreute Bogazköi-Texte, Marburg.

Vd. Ve devamı

ve diğ. ve diğerleri.

TRANSKRİPYON VE DİĞER YERLERDE

KULLANILAN İŞARETLER

- [] : Tabletın o kısmının kırık olduğunu gösterir.
- [()] : Yuvarlak parantez içindeki kısmın metnin dublikatı veya paralelinden tamamlandığını gösterir.
- [x] : Kırık metin yerlerinde sayısı hesaplanmayan işaretler için kullanılmıştır.
- [. .] : Kırık metin yerlerinde sayısı takriben hesaplanabilen işaretler için kullanılmıştır.
- () : Tercümenin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan ilaveleri gösterir.
- + : Direkt “join” leri gösterir.
- (+) : İndirekt “join”leri gösterir.
- < > : Metni yazan kâtip tarafından, yanlışlıkla unutulmuş işaretleri içine alır.
- ? : İşaretin okunuşunun kesin olmadığını gösterir.
- (?) : Tercümenin şüpheli olduğunu gösterir.
- [x] : Kırık metin yerlerindeki işaretler için kullanılmıştır.
- ... : O kısmın sağlam olduğunu fakat gerek görülmediğinden alınmadığını gösterir.
- ! : Kendinden önce gelen işaretin normal olmadığını gösterir.
- ,
— : Tabletın paragraf ayrımını gösterir.
- x : Okunamayan işaret veya işaretleri gösterir.

- x +1 : Tabletın baş kısmının tam olmadığını, numaralamanın görülen bu ilk satırdan başlatıldığını belirtir.
- ' : Satır sayısı üzerinde kullanılır. Tabletın baş kısmının tam olmadığını, numaralandırmanın görülen ilk satırdan başladığını gösterir.
- ' ' : İlk satırı kırık olan ve görülen satırlarla arasındaki boşluktan dolayı tahmin olarak verilen satır numarasını gösterir.
- : Hititçe ve Akadca kelimeleri içeren işaretlerin arasına konur.

GİRİŞ

İnsan doğumuyla birlikte ilk sessizliğini bozmuştur. Yaşam mücadelesi içinde hayatta kalmaya çalışıp karnını doyurmaya, barınmaya uğraşırken doğa onun için gizemini korumuştur. Açıklayamadığı, anlayamadığı ve baş edemediği pek çok şey gözünde kutsallaşmıştır. Doğadaki sesleri işitmiş ve kendi sesiyle onlara karşılık vermeye çalışmıştır. Duyduklarını taklit etmiş ve ritim duygusuyla tekrarlar yapmıştır. Ayinler ile kendisi için kutsal olan varlıklara sesini duyurmaya çalışmıştır. Ayrıca ölüm, bayram, evlilik, doğum gibi farklı duyguları barındıran zamanlarda sesini, ritimleri ve sonunda müziği yaşamına eklemiştir. Kimi zaman eğlenmek, kimi zaman ağıt yakmak için ve bazen de rahatlatıcı etkisinden dolayı müziği kullanmıştır. Geçmişten günümüze bu durum değişmemiş ancak elbette ki gelişmiştir. İnsanlar hala dini törenlerinde, bayramlarında seslere ve tınlara yer vermektedirler. Hala ağıtlar yakmakta ve mutlulukta da sevinçte de müziği hayatlarına kabul etmektedirler. Efsaneler ve söylenceler özellikle telli çalgılarla eşlik edilerek dile getirilmiştir. Bu gelenek de günümüze kadar ulaşmıştır. Bu gelenek yoluyla anonim dediğimiz pek çok türkünün yörelerine ait ne çok hikâye aktardığına şahit olmaktadır.

Müzik pek tabii ki yalnızca halkın içinde, halka kalmamıştır. Resmi törenlerin, seremonilerin ve hatta kimi zaman cenazelerin bile başrolüne yerleşmiştir. Bu bakımdan müzik, doğası gereği bir toplumun sosyal, kültürel, dini, politik ve ekonomik sistemine bağlıdır ve farklı bakış açılarıyla değerlendirilebilir niteliktedir (Emerit, 2013: 3).

İnsanın kendi sesini kullanmasının yanı sıra doğadaki hayvan kemiği, ağaç, hayvan bağırsağı ve birçok malzemeden çalgı üretimi de erken devirlerden itibaren başlamış ve gelişerek bugünlere kadar gelmiştir. Bugün kullanılan pek çok çalgının atası o dönemlerde daha ilkel formlarda görülmektedir. Dünyanın kimi yerlerinde

hayvan kemiğinden yapılma binlerce yaşa sahip Paleolitik döneme dek giden kemik flütler bulunuyorken¹ Anadolu'nun da bu durumdan geri kalmamış olabileceği akla gelmektedir. Tunç çağına gelindiğinde Horoztepe'den ele geçen darbuka, Alacahöyük'ten çıkarılmış sistrumlar ve Kültepe'de ele geçen çalparalar da bunun kanıtıdır. Tüm bunların öncesinde Neolitik dönemde Çatalhöyük'te yer alan duvar kabartmaları da Hitit dönemindeki *Teteşhapi* ve *Inara* kültündeki boğa ve leopar kostümlü dansçılarla mukayese edilerek onların da bir çeşit av dansı etmiş olabileceği savı da ortaya atılmıştır (Dinçol, 2003:1). Filolojik açıdan Hitit öncesi Anadolu'ya baktığımızda Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda “müzişyen/şarkıcı” unvanlı kimselerin bulunduğu ve bu kişilerin belki de çeşitli görevleri yerine getirmeleri karşılığında birtakım madenler ya da hububat aldıkları kaydedilmiştir.

Anadolu'nun uzun süre hâkimiyetini elinde tutmuş uygarlıklardan biri olan Hititler, M.Ö. 2.bin yılın sonlarında bu topraklarda bir siyasi birlik kurarak egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Hititlerin kültür birikimi hakkındaki bilgilerimiz devlet arşivlerinden elde edilen çivi yazılı tabletler ile Hititlerle ilişkide bulunmuş uygarlıkların kayıtlarına ve ortaya çıkarılmış arkeolojik verilere dayanmaktadır. Hititler'in müziğine ait bilgilerimiz de yine bu devlet arşivine aittir.

Hititler döneminde müzik çalışmamız, yüksek lisans tezi konumuzla bağlantılıdır. Yüksek Lisans tez çalışmamızda Hititler'in kullandığı müzik aletlerinden

¹ Almanya, Hohle-Fels 2008 yılı kazılarında 28,1cm boyunda 8 mm çapında yaklaşık 35 bin yıllık bir flüt ele geçmiştir(Conard, N. J., Malina, M., Munzel S. C.; “New flutes document the earliest musical tradition in southwestern German”, *Nature* 460, 2009: 737-740).

biri olan “lir” çalgısı üzerinde durmuş ve müzik konusunda bir başlangıç yapmıřtı². Bu bakımdan doktora çalışmamızda lirler konusunu yeniden ele alırken zet olarak sunmayı uygun bulduk.

Hititçe ivi yazılı belgelerde müzik konusunu araştırırken internet portalı *hethiter.net*, gerek Hititçe metinlerin katalogunu (*CTH*) ve dizinini taramak (*Konkordanz*), gerek çivi yazılı metinlerin yayınladığı yerleri, iviyazılı metinler di konuyla ilgili bibliyografyayı tespit etmek, gerekse çivi yazılı tabletlerin fotoğraflarını inceleyebilmek açısından önemli bir kaynak olmuştur. Portalda hen kelime taraması yoluyla sözcüğün geçtiği belgeleri bulma kısmı yeterince gelişmiş değildir. Bu bakımdan Hititçe sözlükler, müzikle ilgili terimleri taramak açısından kullanılmıştır. nal’ın son yayınladığı sözlük ise bu anlamda Hititçe- Türkçe dışında Türkçe- Hititçe bölümünün de bulunması bakımından oldukça kullanışlıdır (nal, 2016).

Müzikal terimlerin tespiti, içinde geçtiği metin konteksinde birlikte kullanıldığı fiillerle ve sonrasında ya da öncesinde geçen başka şarkı, müzik, dans öğeleriyle ya da yine eylemi gerçekleştiren kimselerle ilişkili olarak gerçekleşmektedir. Kimi zaman da modern dillerdeki benzerlikleri ile net bilgiye sahip olamadığımız nesnelerin müzik aleti olabileceği kaydedilmiřtir³.

Hititlerde müzik konusu pek çok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Max Wegner konuyu 1957 yılında *Musik in Geschichte und Gegenwart Band 6*’da “*Hethitische Musik*” başlığıyla ele almıştır. Badalı, 1991 yılında bayram törenlerinde geçen müzikle ilgili bölümlerin yalnızca transkripsiyonlarını “*Strumenti musicali, musici e musica nella celebrazione delle feste ittite*” başlığıyla *THeth* 14’te yayınlamıştır. Schuol’un

² Masalcı, G., “Hititlerin Kullandığı Bir Müzik Aleti: GIş DINGIR.INANNA”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

³ Bu konuya bir rnek “^{URUDU}*tambura-/tampura-*” sözcüğüdür (nal, 2007: 679) Bkz. Müzik Aletleri bölümü.

kapsamlı çalışması “*Hethitische Kultmusik*” 2004 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca yine genel anlamda müzik konusunu ya da müzisyen ve çalgılar üzerine pek çok çalışma yapmış araştırmacılar arasında de Martino, Alp, Polvani, Roszkowska, Kümmel, ve Dinçol bulunmaktadır.

Hititçe çivi yazılı metinlerin taranması için CTH, *Catalogue des Textes Hittites*, Laroche’un 1971’de yayınladığı Hititçe metinler kataloğu baş kaynaklarımızdandır⁴. Daha sonra Koşak ve Müller bu çalışmayı sürdürmüşlerdir⁵. Sırasıyla tarihi metinler, idari ve teknik metinler, hukukla ilgili metinler, bilimsel metinler (sözlük ve kelime listeleri), mitolojik metinler, ilahi ve dualar, ritüeller, kült envanterleri, bayram törenleri, yabancı ritüeller, Sumerce ve Akadca literatür ve diğer çeşitli metinlerin katalog numarası 1001’e kadar uzanmaktadır. Bu katalog içinde müziğe değinen belgeler arasında en büyük pay, bayram töreni metinlerinin ve ritüellere dair belgelerin olmuştur. Fakat konuyla ilgili bilgiler bununla sınırlı kalmamış, envanter metinlerinden kelime listelerine, tarihi metinlerden efsanelere, dualardan antlaşma metinlerine kadar Boğazköy arşivi içinde pek çok belgede müzik, müzik aleti ya da müzisyenlere dair bilgilere rastlanmıştır. Müzik ya da müzisyenlerin ana tema olduğu belgeler ne yazık ki Eski Mezopotamya ya da Mısır yazıtlarına göre sınırlı kalmaktadır. Ancak yine de belgeler, M.Ö. ikinci bin yılda siyasi birlik kurmuş bir devletin müziğine dair bir çerçeve çizmemize imkân tanımaktadır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz bayram törenleri ve ritüellerde birbirini tekrar eden birtakım müzikal aktiviteler gerçekleştirilmektedir. Siyasi ya da dini bir vurgu olarak müzik, protokolün yani kral-kraliçe ve kraliyet ailesinden kimselerin saray ve tapındaki mekânlara giriş çıkışlarında, tanrılara yapılacak sunulardan önce ya da sunular sırasında kullanılmıştır.

⁴ Laroche, E., *Catalogue des Textes Hittites*, Paris, 1971.

⁵ S.Koşak-G.G.W Müller, hethiter.net/: Catalog(2015-08-04)

İlerlerken konuyu kendi içinde müzik, müzisyenler, müzik aletleri olarak ayırmayı yerinde buluyoruz. Tezin birinci bölümünde  iviyazılı belgeler ışığında genel anlamda Hititlerde müzik, müziğin kullanıldığı yerler ve vokal müzik üzerinde duracağız.

İkinci bölümde ise müzik aletleri incelenecektir.  algılarla ilgili özel olarak kaydedilmiş metinlere sahip olamasak da ayrıntılardan yola çıkarak birtakım veriler elde edebilmekteyiz. Örneğin,  algıların yapıldığı malzemelerin listesi bir envanter kaydı gibi verilme de birlikte kullanılmış oldukları determinatiflerden yapıldıkları malzemeleri öğrenebiliyoruz. Ayrıca çalgılarla ilgili olarak boyutlarını belirten sözcükler kullanılması (aynı çalgının büyük, küçük formlarının olması) ya da metinlerde çift olarak belirtilmesi gibi özellikler ve bundan başka içerisinde sıvının dökülebilmesi ve buradan içilmesi gibi kaydedilen veriler ile küçük ipuçları yakalayabiliyoruz.

Çalgıların icrası konusuna geldiğimizde ise fiillerle ilgili sorunlar pek çok kez ara tırmacılarca tartışılmıştır. “Vurmak” anlamına gelen sözcükler (*wal -*, * at-/hazzik-* gibi) filologlarca çeşitli şekillerde değerlendirilmiş mızrapla vurmak, parmaklarla telleri çekmek gibi anlamlar  ne sürülmüştür. Bu konuyu da müzik aletlerinde konusu geçtiğinde aktararak kendi yorumlarımızı da ortaya koyacağız. Fiiller,  algıların vurmalı, üflemeli, telli sazlardan hangi sınıflara karşılık gelebileceğini saptayabilmek adına önem taşımaktadır. Yapılan eski çalışmalar incelendiğinde, pek çok çalgının günümüzdeki çalgılarla eşitlenmesi bakımından sıkıntılı olduğu gözlemlenmektedir. Konunun üzerinde çalışılırken için içine biraz da müzikal bilginin girmesinin gerekli olacağı anlaşılmıştır. Bu bakımdan Eski a  müziği ve müzik aletleri m zikologların da ilgisini çekmiş ve onlar da çalışmaları arasına dahil etmişlerdir. Özellikle Antik Mezopotamya müziğinde ve Hititler’in  a da ı bir dönemde Ugarit’te çıkarılan belgelerde çeşitli nota sistemlerinin (notasyon) olduğunun belirlenmesi ilgi çekicidir.

Günümüzde kullanılan notasyon İonialı filozof ve matematikçi Pythagoras (M.Ö. 570-495) tarafından yazıya dökülmüştür. Öncesinde bir nota sistemi olmasına şüphe ile yaklaşırken nota olarak düşünülen işaret ve yazıların tel numaralarına işaret etmiş olabileceği tartışılmıştır. Ne yazık ki Hitit Dönemi'nde benzer bir nota sistemine rastlamıyoruz. Hitit müziğine dair kayıtlar bu açıdan Mezopotamya'ya göre daha basit bir sistem içindedir diyebiliriz.

Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan kısım Hitit müziğini icra eden müzisyenlerdir. Herhangi bir çalgı çalma yeteneği olan ya da şarkılar söyleyen kimselerin bazılarının tek görevi müzisyenlik olmakla birlikte kùltte ya da devlet sistemi içinde başka görevleri bulunan ve yeri geldiğinde müzisyen olarak karşımıza çıkan görevliler de mevcuttur. Günümüzde olduğu gibi din görevlilerinin çeşitli ilahiler söylemesi ya da korolarının olması bizi şaşırtmamaktadır. Bu müzisyenlerden kimisi oldukça yetenekli olup şarkı söylerken aynı zamanda müzik aleti çalabilmekte ve hatta dansıyla törenlerde yer almaktadır. Hitit müziğini icra eden müzisyenler arasında yabancı müzisyenlerin bulunuyor olabileceği ihtimali de bulunmaktadır. Savaşlar sonrası ÷lkeye getirilen esirler arasında zanaatkarların yanında sanatçı kimselerin de yer alması olası bir durumdur. Bazı kadın şarkıcıların isimlerinin sıralandığı çivi yazılı tabletlerde, bu kişilerin hangi şehir ve kasabalardan oldukları, hangi zengin kimseler ya da sarayların himayesinde bulunduklarına dair kayıtlar tutulmuştur (KBo X 10; KBo II 10; HT 2).

Kùltür tarihçilerinin çok kullandığı imgelerin kullanımı, eski çağ tarihinde kısıtlı olsa da yine de yazılı belgeleri desteklemek ve döneme ait insan, eşya, tören gibi olguları zihnimizde canlandırmamızı sağlaması açısından faydalıdır. Bu bağlamda Hitit dönemine ait müziği incelerken belirli sayıda arkeolojik belge bize müzik aletlerini, müzik aletlerinin insan boyuna göre oranını ve boyutlarını, genel anlamda bir törenin icrasını, tanrılara sunulara ait sahneleri göstermektedir. Bu arkeolojik verilerden İnandık

kabartmalı vazosu bir kutsal evlilik törenini hikâye etmektedir. Yine Hüseyindede vazoları, Yumruk biçimli kap, Alacahöyük kabartmaları ve Geç Hitit dönemine ait arkeolojik belgelerde de törenlere ait sahneleri görmekteyiz. Dördüncü bölümde arkeolojik belgelerde müziğin yeri üzerinde durulacaktır.

Hitit müziği hakkında pek çok değerli yayının yapıldığından gerek çalgılar gerek onların günümüzdeki olası karşılıkları hakkında pek çok yorumda bulunulduğundan yukarıda söz etmiştik. Bu çalışmada hem bu yayınların derli toplu bir özeti yapılmak istenmekte hem de onlara eklenebilecek birtakım yorumlarla konuya dair bilgilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Hititlerin müziğini anlatmadan önce devamlı etkileşim halinde olduğu Eski Yakındoğu uygarlıklarının müziğine kısaca değinmek istiyoruz. Bu yolla benzerliklere ve kültür alışverişine dair izlerin karşımıza çıkacağını düşünüyoruz. Ayrıca Hitit öncesi dönemde Anadolu’da varlığını bildiğimiz Asur Ticaret Kolonileri Çağı belgelerindeki müzikle bilgilere ve Hitit dönemi ile olan ilişkisini de aktaracağız.

ESKİ YAKINDOĞU’DA MÜZİK

i. Eski Mezopotamya’da Müzik

Sumer, Asur ve Babil devletlerine ev sahipliği yapmış Mezopotamya bölgesindeki kazılarda ele geçen çok sayıda çivi yazılı tablet, mühür ve orijinal müzik aletleri ile kabartmalı kaplar, ortostatlar ve heykelcikler eski Mezopotamya’nın müziği hakkında bilgiler edinmemizi sağlamaktadır.

Müzik için kullanılan Akadca terim *nigûtu/ ningûtu*’dur (CAD n2: s.217 vd.) Sumerce ya da Akadca müzikle ilgili bir başka terim, “gù-dé= *nagû* “Neşeyle şarkı söylemek” (CAD n1: s. 123) anlamına gelmektedir. Mezopotamyada müzik, Sumer

ilahileri ve edebi metinlerinde, mitolojik metinlerde, leksikal belgelerde, saray ve tapınaklarda gerçekleştirilen törenlerde, evlilik seremonilerinde, büyü ritüelleri ile cenazelerde görülmektedir (Hickmann ve Stauder, 1970). Ayrıca Akadca krali yazışmalarda müzisyenlerin orduya eşlik ettiği kaydedilmiştir (Kilmer, *RIA* 8: s. 468).

Şarkı sözü Sumerce şir, Akadca *zamāru* sözcükleri ile ifade edilmektedir (*CAD* z., s.35 vd). Savaş, aşk, çalışma, gibi konular ve dini ilahiler içeren uzun şarkı listeleri bulunmaktadır. Orta Asur şarkı katalogunda (KAR 158) her bölümün sonunda Tanrı Enki/Ea anılmaktadır (Kilmer, *RIA* 8 : s. 468). Şarkıcılar arasında bir hiyerarşi bulunmaktadır. Aynı zamanda koro ve solonun ya da iki şarkıcının karşılıklı şarkı söylemesi olan antifonal söyleyiş Mezopotamya müziğinde de bulunmaktadır (Farmer, 1957: 234). Müzisyenlere törende orkestra şefliği yapılması hususunda ilginç bir bilgi, III.Ur Dönemi krallarından Şulgi'nin “gi-šu-nar-ra” “müzisyenin el-kamışı” ile müzisyenleri yönetmesidir (Kilmer, *RIA* 8 : s. 471).

En sık görülen iki müzisyen “nar=*nāru* (*nuāru,na'ru*)” (*CAD* n1: s.376 vd) ve “gala=*kalū*” (*CAD* k.: s. 91 vd)'dur. Müzisyenler tapınaklarda hem müzik aleti çalmayı hem şarkı söylemeyi öğrenmektedir. Asur ve Babil dönemlerinde Sumerce ilahiler de öğretilmekteydi. Müzisyen olarak yetiştirilen kimseler arasında körler de bulunmaktaydı. Yeni Babil Çağı'na tarihlendirilen bir çivi yazılı belgede, müzisyen olarak yetiştirilecek bir gencin üç yıllık eğitimine ilişkin uygulamalar ile bu eğitim için ustasının alacağı ücret kaydedilmiştir (Rashid, 2004: 133-134).

Eski Mezopotamya müziğinde notasyon sistemi olduğuna dair çeşitli çalışmalar ortaya konulmuştur. Ur kentinden çıkarına *Nabnītu XXXII* tabletinde Sumerce ve Akadca olarak dokuz tel numarasından söz edilmektedir. Bu tellerin dörtlü ve beşli aralıkları belirttiği ortaya konulmuştur (Kilmer, 1971; Duchesne-Guillemin 1984).

Müzik aletleri, telli, vürmalı, üflemeli çalgılar olarak sınıflandırılmaktadır. Telli çalgılar gerek yazılı belgelerde gerekse arkeolojik verilerde öne çıkan müzik aletleridir.

Ur standardında görülen lir çalan müzisyenin boğa lirin benzeri, Ur kazılarında ortaya çıkarılmıştır. Ur kentinde toplamda orijinal müzik aleti olarak dokuz lir ve iki arp kazılarda ele geçmiştir (Kilmer 1998: 12).

Hititlerin Mezopotamya'dan bazı gelenekleri kendilerine aktardıkları gözlemlenmektedir. Bazı çalgılar ve müzikal meslek gruplarının Hititçe metinlerde Sumerce olarak kaydedilmiş olması bunun göstergelerindendir.

ii. Ugarit'te Müzik

Günümüzde Suriye kıyısında Ras Şamra olarak bilinen Ugarit'in kazılardan sonra Neolitik Dönem'de dahi varlığına işaret eden buluntular ele geçmiştir. M.Ö. 3. Yüzyıla değin ticaret merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Kazılarda ele geçmiş tabletlerde Akadca, Mısır dilinde, Hititçe ve Hurrice, Kenanca ve Minos dilinde kaydedilmiş tabletler bulunması çevre devletlerle ilişkisine bir kanıt oluşturmaktadır (Kuhrt, 2010: 393 vd). Hitit Dönemi'nde ticari yönden konumuyla ön plana çıkmış ve M.Ö. 2. Binyılda en parlak dönemini yaşamıştır. Kuzey Suriye'den Hitit devletine taşınan tahıllara depo görevi görmüştür (Kınalı, 1963).

Ugarit'te saray müzisyenlerine ücretleri kıyafet aracılığıyla yapılmış ve eskiyen kıyafetleri karşılığında yenileri verilerek ödemeleri gerçekleştirilmiştir (Caubet, 2004: 120). Şarkı terimi olarak *ħalmi* sözcüğü bulunmaktaydı (Huehnergard, 1987: 87; Campbell, 2007: 200). Ugarit müziğinde Mısır'da Tanrıça Hathor'la özdeşleşmiş çalpara-şakşaklar kullanılmış ve üzerlerinde yine Hathor betimlenmiştir. Ayrıca başka zil, kastanyet gibi pek çok vürmalı çalgıyla birlikte ut, çifte flüt, boynuz gibi çalgılar kullanılmıştır (Caubet, 1987).

Ugarit-Ras Şamra kazılarında ele geçmiş üç tablet parçası olan RS 15.30 + 15.49 + 17.387 numaralı tabletler şimdi Şam Müzesinde bulunmaktadır. Tabletlerin ilk paragrafında Hurri dilinde bir ilahi olduğu ve ikinci kısmında ise bu ilahinin nasıl

seslendirileceğine dair müzikal notalar bulunduğu araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir (Wulstan, 1971; Kilmer, 1974). Bu tabletlerdeki hece ve sözcükler, Mezopotamya’da farklı bölgelerde bulunmuş tabletlerle benzerlik göstermektedir. Draffkorn Kilmer, 1960 yılında Akadça sayılar içeren matematik metinleri üzerine çalışırken Pensilvanya Üniversitesi Müzesinde bulunan ve Kasit Dönemi’ne tarihlenen tabletleri yayınlamıştır. Tabletler, matematiksel metinlere benzemekle birlikte bir müzik aletinin teli anlamına gelen “SA” işaretlerini barındırmaktadır. Bunun üzerine tabletlerin müzik aletinin tellerini aktarması dolayısıyla bir müzikal bir metin olduğu düşünülmüştür (Kilmer, 1963: 273 vd). Kilmer’in yayınladığı tabletler Ur’da ele geçen başka bir tablette de benzer tel isimlerinin olmasıyla daha anlaşılır hale gelmiştir ve müzikolog Duchesne-Guillemin ile birlikte Landsberger’e Armağan kitabında gözden geçirilerek yayınlanmışlardır. (Kilmer [Appendix Duchesne Guillemin], 1965: 261-68; Güterbock, 1970: 46). Gurney ve müzikolog Wulstan da müzikal tabletler üzerine çalışmış tel numaraları ve ses aralıkları üzerinde durmuşlardır. (Wulstan, 1971: 368). Ardından Ras Şamra tabletinin bulunması ve buradaki Hurrice ifadeler, müzikal terimler için yeni bir kaynak olmuştur. Bu Hurrice tablet CTH 835 numarası ile Hititçe metinler katalogunda kaydedilmiştir⁶. Tablet üzerinde yukarıda da sözü geçen pek çok araştırmacı çalışmalar ortaya koymuştur (Güterbock, 1970: 45-52; Wulstan, 1971: 365-382; Kilmer, 1974: 69-82; Duchesne-Guillemin, 1984:1-32; Rahn, 2011: 93-151; 204-269).

Emanuel Laroche, tabletleri yayınlayan ilk araştırmacıdır. Metnin ilk dört satırı bir Hurri ilahisidir. Bu satırların anlamı net olarak bilinmemektedir bu yüzden

⁶ http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=835

transkripsiyonunu eklemiyoruz. Satırlar arasında “Tanrıça *Nikkal*”ın adı görülmektedir.

Sayılarla ilgili kısma ait Laroche’un yayımladığı transkripsiyon şöyledir⁷:

5 *kab-li-te* 3 *ir-bu-te* 1 *kab-li-te* 2? x-x-x [ti]-ti-mi-šar-te 10 *uš-ta-ma-a-ri*

6 *ti-ti-mi-šar-te* 2 *zi-ir-te* 1 *ša-[a]ḫ-ri* 2 x-x-te 2 *ir-bu-te* 2

7 *tup-pu-nu*⁸ 1 *ša-aš-ša-te* 2 *ir-bu-te* x [š]a-[aš-š]a-t[e] x *ti-tar-kab-li* 1 *ti-ti-mi-šar-te* 4

8 *zi-ir-te* 1 *ša-aḫ-ri* 2 *ša-aš-ša-t[e]* 4 *ir-bu-te* 1 *na-at-kab-li* 1 *ša-aḫ-ri* [1]

9 *ša-aš-ša-te* 4 *ša-aḫ-ri* 1 *ša-aš-š [a-t] e* 2 *ša-aḫ-ri* 1 *ša-aš-ša-te* 2 *ir-[b] u-[te]* 2

10 *ki-it-me* 2 *kab-li-te* 3 *ki-it-[me]* 1 *kab-li-te* 4 *ki-it-me* 1 *kab-li-te* 5 ?

11 [an-nu]-ú za-am-ma-aš-sa ni-it-kib-li za-[lu-zi] x ŠU ^mAm-mu-ra-bi

Müzikal terimler yani müzikal aralıkların⁹ yer aldığı ve bu terimlerin şarkıcı ya da çalgı çalan müzisyen için ilahinin müzikal açıklaması olduğu ileri sürülmüştür. Bu aralık isimlerinden *kabliti*, *titarkabli*, *naatkabli* ve *kitme* Akadca aralık isimleri olarak önceden bilinmekteydi (Drafforn Kilmer, 1971: 142). Ugarit tabletlerindeki aralık

⁷ Bkz. E.Laroche, “Documents Hourrires de Ras Shamra”, *Ugaritica* V, 1968: Transkripsiyon: s.463, Kopya: s. 487.

⁸ “Bizim tabletimiz” anlamına gelen “*Tuppunu*” sözcüğünün müzikal bir değeri olmadığından sözcüğü daha sonra araştırmacılar flüt anlamına gelen Akadca “*embubu*” sözcüğünün *Hurric*leşmiş “*umbube*” olarak okumayı tercih etmişlerdir (Kilmer, 1971: 134, 142; Kilmer, 1974:71; Duchesne-Guillemin, 1984: 14).

⁹ Müzikte aralık kavramı, iki ses ya da iki nota arasındaki uzaklık anlamında kullanılmaktadır. Örneğin notalardan “do-re” ikili aralığı, “do-mi” üçlü aralığı ifade etmektedir.

isimlerinin Akadca'dan bozularak Hurriceleştirildiği düşünülmektedir (Güterbock, 1970: 51; Kilmer 1971: 143). Metnin tercümesi şöyle verilmiştir¹⁰:

5 orta (*qablite*) 3, dördüncü (*irbute*)1, orta 3, ...,normal aralık (*titimišarte*) 10, kapanış sözü(?)

6 normal aralık 2, ... (anlamı bilinmiyor: *zirte*) 1, şarkı (*šahri*) 2, ... 2, dördüncü 2

7 kamış flüt 1, üçüncü (*šaššate*) 2, dördüncü [1]; üçüncü 2, orta aralık (*titarkabli*) 1, normal aralık 1

8 ...1, şarkı 1, üçüncü 2, şarkı 1, üçüncü 2, dördüncü 2

9 üçüncü 4, şarkı 1, üçüncü 2, şarkı 1, üçüncü 2, dördüncü 2

10 kapalı (*kitme*) 2, orta 3, kapalı 1, orta 4, kapalı 1, orta 5(?)

11. Satırdaki “*zammašma*” sözcüğünün “*zammaru ša*” şeklinde okunursa: “Bu bir şarkı *nitkibli* (makamında), tanrıların *zaluzi*’si (Bir ilahi terimi olmalı) (*Šahis adı*) tarafından (bestelenmiş), (*Šahis adı*) tarafından (kaydedilmiş)” şeklinde tercüme edilebileceği önerilmiştir (Güterbock, 1970: 51). Wulstan, Gurney’in de bu çeviriyi uygun bulduğuna işaret eder (Wulstan, 1971: 372). Aynı şekilde Drafforn Kilmer de makalesinde şu transkripsiyon ve tercümeyi vermektedir:

11 [an-nu]-u za-am-ma-ru ša ni-id-qib-li za-[lu-zi ša DINGIR.MEŠ TA
mUr-ḫi-a] ŠU mAm-mu-ra-pi

“Bu şarkılar ‘*nid-wabli* (tonunda)’ tanrıların ilahisi; Urḫiya (adlı müzisyenin kolesiyonun)dan. (Katip) Ammurapi tarafından kopya edildi” (Kilmer, 1971: 142).

Aralıkların ne ifade ettiği dışında bir diğer soru onlardan sonra gelen sayılardır. Belki de aralıkların kaç kez tekrarlanacağına işaret etmektedir (Kilmer, 1974: 75).

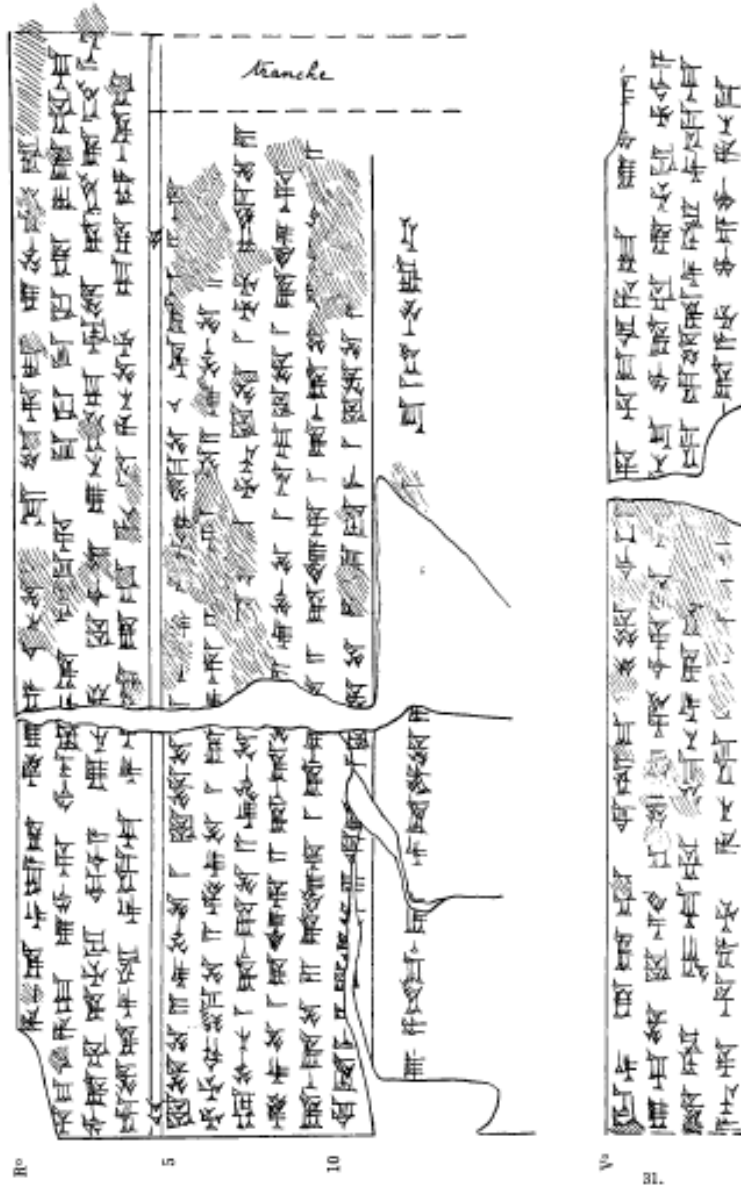
¹⁰ Tercüme için bkz. Kilmer, 1974: 73.

Transkripsiyon ve tercümeden de anlaşıldığı gibi metnin tam olarak ne ifade ettiğini anlamak güçtür. Aralıkların hangi notalara karşılık geleceği, hangi nota dizilerinin kullanılmış olabileceği özellikle araştırmacılarca tartışma konusu olmuştur ve günümüz notalarıyla bu ilahinin olası notaları üzerine teoriler ortaya atılmıştır (Wulstan, 1971: 378-380; Kilmer, 1974: 80; Duccesne-Guillemine, 1984: 31; Dumbrill, 1997; Rahn, 2011). Öyle ki antik bir Mezopotamya lirin kopyası yapılarak yeniden seslendirilmiş ve internette “dünyanın en eski ilahisi” şeklinde haber olmuştur¹¹.

Araştırmacılar tabletlerde geçen müzikal aralıkları ve günümüze uyarlanabilecek notasyonları tartışmışlardır. Günümüzden yaklaşık 4 bin yıl önceki müzik aletlerinin teknolojisi ile bugünün özellikleri bir değildir. O dönemde bile ilkel sayılmayacak düzeyde müzik aletlerinin olduğunu kazılarda çıkarılan orijinal enstrümanlardan anlamaktayız. Buna rağmen kullanılan malzemelerden yapım tekniklerine kadar pek çok yönden çalgı yapımı ileri gitmiştir. Bu yüzden birebir olarak bu ilahi ya da başka bir antik şarkının nasıl seslendirileceği konusunda emin olmamız mümkün değildir. Ancak belirli düzeyde bir müzik bilgisi ve sisteminin olduğunu, Antik Yunan’dan önce de bir müzikal sistemin Mezopotamya’da var olduğunu, Mezopotamya’dan Ugarit’e de aktarılmış olduğunu anlıyoruz.

Şarkı ve ilahileri kulaktan öğretmek yayabilmek daha çok yetenek gerektirir ve herhangi bir kayıt yoksa öğretilmesi ya da gelecek kuşaklara aktarılması oldukça zor bir durum doğurur. Tel ya da aralık numaralarının, hangi aralığın ne kadar tekrar edileceğinin şarkı sözleriyle birlikte kaydedilmiş olması müzik tarihi açısından da önemlidir. Bununla birlikte ne yazık ki esas çalışma konumuzu oluşturan Hitit müziği ile ilgili belgelerde herhangi bir aralık sistemi ya da notasyona henüz rastlanmamıştır.

¹¹ <http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-3686136/Listen-world-s-OLDEST-song-Ancient-melody-recreated-hymn-cut-clay-tablets-dating-1400-BC.html>

iii. Eski Mısır Müziği

Eski Mısır, Anadolu ve Mezopotamya ile etkileşim halinde olduğu için müziği hakkında genel bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Ugarit müziğinde bahsedilen Mısır'dan alınmış vurmali çalgılar bu etkileşimle ilgili örneklerden biridir.

Eski Mısır müziği üzerine bilgilerimiz bölgenin çeşitli yerleşimlerinden arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılmış yazılı belgelere, arkeolojik buluntular olarak

tapınak ve mezar duvarlarındaki tasvirlerle, heykelcik ve objelere ve Hitit müziğinden farklı olarak yine kazılarda ele geçmiş çeşitli müzik aletlerine dayanmaktadır. Eski Mısır buluntuları, yerleşimin iklimi gereği daha korunaklı bir şekilde kalmış ve araştırmacılar için geniş bir malzemeyi günümüze taşımıştır. Müzik aletlerinin Mezopotamya’da da olduğu gibi günümüze gelmesi arkeoloji, müzik arkeolojisi ve tarih bilimleri açısından büyük şanstır. Aynı zamanda dini gelenekleri sebebiyle üst tabaka kimselerin kendilerine mezar odaları hazırlatmaları; buralarda yazıt ve objelerin bulunması da katkı sağlamıştır. Bu üst tabaka kimselerden bazılarını tapınaklarda çalışan müzisyenler oluşturmaktadır¹².

Müzik, saraylarda, savaş alanlarında, bayramlarda ve mezarlarda-ölüm ritüellerinde kullanılmış ve en çok da dini anlamda kullanımı yaygın olmuştur (Emerit, 2013: 11). Eski Krallık döneminden itibaren mezar rölyeflerinde tapınak görevlileri ile ilgili bilgiler kaydedilmiştir. Müzikle ilgili tanrılar, Tanrıça Hathor ve Bes’tir. “*khener (hnr)*” isimli bir şarkıcı/müzisyen grubu bulunurken Orta krallık döneminde, din görevlilerinden oluşan bir müzisyen topluluğu “*shemayet (šm ‘yt)*” ortaya çıkmıştır. Yeni Krallığa gelindiğinde dini görevlilerle birlikte, elit ailelerden kimseler ile prenses ve kraliçelerin de bulunduğu şarkıcıların tapınaklarda icrada bulundukları kaydedilmiştir. Kadınlar müzisyen toplulukları içinde geniş yer bulmuştur (Teeter, 1993). Amarna Çağı’nda yabancı ülkelerden getirtilen müzisyenlerin kendi kültürlerine özgü müzikleri yapmaları ve kendi dillerinde şarkılar söylemeleri istenirdi. Bu yolla Güneş Tanrısının kendisini tüm evrenin efendisi gibi hissedeceği düşünülürdü. Yabancı müzisyenlerin tapınak duvarlarındaki tasvirleri de yine Güneş Tanrısının farklı dillerdeki kimselerin ilahı olarak görülmesi için referans olarak gösterilmiş olabilirdi (Manniche, 2000: 234).

¹² Bkz. E.Teeter-J.Johnson, *Life of Meresamun, A Temple Singer in Ancient Egypt*, The Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2009.

Şarkılara pek çok çalgı eşlik etmiştir. Müzik aletlerini vurmali, telli ve üflemeli çalgılar olarak ayırmamız mümkündür. Vurmali çalgılar arasında Tanrıça Hathor'un simgesi olarak kabul edilen sistrumlar bunlardan biridir. Eski Mısır sistrumları iki formldur. Bunlardan biri, *naos* (tapınak biçimli) sistrumu denilen *sesheshet*'tir; kaymaktaşı, fayans benzeri malzemeden yapılmaktadır. Diğer ise kavisli olan *sekhem* ya da *ib* isimli olan ise ahşap ya da metalden yapılmaktadır. Bir çerçeveye metal diskler takılarak onların ses çıkarmasıyla müzik elde edilir (Teeter- Johnson, 2009: 30). Eski Krallığa tarihlenen ve üzerinde krali yazıt bulunan bir sistrum dikkat çekicidir. Müzik tanrısına hizmet ettiği anlaşılan firavun Teti'ye ait bu naos sistrumunun yazıtı şöyledir: *"Yukarı ve Aşağı Mısır'ın kralı, Re'nin Oğlu Teti, Dendera'nın Hanımefendisi Hathor'un Sevgilisi, o sonsuza dek yaşayacak"*¹³

a¹⁴

b¹⁵

c¹⁶

Diğer bir vurmali çalgı ise şakşaklardır. Prehistorik dönemlerden bu yana görülen bu

¹³ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/543897>

¹⁴ Metropolitan Müzesi, Memfis'ten (Eski Krallık) Teti Dönemi, kaymaktaşıdan 26,5 cm. <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/543897>

¹⁵ Metropolitan Müzesi, (Üçüncü Ara Dönem) bronz sistrum, 34 cm. <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/68.44>

müzik aleti ahşap ya da fildişinden çubuklarla üretilir. El, hayvan başı, lotus çiçeği ya da papirüs şeklinde olabilirler. Ziller, ses çubukları, çanlar ve tef, davul ve fiçı biçimli davullar diğer perküsyon aletlerindendir (Emerit,2013: 5). Bunun dışında el çırparak ritim tutan dansçılar da müziğe bu şekilde katkı sağlamaktadırlar.

d¹⁷

Telli çalgılar arasında arp, Eski Mısırlıların en çok kullandığı çalgılardandır. Çoğunlukla dik arp kullanılırken çeşitli boyutlarda kavisli ve köşeli arplar da kullanılmıştır (Duchesne- Guillemin, 1969). Kavisli arp ailesinden omuz arpları III. Tutmosis (M.Ö. 1479-1425) döneminden itibaren yoğun şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Lawergen, 1980: 166). Lir ise ilk kez Beni Hasan'da II. Khnumhotep'in mezarında bir yabancının elinde tasvir edilmiştir (Emerit, 2013: 3).

¹⁶ Metropolitan Müzesi, Amarna'dan. (Yeni Krallık) Akhenaten Dönemi, 21.5 cm.
<http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/32.5.2a,b>

¹⁷ Oriental Enstitü Müzesi, Kahire'den. Eski Krallık Dönemi (5.Hanedanlık) kireç taşından. El çırpan ve dans edenler.

II. Khnumhotep'in Mezarı, Beni Hasan.

(Emerit, a.g.m. s.3)

Bu durum lirin Mısır dışında bir yerden Mısır kültürüne girmiş olabileceğini akla getirmektedir. Amarna'dan Huya'nın mezar yapısının duvarlarındaki bir simetrik büyük lir örneği, yapısı bakımından Sumer lirlerine ve büyüklüğü bakımından İnandık vazosundaki Hitit lirlerine benzemektedir. Aynı şekilde ut benzeri saplı çalgılar da Mısır'da ilk kez Yeni krallık döneminde görülmüştür (Emerit, 2013: 3). Anadolu'yla o dönemde ilişki içinde olan Mısır bu çalgıyı Anadolu müzisyenler aracılığıyla çalgı listesine eklemiş olabilir. Mısır'da kullanılan bazı saplı telli çalgılar, Anadolu'daki tasvirlerle benzerlik göstermektedir.

Amarna'dan Huya'nın Mezarında büyük lir taşıyan müzisyenler (Emerit, 2013:4).

Üflemeli çalgılar ailesinde uzun flüt ve Eski Yunan kültüründe *aulos* olarak adlandırılan çifte flütler kullanılmıştır. Askeri amaçla kullanılan borazan, boynuz dediğimiz çalgı ise pek çok çalgı gibi Yeni Krallık döneminde müzikal dağarcıklarına katılmıştır. Mısır bilim uzmanı Howard Carter'ın 1922 yılında Tutankamun'un

mezarında bulunduğu gümüş ve bronz trompetler üç bin yıl sonra 1939 yılında BBC'nin bir radyo yayınında seslendirilebilmiştir¹⁸.

Yukarıda sözünü ettiğimiz çalgıların ve müzisyenlerin bir arada bulunduğu geniş orkestra ve dans gruplarının tasviri Eski Mısır müziğinin sessiz tanıklarıdır. İlk yapılışından binlerce yıl geçmesine rağmen birtakım restorasyonlar sonrasında halen ses verebilen çalgılara ait bir nota sistemi olup olmadığını bilemiyoruz. Hans Hickmann müzisyenlerin tasvirlerindeki el ve omuzlarının duruşundan yola çıkarak bir çeşit müzikal notasyon yola çıkarak bir çeşit müzikal sistem olduğunu düşünmüşse de¹⁹ sadece vücut biçiminden bu sistemi oturtabilmek yeterli bir ölçüt değildir.

Eski Yakınoğu müziğı ile ilgili arkeolojik ve yazılı verileri göz önünde bulundurduğumuzda Mısır'ın bu belgeler bakımından oldukça zengin olduğu ortadadır. Mezopotamya gibi burada da yalnızca tasvirli eserler değil çalgıların kendileri de ortaya çıkarılmıştır. Üst düzey görevliler arasında sayılan tapınak müzisyenlerinin kendilerine ait yazıt ve mezar odalarının bulunması da bu dönemde müzisyenliğin anlaşılabilmesi açısından olanak sağlamaktadır.

iv. ESKİ ANADOLU'DA MÜZİK

a. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Müzik

Doktora çalışmamıza başlarken ön araştırmalarımız sırasında M.Ö. 2. Bin yılın ilk çeyreğinde Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak bilinen döneme ait Akadca'nın Eski

¹⁸ Recreating the sound of Tutankhamun's trumpets : <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-13092827> Son erişim: Eylöl 2017.

¹⁹ H. Hickmann, "La chironomie dans l'Égypte ancienne" *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 83, 1958: 96-127

Asur lehçesindeki çivi yazılı Kültepe belgelerinde müzisyenler olmadığı kanısına varmıştık. Ancak daha sonra konu ile ilgili görüşlerine başvurduğumuz Prof. Dr. Cahit Günbattı kısıtlı da olsa Kültepe belgelerinde müzisyenlerin var olduğuna işaret edince bu metinleri tespit ederek inceledik.

Eski Asurca belgelerde müzisyen sözcüğünün karşılığı olarak *nâru* kelimesi kullanılmıştır (CAD N 1, 1980: 376). Kültepe tabletlerinde “müzisyen/şarkıcı” sözcüğü şimdiye kadar altı metinde geçmiştir (Bkz. CAD N 1, *nâru* s.378):

Bunlardan TCL 20 168’deki kayıta, adı verilmeyen bir müzisyene 5 $\frac{1}{3}$ *šeql* kalay verildiğini okuyoruz²⁰:

“...5 $\frac{1}{3}$ *šeql kalayı kārūm’un (kararı) üzerine müzisyene verdim.*”

OIP 27 59’da Istar-tūlissu adlı Asurlu şarkıcının Enlil-bani’ye 15 *šeql* artırılmış gümüş borçlu olduğu yazılmıştır²¹:

“...*Şarkıcı Istar-tūlissu’dan Enlil-bani 15 šeql artırılmış gümüş alacaktır.*”

Görüldüğü gibi iki Asurlu’dan biri diğerine borçludur ve borçlunun mesleği *nuaru(m)/naru(m)* “şarkıcı/müzisyen” olarak belirtilmiştir.

ICK I 156 numaralı metinde “... 70 *simdu*²² *arpanın Tanrı Adad (tapınağının) müzisyeni Ennam-Adad’da*” bulunduğu belirtilmektedir²³.

RSO 39 191 Not 1 ve POAT 38’de bulunan bir toplu kayıt metninde (memorandum) ise “*şarkıcıya bir kap (hububat) verdim*”²⁴ şeklinde geçmektedir.

²⁰ ¹⁰⁾ 5 $\frac{1}{3}$ GÍN AN.NA ¹¹⁾ *a-šu-mmi ka-ri-im* ¹²⁾ *a-na nu-a-ri-im* ¹³⁾ *a-di-in*

²¹ ³¹⁾ 15 GÍN KÙ.BABBAR *ša-ru-pu-um i-še-er Istar-tù-li-sú* ³²⁾ *nu-a-ri-im* ^d*En-lil-ba-ni i-šu*

²² BANEŠ= *simdu*; 1 *simdu*= 3 *šeql*; 1 *šeql*= 11,75 gram.

²³ ¹²⁾ ...70 BANEŠ *še-u[m]* ¹³⁾ KÍ *En-nam-^dAdad* ¹⁴⁾ *nu-a-ri-im* *ša* ^d*Adad*

Kt. 92/k 338 10-12²⁵ “*Šalim-Adad In the presence of Šalim- Adad, the musician, of Iddin-Suen, the son of Atanah*”²⁶.

Kt. p/k 64 numaralı 18 satırlık bir not olan metinde herhangi bir şarkıcı şahıs adına rastlanmamakla birlikte “*şarkıcının bir parça kumaşı*” şeklinde bir bölüm yer almaktadır²⁷.

Son olarak henüz yayınlanmamış Kt 91/k 322’deki kısa bir notta adı belirtilmeyen bir şarkıcıya 1/6 şeql (gümüş verildiği) belirtilmektedir.

Koloni Dönemi metinlerinde bu meslek grubunun bulunduğu bilgisinden de müzik ile ilgili faaliyetlerin gerçekleştiğini ve dolayısıyla müzik aletlerinin varlığını da kabul edebiliriz. Kültepe kazılarında çıkarılan sistum ve ziller bu müzik aletlerine örnek oluşturmaktadır.

Çalgılar arasında Tanrıça Istar’ın müzik aletine ilişkin bilgi, Kültepe metinlerinde iki belgede karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu belgeler bir bayram ya da müzikal bir ritüelin gerçekleştiği törenlerin kaydı olmayıp yemin metinleridir. Kültepe tabletlerinde kaydedilmiş yemin törenlerine ait belgelerde çoğunlukla Tanrı Aşşur’un hançeri önünde yemin töreni gerçekleştirildiği kaydedilmiştir. Kt/94/k 131: 8-13 numaralı çiviyazılı metinde ise “*Eğer erkek ise Aşşur’un hançeri önünde, eğer kadın ise Istar’ın huppum’u (tefi?, davulu?) önünde yemin eder*” şeklinde bir ifade bulunmaktadır (Michel, 1997: 111-112). Veenhof’un yayımladığı Kt 86/k 155A/B numaralı belgenin 14. Satırında da “... *hu-pi-im ša Istar*” *Istar’ın davulu*” ifadesi geçmektedir; metnin

²⁴ ¹¹⁾ ... 1 DUG ¹²⁾ a-na nu-a-ri-im ¹³⁾ a-di-in

²⁵ ¹⁰⁾ İĞİ Šál-ma ^{di} İŠKUR ¹¹⁾ nu-a-ri-im İĞİ Í-dí-/Sú-in ¹²⁾ DUMU A-ta-na-ah

²⁶ Veenhof, K.R.; *Kültepe Tabletleri V The Archive of Kuliya, son of Ali-abum*, TTK Basımevi, Ankara, 2010; metin 41.

²⁷ ¹⁷⁾ ... 1 TÚG ¹⁸⁾ ša nu-a-ri-im

devamında bu sembolün önünde yemin edildiği kaydedilmiştir (Veenhof, 2017: 304-305).

Huppum, için CAD h'de pek çok farklı anlam verilmiştir. Bunlarda *huppu* E maddesi, *lillisu* davulunun derisi olarak sözcüğü açıklamakta ve *uppu* olarak da okunduğunu belirtmektedir. *huppu* olarak sadece leksikal bir metinde geçtiği belirtilmiştir (CAD h: s. 239).

Tanrıça Iştar zaten müzikle de özdeşleşmiş tanrıçalardan biridir. Hititçe çiviyazılı metinlerde de bu durumu gözlemlemekteyiz. Ancak ilginç olan nokta, tanrıçanın çalgısının önünde yemin ediliyor oluşudur. Erkekler için hançer önünde gerçekleşen bu eylem, kadınlar için Iştar'ın davulu/ tefi önünde gerçekleştirilmektedir. Erkek için hançer bir gücün temsili ise kadın için de bu müzik aleti Iştar'ın elinde bir sembol olduğu için yine tanrısal bir simge olarak önem arz ediyor olmalıdır. Hitit döneminde de Tanrıça Inanna/Iştar'ın çalgısı olarak adlandırılmış GIŠ D¹INANNA çalgısı diğer çalgılardan ayrı bir yerdedir. Tanrılara kurban sunulduğu gibi bu çalgıya koyun ya da içki kurbanı sunulduğu bilgisine sahibiz²⁸.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu'da isimlerinden de anlaşıldığı üzere Asurlu müzisyenler bulunuyordu. Kültepe kazıları, henüz tapınaklar ve kültle ilgili yeterli bilgi vermese de şarkıcıların/müzisyenlerin varlığından emin olmaktayız. Yukarıdaki metin yerlerinden edindiğimiz bilgiler ışığında müzisyenlere çeşitli şekillerde ödemeler yapıldığını anlıyoruz. Bunların kimisi hububat kimisi de gümüş ya da kalay gibi madenler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu ödemeler kişilere mesleklerini icra etmeleri karşılığında yapılmış olabilir. Bununla birlikte, herhangi bir borç meselesi sebebiyle de bu malzemeleri ödemiş ya da kabul etmiş olabilirler.

Hitit döneminde de çeşitli merkezlerden şarkıcıların törenlerde görev aldığını biliyoruz. Kanişli şarkıcılar bunlara bir örnektir. Bu şarkıcılar yerli değil de Asurlu şarkıcılar ise,

²⁸ KBo IV 13 ay. IV 7, V 8; KUB XX 43 3.

Anadolu'ya gelerek yerli saraylarda görev almış olmaları mümkündür. Bunun dışında Koloni Çağı'nda önemli bir nüfus yoğunluğuna sahip Asurlu tüccarların Anadolu'da tapınakları olması da kuvvetle muhtemeldir. Asurlu müzisyenler buralarda da çalışmış olabilirler. İleride konuya dair yazılı belgelerin ve ortaya çıkması durumunda bu konu hakkında daha fazla bilgi edinmemiz mümkün olacaktır.

1. BÖLÜM

HİTİTLERDE MÜZİK

Hititlerde müzik, tanrıları ve insanları mutlu etmenin yeme içme gibi somut yollarından sonra onların pek çok anına eşlik eden ve ruhlarını doyurmayı amaçlayan bir araç olarak kullanılmış olmalıdır. Ritüellerin gerçekleştirilişi esnasında müziğin kullanılması bunun bir göstergesidir. Hititçe çivi yazılı metinlerde müzik terimi için Hattice bir sözcük olan “*zinir*” kullanılmaktadır.

Müziğin neşelendirme ve eğlendirmeye yönelik işlevinin yanı sıra sakinleştirici özelliği olduğunu Hititler de bilmektedir. Mitolojik bir anlatıda tanrıça *Ištar*’ın şarkı söyleyerek karşısındaki canavarı cezp etmeye çalışması buna bir örnektir. (CTH 123) KBo IV 14 III numaralı bir antlaşma metni içinde ise *galgalturi* çalgısından söz etmekte ve çalgının sesine kapılıp antlaşmanın unutulmaması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Müziğin en çok icra edildiği yer bayram törenleridir. Tanrılar için düzenlenen bayramlarda tüm müzik aletlerinin icra edildiği, şarkı ve ilahilerin söylendiği, dansların ve gösterilerin de müzik eşliğinde gerçekleştiği kaydedilmiştir. Tanrı *Tauri* için bazı durumlarda müzik susturulmuş ve onun sunuları müziksiz gerçekleşmiştir. Bu duruma bir örnek Ölüm Ritüellerinde gerçekleşmektedir. KBo XXV 184 II 17 vd.’de Tanrı *Tauri* (için) içildikten sonra kurban ekmeği ve GIŠ ^DINANNA.GAL “büyük lir” olmayacağı (çalınmayacağı) belirtilir. Sonrasında ise Güneş Tanrısı ve Tanrıça *Mezulla* (için) içilir ve büyük lirle müzik icra edilir (Kassian, Korolev, Sidel’tsev; 2002: 90).

Tapınak ve saraylarda çalışan çok sayıda müzisyen bulunmaktadır. Bu müzisyenler müzik aletlerini icra etmekte, korolar halinde şarkılar söylemektedirler. Çeşitli yörelere ait korolar olduğu bilgisine de sahibiz. Müzisyenlerin tanrılar için önemini anlamamızı sağlayan bir dua metni söz konusudur. Bu çiviyazılı belge, KUB

XVII 21 III numaralı, Kral I.Arnunwanda ve kraliçe Ašmunikal'in Kaška saldırıları üzerine Arinna'nın Güneş Tanrıçasına duasıdır (CTH 375). İşgalcilerin tanrının altın, gümüş gibi değerli eşyalarıyla birlikte hizmetkârlarını da kendi himayelerine almak üzere götördükleri anlatılmaktadır¹: Aşçılar, fırıncılar, bahçıvanlar, çiftçiler ile rahipler, tanrı anaları, merhemli rahipler gibi dini görevliler arasında LÚ.MEŠ NAR “müzisyenler” ve LÚ.MEŠ *išhamatalli* “şarkıcılar” Kaşkalıların götördükleri hizmetkarlar arasında sayılmaktadır. Yeme içme ve dini hizmetler alma kadar eğlenme ve tanrıları memnun etmek için müzisyenlerin de o dönem için vazgeçilmez mesleklerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Bin tanrılı halk, pek çok farklı kökenden tanrıyı içinde barındırmaktaydı. Bunun da etkisiyle ritüellerde ve bayramlarda söylenilen ilahiler ve şarkılar farklı dillerde olabilmekteydi. Bu maksatla kendisi için ritüel gerçekleştirilen tanrıya kendi diliyle seslenilmek istenmiş olabilir. Özellikle Hatti ve Hurri etkisiyle pek çok şarkı ve ilahi Hitit kültürünün bünyesinde bir araya gelmişlerdir (Ünal, 2003: 134-135). Hattice ve Hurrice dışında Luvice, Palaca, Babilce gibi dillerde şarkılar söylendiği de bilinmektedir. Kimi zaman yalnızca “şu dilde şarkı söylenir” şeklinde ifade kullanılıp bu şarkıya dair herhangi bir ipucu verilmezken kimi zaman şarkılara ait bazı sözler kaydedilmiştir.

Müzik aletleri araştırmacılar tarafından kullanıldıkları fiiller ve icralarında yapılan diğer eylemler ile yapılarına dair birtakım bilgiler göz önünde bulundurularak vurmali çalgılar, üflemeli çalgılar ve telli çalgılar olarak kategorize edilmektedir. Bu sınıflandırmada vurmali çalgılar olarak *arkammi*, *galgalturi*, *huḫupal*, BALAG.DI (GAL), *mukar* ve *mari*'yi; üflemeli çalgılar arasında GÍ.GID, *šawatar*, *ŠULPATU* (?)'yu, telli çalgılar sınıfında ise DINGIR.INANNA (GAL/TUR) ve ŠÀ.A.TAR/TIBULA'yı sayabiliriz.

¹ Bkz. E. Rieken et al. hethiter.net/: CTH 375.1 (INTR 2016-01-18)

Çalgılar, ağaç (GIŠ), altın (GUŠKIN), gümüş (KÙ.BABBAR), bronz (ZABAR), demir (AN.BAR), SI (boynuz) gibi hangi maddelerden yapıldığını niteleyen Sumerce ideogramlarla birlikte kaydedildiğinde çalgının malzemesi hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bu bilgi de çalgının günümüzdeki karşılığı için küçük de olsa bir ipucu olabilmektedir. Çalgıların hangi maddeden yapıldığının bilgisi yanında büyüklüğü, küçüklüğü tek ya da çift kullanımı da kaydedilmiştir. Ayrıca çalgıya bir sıvı doldurularak tanrılar için dökülmesi ya da ondan içki içilmesi gibi ayrıntılar da müzik aleti üzerine görüş sunulmasında etkili olmaktadır.

Eski yakın doğuda müzik aletlerinin kutsal sayıldığı bilinmektedir. Hititçe çivi yazılı belgelerde Tanrıça Inanna'nın adına bir çalgı olması zaten bu özelliğin Hititler'de de bulunduğunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca bu çalgı için tanrılara yapıldığı gibi kurban sunumları yapılmaktadır (KBo IV 13+KUB X 82 ay.V 8 ve KUB XX 43 3'). Hitit öncesi dönemde; Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da bu kutsiyetin varlığından haberdarız. Bu bağlamda mahkeme huzurunda yemin töreni gerçekleştirilirken erkekler Tanrı *Aššur*'un kılıcı önünde yemin ederlerken kadınların yemin töreni, Tanrıça Inanna'nın *huppum*'u önünde gerçekleştirilmektedir. Tanrılara ait olduğu düşünüldüğünden kutsal sayılıyor ve ayrı bir önem taşıyor olmalıdır. Hitit dönemine ait bir örnek ise Puduhepa dönemine tarihlenen (CTH 583) KUB XV 5 III numaralı bir rüya metnidir. Metinde *huḫupal* çalgısı lapiz lazuli taşlarla beraber tanrıya verilecek hediyeler arasında sayılmaktadır. *Hepapiia* isimli kadına bunların tanrıya neden verilmediği sorulmaktadır. Bunun üzerine çalgının ve değerli taşların DINGIR GAL “büyük tanrı”ya verileceği karşılığı alınmaktadır.

Müzik ve dans, birbirinden ayrılmaz parçalardır. Dans ve müziği bir uyumun parçaları olarak düşünürsek dansın geçtiği çivi yazılı belgelerde müziğin de olması şaşırtıcı değildir. Dansçıların dans ettiği belgelerde anlamı belirlenemeyen birtakım terimler geçmektedir. Bu belge düşmana karşı sınırda yapılan bir ritüele ait (CTH 442)

KUB IV 1 numaralı belgedir. Buradaki sözcükler Ünal tarafından müzikal ya da dansa ait terimler olarak kaydedilmiştir: Bunlar; *muizzanda* (IVa st. 33'), *hulupanni* (34'), *šalkupari*^{SAL}*kupari* (IVb st. 33'), *kallipari* (st.35'). De Martino bunların dans figürleri olabileceğini belirtmiştir (de Martino, 1989: 38 vd.) Ayrıca bakır bir obje URUDU *tampura*'nın bir müzik aleti olabileceği üzerinde durulmuştur (Ünal, 2007: 679). Çalgı olabileceği düşünülen terimler, müzik aletleri ile ilgili bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.1. MÜZİĞİN KULLANILDIĞI YERLER İLE İLGİLİ BELGELER

1.1.1. Bayram Törenleri Metinleri

“Bin tanrılı” Hititler için bayram törenlerinin sayısının fazla olması da kaçınılmaz olmalıdır. Sayısı 165'i bulan bayramlar yalnızca başkent Hattuša'da değil, pek çok kentte kral ve kraliçenin katılımıyla kimi zaman da prensin yönetici konumunda bulunmasıyla (CTH 647) kutlanmaktaydı (Bryce, 2002: 188).

Hititçe çivi yazılı belgeler arasında büyük bir yere sahip bayram törenlerinin Eski Hitit Döneminden Hitit Devleti'nin sonuna kadar kutlandığını öğreniyoruz. (Haas, 1994: 675). Bayramları ifade etmek için Sumerce EZEN₄ ve Hititçe *šiiamana*-sözcükleri kullanılmaktaydı (Ünal, 2007: 120). Bayram kutlamalarında amaç, yağmurların yağmasını sağlamak, av hayvanlarının ve yiyecek stoklarının devamlılığı, kraliyetin soyunun devamlılığı ve kralın gücünün artması gibi sebeplerden oluşmaktaydı (Haas, 1994: 675; Haas, 2002: 107; Sir Gavaz, 2012: 32). Bir tarım toplumu olan Hititler, tanrıların mutlu olmasını ve bu yolla kendilerinin destekçisi konumunda bulunmalarını bayram törenleri aracılığıyla sağlayarak bolluk, bereket ve refahın devamlılığını sürdürmek istemiş olmalıdırlar. Bu bakımdan bayramların vaktinde

kutlanması ve ihmal edilmemesi gerekmektedir. Tapınak görevlilerinin uyması gereken talimatlar arasında bu konuda dikkatleri olmaları gerektiği; ilkbahar bayramının sonbaharda, sonbahar bayramının ilkbaharda kutlanamayacağı, tanrıların istekleri ile herhangi bir alışverişte bulunulamayacağı aksi takdirde tanrıların intikam alacağı yönünde uyarılar bulunmaktadır (KUB XIII 4 öy.II 57-77; Süel, 1984: 47-51; Reyhan, 2016: 99). Kutlanan bayramlardan başlıca kutlananlar şöyledir:

AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı, adını AN.TAH.ŠUM bitkisinden almaktadır². Bir ilkbahar bayramıdır ve kutlamaları 38 gün boyunca sürmektedir (CTH 604-625). Kralın kült gezileri gerçekleştirdiği bu bayramdan ilk kez I. Šuppiluliuma döneminde söz edilmiş ve törenlerin kopyaları IV. Tuthaliya dönemine kadar ulaşmıştır (Erkut, 1992: 191).

purulli bayramının adı, “”pur/puur=wur” “ülke, yer” anlamlarındaki Hattice sözcükten türetilmiştir (Soysal, 2004. 304,324 vd, 916 vd). Bayram, kral sefere çıkmadan önce ilkbaharda kutlanmaktadır (Sir Gavaz, 2012: 74) (CTH 674). Gurney ve Haas bayramı “yeni yıl bayramı” olarak nitelendirmektedirler (Gurney, 1977: 38; Haas, 1970 43vd). Fırtına Tanrısı’nın ejder *İlluyanka* ile savaşını anlatan Hatti kökenli efsanenin gösterisi bu bayram sırasında yapılmaktadır (Macqueen, 2001: 166).

nuntariiašhaš bayramının kelime anlamı ise “acelecilik, hız, sürat” şeklindedir (Ünal, 2007: 494). Kralın seferden döndüğü sonbaharın bitişine, kışın ve karın henüz bastırmadığı bir döneme denk gelmekte ve kült gezilerinin yapılması yoluyla kutlanmaktadır (Ardzinba, 2010: 27) (CTH 626).

² Soğanlı bir bitki olduğu ve zambakgillerden olabileceği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Erkut, “Hititlerde AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bitkisi Ve Bayramı Üzerine Bir İnceleme”, *III. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri Kitabı*, Ankara, 1998. Ayrıca yine zambakgiller ailesinden “çiğdem” olabileceği yönündeki görüşler de bulunmaktadır (Tischler, 2001: 213; Ünal, 2007: 25).

KI.LAM bayramının Hititçesi ^É*hílammar* olup “kapı, kapı yapısı, pazar yeri” anlamlarına gelmektedir (Ünal, 2007: 212). Kralın kült gezilerini gerçekleştirdiği bir başka bayramdır (CTH 627). Bayramda pek çok kez Hattice şarkılar söylendiği kaydedilmiştir (Ardzinba, 2010: 46).

(h)išuwa bayramı, Hurri kökenli bir bayramdır (Ünal, 2016: 191) (CTH 628). Coğrafi olarak Kizzuwatna’ya dayanmaktadır ve içinde Hitit, Luvi kültürlerini de barındırmaktadır (Dinçol A. M.; 1989: 9).

witaššia, “yıl bayramı, yıla ait yıllar ilgili” olarak tanımlanmaktadır (Ünal, 2016: 596). Tanrıça Huwaššana için kutlanan bayramlardan biridir (Taggar Cohen, 2006: 301-302) (CTH 691).

Belli başlı bayramlar dışında farklı kategorilerde bayramlar bulunmaktadır. Bunlar:

Takvime göre bayramlar: Ay bayramı, yıl bayramı, çeşitli tanrı, şehir ve dağlara ait bahar, kış ve sonbahar bayramları;

Doğa olayları ve tarımsal çalışmalar ile ilgili bayramlar: yağmur bayramı, fırtına bayramı; bağ bozumu bayramı, harman bayramı gibi.

Kentler için kutlanan bayramlar: *Nerik*, *Kizuwatna*, *Ištuwa*, *Šarišša*, *Arinna*, *Haḫḫana*, *Zalpuwa*, *Tuḫumiiara*, *Karaḫna*, *Arinna*’nın büyük bayramı gibi.

Tanrı ve tanrıçalar ile belirli kentlerin tanrı/tanrıçaları için kutlanan bayramlar: *Šamuha*’nın *Ištar*’ı, *Ninive*’nin *Ištar*’ı, *Amana* Dağı’nın *Ištar*’ı, *Halpa*’nın *Tešup* ve *Hepat*’ı, *Arinna*’nın Güneş Tanrıçası gibi.

Yapı ve nesnelerle ilgili kutlamalar: , *Hepat*’ın tahtı için içme, riton bayramı, *hešta* evinin bayramı gibi.

Çeşitli kimselerle ilgili bayramlar: NIN.DINGIR “tanrının kız kardeşi”, MUNUS.MEŠ AMA.DINGIR^{LIM} “tanrı anaları”, MUNUS.MEŠ^{zintuḫi} “zintuhi kadınları”, MUNUS.MEŠ^{ḫazkara} “ḫazkara kadınları”, LÚ.MEŠ^{UR.GI} “köpek adamlar”, LÚ^DU “Fırtına Tanrısı’nın adamı”, *ašušatalla* insanları, LÚ.MEŠ^{ŠU.GI} “yaşlı adamlar” gibi.

1.1. 2. Mitolojik Metinler

Hitit mitolojisi içinde pek çok yerli ve yabancı unsurlar barındıran özelliktedir. Hatti kökenli yerel efsanelerin yanında Mezopotamya mitolojisinden öğeler ile Hurri kültürünün de etkisinin olduğu mitolojik anlatılar bulunmaktadır.

Efsanelerin telli çalgılarla eşliğinde okunması eski bir gelenektir. Bu gelenek doğuda ve batıda, antik çağlardan günümüze dek çeşitli şekillerde ulaşmıştır. Anadolu’da halk ozanlarının, âşıkların yerel hikâyeleri seslendirışı; bu hikâyelerden türkü ya da ağıtlar yakmaları da bu geleneğin bir aktarımı gibidir.

Sumerlerden bu yana mitolojik anlatıların pek çoğunun “şarkı” olarak adlandırıldığını biliyoruz³. Hitit mitolojisinde de efsanelerin bazıları şarkı olarak adlandırılmıştır⁴. Burada değineceğimiz konu ise bu efsanelerdeki anlatım içinde geçen müzikal öğeler olacaktır.

Müzik öğesinin yer aldığı mitler Hurri kökenli olanlardır. Kumarbi serisi olarak adlandırılan beş efsaneden oluşan mitolojik anlatının her biri “şarkı” olarak çivi yazılı belgelere kaydedilmiştir. Bu şarkıların ilki Kumarbi’nin şarkısıdır. Ardından (Koruyucu Tanrı) LAMMA’nın şarkısı, Gümüş’ün şarkısı, Hedammu’nun şarkısı ve Ullikummi’nin şarkısı gelmektedir. Anlatının temelini Kumarbi ve Teşup’un tanrıların krallığı için birbirleriyle yarışmaları üzerine kuruludur. Ullikummi Kumarbi’nin

³ Bkz.: Ninurta’nın Nippur’a Dönüşü efsanesi (An.gim) šir-gíd- da “uzun şarkı”, [šir3]-‘sud?’ ^dnin-urta-ka “Ninurta’nın širšud’u” (širsud bir çeşit şarkı) gibi bölümler içermektedir (G.Rubio,Sumerian Literature, *From an Antique Land: an introduction to ancient Near Eastern literature* (Ed. Carl S. Ehrlich),2009: 1-77: s. 27. Ayrıca Aguşaya’nın Şiiri olarak adlandırılan mitolojik metnin, on ki.ru.gu (şarkı)’dan oluşmaktadır (Bottero-Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, İstanbul, 2017: 231 vd.

⁴ Bkz. Hititlerde Şarkı Bölümü.

oğullarından biridir. Hedammu ise Deniz Tanrısı'nın kız *Sertapsuruhi*'den olan oğlu olmalıdır. Gümüş ise Kumarbi'nin ölümlü bir kadından olan oğludur (Hoffner, 1998: 40-41).

Hedammu'nun şarkısı, Deniz Tanrısı'nın Kumarbi'ye kızı *Šertapšuruhi* 'yi verir ve onların çocuğu olarak canavar Hedammu doğar. Deniz Tanrısı Kumarbi'ye kızını vereceğini şöyle duyurur:

KUB XXXIII 109 + 94+ KBo XXVI 70⁵

Öy.I

3' [(*nu-kán*)] *a-ru-ni BI-IB-RU ŠU-ši da-a-ir šal-li[-iš a-ru-na-aš]*

4' [*ud-da-*]ar A-NA ^D*Ku-mar-bi EGIR-pa me-mi-i[š-ki-u-wa-an da-a-iš]*

5' []x-aš *a-ša-an-za me-mi-aš* ^D*Ku-mar-bi DINGIR*^{MEŠ}*[-aš at-(ta-aš)]*

6' [(*nu-mu*)] I-NA UD 7^{KAM} I-NA É-IA *e-ḫu na-a[n (-)*

7' [^D*Še-i*]r-tap-šu-ru-ḫi-in DUMU.MUNUS-IA *da-lu-ga-aš-ti-ia[*

8' [*pal-ḫ*]a-aš-ti-ma-aš 1 DANNA *na-an GA.KU₇ GIM-an x[*

9' [^D*Še-i*]r-t[ap]-šu-ru-ḫi-in *ma-a-an* ^D*Ku-mar-bi-iš IŠ-ME nu-x[*

10' [*an*]-da *du-uš-kat-ta-at ne-ku-uz-za me-ḫur ti-i-ia-at[*

11' [*nu-*] *kán GAL-in a-ru-na-an* ^D*Ku-[ma]r-bi-ia-za É-ir-za IŠ-TU x x[*

12' [*a*]r-kam-mi-ia-za [*gal-gal-tu-u-r*]i-ia-za ZABAR Û *IŠ-TU BI-IB-RI*^{HLA} ZABAR

13' [*pa-*]ra-a *ú-wa-t[e-ir na-an I-]NA É-ŠÚ ar-ḫa pí-e-ḫu-te-ir*

14' *na-aš-kán I-NA[]aš* ^{GIŠ}*ŠÚ.A-ki SIG₅-an-ti e-ša-at*

15' *nu-kán a-ru-na[-aš* ^D*Ku-mar-bi-]in I-NA UD 7^{KAM} IGI-an-da uš-ki-it*

3' Deniz (tanrısının) eline ritonu koydular. Büyük Deniz

4'sözleri Kumarbi'ye tekrar söylemeye başladı:

⁵ Transkripsiyon için bkz. Siegelova, 1971: 38; Rieken ve diğerleri (ed.): hethiter.net/:

CTH 348.I.9. Tercüme için bkz. Hoffner Jr., 1998 : 50.

5' ... mesele olmuştur. Tanrıların Babası Kumarbi,

6' Yedi gün içinde benim evime (gel).

7' Kızım Šertapšuruhi'yi uzunluğu...

8' genişliği bir *dana* tatlı süt gibi

9' Šertapšuruhi'yi. Kumarbi (bunu) işittiğinde

10' neşelendi. Akşam vakti oldu.

11' Büyük Deniz (tanrısını) Kumarbi'nin evinden

12' Bronz *arkammi*, *galgalturi* ve bronz ritonlar ile birlikte (eşliğinde)

13' dışarı getirdiler. Ve onu evine götürdüler.

14' Ve o... dan yapılmış iyi bir sandalyeye oturdu.

15' Ve Deniz (Tanrısı) yedi gün boyunca Kumarbi'nin (yolunu) gözledi.

Görüldüğü gibi tanrılar uğurlanırken çalgılarla beraber yolcu edilmektedir. Onları memnun etmek için kurulan sofraların, evlendirmek için önerilen güzel kızların yanı sıra müzik de neşelenmelerini sağlıyor olmalıdır.

Kumarbi'nin oğlu ejderha/canavar Hedammu'dan Nineve'nin kraliçesi *Ištar*'ın haberi olur ve onu alt etmek için cazibesini ve müziğin rahatlatıcı etkisini kullanmak ister:

KUB XXXIII 88⁶

ay.

7 [GIM-an^D... me-mi-ia-wa-a]n-zi zi-in-ni-iš<-ki>-it na-aš-za a[(r-ḥa)

8 ^DIŠTAR-i(š-ma-ká)]n I-NA É.ĤI.ÚS.SA an-ad pa-i[t

9 (an-da ar-ru-m)]a-an-zi pa-it nu-za a-ar-aš-ta[

10 -(aḥ-ta TA Ì.DÙG.G)]A-ma-za ša-ni-iz-zi-it iš-ki-it[nu-za]

⁶ Transkripsiyon için bkz. Siegelova, 1971: 54; Badalı, 1991: 321; Schuol, 2004: 115; Rieken ve diğerleri (ed.): hethiter.net/: CTH 348.I.9. Tercüme için bkz. Hoffner Jr., 1998: 54.

11 [ú-nu-w(a-at-ta-at a-aš-ši-ia-tar-ma-aš-ši)] UR.TUR^{MEŠ} GIM-an EGIR-an hu-wa-
ia-an-da[(ri)]

12 ^DIŠTAR-iš A-NA ^DNi-na-at-ta ^DK]u-li-it-ta me-mi-iš-ki-u-an da-iš ^{GI}Š[ar-kam-mi[?]

13 [e-ep-ten[?] gal-gal-tu-u-]ri e-ep-ten nu-kán a-ru-na-aš ar-ḥ[i ZAG-az[?] ^{GI}Šar-kam-
mi[?]

14 [GUL-aḥ-ten[?] GÜ]B-la-za-ma gal-gal-tu-u-ri GUL-aḥ-ten[

15 -] x na-aš ḥa-lu-kán ku-wa-at-qa iš-ta-ma[-aš-zi

16 -] x-na[?]-an a-ú-um-mi-e-ni GIM-an a[-

7 (*Tešup*?) konuşmasını bitirince o uzaklaştı.

8 *Ištar* ise yıkanma evine gitti.

9 Yıkanmaya gitti ve o yıkandı.

10... tı. Hoş kokulu yağ ile kendini yağladı.

11 O kendini süsledi. Ona aşık(lar) köpekler gibi peşinden koşarlar.

12 *Ištar*, *Ninatta* ve *Kulitta*'ya (şöyle) söylemeye başladı: “arkammi’yi

13 tutun, *galgalturi*’yi tutun. Denizde sağda *arkammi*’ye?

14 vurun. Solda *galgalturi*’ye vurun.

15 Belki [*Hedammu*?] mesajımızı duyacak

16 Nasıl olacağını göreceğiz.

Müziğin tınısıyla *Hedammu*’yu suların derinliklerinden karşısına çıkarmak isteyen tanrıça bu işi başarmıştır. Metnin devamındaki kırık parçalarda *Hedammu* ve *Ištar*’ın diyalogları ve savaşı aktarılmaktadır (Hoffner, 1998: 54-55; Karauğuz, 2015: 130-131).

Müzikal sahnelerin bulunduğu bir diğer efsane *Ullikummi* şarkısıdır. Kumarbi sinirle *Urkiš* kentinden yola çıkar. Bu durumu öğrenen *İmpaluri*’den öğrenen Deniz

Tanrısı, *İmpaluri*'ye *Kumarbi*'ye mesaj iletmesini, neden öfkeyle deniz kenarına evine geldiğini sormasını ister ve devam eder:

KUB XXXIII 102+ Bo 3992+ Bo 4046+ Bo 4139 + Bo 4678 + Bo 3292⁷

9 *nu-wa É-er kat-kat-te-[ma-aš e]-ep-ta* SAG.GÉME.ARAD^{MEŠ}-*ia*

10 *na-aḫ-ša-ra-za e-e[p-ta tu-u]k-wa* IGI-*an-da*

11^{GIŠ} ERIN-*pí ka-ru-ú [du-wa-a]-na-an*

12 [UT]ÚL^{HLA}-*ia-at-ta* IGI-*an-da ka-ru-ú za-nu-wa-an*

13 [(*tu-uk-ma*)-*w*]*a* IGI-*an-[(da UD.KAM)]-ti* GE₆.KAM-*ti-ia*

14^{LÚ.MEŠ} NAR-*m[a (?) (GIŠ)]* DINGIR.IN[(ANNA^{HLA})] *me-na-aḫ-ḫa-an-da*

15 *ti-iš-ša-an ḫ[(ar-kán-zi ša-r)]a-a ti-i-ia*

16 *nu I-NA É-IA a[(r-ḫa e-ḫu)]*

9 Titreme evi tuttu. Kadın ve erkek köleleri

10 korku tuttu. Senin için

11 Sedir ağacı önceden kırılmış(tı).

12 yemekler önceden pişirilmiş(tı)

13 Senin için gece ve gündüz

14 müzisyenler lirleri karşında

15 hazır tuttular yukarı koydular.

16 Haydi evime (gel)!

Kumarbi için hazırlanan sofralar, yakılan tütsülere ek olarak yine müzisyenlerin hazır bulundurulduğu görülmektedir. Burada müzik Kumarbi'nin yatışması, eğlenmesi ve hoşça vakit geçirmesin sayılayacağını düşündürmesi için haberi verilmiş olmalıdır. Aynı zamanda müziğin yemeğe eşlik etmek üzere kullanıldığını da anlayabiliyoruz.

⁷ Transkripsiyon için bkz. Badalı, 1991: 320; Rieken ve diğerleri (ed.): hethiter.net/:

CTH 345.I.1 (INTR 2009-08-31) Tercüme için bkz. Hoffner Jr., 1998: 57.

Kumarbi bunları duyduktan sonra Deniz Tanrısı'nın evine gitmiştir. Efsanın devamında Kumarbi'nin bir kayadan çocuğu olmaktadır. Kummiya'nın kralı tanrı *Tešup*, *Ullikummi* adı verilen bu kayayı gördüğünde hiddetlenmiştir. Onunla kimin dövüşebileceğini düşünür. Ve burada bir kez daha tanrıça *Ištar*'a görev düşmektedir:

KUB XXXVI 12 + Bo 8082+ Bo 4348 + Bo 2527⁸

II

5' *nu-wa-za wa-aš-ši-ia-at ú-n[u-ut-ta-at...?]*

6' *nu-wa-ra-aš-kán^{URU}Ne-nu-wa-z[a ar-ḫa pa-a-it]*

7' ^{GIŠ}BALAG.DI *gal-gal-tu-ri Š[U-za e-ep-ta?]*

8' *nu i-ia-an-ni-ia-at^DIŠT[AR a-ru-ni?]*

9' *nu^{GIŠ}ERIN ša-mi-ši-ia<-at>^{GIŠ}[BA]LAG.DI-ma gal-gal-[tu-ri]*

10' *GUL-aḫ-ta GUŠKIN^{HLA}-ma n[i-n]i-ik-ta nu-za-ká[n iš-ḫ]a-ma-in*

11' *da-a-aš nu-uš-ši ne-pí-i[š d]a-ga-an-zi-pa-aš-ša*

12' *k[at-t]a-an ar-k[u-u]š-k[a-an]-zi*

5' O (*Ištar*) giyindi ve süslendi...

6' Ve o *Nenuwa*'dan gitti.

7' BALAG.DI ve *galgalturi* çalgılarını elinde tuttu.

8' *Ištar* denize gitti.

9' sediri tütsüledi. BALAG.DI ve *galgalturi* 'ye

10' vurdu. Altınları kaldırdı. Ve bir şarkı

11' tutturdu. Gökyüzü ve yeryüzü

12' ona eşlik ettiler.

⁸ Transkripsiyon için bkz. Badalı, 1991: 320-321; Rieken ve diğerleri: hethiter.net/: CTH 345.I.2 (INTR 2009-08-31). Tercüme için bkz. Hoffner Jr., 1998: 61.

Kayayı etkilemek için tüm hünerlerini ve m zisyenliğini konuşturan *Iştar*’a Deniz Tanrısı neden şarkı söylediğini sordu.       kaya sağırdı ve gözleri görmüyordu. Bunu duyan *Iştar* sediri söndürdü. Müzik aletlerini fırlattı ve ağıt tutarak yola koyuldu. ( y.II 13’-30’). Müziğin gücü bu kez içe yaramamış ve tanrıçayı yarı yolda bırakmıştır. Burada müziğin etkisinin ne denli büyük olduğu anlaşılmaktadır. Tanrıları hoşnut etmekte, canavarları dahi dize getirmek, dikkatini çekmek için kullanılabilmektedir.

1.1. 3 Ölüm Ritüelleri ile İlgili Metinler

Hititler, ölülerini hem yakmakta hem de g mmektedirler. Ölen ve öldükten sonra yakılan ya da gömülen sıradan kimselerin yeraltındaki  l ler diyarına gittiği d ş n lmekteydi (Hoffner, 1988; Schwemer, 2013: 445). Osmankayası’nda hayvan iskeletleri ve yiyecek kaplarıyla gömülmüş bazı basit mezarların Hititlere ait olabileceği düşünülmüştür (Van den Hout, 1994: 54 vd.). Gömülerek toprağın altına yani yeraltı dünyasına gitmek, sıradan insanlar için korkutucu, karanlık ve kötü bir durum olarak düşünülmüştür (Hoffner, 1988; Sevinç Erbaşı 2013: 152).

Kral ve kraliçeler öldüğünde ise “tanrı oldukları” düşünülürdü. Dolayısıyla krali çift ve ailenin çocukları için durum sıradan insanlardan farklıdır. Onlar için günler boyu süren törenler düzenlenmekte ve bu yolla tanrılar diyarına uğurlanmaktaydılar (Sevinç, 2007: 2779).

CTH 450 numaralı katalogda kral  cenaze töreni anlatılmaktadır. Metne dair belgelerin kopyaları Hitit Krallık  ağı’nın son dönemlerine M. . 13. yüzyıla tarihlenmekle birlikte orijinal metnin çok daha erken dönemlere dayanıyor olmalıdır (Rutherford, 2008a: 54). Belge “*m n* ^{URU}*Hattuşi şalliş waştaiş kişari*” “Hattuşa’da büyük bir ölüm olursa”, “*naşşu-za LUGAL-uç naşma MUNUS.LUGAL-ař DINGIR* ^{LIM}*kişari*” “Ya kral ya da kraliçe tanrı olursa” şeklinde başlamaktadır (KBo XXX 16 I 1-2).

Cenaze töreni 14 gün sürmektedir. On dört gün boyunca gerçekleştirilen törenlerde pek çok hayvan kurbanı, içki ve ekmek sunuları gerçekleştirilmektedir. Yukarıda değindiğimiz giriş cümlesinin ardından “yaşlı genç herkesin (toplanarak) *ŠULPATU*’larını (bir çeşit flüt olabilir) alarak ağıt tutmaya başlamasından söz edilmektedir (KUB XXX 16 I 1-4).

Taptara kadınları, yani ağıt yakan kadınlar cenaze süresince ağıt yakmaktadırlar (weškanzi) Ayrıca saki ya da diğer katılanlar *galgallinai*- “ağıt yakmak, yas tutmak” eylemini gerçekleştirirler (Kassian ve diğerleri 2002:31-32,34,36,38-39). Vokal olarak gerçekleştirilen bu eylemler sürerken tanrıları içme ritüelleri yapılmakta bununla birlikte ölünün ruhu için de içilmektedir. Törenler sırasında enstrümantal müzikten faydalanılmıştır. Bu amaçla kullanılan çalgılardan biri GIŠ ^DINANNA GAL/ *hunzinar* “büyük lir”dir. Törenler sırasında farklı günlerde pek çok tanrı (için içki) içilmekte⁹ bu sırada aynı müzikal etkinlik tekrarlanmaktadır:

“LÚ.MEŠ^{NAR} *hunzinarit* /GIŠ ^DINANNA.GAL SİR^{RU} LÚ.MEŠ^{ALAM.ZU}₉ *aħa ħalzianzi memian-ma ħuštiškanzi*” “Şarkıcılar büyük lir eşliğinde şarkı söyler. Alamzu’lar *aħa* diye bağırır fakat sözü fısıldarlar” Bu kalıbın sonuna kimi zaman “LÚ^{kita} *ÚL ħalzai*” “*kita* adamı bağırılmaz” şeklinde bir cümle daha eklenmektedir. Bu faaliyet ölünün ruhu için üç kez içilmesinin ardından da gerçekleşmektedir¹⁰.

⁹ 1.-2. Gün: ^DU ^DU ^{URU}*Zippalanda Zippalanda*’nın Fırtına Tanrıları: KBo XX 23+ KBo XLI 90 öy.II 17’; ^DLAMMA Koruyucu Tanrı: KBo XX 23 II 27’; ^D...x-nu: 23 II 30’; ^DUD.SIG₅ “İyi gün tanrısı” KBo XX 23 ay.III 5; ^D*Izzištanu*: KBo XX 23+ KBo XLI 90 III 12; ^DUTU Güneş Tanrısı: KBo XX 23+ KBo XLI 90 III 19;

¹⁰ 1.-2. Gün: XX 23+ KBo XLI 90 III 31, KBo XXV 184 II 18-20, 23-25, 28-30, 31-33, 36-38, 39-41, 43-45, 47-49,

Bu eylemlerden başka ^{LÚ}NAR “müzisyen/şarkıcı”nın törenin 1-2. gününde¹¹ ve yedinci gününde Güneş Tanrısı için içildikten sonra ^{GIŠ}TIBULA “saz” çalınmaktadır¹². Ölünün ruhu için üç kez içildikten sonra saz çalınarak ölünün ismi zikredilmekte, ardından saki ekmek parçalamaktadır¹³. Yine yedinci günde iyi gün (tanrısı) için ve Koruyu Tanrı (LAMMA) için gerçekleştirilen tören sırasında saz icrası gerçekleşmektedir¹⁴.

Ritüellerde kaydedilmiş bir başka çalgı ^{GIŠ}BALAG’tır. Törenin 10.gününe ait belgelerde kaydedilmiştir fakat tablet kırıktır¹⁵.

Görüldüğü gibi müzik cenaze törenlerinin de odak noktasında bulunmaktadır. Sevinçlerinde müzikle neşelenen Hititler, Hattuša’daki *šalliš waštaiš* “büyük kayıp”ı da müzikle uğurlamaktadır.

1.1.4 Tedavi Üzerine Metinler

^{LÚ}A.ZU “hekim”, tedavi amacıyla büyü içeren birtakım eylemler gerçekleştirirken Istanuwa kentinin dilinde bir şarkı söylemekte ve bir yandan davul çalmaktadır. Tanrı Telipinu ile ilişkili olan bu ritüelde hekimlik ve büyücülüğün Hitit resmi dininde bir arada yer aldığını göstermektedir (Burde, 1974: 8).

Metin şöyledir:

KUB LIII 15 + XLI 15 I¹⁶

13’ nu ^{LÚ}A.ZU-aš 1 *hu-hu-pa-al-li*

¹¹ KBo XLI 92 ay. IV 1

¹² KUB XXX 25 + XXXIV 68 + XXXIX 4 ay. 12, 16, KUB XXXIX 5 + XL 265 ay. 15;

¹³ KUB XXX 25 + XXXIV 68 + XXXIX 4 ay 19-21.

¹⁴ KUB XXX 25 + XXXIV 68 + XXXIX 4 ay 23-24; KUB XXXIX 5 + XL 265 ay. 16

¹⁵ KUB XXXIX 14+ KBo XL 178 + KBo XL 311 öy.II 10’

¹⁶Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Burde, 1974: 8; Starke, 1985: 320 vd.

- 14' [-a]z da-a-i nu wa-al-ha-an-na-i DINGIR^{MEŠ}-aš-ša SİR^{HLA}-uš
- 15' [iš-ḥa]-mi-iš-ki-iz-zi ^{URU}Iš-ta-nu-um-ni-li
- 16' [2 ^{URUDU}š]e-pí-ku-uš-te-eš na-aš-ša-an šu-up-pí-ia-an-ti NINDA.KAŠ pa-aš-ka-an-te-eš ^{GIŠ}BANŠUR-i
- 17' [da]-a-i nu 1 LÚ kar-ap-zi ^{LÚ}A.ZU-[aš]-ša ša-ra-a ti-i-iz-zi ta-a GUNNI
- 18' ʾ4-ŠU ḥu-u-ia-an-zi ^{GIŠ}ḥu-u-ḥu-pa-al-li wa-al-ha-an-na-i iš-ḥa-mi-iš-ki-iz-zi-ia
- 19' ma-a-an 4-ŠU hu-u-ia-an-zi ^{LÚ}A.ZU-aš 2 ^{URUDU}še-pí-ku-uš-tu-uš da-a-i
- 20' nu-za-kán ha-at-ta nu-za nam-ma ^{GIŠ}ḥu-ḥu-pa-al-li da-a-i nu ^{GIŠ}BANŠUR-aš pí-ra-an
- 21' tar-uk-zi ma-a-an 3-ŠU we-e-[eḥ-z]i nu-uš-za-aš-ta ar-ḥa SUD-ia nu GEŠTIN¹ NAG-zi

13' Ve hekim bir *ḥuḥupalı*

14' ..dan alır ve ona vurur. Tanrıların şarkılarını

15' İstanuwa dilinde söyler.

16' [2 bakır i]ğne, kutsal bira ekmeğine saplanmış (olarak) sofraya

17' koyar. Ve bir adam kaldırır. Hekim yukarı gelir. Ve ocağa

18' dört kez koşar. *ḥuḥupalı* çalar ve şarkı söyler.

19' Dört kez koştuğunda hekim 2 bakır iğneyi alır.

20' Ve vurur. Sonra *ḥuḥupalı* alır ve sofranın önünde

21' Dans eder. Üç kez dönd[üğü]nde onu çeker ve şarap içer.

Şaman ayinlerini akla getiren bu tören müziğin iyileştirici ve bir anlamda insanu kendinden geçirerek tedavi edebilecek bir etkisi olduğunun dört bin yıl önce de düşünüldüğünü görmekteyiz.

1.2. HİTİTLERDE ŞARKI VE ŞARKICILIK

Hititçe çiviyazılı tablet arşivinde Hitit müziği hakkında araştırma yaparken müzikle ilgili metinlerin taranması sırasında Sumerce “SİR”, Akadca “ZAMĀRU” “şarkı, şarkı söylemek ve bir müzik aleti çalma”yı ifade eden fiiller ayırt edici olmuştur. Şarkı ve insan sesiyle yapılan müzikal icralar Hitit dini törenlerinin ana unsurlarındandır. Kült yemeklerinde, tanrıya içki ve ekmek gibi kurbanlar sunulurken, ölüm ritüelleri sırasında ağıt yakılırken, ritüellerde tanrılar için ilahiler seslendirirken insan sesi kullanılmıştır.

Hititçe çiviyazılı tabletlerde “şarkı” kavramıyla ilgili çeşitli terimler kullanılmıştır. Şarkı söylemek ve müzik icra etmek anlamını vermek için Hititçe bir sözcük olan *išhamiia-* fiili kullanılmıştır. Şarkı anlamına gelen sözcük ise *išhamai-*dir. İdeogram olarak ise hem şarkı hem şarkı söylemek anlamlarında Sumerce bir fiil olan SİR ve onun Akadcası ZAMĀRU bulunmaktadır (Kümmel, 1973: 169-178. Ünal, 2007: 267). Bunun dışında “söylemek” *mema*¹⁷, “çığırmak, bağlamak” anlamında *halzai*¹⁸, “şarkı/ilahi söylemek” olarak *arku*¹⁹, “ağıt yakmak” anlamında *taškupai-* eylemleri de icra edilmektedir. Ayrıca anlamını tam olarak bilmediğimiz *palwai-* (?) eylemi de

¹⁷ Ünal 2007: 443-444.

¹⁸ Ünal, 2007: 155.

¹⁹ Bkz. Melchert H.C., “Hittite *arku-* "chant", "intone" vs. *arkuwā(i)-* "make a plea"”, JCS 50, 1998: 45-51.)

törenler sırasında gerçekleşmektedir. Bir çeşit okuma olabilir²⁰. *galgalinai*- fiili bir şarkı söyleme biçimi olarak tercüme edilmekle birlikte *galgalturi* müzik aletiyle ilişkilendirilmektedir (Tischler, 1983:467).

mald-/maldia-(Ak.*KARĀBU*), adak sunmak anlamındaki fiilin ilahi okumak anlamı bulunmaktadır (Ünal, 2016: 333). KUB 25.36 ay.V 29 numaralı metinde geçen bir bölümde “...*multi hattili*” “*Hattice (ilahi, dua?) okurlar*” cümlesi fiilin bu anlamı için bir örnektir.

Şarkılarda solo ve koro şeklinde karşılıklı söyleme (antifonal söyleyiş²¹) dikkati çekmektedir. Bir kentin korusu bu şekilde söylerken “*GAL-ŠUNU halzāi*” koronun önderi önce sözleri söyler ve “*apémaašši (QATAMMA) kattan arkuwanzi/halziššanzi*” ardından onlar tekrar ederler. *apémašši/apeiašši* terimi yerine *panku (pankumašši)* teriminin kullanıldığı da olmuştur²² (Schuster, 1974:19)²³.

Hititçe çivi yazılı metinler yalnızca şarkıların söylenmesine dair cümleler aktarmakla kalmamış şarkı söylenmemesini vurgulayan bir çeşit yasaktan söz eden bölümleri de konu etmiştir. “*UL ŠĪR^{RU}* ‘şarkı söylenmez’ ” ifadesi ritüel metinlerde pek çok kez zikredilmiştir (Kümmel, 1973: 169-173).

Şarkı yasağı konusunda dikkat çeken bir durum, Anadolulu bir tanrı olan Tanrı Tauri²⁴ için gerçekleştirilen ritüellerde şarkı söylenmemesine yönelik uyarılardır. Libasyon

²⁰ De Martino 1984: 145-146; de Martino 1989: 14; Badalı 1990: 130-142; Nowicki 1990: 239-242; Güterbock-Hoffner (CHD 4/1) 1994: 80-83; Melchert 1995: 159; Klinger 1996, 750-752.

²¹ Antifonal Söyleyiş: İki şarkıcı ya da solo ve koronun dönüşümlü şarkı söylemesi.

²² KUB XXXV 136+ KBo XXX 180 ay.IV , 5’, 9’, 13’,21’; KUB XXXV 139 ay. IV 6; KUB XXV 37 + KUB 35 132 öy. II 21’; KUB XII 8 öy. II 11’

²³ KBo XIV 116, KUB XXVIII 108, ABoT 40, Bo 3019, Bo 6482, 540/c.

²⁴ Laroche, 1946-47: 33.

sırasında şarkının eşlik etmediği başka tanrılar da mevcuttur. KUB XII 8 ii 6'-7' numaralı metinde *Güneş Tanrısı ve Koruyucu Tanrı için GALA adamları (şarkıcılar) (vurmali çalgılarını) vururlar fakat şarkı söylemezler*” sözleri karşımıza çıkmaktadır. KBo XX 5 öy.? 6 numaralı KI.LAM bayramından söz eden bir metinde ise “I-NA UD 2.KAM ^{LÜ}NAR NU.GAL” “İkinci gün şarkıcı yoktur” ifadesi yer almaktadır.

Hititlerde “şarkı” kavramı, mitolojik metinlerden bazıları için de kullanılmıştır. Hurri kökenli olan bu mitoslar Kumarbi’nin şarkısı, Ullikummi şarkısı, Hedammu şarkısı, Gümüş’ün şarkısı, serbest bırakmanın şarkısıdır. Efsanelere “... şarkısını söylerim” şeklinde başlanılmaktadır. Örneğin Ullikummi şarkısında (1.tablet satır 4) “^DKu-m[ar-b]i-in iṣ-ḫa-mi-iḫ-ḫi” “Tanrı Kumarbi’yi (şarkısını) söylerim” şeklinde giriş yapılmaktadır²⁵. Ancak bu girişin ardından hangi tonda ya da hangi biçimde, hangi çalgıyla birlikte söyleneceğine dair ayrıntılı bir açıklama bulunmadan efsanenin anlatımına geçilmektedir. Bu da burada sözü geçen şarkı kavramı hakkında soru işaretleri doğurmaktadır. Benzer bir kavram Sumerce terminolojide de kullanılmıştır. *Aguşaya* adı verilen şiir, on *Ki.ru.gu* (şarkı)’dan oluşmakta ancak müziğine dair bilgi bulunmamaktadır (Bottero-Kramer, 2017: 231).

Bununla birlikte Hititlerde mitolojik metinlerin kimisinin yalnızca yazılmak için kaydedilmediğini biliyoruz. *Purulli* bayramında, Hatti kökenli Illuyanka efsanesi yalnızca okunmakla kalmayıp aynı zamanda sahnelenmektedir (Haas, 1994: 702). Bu da şarkı olarak adlandırılan efsanelerin de canlandırılmış olabileceğini ya da en azından bir çeşit oratoryo gibi herhangi bir çalgı eşliğinde belirli bir makamda okunuyor olabileceğini akla getirmektedir. Kulaktan kulağa ve nesilden nesile aktarılan bu sözlü gelenek yazıya geçirilerek kalıcı hale getirilmiş olmalıdır.

²⁵http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_myth/exemplar.php?xst=CTH%20345.I.1&expl=A&lg=DE&ed=E.%20Rieken%20et%20al.

Bir efsanenin telli ya da başka türde bir çalgı eşliğinde okunması Antik Yunan kültüründe de epik ve lirik şiir geleneği olarak ortaya çıkmıştır. Lirik şiirler ozanın tek başına seslendirmesi yoluyla ya da koroyla birlikte bir müzik aletinin eşliğinde okunmuştur (Çelgin G., 1990: 41; Lesky, 1996: 109; Sina, A, 2006: 133-160). Bu gelenek Avrupa’da Ortaçağa dek sürmüştür. (Rimmer, 1969: 14). Anadolu’da ise halk ozanlarının, âşıkların efsaneleri ve halk hikâyelerini sazlarıyla seslendirdiklerini biliyoruz.

Çiviyazılı metinlerde farklı dillerde şarkı ve ilahiler seslendirilişine dair kayıtlar bulunmaktadır. Bin tanrılı Hititlerin yaşadığı coğrafyada farklı kökenden topluluklar, kendilerine ait dillerde şarkı söylemek ve tanrılarına kendi dillerinde ilahilerle seslenmek istemişlerdir. Hurri, Hatti, Luvi gibi kültürlerle ait şarkıların varlığını ve bu şarkıların çeşitli bayramlarda korolar tarafından bu kültürlerin kendi dillerinde seslendirilmiş olduğunu öğreniyoruz. Bu durumu şarkı sözlerinden ya da “*Tiššaruliya* kentinin Hattice şarkısı, *Hurrice şarkı*, *Kaniš dilinde şarkı*” gibi tanımlamalardan ayırt edebilmekteyiz. Hattice şarkılar seslendirilen bayramlardan biri, KILAM Bayramı (CTH 627)’dir. *Ištanuwa* kenti erkekleri CTH 772 ise *Ištanuwa* bayramında Luvice şarkılar söylemişlerdir. *Ištanuwa* kenti örneğinde olduğu gibi bazı kentlerin şarkıcılık konusunda ön plana çıkması ve bu kentlerin kendi korolarının bulunduğu bilgisine sahibiz. Bu kentlerden bazıları; *Anunumi*, *Tiššaruliya*, *Ištanuwa*, *Lallupiya*, *Kaniš/Neša*, *Nerik*, *Taḫurimiia*’dır.

1.2.1 Şarkılar

Hitit Döneminde şarkılara ait listelerin yazıldığı tabletler henüz ele geçmemiştir. Ancak belgeler arasında şarkı adlarını ve nelerin şarkı olarak nitelendirildiğini ayırt edebilmekteyiz. Şarkılar, konuları, kime veya hangi tanrıya ithaf edildiğine uygun

olarak adlandırılmışlardır. Bunlar listeler halinde verilmemiş olsa da metinler arasından ayırt edilebilmektedir²⁶. Bunlardan biri yukarıda da sözünü ettiğimiz SİR^{URU} *Tiššaruliya* “*Tiššaruliya Kenti Şarkısı*”dır²⁷. CTH 741 katalog numaralı metinde Hatti dilinde sözler de yer almaktadır. *damai* SİR “*diğer şarkı, ikinci şarkı*”²⁸ olarak *Tiššaruliya Kenti* kadınlarının metninde geçen bir adlandırmadır. Yine bu grupta yer alan bir şarkı nitelendirmesi “VII SİR ŠA^{HUR.SAG} *Daḫa*” “*Daḫa* Dağının yedi şarkısı”dır (CTH 741)²⁹. Dağlar için gerçekleştirilen bir törende ise diğer *šaraššiyaš* SİR, *kraliyet şarkısı*”³⁰ söylenmektedir. Bu şarkı, LÚ.MEŠ^{NAR}, *şarkıcılar* tarafından *Hazzi* dağı için gerçekleştirilen bir ritüel metinde okunmaktadır (CTH 785). Aynı ritüel tabletine ait bir metinde ŠA A.AB.BA SİR, *denizin şarkısı*”³¹ bulunmaktadır³².

DINGIR^{MEŠ}-*aš-ša* SİR^{HL.A}-*uš*, *tanrılarının şarkısı*” *Istanuva* kenti bayramında (CTH 772) “^{URU}*Istanumnili Istanuva kenti dilinde*” söylenir³³. Kent için kutlanan bayramda Luvi dilinde şarkılar söylenmektedir. Aynı kente ait bayram metinlerinin

²⁶ Şarkı isimleri derlemeleri için bkz: Hoffner, Jr., BiOr. 38, 1981: 647-648.

²⁷ KBo XIV 117 ay.IV 7’

²⁸ KBo XXI 109 + XXX 100 öy.I 24’. Hattice şarkıların söylendiği CTH 741 *Tiššaruliya* kenti kadınlarının şarkılarını söylediği bu metinde bir şarkıdan diğerine geçmek için bu tanım kullanılmış olmalıdır.

²⁹ Bo 7949+ KUB XLVIII 21 öy. 4’, 8’.satırda ise “sekiz şarkısı” şeklinde kaydedilmiştir.

³⁰ KBo VIII 86 öy. 5’; Dublikatı KBo VIII 88 öy. 8.

³¹ KUB XLIV 7 öy.11.

³² Denizin şarkısı için bkz. Rutherford, “The Song of the Sea (ŠA A.AB.BA SİR): Thoughts on KUB 45.63”, *Akten des IV International Kongresses für Hethitologie*, October 1999, Wurzburg.

³³ LIII 15 + KUB XLI 15 öy.1 14’-15.

birinde ise “SİR^{HIA} *tetheššanaš* fırtına şarkıları”³⁴ seslendirilmektedir. Tablet kataloglarının kayıtlarının yapıldığı CTH 276.1 numaralı katalogdan bir metinde “I IM GÍD.DA SİR^{HIA} “LÚ^{MEŠ URU} *Iš-ta-nu-wa QA-TI: Bir uzun tablet, Istanuva kenti adamlarının şarkıları bitti*” şeklinde bir ifade yer almaktadır³⁵. Aynı katalogta yine *Istanuvalıların bir şarkısı* kayıt edilmiştir: “SİR *lilauwaš ŠA* LÚ^{MEŠ URU} *Istanuwa QATI*” “*Istanuva kenti adamlarının yatıştırıcı şarkısı bitti*”³⁶.

Tanrı Hepat’ın tahtına yapılan libasyonları konu eden metinler içinde (CTH 701) LÚ^{MEŠ URU} AZU hekim, kurban sunarken LÚ^{MEŠ URU} NAR şarkıcı, “ŠA DINGIR^{LIM} *išhamain* tanrının şarkısı”nı söyler³⁷. Aynı konulu metinler arasında “ŠA ^DU SİR “Fırtına Tanrısı’nın şarkısı”³⁸, ŠA DINGIR^{LIM} GİR^{MEŠ} –*aš arruma SİR, tanrının ayaklarını yıkama şarkısı*”³⁹ ve “šuppauš SİR^{HIA}, *kutsal şarkılar*”⁴⁰ da bulunmaktadır.

Nerik kenti kadınları Nerik kentinin bayramına ait tablet parçalarına ait metinlerde (CTH 678), “ŠA GU₄.MAH^{HIA} SİR *boğaların şarkısı*”nı⁴¹ söylerler. CTH 276.7 katalog numaralı tablet kataloglarını belirten bir metin dizisinde, *purullia* bayramına ait bir metinde ^{MUNUS.MEŠ} zintu^hieš, zintuhi kadınları SİR GAL “*büyük şarkı*”yı⁴² okumaktadırlar. Aynı şarkıcı kadınlar ŠA KI.LAM^{HIA} SİR^{HIA}, KI.LAM, *kayı*

³⁴ KBo IV 11 sol kenar. Ayrıca bkz. Hans-Siegrid Schuster, *Die Hattisch-Hethitischen Bilinguen*, Leiden, 1974, s.37 vd.

³⁵ KUB XXX 42 ay.IV 14’.

³⁶ KUB XXX 42 öy.I 1.

³⁷ KUB XII 1 III 30-31.

³⁸ KBo XXIII 15 iii 18’.

³⁹ KUB XLV 5 ii 22’.

⁴⁰ KUB XLVII 39 obv 8’ ChS I/2

⁴¹ KUB XX 10 ay. IV 9’-10’

⁴² KUB 8.69 öy. III 9

yapısı *şarkıları*”nı (CTH 278)⁴³ seslendirmektedirler. Aynı katalogda “SİR^{HIA} zinzapuššiyaš ŠA^D IŠTAR^{URU} Ninuwa Ninive İştari’nin güvercin şarkıları”⁴⁴ ismi görülmektedir. SİR ŠA zinzapušši güvercin şarkısı olarak geçen bir ifade Hurri Kurban listelerine ait metinlerde (CTH 787) görülmüştür (Haas, 1994: 361; Schuol, 2004: 139).

karuiliyaš DINGIR^{MEŠ}-aš halziyawaš SİR, eski tanrıları çağırma şarkısı”⁴⁵, Kizzuvatna bayram törenlerine ait bir tablet parçasında söz edilmektedir. ŠA MUNUS.MEŠ^{KAR.KID} SİR^{HIA}, *fahişelerin şarkısı*”⁴⁶, Titiwatti için yapılan bayramlara ait tablet parçalarında (CTH 639) söylenmektedir. Büyük bayramın tablet parçaları arasında (CTH 669) “11’^DU₄- MA-A[M 12’ SİR^{RU}, *Gün Tanrısını/Tanrılaştırılmış Günü(n şarkısını) söyler*”⁴⁷ şeklinde aktarılan ifadede bu tanrıya ait bir şarkının bulunduğu işaret ediyor olmalıdır. Bir tanrının adına şarkı söylenen başka bir pasaj, *hišuwu* bayramına (CTH 628) ait bir metinde “BALAG.DI *adamları Tanrı Hılašši (‘nin şarkısını) söyler*” şeklinde kaydedilmiştir⁴⁸. Aynı bayramda aynı görevliler “*Tanrı Attaumine (nin şarkısı)*”nı da söylemektedirler⁴⁹.

LÚ^{NAR} “Şarkıcı”, çeşitli tanrılar için ya da adı geçen tanrıların şarkılarını söylemektedir. Bu tanrılardan ikisi, prensin kutladığı bayramlarda (CTH 647) geçen NIN.TU⁵⁰ ve Güneş Tanrısıdır⁵¹. KILAM bayramında (CTH 627), Koruyucu tanrı

⁴³ KUB XXX 68 öy. 5.

⁴⁴ KUB VIII 69 öy. III 1

⁴⁵ KBo XXIII 7 öy.I 12-13.

⁴⁶ KUB XXIII 97 ay. 19

⁴⁷ KBo XX 10 + KBo XXV 59 ay.IV 11’-12’

⁴⁸ KBo XV 37 + FHG 9 IV 51

⁴⁹ KBo XV 69 + FHG 15 öy.1 16.

⁵⁰ KUB X 7 ay.12’-13’: “LÚ^{NAR}-aš-ša^D NIN.T[U SİR^{RU} *iš-ḫa-mi-[-ia-an-zi*” “Şarkıcı, Tanrı NINTU’nun şarkısını söyler(ler)” Transkripsiyon: Badalı, 1991: 139.

LAMMA (nın şarkısı) lir eşliğinde seslendirilmektedir⁵². Karahna kentinin koruyucu tanrısı ile ilgili de böyle bir kayıt bulunmaktadır⁵³. Ayrıca Nerik Kenti tanrılarının bağışlamasına ait (CTH 673) KBo XLII 100 III 12' numaralı tablette Tanrı *Zababa* ile KUB XX 43 ay. 14' numaralı bir bayram tableti parçasında (CTH 670) ise Tanrı *Telipinu* için de bu görev yerine getirilmektedir.

Anlamı bilinmeyen ancak şarkıcıların söylediği bir şarkı olarak nitelendirilmiş “*tiyarraş SİR, tiyarra şarkısı*”⁵⁴, Hitit- Hurri büyü ve ritüel metinlerine ait katalogta (CTH 790) yer almaktadır. *Tiyarra-*, Hurrice *tiyari*⁵⁵ ile ilişkilendirilmektedir (Tischler, 1994: 376).

Vokal müzik yalnız bayram törenleri ile sınırlı olmayıp ölüm ritüellerinde de kullanılıyordu. CTH 450 katalog numaralı bir cenaze töreni metninde bunu görebilmekteyiz: “*Hattuša'da büyük bir olay olursa, kral ya da kraliçe tanrı olursa (ölürse); yaşlı genç herkes kamışları ellerine alır ve ağıt yakmaya başlarlar*”⁵⁶ Aynı ritüelde şarkıcılar şarkı söylemektedir: “ [Fakat son]ra onun ruhunu (ruhu için) üç kez içer. Şarkıcılar büyük lir ile şarkı söyler. ALAM.ZU₉ görevlisi a-ḫa diye çağırır. Fakat sözü fısıldar.”⁵⁷

⁵¹ KUBXXXIV 115 öy. 8': “^{LÚ}NAR ^DUTU SİR^{RU} ...” “Şarkıcı, Güneş Tanrısının şarkısını söyler.” Transkripsiyon: Badalı, 1991: 140.

⁵² KBo X 25 VI 12'-13': “EGIR-ŠU-ma ^{LÚ}NAR ^DLAMMA GIŠ ^DINANNA ḫa-az-z-i-ik-ki-iz-zi” “Şarkıcı, koruyucu tanrıyı (şarkısını) lir (ile) çalar. Transkripsiyon: Singer, StBoT 28, 1984: 53 Ayrıca bkz. KBo XI 27 I 10' (CTH 670).

⁵³ KUB XXXVIII 12 I 1 (CTH 517).

⁵⁴ KUB XLV 49 ay.IV 12.

⁵⁵ Laroche, GLH, 1976-77, s.265 vd.

⁵⁶ KUB XXX 16 +2417/c

⁵⁷ KUB XXX 23 ay. III 26-28

Ölünün ruhu için içki seremonisi yapıldığını ve bu esnada bir müzik aleti eşliğinde ya da sadece insan sesiyle bu törene eşlik edildiğini öğreniyoruz.

Şarkıların bir başka işlevi de savaş sırasında söylenmesidir. Bu şarkılar bir çeşit marş ya da cesaret verici ezgilerle savaşçıları motive edici özelliğe sahip olabilirler. I.Hattuşili'nin Urşu kuşatmasında Tanrı Zababa için bir şarkı söylenmiştir⁵⁸.

“DUMU.MEŠ *La-ri-ia* ^m*La-ri-ya-aš<-ša>* *ḫu-uš-ki-wa-an-te-eš za-ma-ra*
^D*ZA-BA₄- BA₄ iz-mur-ru*”

“*Lariia*’nın oğulları ve *Lariia* bekleyerek Tanrı Zababa’nın şarkısını söylerler”

Hurrilerle savaş efsanelerini konu alan *Puḫanu Kroniği* adı verilen (CTH 16) çiviyazılı belgeler arasında anlamı tam olarak netleştirilemeyen şarkı ve şarkı sözlerinden en tartışmalı olanı “*asker şarkısı*” ya da “*Neša giysileri*” şeklinde bilinen metindir⁵⁹.

12’ ...2 ^{LÚ.MEŠ} *ḫu-ul-ḫu-li-ia-an-te-eš*
13’ *nu-un-za iš-ḫa-ma-i-iš-ki-iz-zi* ^{URU} *Ne-š[a-aš^{KI} TÚG^H]^{LA} ^{URU} *Ne-ša-aš^{KI}*
^{TÚG^{H,LA}} *ti-ia-am-mu ti-ia*
14’ *nu-um-ma an-na-aš-ma-aš kat-ta ar-nu-ut ti-ia-[am-mu t]i-ia nu-um-ma*
*ú-wa-aš-ma-aš kat-ta ar-nu-ut**

Metnin tercümesi üzerine pek çok yorum bulunmaktadır⁶⁰. “*İki savaşçı şarkı söylerler: ‘Neša giysileri Neša giysileri, bağla beni bağla! Göm beni annemle- bağla beni bağla- göm beni kardeşimle (?)’- bağla beni bağla*”⁶¹

⁵⁸ KBo I 11 ay. St. 14. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Beckman, G., 1995: 23-34.

⁵⁹ KUB XXXI 4 + KBo III 41 + 40 ay. 12’-15’ (Dubl. KBo XIII 78 ay. 12’-14’)

⁶⁰ O. Soysal, *Hethitica* 7, 1987, 173-253; *Hethitica* 14, 1999, 110-137; G. Steiner, *GsImparati*, 2002, 807-818; H.A. Hoffner, *CoS* 2003, 184 vd.; A. Gilan, *AoF* 31, 2004, 263-296; id., 2009, 216-239; *THeth* 29, 2015, 295-325; C. Watkins, *TPS* 1971, 74, 80; F. Starke, *StBoT* 23, 1977, 30; N. Boysan-Dietrich, *THeth* 12, 1987, 27 vd.; H. Klengel,

Bir diğ er savaş şarkısını BALAG.DI görevlileri *hişuwa* bayramında seslendirmektedirler⁶² : “*Tanrı huzurunda    BALAG.DI adamı savaşır gibi dövüşürler ve Fırtına Tanrısı ile savaşırlar. BALAG.DI adamları cesaret verici (?) savaş şarkısı söylerler. BALAG.DI ve galgalturi çalgılarına vururlar. Bir BALAG.DI adamı tanrının kapısı içinde durur. Boynuz   fler.*” Bir savaş sahnesinin canlandırıldığı bayram töreninde borazanın ve vurmali çalgı olan *galgalturilerin* savaş ezgilerine eşlik etmesi şaşırtıcı bir durum değildir. Halen bando takımlarında trompet ve zil kullanılmaktadır.

şarkıcıların profesyonel olarak görev alabilmeleri için bir şekilde eğitimden geçmiş olmaları gerekmektedir. Bu konuya dair ne yazık ki ayrıntılı bilgi Hitit arşivlerinden bulunmamakla birlikte CTH 297 bir mahkeme kaydına (kuşkulu?) ait KUB XL 92 ay. 10-11 numaralı metinde bir şarkıcının şarkı öğrettiğinden söz edilmektedir⁶³.

HbOr I/34, 1999, 41; V. Haas - I. Wegner, Gs Imparati, 2002, 353-358; P. Goedegebuure, StBoT 55, 2014, 133 vd., 161, 208vd.; S. de Martino - F. Imparati, FsHoffner, 2003, 253-260, 262; M. Forlanini, FsCarruba, 2004, 385; J.L. Miller, StBoT 46, 2004, 116; J. Puhvel, KZ 117, 2004, 189; M. Schuol, OrA 14, 2004, 140, 208.

⁶¹ Beckman, Hittite and Hurrican Epic, *A Companion to Ancient Epic* Edit. John Miles Foley, 2005, s.256.

⁶² KBo 15.52 + KUB XXXIV 116 v 3’-10’

⁶³ Bkz. CHD L-N: 165; Melchert, 1998: 49; Schuol, 2004: 169.

2. BÖLÜM

MÜZİK ALETLERİ

Hititçe çiviyazılı belgeler arasında tespit edilmiş müzik aletlerini, vurmali, üflemeli ve telli çalgılar sınıflandırmaları altında incelemeyi uygun bulduk. Müzik aletleri incelemelerinin bazılarının sonuna çalgıların geçtiği metin yerinin, müzisyen ve diğer müzik aletleri ile o sırada kullanılan fiilin belirtildiği tablolar ekledik. Kimi çalgılarda ise metin yeri kısıtlı olduğu için ayrıca bir tablo vermeden bıraktık.

Müzik aletlerinin bir kısmının günümüzdeki karşılığı konusunda net bilgilere sahip değiliz. Bunda çalgıların tam bir tanımlamasının yapılmaması etken olmuştur. Çalgıların yapıldığı malzeme, icrası için kullanıldığı fiiller gibi bilgilerin sınıflandırma için kullanıldığından söz etmiştik. Ancak, müzik aleti olabilme ihtimali bulunan, çiviyazılı belgeler arasında yeterince kaydını bulamadığımız ve bu bakımdan net bilgiye sahip olamadığımız bazı terimler de bulunmaktadır. Bunların bir kısmını yaptığımız sınıflandırmalar altında vereceğiz. Bir örnek bir bayram metnine ait tablet parçasında, SİR müzik aleti çalmak/şarkı söylemek fiilleriyle geçen instrumental formdaki **g]ilu-** sözcüğüdür:

KUB X 30¹

4' D]U^{URU} Zi-ip-pa-la-an-ta e-ku-z[i]

5' g]i-lu-i-it SİR^{RU}

4' Zippalanda'nın Fırtına Tanrısını içer.

5' g]ilu ile şarkı söyler.

g]ilu, bir müzik aleti (?) olarak sözlüklere geçmiştir (Tischler, 1977-83: 571; 2001: 89; Ünal, 2007: 341-42). Hoffner, eğer baştaki işaret doğru okunduysa intrumental

¹ Transkripsiyon için bkz. Badalı, 1991: 244 (Herhangi bir yerde tercümesi yayınlanmamış).

formdaki sözcüğün yanındaki fiille birlikte bir çalgıyı işaret edebileceğini belirtmiştir (Hoffner, 1967: 60, dn.118). Sözcüğe en yakın Akadca sözcük *kīlu*, bir Mari metninde “bir şarkının sonu” anlamında kullanılmıştır (CAD k, *kīlu* 2: 360). Ancak Hititçe sözcükle bir ilişkisi olup olmadığını bilemiyoruz. *g]ilu* için, bir müzik aleti ya da bir müzikal terim demekle yetineceğiz.

2.1. VURMALI ÇALGILAR

Ünal’ın Hititçe Sözlük çalışmalarında “bir müzik aleti? olarak yer alan “^{URUDU}*tambura-/tampura-*” sözcüğüdür (Ünal, 2007: 679). Sözcük, diğer sözlüklerde “bakır bir nesne” olarak kaydedilmiştir. Çiviyazılı belgelerde kaydı yeterince yoktur. Ancak yabancı pek çok dilde (İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca, İsveççe, Flemenkçe, Çekce, Japonca vs.) tef anlamını veren tamburin ile benzeşmektedir. Türkçe’de de “silindir kap” anlamı vardır². Klasik Türk müziğindeki telli bir çalgı olan “tambur” sözcüğüyle ses benzerliği vardır. Ancak burada bakır olduğu belirtilen bu nesnenin telli bir çalgıyı değil tef benzeri bir çalgıyı ya da nesneyi temsil ediyor olabileceği daha olasıdır.

Bir diğer sözcük, pek çok kap ismiyle bir arada geçen ve kap ismi olabileceği düşünülen ^{GİŞ}UD.MUNUS.KAB (HÚB)’tır. Akadcası *kūtu*’dur ve bir kap olarak tanımlanmıştır (CAD k: 611-612). KBo V 2 numaralı Ammihatna Ritüeli ile ilgili bir metinde sayılarıyla birlikte kaydedilmiş başka kap isimleriyle birlikte geçmekte ve 14

² TDK Güncel Türkçe Sözlük,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5965f5c92bd7f5.68993015)

adet olduğu belirtilmektedir³. Büyük bayrama (CTH 669) ait bir tablet parçası KUB XX 11 II'de vurmalı çalgılar için de kullanılan *walḥ*- “vurmak” fiiliyle birlikte geçmektedir⁴:

11' LÚ.MEŠ ALAM.ZU₉ UTÚL *zi-ma-ki az-zi-kán-zi*

12' UGULA LÚ.MEŠ ALAM.ZU₉-ma LÚ.MEŠ MUḤALDIM SAG.DU-ma

13' GİŠ UD.MUNUS.KAB-it 3-ŠU *wa-al-aḥ-zi*

14' *pár-aš-na-a-u-aš-kán ú-iz-zi*

11' ALAM.ZU adamları *zimaki* yemeğini yerler.

12' ALAM.ZU adamlarının başı ve aşçıların başı ise

13' UD.MUNUS.KAB kabı ile üç kez vururlar.

14' diz çökerek gelirler.

UD.MUNUS.KAB, diğer kaplarla da sıralandığından içine yemek vs konulan bir nesnedir. Ancak bazı nesneler –aşağıda sözünü edeceğimiz *mari* mızrak gibi nesneler- törenlerde vurularak ses çıkarmak suretiyle kullanılabilir. Bu kap da bunlardan biri olarak kullanılmış olabilir.

Bir başka tartışmalı sözcük **kupti**- sözcüğüdür. Yaygın görüş çivi yazılı metinlerdeki kullanımı dolayısıyla kültte kullanılan bir nesne olduğu yönündedir (Güterbock, 1975: 276; Puhvel, 1997: 259). Tischler, “tapınağın girişindeki bir nesne, direk, taşınabilir ocak?” şeklinde açıklanmıştır (Tischler, 2001: 85). Ünal, “kült eşyası, davul, kös, dümbelek, darbuka, tambura?” anlamlarını vermiştir (Ünal, 2007: (366-367)., “Tambur? Vurulan bir levha?” diyen Schuol da müzik aleti kategorisinde ele almıştır (Schuol, 2004: 129).

³ öy. I st. 19. Bkz. R. Strauß,

http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/exemplar.php?xst=CTH%20471&expl=A&lg=DE&ed=R.%20Strau%C3%9F

⁴ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Yoshida, 1992: 230-31.

Kupti, *itkalzi* törenlerinde, *Ammihatna* ritüelinde *walḫ*-vurmak fiiliyle birlikte kullanılan ve kendisine *šipant*- kurban sunulan bir nesnedir (Murat, 2008: 582). *İtkalzi* ritüelinde ChS I/1 No: 9 numaralı metinde ocakla ilgili bir nesne gibi anılır⁵:

11 *nu IŠ-TU ŠA* ^D*IŠKUR ku-i-e-eš GUNNI*^{MEŠ} *ḫar-pa-a-an-te-eš*
12 *nu ḫa-an-te-ez-zi-in ku-up-ti-in A-NA* ^D*IŠKUR wa-al-ḫa-an-zi*
13 *me-na-aḫ-ḫa-an-da-ma-kán IŠ-TU ŠA* ^D*Ḫe-pát ḫa-an-te-ez-zi-in*
14 *ku-up-ti-in A-NA* ^D*Ḫe-pát* ^D*UTU* ^{URU}*A-ri-in-na-ia KI.MIN*

11 Tanrı *Tešup* için kurulmuş ocaklarda

12 ilk *kupti*'yi *Tešup* için vururlar.

13 karşısında ise

14 ilk *kupti*'yi *Hepat* ve *Arinna*'nın Güneş Tanrıçası için aynı şekilde (vururlar).

Metnin devamında Tanrı *Šuwaliya* (st.15), *Nabarbi* (16), *Kumarbi* (17), *Šaluš* ve *Bitinhi* (18), *Ea* (19), *Ištar Damkina* (20), *Umpu*, *Niggall* (22), *Arinna*'nın Güneş Tanrıçası (23), *Aiu Ikalti* (24), erkek tanrılar (25) ve kadın tanrılar (20) için *kupti*'yi vururlar.

Ocak GUNNI sözcüğüyle birlikte KBo XI 2'de Muvalanni'nin ritüeline ait belgede geçmektedir. "I GUNNI *kuptaš* baba tanrılara, meclisin erkek tanrılarına, meclisin erkek tanrılarına, temizliğin Fırtına Tanrısı'na, temizliğin erkek tanrılarına..." sonu kırık olan şekilde bir metin bulunmaktadır (Murat, 2008: 577). *Ammihatna* Ritüelinde de yine erkek ve kadın tanrılar için *kupti*'ye vurulmakta; *Kizzuwatna* Ritüelinde de tapınağın tanrısı ve onun tanrıları için *kupti*'ye vurulmaktadır. Ortaköy'den ele geçen bir mektupta kurban meseleleri aktarılmaktadır:

“^{LÚ} *tapritašši*'yi gece getirdiler ve *keldi* için kurban yaptıysa iyidir. Şimdi bu *kuptiler* oranın da *kupti* leri olsun. ^{LÚ} *tapritašši*'yi getirmediyse ise, şimdi bu *kuptiler* oraya aittir... Sonra *keldi* için kurban yaptılar. Mannu *keldi* için sunulan *kupti* 'lerin

⁵ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Haas 1984: 85-87.

hepsini sundu. Şimdi bak! *Mannu kupti* 'lere bugün *walh* yapmadı (vurmadı). Sonra büyük kralın karşısında mesele görüşülecek!” (Murat, 2008: 583-584)

Walh- fiilinin vurmalı sazları seslendirmede kullanılması ve *itkalzi* törenlerinde tanrıları çağırma için kullanılması sebebiyle bir çeşit davul (gong vb) olabileceği düşünülmüştür (Schuol, 2004: 129). Hurri kökenli pek çok ritüelde kullanılan nesne ocakla bir arada kullanıldığından bir çeşit maşa gibi bir nesne olabileceği de akla gelmektedir. Tanrılar için önemini *Şapinuwa* mektubundaki ifadelerden de anlamaktayız. *Ammihatna* ritüelinde *kupti* için sunu yapıldığı kaydedilmiştir⁶:

öy.II

57 nu *ha-an-te-ez-zi hu-u-up-ru-iš-ḫi*

58 ^D*IŠKUR-ni ku-up-ti ši-pa-an-ti*

57-58 Ve (kurban sahibi) ilk *huprišhi*’yi Fırtına Tanrısı için *kupti* ‘ye sunar.

Müzik aletleri de tanrılar için kutsal sayılan nesneler arasındadır. Lirler için de sunu yapıldığını biliyoruz. Ya da tanrı için hazırlanan malzemeler arasında başka çalgıların adı verilmektedir. Eldeki veriler ışığında *kuptinin* hem vurulmak suretiyle ses çıkaran hem de kültte farklı amaçla da kullanılabilen bir nesne olabileceğini düşünmekteyiz.

2.1.1. ^{GIŠ}*huḫupal*

Hititçe metinlerde genellikle art arda gördüğümüz *huḫupal*, *arkammi*, *galgalturi* isimli müzik aletlerinden ilk olarak değineceğimiz ^{GIŠ}*huḫupal* çalgısı çeşitli törenlerde yer almaktadır. Güney ve güney batı Anadolu’da yayılım gösteren Luvilerin törenlerinde, bu bölgede yer aldığı düşünülen⁷ önemli bir kült merkezi olan *Ištuwa*⁸

⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Murat, 2008: 582.

⁷ M.Hutter, Aşağı ülkenin batısında olduğunu ileri sürer. (“Luvi Dininin Nitelikleri”, *Luviler*, İstanbul, 2010, s. 215.

şehrinin şarkılarına eşlikte (KUB XXV 39 CTH 773), Hatti tanrılarında olan *Teteşhapi*'nin kültünde (KBo XXXII 114 Tanrıça Teteşhapi Bayramı CTH 738), AN.TAH.ŞUM^{SAR} bayramına ait kutlamalarda (KUB XXV 1 AN.TAH.ŞUMSAR, 16. Gün CTH 612.4.B), Pala diline ait bir efsanede (KBo VIII 74+ KUB XXXII 117 + KBo XIX 56+ KUB XXXV 93 CTH 752.A), kış bayramında (KUB XI 35 CTH 597.1.A), Tanrıça Iştar için yapılan kutlamalarda (KUB XLI 15 CTH 720) kullanılmıştır. Pek çok farklı topluluğun bayramlarında yer aldığından 'Hatti kökenlidir' ya da 'Luvi kökenlidir' şeklinde kesin bir kanıya varamıyoruz. Ayrıca törenlerde müzik aleti ya da kült kabı olarak (KUB LV 65, KUB LV 38 Iştanuwa CTH 772) belgelenmesi dışında yazıya geçirilmiş bir krala ait rüyalar⁹ yer alan nesneler arasındadır. Hasta iyileştirme seansı sırasında doktorun elinde görülmektedir. Yer aldığı belgeleri incelemeden önce müzik aleti ile ilgili yapılan çeşitli yorumlara değinmek istiyoruz.

^{GIŞ}*huhupal* müzik aleti için yapılan yorumlarda genel olarak vurmali çalgılar ağırlıklıdır (Friedrich, 1952: 71). Çalışmamızın ilerleyen aşamalarında biz de bu görüşe katıldığımızı ayrıntılı bir biçimde aktaracağız.

Çalgının bir vurmali çalgı olarak yorumlanması yanında lavta, ut gibi telli bir saz olabileceğini öne süren araştırmacılar bulunmaktadır¹⁰. Polvani, lavtadan içki

⁸ Kentin tam lokalizasyonu yapılamamıştır. Forlanini, Gordion bölgesine (1987: 115, d.n. 23), Haas, batı ya da kuzey batı Anadolu'ya (1994: 582) yerleştirir.

⁹ KUB XV 5 Kralın Rüyaları CTH 583.

¹⁰ Gurney, Some Aspects of hittite religion, 1976; s. 35 dn. 6; Hoffner, RHA XXV, s. 60; Tischler, HEG I, 1983: 263; Alp, "Zu den Körperteilnamen im Hethitischen" *Anatolia II*, 1957: d.n.7 :ut, kopuz olarak ifade edilmiştir, Ardından bu yorum Friedrich tarafından da kabul edilmiştir (HW., 2. Erg. 13); Schuol, 2004: 108; Akdoğan, "Bayram

içilemeyeceğini söyleyerek çalgının ahşaptan zil olabileceğini belirtmiştir (Polvani, 1988b:219). HED’de “cymbal, zil” ve içine içki konulan bir kap olarak tanımlanmaktadır (Puhvel, 1991: 358-359). de Martino ise “davul?, zil?” ifadesini kullanmıştır (de Martino, 1988: 12). Bir vurmali çalgılar grubuna ait olduğu düşüncesinde olduğunu göstermektedir. Tischler, Hethitisches Handwörterbuch’da “davul, zil, çalpara” gibi ifadeler kullanmıştır (Tischler, 2001: 51). Ünal, önce “simbalom, lut veya lavte” olarak sözlüğünde aktarmış ardından “tef veya dümbelek” diyerek ^{GIŞ}BALAG.DI çalgısının Hititçe karşılığı olabileceğini söylemiştir (Ünal: 2007: 220; 2016b: 184). Soysal ise, *huhupalli* sözcüğünü “bir müzik aleti” olarak aktarmıştır. Çalgı için son olarak “tef” ifadesini kullanan araştırmacılar bulunmaktadır (Badalı, 1986a: 41-43; 1986b: 60; Dinçol, 1998: 1-5).

Çalgının kullanıldığı fiiller aracılığıyla hangi tip müzik aleti grubuna ait olduğu konusunda fikirler öne sürülmüştür. *huhupal* çalgısı en çok *walh-* ve *hazzikk-* vurmak fiilleriyle kullanılmıştır. *hazzik-* fiili telli sazlarla da kullanıldığından¹¹ çalgının lavta, ut benzeri bir çalgı olacağı düşünülmüş olmalıdır. Öte yandan fiilin “(bir müzik aleti) çalmak” olarak da anlam ifade ettiği ortaya konulmuştur (Ünal, 2007: 206). CTH 773 katalog numaralı Istanuwa’nın şarkıcı metninde *huhupalın* sesine boynuz sesi de eklenerek şarkı söylenmektedir:

KUB XXV 39¹²

Öy.I

23’ nu ^{LÚ}SANGA ^{URU}Iš-ta-n[u-wa ^{GIŞ}] hu-u-hu-pa-al da-a-i

Ritüeline Ait Bir Hitit Tableti (Bo 3542)”, ANTAHŠUM, *Ahmet Ünal’a Armağan*, 2016: 4.

¹¹ Roszkowska, *hazzik-* fiilini “tellere vurmak” şeklinde açıklar (Roszkowska, 1987: 27).

¹² Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Starke, 1985: 329; Schuol, 2004: 133.

- 24' *na-at ha-az-zi-ik-ki-iz-zi* ^{SI}*ša-a-ú-i-it-ra*
25' *pa-ri-ip-ri-iš-kán-zi nu-za* ^{LÚ.MEŠ}*SANGA*
26' *ki-i* ^{RU}*SÌR* *-lu-u-wa ta-a-in mi-mi-en(-)tu-u-wa-a*

- 23' İştanuwa kenti'nin rahibi *huhupal* algısını alır.
24' ve onu çalar (ona devamlı vurur). Boynuzu
25' üflerler. Ve Rahip
26' bu şarkıyı söyler: *liluwa tain mimientuwa*

Palaca bir mitolojik metinde *hupp*-“alkalamak, sallamak” anlamına gelen fiille birlikte icra edilmektedir:

KUB XXXII 117¹³

- 13' *nu-za ú-uk* ^{GIŠ}*hu-hu-pa-al-li da-a-a[h-h]é*
14' *nu hu-up-pé-e-mi...*

- 13' Ve ben *huhupalı* alırım
14' ve onu sallarım.

Hem vurmak anlamına gelen fiiller hem de bu fiil doğrultusunda çalgının tef veya darbuka benzeri bir çalgı olabileceği yönünde bir düşüncemiz oluşmuştur. Ancak algı ile ilgili metinler yalnızca bunlardan ibaret değildir. algının olası formuna ya da yapıldığı malzemeye dikkat çeken metinler bulunmaktadır. Öncelikle GIŠ determinatifiyle nitelendirildiğinden çoğunlukla ağaç malzemedен yapıldığını anlıyoruz. Bu ağaç malzemenin cinsi de bir metinde belirtilmiştir. CTH 481.A Gecenin tanrıça kültüyle ilgili bir metin olan KUB XXIX 4 V numaralı metinde ^{GIŠ}*TÚG* “şimşir”den yapıldığını görüyoruz (Ertem,1974: 105; Erkut, 2016: 222).

¹³ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Starke, 1980: 223; Schuol, 2004: 109.

öy.¹⁴

24 ... I^{NU-TIM} GIŠ^{hu-hu-pa-al}

25 ma-a-an ŠA^{GIŠ}TÚG ma-a-an ŠA ZU₉ AM.SI I^{EN} GIŠ^{ar-kam-mi-iš}

24 ... Bir takım *huḫupal* müzik aleti

25 şimşir ağacından, fil dişinden bir *arkammi* müzik aleti

Şimşir, eski Türklerde de kaşık, çalpara gibi çalgıların yapımında kullanılmaktadır¹⁵. Söz konusu bu zil çalpara olarak bilinen ahşaptan takılan zillerse bunlara da içki doldurulmasının kolay olmayacağı düşüncesindeyiz.

Tahta zil

Öte yandan çalgının çift ya da takım olarak metinlerde geçmesi de zil konusunda soru işaretleri doğurmaktadır. Bahsi geçen KBo XXXII 114 numaralı metin, CTH 738 katalog numaralı Tanrı Tetešhapi için yapılan bayram kutlamalarında yer almaktadır:

öy.¹⁶

13 EGIR-ŠU-ma^{MUNUS.MEŠ}zi-in-tu-ḫe-[eš...]

14 nu 3 TA-PAL^{GIŠ}hu-hu-pa-al[(-)...]

15 iš-ḫa-mi-iš-kán-zi

¹⁴ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Miller, 2004: 275.

¹⁵ Bkz. Uzunbaş, “Türk Dünyasında Kullanılan İdiofon Vurmalı Çalgıların Yapısal Özellikleri ve Çalım Teknikleri”, *Akademik Bakış* Sayı 31, 2012, s.6, 7: <http://akademikbakis.org/eskisite/31/13.pdf>

¹⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Schuol, 2004: 109.

13 Ayrıca onun arkasından *zintuhi* kadınları

14 Üç çift *huḫupal* [...]

15 Şarkı söylerler.

Çalgı pek çok farklı görevli tarafından icra edilmektedir: ^{LÚ.MEŠ}*zilipuriyatalla* - *zilipuriyatalla* adamları(KUB XI 35 v 10'-11'), ^{LÚ.MEŠ} ALAM.ZU₉ - ALAM.ZU adamı, KBo IV 9 I 39-41), ^{LÚ.MEŠ} GALA -şarkıcılar (KUB XXV 1 vı 26-29), ^{MUNUS.MEŠ}*zintuhi*, *zintuhi* kadınları (KUB XXII 114 öy.? 13-15 ,A.Ünal, AnSt 44, 214.), ^{LÚ} SAGI.A -saki (KUB XXV 37 + öy.1 5'-10'), ^{LÚ} SANGA ^{URU} *Ištanuwa* -*Ištanuwa* kentinin rahibi(KUB XXV 37 öy.I 23'). Bu görevliler ile ilgili ayrıntılı bilgiyi tezimizin müzisyenlerle ilgili bölümünde aktaracağız.

Kış bayramında *zilipuriyatalla* adamları *huḫupal* çalgısı eşliğinde şarkı söylemektedirler¹⁷. Lallupiya kentine ait bir metinde ise danslar yapılırken sakinin elinde *huḫupal* görülür:

KUB XXV 37 öy.¹⁸

5' ... ^{LÚ} SAGI.A-ma tar-wi₅-i₅-ku-an

6' [d]a-a-i ^{LÚ} MUHALDIM ma-aḫ-ḫa-an tar-wi₅-i₅-ki-it nu a-pa-a-aš-ša QA-TAM-MA

7' [tar]- ʾwi₅ʾ-i₅-ki-u-an da-a-i pé-di-ia-aš-ša wa-aḫ-nu-uš-ki-iz-zi

8' ʾta-ma-išʾ -ma-a-an ^{LÚ} ^{URU} ʾLaʾ-al-lu-pí-ia i₅-ki-ša EGIR-an ^{TUG} ši-ik-nu-un

9' har-zi nu-uš-ʾšaʾ-an ták-ša-an pé-di wa-aḫ-nu-uš-kán-zi ^{LÚ} SAGI.A-ma

10' ^{GIŠ} hu-ḫu-pa-al ḫar-zi-pát Ú-UL-at GUL-aḫ-ḫi-i₅-ki-iz-zi

5' Saki dans etmeye

¹⁷ KUB XI 35 V 10'-11'.

¹⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Starke, 1985: 342 vd.

6' başlar. Aşçı dans ettiği zaman o da aynı şekilde

7' dans etmeye başlar. Yerinde döner.

8' Diğeri Lallupiyalı adamın sırtına *šeknu*yu

9' tutar ve orta yerinden döndürürler. Saki

10' *huhupalı* tutar. Onu çalmaz.

Dans gösterileri sırasında saki çalgıyı tutar ve çalmaz. Bu anlatıda *huhupal* bir çalgı görevi dışında Puhvel'in sözlüğünde tanımladığı gibi bir kap görevi görmektedir (Puhvel, 1991: 359). Metnin devamında bu kısım aktarılmaktadır ve Lallupiyalı adamların töreninde *huhupaldan* içki içilerek şarkılar söylenmektedir¹⁹:

25' *na-aš-ta ma-a-an ša-ra-a-az-zi-iz-az* [^{GIŠ}*hu-hu-pa-al-l*]*a-az ar-ḫa-ia*

26' *la-ḫu-u-wa-a-ri na-at-kán kat-ta a-pé-e[z kat-]te-ri*

27' ^{GIŠ}*hu-hu-pa-li la-ḫu-u-ṽwaṽ-a-ri na-at-kán* ^DU[TU...] *ta a-pé-ez ar-ḫa*

28' *e-ku-zi da-ga-a-an-ma-at-kán Ú-UL-at la-ḫu-u-w[a-a-r]i ...*

25' Sonra yukarıdan *huhupaldan* uzağa

26' döker. Ve onlar en aşağıdan

27' *huhupala* döker. Onlar Güneş tan[rıçası...] onlardan uzakta

28' içer. Onu yere dökmez.

huhupalın içine kurban sıvısı konularak bir tören gerçekleştirilmektedir. Sıvı önce *huhupaldan* yukarıdan sonra aşağıdan dökülmektedir. Ardından Güneş tanrıçası bu yolla içiliyor olmalıdır. Metnin öncesindeki fragmandan (st.20') ve devamından sıvı olarak şarap kullanıldığını öğreniyoruz:

34' [*m*]*a-aḫ-ḫa-an-ma-kán* ^{GIŠ}*hu-hu-pa-al IŠ-TU GEŠTIN* *šu-un-na-an-zi*

35' *na-at-kán ḫa-an-te-ez-zi pal-ši* ^{LÚ} *SAGI.A-pát wa-ar[šu-ú-li]*

¹⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Starke, 1985:343 vd., Badalı 1991, s.330.

36' e-ku-zi LÚ^{MEŠ} URU^{URU}LA-AL-LU-PÍ-IA-ma ki-iš-ša-an i[š-ḫa-mi-

34' *ḫuḫupal*dan şarap doldururlar

35' Ve onu ilk olarak saki yudum yudum

36' içer, Lallupiyalı adamlar söyler ş[arkı söylerler

Metinde benzer bölümler tekrarlanır. İçki içme ve şarkı söyleme sahnelerine tekrar dans eklenir:

ay.II

22' ma-aḫ-ḫa-an-ma 3-ŠU ú-e[-ḫ]a-an-zi nu^{LÚ} SAGI.A kat-ta

23' pár-ša-na-a-iz-zi iš-ki-ša-ma-an ku-iš EGIR-an ḫar-zi

24' na-an-kán^{TUG} ši-ik-nu-az-pát an-da SAG.DU-SÚ ka-ri-ia-zi

25' LÚ SAGI.A[-ma-]kán^{GIŠ} ḫu-ḫu-pa-al A-NA GİR^{MEŠ}-ŠU

26' [-] zi

22' Üç kez döndükleri zaman saki

23' diz çöker. Arkasından sırtını tutar

24' ve *šeknu*yu başına örter.

25' Saki *ḫuḫupalı* ayaklarına

Görüldüğü gibi *ḫuḫupal*, törende sıkça yer alan ve kullanılan bir kaptır. Aynı metinde daha sonra içki konulup tüketilmek üzere *šawatar* “boynuz” da kullanılmıştır.

ḫuḫupal Iştanuwa'nın bayram törenlerinde bir kült kabı olarak bu kez sakinin yerine

LÚ A.ZU “hekim”le ilişkili olarak görülmektedir:

KUB LIII 15+ XLI 15²⁰

13' nu^{LÚ} A.ZU-aš 1 ḫu-ḫu-pa-al-li

²⁰ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Burde, 1974: 8; Starke, StBoT 30, 1985:320 vd.;

Schuol, 2004: 49.

- 14' [-a]z da-a-i nu wa-al-ha-an-na-i DINGIR^{MEŠ}-aš-ša SİR^{HLA}-uš
- 15' [iš-ḥa]-mi-iš-ki-iz-zi ^{URU}Iš-ta-nu-um-ni-li
- 16' [2 ^{URUDU}š]e-pí-ku-uš-te-eš na-aš-ša-an šu-up-pí-ia-an-ti NINDA.KAŠ pa-aš-ka-an-te-eš ^{GIŠ}BANŠUR-i
- 17' [da]-a-i nu 1 LÚ kar-ap-zi ^{LÚ}A.ZU-[aš]-ša ša-ra-a ti-i-iz-zi ta-a GUNNI
- 18' ʽ4ʽ-ŠU ḥu-u-ia-an-zi ^{GIŠ}ḥu-u-ḥu-pa-al-li wa-al-ha-an-na-i iš-ḥa-mi-iš-ki-iz-zi-ia
- 19' ma-a-an 4-ŠU hu-u-ia-an-zi ^{LÚ}A.ZU-aš 2 ^{URUDU}še-pí-ku-uš-tu-uš da-a-i
- 20' nu-za-kán ha-at-ta nu-za nam-ma ^{GIŠ}ḥu-ḥu-pa-al-li da-a-i nu ^{GIŠ}BANŠUR-aš pí-ra-an
- 21' tar-uk-zi ma-a-an 3-ŠU we-e-[eḥ-z]i nu-uš-za-aš-ta ar-ḥa SUD-ia nu GEŠTIN¹ NAG-zi

13' Ve hekim bir *ḥuḥupalı*

14' ..dan alır ve ona vurur. Tanrıların şarkılarını

15' İstanuwa dilinde söyler.

16' [2 bakır i]ğne, kutsal bira ekmeğine saplanmış (olarak) sofraya

17' koyar. Ve bir adam kaldırır. Hekim yukarı gelir. Ve ocağa

18' dört kez koşar. *ḥuḥupalı* çalar ve şarkı söyler.

19' Dört kez koştuğunda hekim 2 bakır iğneyi alır.

20' Ve vurur. Sonra *ḥuḥupalı* alır ve sofranın önünde

21' Dans eder. Üç kez dönd[üğü]nde onu çeker ve şarap içer.

Törenlerde ses çıkarmak için kullanılan müzik aletinin devamlı kullanılmasına bağlı olarak bakımının da yapılması gerekmektedir. *ḥuḥupal* ve boynuzun yağlanarak

korunmaktadırlar²¹. Bu çalgı ve kap olarak kullanılan kült nesnesi yukarıda da değindiğimiz gibi bir kralın rüyalarına dahi konu olmaktadır.

KUB XV 5 ay.III²²

11 ku-e ^{GIŠ}hu-ḫu-pa-a-la ^{NA4}ZA.GÌN-ia me-mi-iš-ta

12 ku-wa-at-wa-ra-at-ši Ú-UL pé-eš-ta

13 UM-MA ^fHe-pa-SUM ^{GIŠ}hu-ḫu-pa-a-la-wa ^{NA4}ZA.GÌN-ia

14 A-NA DINGIR^{LIM} GAL pí-an-zi

11 Söyledikleri lapis lazuli taşı ve *huhupal*

12 Neden ona vermedin?

13 *Hepapiya* şöyle (der): *huhupal* ve lapis lazuli taşını

14 büyük tanrıya verecekler.

Tanrı için önemli olması muhtemel olan ve lapis lazuli gibi kıymetli bir taşla birlikte teslim edilmesi gereken *huhupal*, büyük tanrının kültüründe kullanılan eşyalardan biri de olabilir. Bununla ilgili yeterince bilgi olmamakla birlikte pek çok ritüelde kullanılması özellikle İstanuwa ve Lallupiya kentine ait kutlamalarda sıkça kullanılması dikkat çekicidir. İçine sıvı konularak da kullanılması onun lavta, ut, bağlama benzeri bir çalgı olması ihtimalini zorlaştırır. Devamlı sıvı konulan bu tip telli çalgının ses kutusu zarar göreceğinden burmalı çalgı olması daha yakın bir ihtimal olmalıdır. Ayrıca vurmak fiili dışında sallamak, çalkalamak gibi bir fiille de kullanılması tef ya da darbuka gibi bir çalgı olabileceği konusunda bizi yönlendirmektedir. İçine sıvı konulup rahatça taşınabilecek bir çalgı olarak darbuka bizce uygun görünmektedir. Darbuka ya da kum saati şeklindeki davullar Akad mühürlerinde gözlemlenmektedir. Hitit dönemi

²¹ KUB LV 38 (=Bo 2329) öy. II 8

²² Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Roos J.de, 2007: 72 ve 81.

arkeolojik verilerinde rastlayamadığımız darbuka ya da benzeri çalgıya Anadolu'dan bir örnek M.Ö.17-16. Yüzyıla tarihlenen ve Beycesultan'da ortaya çıkarılmıştır (Bkz. 4. Bölüm).

Akad Dönemi silindir mühür baskısı (Dumbrill, 2005: 370)

Çalgının geçtiği metin yerleri, müzisyen ve beraberinde anılan çalgılara dair tablo şöyledir:

CTH	Metin Yeri	Müzisyen	Fiil	Birlikte Geçen Çalgı
612 AN.TAḪ.ŠUM	KUB XXV I VI 27-29		<i>ḥazzikkanzi</i>	<i>arkammi,ga lgalturi</i>
	KBo IV 9 I 39- 41	LU ^{MES} ALAM.ZU ₉	<i>ḥazzikkanzi</i>	<i>arkammi,ga lgalturi</i>
771 Lallupiya	XXV 37 I 9'-10'	LU ^{URU} SAGI.A	<i>ḥarzi ṼL GUL- aḥḥiskizzi</i> (tutar fakat vurmaz)	
	XXV 37 I 11'- 12'	LU ^{MES} URU ^{URU} Lallupiya	GUL- <i>aḥḥiškizzi</i> (vururlar)	
	XXV 37 I 34'		GEŠTIN <i>šunnanzi</i> (şarapla doldurulur)	
	XXV 37 I 35'- 36'	LU ^{URU} SAGI.A	<i>Waršuli ekuzi</i> (tatlı içkiyi içer)	
	XXV 37 III 24'- 25'	LU ^{MES} URU ^{URU} Lallupiya	<i>hazzikiuan tianzi</i> (çalmaya başlarlar)	SI ^{URU} <i>šawatar</i>

772 <i>Iştanuwa</i> Bayramı	KUB LV 65 IV 5-6		1) (<i>huḥupal- za</i>) <i>akuwanzi</i> (<i>huḥupal</i> ’ <i>dan</i> <i>içerler</i> . 2) <i>huḥupal</i> DINGIR ^{LIM} <i>walhanzi</i> (tanrının <i>huhupal</i> çalgısına vururlar)	
772 <i>Iştanuwa</i> Bayramı	KUB XLI 15 + LIII 15 I 3’-4’, 13’-15’, 7’- 9’,18’	^{LU} A.ZU	<i>Walḥannai</i> (DINGIR ^{MES}) <i>iřḥamiřkizzi</i> (ça larak şarkı [tanrıların şarkısını] söylerler)	
	9’-11, 20’ -21’	^{LU} A.ZU	<i>dai nu</i> GIŠ ^{BAN} ŞUR- <i>ař pıran</i> <i>tarukzi</i> (<i>huhupalı</i>)alır ve softa önünde dans ederler	
	KUB LV 38 II 8		<i>işkanzi</i> (yağlarlar)	^{SI} şawatar
773 <i>Iştanuwa</i> şarkısı	KUB XXV 135 23’-24’	^{LU} SANGA ^{URU} <i>Iştanuwa</i>	<i>dai, ḥazzikizzi</i> (alır ve onlara vururlar)	^{SI} şawatar
597 Kış Bayramı	KUB XI 45 V 10’-11’	^{LU.MES} <i>zilipuriatal</i> <i>li</i>	^{GIS} <i>huhupallit</i> SİR ^{RU} (h.eşliğinde şarkı söylerler)	
479 Kizziwatna Rit.	KBo XXXII 114 öy.?	^{MUNUS.MES} <i>zintuhi</i>	<i>iřḥamiřkanzi</i> (üç çift) h. ile şarkı söylerler	
752 Palaca Metinler	KBo VIII 74+ KUB XXXII 117 + KBo XIX 156+ KUB XXXV 93 ay.III 13’-14’	<i>Uk</i> (I.Tekil Şahıs Zamiri Ben)	<i>daḥḥe nu</i> <i>ḥuppemi</i> (alırım ve <i>sallarım</i>)	

2.1.2. GIŠ^{arkammi}

^{GIŠ}*arkammi* çalgısı, *huhupal* ve *galgalturi* çalgılarıyla bir arada sıkça görülen bir çalgıdır. Çalgı BALAG.DI müzik aletinin Hititçesi olarak pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir²³. Eşitlik için ortaya atılan kanıtlardan biri metinlerde *arkammi galgalturi* sıralamasıyla geçen çalgının KBo XXV 64 II 7’de BALAG.DI *galgalturi* dizilimi şeklinde görülmesidir. KUB XXXVI 12 II 19 ve KBo XV 52 V 7’-8’ numaralı belgelerde de bu örneğe rastlanmaktadır. Ancak Polvani bunun tam olarak belirleyici olamayacağını söylemiştir (Polvani 1988: 211-219). Öncesinde eşitliği kabul eden Badalı ardından *Strumenti Musicali* adlı çalışmasında tersini savunmuştur (s.370). Eşitliğe karşı çıkan başka araştırmacılar da olmuştur²⁴. *arkammi* sözcüğünü Mitannice bir sözcük olan “*árcati, şarkı söylemek, methiye okumak*” ve “*arká şarkı, ilahi*” ile bağlantılı olduğunu düşünen Puhvel, *arkammi*’nin de şarkı ve ilahilere eşlik eden arp olabileceğini düşünmüştür (Puhvel, HED I, s. 147).

arkammi müzik aleti ^{GIŠ} determinatifiyle metinlerde sıkça yer almakta ve bu yüzden ahşaptan yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Nadir de olsa farklı malzemeler kullanılan belgeler de bulunmaktadır. CTH 481.A Gecenin tanrıça kültüne ilişkin KUB XXIX 4 öy. Numaralı metinde farklı malzemelerden yapılan müzik aletleri aktarılmaktadır²⁵:

24 ... I ^{NU-TIM} ^{GIŠ}*hu-hu-pa-al*

25 *ma-a-an ŠA* ^{GIŠ}TÚG *ma-a-an ŠA* ZU₉ AM.SI I^{EN} ^{GIŠ}*ar-kam-mi-iš*

24 ... Bir takım *huhupal* müzik aleti

²³ Friedrich, 1966: 10 vd.; Roszkowska, 1987: 24; Güterbock, 1995: 58; Schuol, 2004: 112; Ünal, 2007: 53; Dinçol, 2014: 593.

²⁴ De Martino, *Hethitica* 9, s.6. De Martino iki çalgının aynı türden çalgılar olabileceğini, vurmali çalgı olabileceğini ancak birbirinin aynı çalgılar olamayacağını ifade etmiştir. Friedrich Hw2 I, s. 304.

²⁵ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Miller, 2004: 275.

25 şimşir ağacından, fildişinden bir *arkammi* müzik aleti.

Yine GIŠ determinatifiyle gördüğümüz *arkammi* çalgısına fildişinden ekleme ya da süslemeler yapılmış olmalıdır. CTH 348 Hedammu'nun Şarkısına ait KUB XXXIII 109 öy. I numaralı metnin 12.satırında “[a]r-kam-mi-ia-za [gal-gal-tu-u]-ri-ia-za ZABAR Û IŠ-TU BI-IB-Rİ^{HIA} 𒀭ZABAR𒀭” “Bronz *arkammi*, *galgalturi* ve bronz *bibru*’lar” kaydedilmiştir.

arkammi çalgısıyla ilgili Hititçe metinlerde görünle bir başka ayrıntı ise büyük versiyonunun da bulunmasıdır. Hepat’ın tahtı için yapılan libasyona dair KBo XXXIII 28 (110/f) 5 numaralı metinde²⁶ “GIŠ *argamin* GAL ...” “büyük *arkammi* çalgısı” ifadesi kullanılmıştır.

Çalgıların aşınmalarını önlemek ya da yenilemek amacıyla bakımları yapılmakta, yağlanmaktadırlar. CTH 500 Kizzuwatna bayram ritüellerine ait bir tablet parçası olan KBo XXXIII 167 IV numaralı metinde²⁷ bu görülmektedir:

16’ nu-za^{LÚ} AZU Ì.DÙG.GA da-a-i

17’ nu DINGIR^{LUM} iš-ki-ia-zi

18’ U-NU-UT DINGIR^{LIM}-ia GIS^DINANNA^{HIA}

19’ ar-ta^l-mi gal-gal-tu-ri

20’ iš-ki-ia-zi

16’ Kâhin iyi yağı alır.

17’ Tanrıyı (heykelini) yağlar)

18’ Tanrının aletleri, lirler,

19’ *arkammi*, *galgalturi*

20’ yağlar.

²⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Otten, 1971: 38

²⁷ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Badalı, 1991: 242; Schuol, 2004: 101.

Ritüeller arasında yer alan bu işlemi kâhin gerçekleştirmektedir. Bu tören Kizzuwatna bayram ritüellerine aittir. Ancak *arkammi* çalgısına Eski Hitit döneminde sıkça rastlandığından Hatti kökenli olabileceği de Puhvel tarafından ortaya atılan bir diğer iddiadır (Puhvel, *HED*, s.147). *hazkara-* kadınlarıyla ilgili CTH 561 KUB IX 30, 7'-8' numaralı metinde “ *hattili SİR^{RU} arkammi galgalturi walhanzi*” “Hattice şarkı söylerler (ve) *arkammi* (ile) *galgalturiye* vururlar” ifadesinden şarkılara eşlik eden bir çalgı olduğunu anlamaktayız. CTH 591 Ay bayramına ait KBo XX 67 II numaralı metinde²⁸ tanrıyı içme töreni sırasında şarkıcıların şarkısına *arkammi* ve *galgalturi* müzik aletleri eşlik etmekte, ardından ALAM.ZU, *palwatalla* ve *kita* adamları da katılmaktadır:

35 LUGAL-uš MUNUS.LUGAL-aš-š[a] ^DIM GUB-aš IŠ-TU [BI-IB-RI GUŠKIN]

36 a-ku-wa-an-zi hu-up-pa-ri ^{LU.MEŠ} G[ALA SİR^{RU} ar-kam-mi]

37 gal-gal-tu-u-ri wa-al-ha-an-n[i-]an-zi ^{LU} ALAM.ZU₉ me-ma-i

38 ^{LU} pal-wa-tal-la-aš pal-wa-iz-zi ^{LU} ki-i-t[a-aš hal-za-a-i]

35 Kral ve kraliçe Hava Tanrısını oturarak altın ritondan

36 huppar kabından içerler. GALA adamları şarkı söyler. Arkammi

37 galgalturi çalarlar. ALAM.ZU söyler

38 *palwatalla* seslenir. Kita adamı çığırır.

Bir bayram metni (CTH 670) KUB LVI 47 III⁷ numaralı metinde²⁹ bir kadın grubu *arkammi* almaktadır:

10' EGIR MUNUS^{MEŠ} GIS ^DINANNA^{HLA} ku-i-e-eš

11' SİR^{RU} ta ^{GIŠ} ar-kam-mi

12' da-an-zi ...

²⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Starke, 1985: 310.

²⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz.. Badalı, 1991: 262; Schuol, 2004: 102.

10' Arkasından lirleri çalan kadınlar

11' *arkammi*

12' alır.

Görüldüğü üzere farklı müzisyenler *arkammi* çalgısını çalabilmektedir. *Arkammi* lir ilişkisi CTH 634 Arinna'nın büyük bayramına ait KBo XI 52 V numaralı metinde³⁰ bir tanrıyı içme töreninde görülmektedir.

17' [LUG]AL MUNUS.LUGAL GUB-*aš* *kat-ta UŠ-KI-EN-NU*

18' ^D*Iz-zi-iš-ta-nu a-ku-wa-an-zi*

19' ^{GIŠ}DINGIR.INANNA.GAL ^{GIŠ}*ar-kam-mi gal-gal-tu-u-ri*

20' *wa-al-ha-an-ni-ia-an-zi*

17' Kral ve kraliçe ayakta durarak beraber reverans yaparlar.

18' Tanrı *İzzištanu*'yu içerler.

19' büyük lir, *arkammi* (ve) *galgalturi*'ye

20' vururlar.

CTH 612 AN.TAḪ.ŠUM bayramının 16.gününe ait KUB XXV 1 V numaralı metinde³¹ ise *arkammi* ve *galgalturi* ile bir arada geçen diğer bir çalgı vurmalı çalgı olduğu düşünülen *huḫupal* müzik aletidir:

10 LUGAL MUNUS.LUGAL TUŠ-*aš* ^DZA.BA₄.B[A₄]

11 *a-ku-wa-an-zi* ^{GIŠ}DINGIR.INANNA.GAL/TUR

12 ^{LÚ.MEŠ}*ḫal-li-ia-ri-eš* SÌ[R^{RU}]

13 ^{GIŠ}*ar-ga-a-mi gal-gal-[tu-u-ri]*

³⁰ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Yoshida, 1996: 241.

³¹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Badalı, 1991: 58, Polvani, 1988: 175.

14 ^{GIŠ}hu-hu-pa-al-l[i(-)]

15 ha-az-zi-iš-kán[-zi]

16 pal-ú-eš-kán-z[i-ia]

10 Kral ve kraliçe oturur. Tanrı Zababa'yı

11 içerler. Büyük liri

12 *halliari* adamları çalar.

13 *arkammi* , *galgalturi*

14 *huhupal*

15 çalarlar.

16 seslenirler.

Bir arada sıklıkla görülen *arkammi* ve *galgalturi* Ay Bayramında (KUB X 89 I) dansçıların danslarına da ritim tutmaktadır³²:

27 ^{GIŠ}ar-kam-mi ^{URUDU}gal-gal-tu-u-ri

28 GUL-an-ne-eš-kan-zi ^{LU.MEŠ}HUB.BI^{HI.A}

29 tar-u-iš-kán-zi

27 *arkammi* (ve) *galgaturi*'ye

28 vururlar. Dansçılar

29 dans eder.

CTH 370 mitolojik bir fragman olan KUB LVI 17 numaralı metnin 13.satırında³³ “^{GIŠ}ka-pa-nu-uš-ši-it-ta-wa ^{GIŠ}ar-kam-mi[...]” *kapanuššitwa* sözcüğüyle

³² Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Klinger, 1996: 506-507.

³³ Transkripsiyon için bkz. Rieken:

birlikte yazılmaktadır. Bu sözcük “*kapanu bitki kökü*” sözcüğünün *kapanu-šet-wa* şeklinde kullanımı olabilir. Polvanni bu sözcükle davul olarak kabul ettiği *arkammi* nin bir arada bulunması ile ilgili olarak davul çalmak için kullanılan baget ya da yünlü tokmak olarak yorumda bulunmuştur (Polvani, 1988: 216).

Arkammi çalgısını farklı görevliler değişik fiillerle ve müzik aletleriyle birlikte seslendirilmişlerdir. Şu şekilde bu durumu özetleyebiliriz:

CTH	Metin Yeri	Müzişyen	Fiil	Birlikte Geçen Çalgı
591 (Ay b.)	KUB X 89 I 27-28		GUL (vurmak)	<i>galgalturi</i>
591 (Ay b.)	KBo XX 67 I 7', II 27, 36, 46, III 3	LU.MES GALA	<i>walḫ</i> -(vurmak)	<i>galgalturi</i>
598 (<i>Arinna</i> 'nın Güneş T.na Kış B.)	KUB X 28 III 7'			<i>galgalturi</i>
612 AN.TAH.ŠUM ^{SA} _R , 16. gün	KBo IV 9 I 39-41	LU.MES ALAM.ZU ₉	<i>ḫazzik</i> -(devamlı vurmak, çalgı çalmak)	<i>galgalturi</i> , <i>ḫuḫupal</i>
612 AN.TAH.ŠUM ^{SA} _R	KUB XXV 1 V 13-15 /VI 26-29	LU.MES <i>ḫalliari</i> / LU.MES GALA	<i>ḫazzik</i> -	<i>galgalturi</i> , <i>ḫuḫupal</i>
613 AN.TAH.ŠUM ^{SA} _R , 18.-19. gün	KUB XI 13 II 17-18	LU.MES ALAM.ZU ₉	<i>menaḫḫanda tii</i> -(karşısına geçmek)	
626 <i>nuntariiašḫaš b.</i>	KBo XXX 77 7'-9'	DUMU ^{MES} É.GAL 1 LU ^{LÚ} MEŠEDI	<i>walḫišk</i> -	<i>galgalturi</i>
627 KI.LAM b.	KBo X 24IV 13-17	LU.MES GALA MUNUS.MEŠ <i>arkamm iiala</i>	<i>walḫannišk</i> -	<i>galgalturi</i>
631 Fırtına ritüeli	KBo XX 61 II 1/ 7-8/ 42-43/ III 47'-49'	LU.MES GALA/ LU.MES GALA	.../ <i>ḫazzišk</i> -	<i>galgalturi</i>
634 <i>Arinna</i> 'nın büyük b.	KBo XI 52 V 19-20		<i>walḫ</i> -	^{GIS} DINGIR. INANNA.G

http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_myth/exemplar.php?xst=CTH%20370.I.87&expl=A&lg=DE&ed=E.%20Rieken%20et%20al.

				AL, <i>galgalturi</i>
638 <i>Telipinu</i> için b.	KUB LIII 12		(GUD ^{HLA} -uš UDU ^{HLA} -aš EGIR-an) <i>walḫ-</i>	<i>galgalturi</i>
638 <i>Telipinu</i> için b.	KUB LIII 14 II 9		<i>walḫ-</i>	<i>galgalturi</i>
638 <i>Telipinu</i> için b.	Bo 2819		(PANI DINGIR ^{LIM}) <i>wa</i> <i>lḫ-</i>	<i>galgalturi</i>
645 Yeraltı Tanrılarının b.	KBo XVII 15 öy? 21'-22'		(LUGAL-i <i>piran</i>) <i>ḫuia-</i>	<i>galgalturi</i>
649 NIN.DINGIR rahibesi için b.	KBo X 27 III 16'-17' / V 7'	MUNUS.MES <i>arkamm</i> <i>iiala</i> /...	GUL / <i>walḫ-</i>	<i>galgalturi</i> / ...
649 NIN.DINGIR rahibesi için b.	KBo XX 14+ KBo XXV 33 7'-8' / 14'	LU.MES <i>ḫalliari</i> /	<i>walḫ-/karinu-</i> , <i>piran ḫuia-</i>	GIŠ ^D INANNA ^H IA
649 NIN.DINGIR rahibesi için b.	KBo XXV 31 II 23'		<i>walḫ-</i>	
650 <i>zintuḫi</i> kadınlarının b.	KBo XX 40 7'- 11'	MUNUS.MES <i>zintuḫi</i>	<i>walḫ-</i>	GIŠ ^D INANNA ^H IA
650 <i>zintuḫi</i> kadınlarının b.	KBo XX 77 III 6			
668 <i>Hanhana</i> 'nın kült metinleri	KBo X 11 I 3-4	LU ^{MES} URU <i>Takalmuḫa</i> LU ^{MES} URU <i>Kurušnuma</i> (?)	<i>ḫuia-</i>	<i>galgalturi</i>
670 Bayram metinlerine ait tablet parçaları	KBo XVII 28 7'		EGIR-an <i>piran</i> <i>walḫ-</i>	<i>galgalturi</i>
670 Bayram metinlerine ait tablet parçaları	KBo XXX 68 4'-5'	LU.MES ALAM.ZU ₉ (?)		<i>galgalturi</i>
675 <i>ḫešta evinde</i> <i>kutlanan b.</i>	KBo XXV 80 8'	LU.MES ALAM.ZU ₉ (?)		<i>galgalturi</i>
692 <i>witašš(ii)aš</i> b.	KUB LIV 6 IV 5		<i>ḫazzik-</i>	<i>galgalturi</i>
701 <i>Hepat</i> 'ın tahtı için libasyon	KUB XLIV 46 4'-5'	LU <i>tapri</i> (?)		<i>galgalturi</i>
711 <i>Šamuḫa</i> 'nın <i>Ištar</i> 'ının Güz b.	KUB XI 28+ KUB XX 26 II 36'-37'	LU.MES GALA	<i>walḫ-</i>	<i>galgalturi</i>
738 <i>Tetešḫapi</i> için b.	KBo XIX 138 öy. 4'			<i>galgalturi</i>

Pek çok görevli tarafından seslendirilmiş olan *arkammi* çalgısı çoğunluk olarak *galgalturi* müzik aletiyle bir arada görüldüğünden bu dizilim BALAG.DI ile değiştiğinde *arkammi* ve BALAG.DI çalgılarının birbirine eş değer olabileceği öne sürülmüştür. “Ullikummi’nin şarkısı” olarak adlandırılan mitolojik belgede Tanrıça İstar’ın BALAG.DI ve *galgalturi* çaldığı kaydedilmiştir³⁴.

Eşitlik durumu bize de uzak gelmemektedir. Ayrıca üflemeli çalgı GI.GID dışında adını görevlisinden alan çalgıların *arkammi* ve BALAG.DI olması da yine bu durum için dikkat çekicidir. Bu iki çalgının eş ya da birbirine benzer çalgılar olabileceğini düşünmekteyiz. BALAG.DI ve *arkammi* çalgılarının arp olduğu konusuna ise katılmıyoruz. BALAG.DI çalgısının zaman içinde anlam değiştirerek vurmali bir saz olarak kullanıldığından kendisine ait başlıkta söz ediyoruz. *arkammi* ile birlikte kullanılan vurmak ve müzik aleti çalmak anlamındaki fiillerin de ışığında pek çok araştırmacıya katılarak çalgının tef ya da davul olabileceği görüşünü destekliyoruz.

2.1.3. *galgalturi*

Yukarıda sıraladığımız müzik aletlerinden üçüncüsü olan *galgalturi* için çoğunlukla benzer tanımlamalar yapılmıştır. Tischler “metalden yapılmış bir müzik aleti; tef?, zil?” ifadelerini kullanmaktadır (Tischler, 1983: 467; 2001: 70). Puhvel, çalgının *galgallinai-* fiili ile ilişkili olduğunu vurgulamış; bu fiili “tıngırdatmak, çarpışmak” şeklinde açıklayarak *galgalturi* için “tef” demiştir (Puhvel, 1997: 25). Ivanov “zil” olarak tanımlamış (Ivanov, 1980: 176); Ünal ise “zil, simbal, çalpara” tanımlamalarını yapmıştır (Ünal, 2007: 302). Güterbock, *arkammi*, *huhupal* ve

34

http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_myth/exemplar.php?xst=CTH%20345.1.2&expl=A&lg=DE&ed=E.%20Rieken%20et%20al.

galgalturi çalgıları ile ilgili gerçekleştirdiği çalışmada bu çalgının “zil” olabileceğini belirtmiştir (Güterbock, 2003: 59-62).

Araştırmacıların da belirtmiş olduğu üzere çalgıyı diğer iki çalgıdan ayıran özellik, metal niteliyicilerle birlikte kaydedilmesidir. Çoğunlukla URUDU “bakır” anlamındaki determinatifle birlikte kullanılmaktadır. Birkaç belgede ZABAR “tunç” determinatifiyle yazılmıştır. Bu çiviyazılı belgelerden biri Kizzuwatna bayramına ait (CTH 500) KBo VII 46 IV 4 numaralı metindir: “...*galgalturi* ZABAR 1 *šipan*[ti]”. Bir diğeri ise Zalpuwa kenti kült metinlerinden (CTH 667) KUB LIX öy. 18³⁵ ve 19’da geçmektedir. :

Ayrıca Hedammu mitosunda (CTH 348) KBo XXVI 70 öy.de *arkammi* de bu çalgıyla birlikte anılmaktadır³⁶:

12 [a]r-kam-mi-ia-za [gal-gal-tu-u]-‘ri-ia’-za ZABAR Û IŠ-TU BI-IB-RI^{HI.A} ZABAR’

13 [pa]-ra-a ú-wa-t[e-er] [_ _ I-N]A É-ŠÚ ar-ḫa pé-e-ḫu-te-er

12-13 Bronz *arkammi* , *galgalturi* ve bronz *bibruları* dışarı çıkarırlar... Evinin içine götürürler.

Müzik aletinin ağaç malzemeden yapıldığına dair belgeler de nadiren bulunmaktadır. (CTH 713) Tamininga’nın İstarı için Ritüel tabletlerinden KUB XII 5 IV numaralı metinde ³⁷ belirtilmiştir:

³⁵ 18 “*galg*]alturi ZABAR tian[zi]...” “ tunç/bronz *galgalturi* çalgısını koyarlar...” ; 19 ... Z]ABAR *galgaltu*]ri ZABAR (Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Popko, Fs.Lebrun Vol.II, 2004: 245)

³⁶ Transk. için bkz. hethiter.net/:CTH 348.I.6. Tercüme için bkz. Hoffner, 1998: 51 vd.

³⁷ Transkripsiyon için bkz. Badalı, 1991: 206 vd.; <http://www.hethport.adwmainz.de/fotarch/FLASHbetrachter.php?ori=&po=0&si=100&bildnr=Phb01946&fundnr=Bo%202538&xy=a879ccc30c7c4ba05242eb24691f7add>

Tercüme için bkz. Schuol, 2004: 126.

14']^D*Ha-ri-iš-ta-aš-ši-in na-at-hi na-mu-ul-li*[

15' [*I-ŠU?*] *e-ku-zi nu-za A-ŠAR-ŠU e-ep-zi GIŠ-aš-ša-an gal-gal[-tu-u-ri]*

16' [*P*] *A-NI DINGIR^{LIM} ti-an-zi*

14' Tanrı *Harištašši*'yi yatağı, sediri

15' [Bir kez?] içer. Ve yerini alır. Ağaç *galgalturiyi*

16' Tanrının huzuruna koyar.

IBoT IV 145 öy.³⁸ numaralı bir ritüel fragmanında (CTH 470) GIŠ “ağaç ve ahşap malzemeyi niteleyen determinatif” ile birlikte geçmekte ve ayrıca pişmiş topraktan olduğu belirtilmektedir:

2' [GIŠ ^DINANNA.TUR- *uš kar-pa-nu-zi A-NA* [

3' [] GIŠ *gal-gal-tu-u-ri ŠA GIR₄* []

4' [] MEŠ *pé-ra-an hu-u-ia-an[-*

5' [] x EN.SISKUR-*ia EGIR-an hu-u-w[a-a-i*

6' [*gal-gal-t]u-u-ri ha-az-zi-iš-ká[n-zi*

2' [Küçük liri kaldırırlar ...'ya[

3' [] Ağaç *galgalturi* pişmiş topraktan

4' [] ler önde koşar[

5' [] x kurban sahibi arkadan koş[ar

6' [*galgalt]uri* çalar[lar.

Galgalturi ile ilgili bir başka özellik ise belgelerde kimi zaman “çift” olarak kaydedilmiş olmasıdır. CTH 701 *Hepat*'ın tahtı için gerçekleştirilen libasyonlara ait KBo XXXIII 28 IV numaralı metinde:

4 [... *ar-g]a-mi-in GIŠ-aš 3 TA-PAL gal-g[al-tu-ri...*]

4 ağaçtan *arkammi*, 3 çift *galgalturi*

³⁸ Transkripsiyon için bkz. Groddek, 2007:110. Tercüme için bkz.Güterbock, 1995: 60.

Şeklinde geçmektedir. Zalpuwa kült metinlerinden (CTH 667) KUB LIX 30 öy. 14³⁹,te ise çift olan çalgının metal malzemedan yapıldığı bilgisini de edinmekteyiz:

14 [x TA-PAL gal-gal-t]u-u-ri AN.BAR ŠA.BA 2 TA-PAL URUDU [...]

14 x çift *galgalturi demirden. İçlerinden iki çifti bakırdan.*

Friedrich ve Güterbock ve Miller, çift olarak kaydedilen; *arkammi* ile *huhupal* ile Akadca *haskallatu(m)* ile ^{URUDU}*galgalturi* yi eşitlemektedirler.

Friedrich ve Güterbock, Akadca *haskallatu(m)* ile ^{URUDU}*galgalturi*'yi eşitlemektedirler⁴⁰. Bu durum için Miller da *huhupal* ve *arkammi*'nin de söz edildiği Gece Tanrıçasının kültüyle ilgili (CTH 481) KUB XXIX 4 (Dubl.KUB XXIX 5 öy.I 8) öy.I numaralı metni örnek göstermiştir *HASKALLATU*'nun CAD h (s.127) içinde “metal bir obje” olarak Boğazköy metinlerinde kaydedilmiş olması, ardından *galgalturi* ile sesçe benzeşmesi ve diğer çalgılarla bir arada sıralanması sebepleriyle eş tutulmak istenmiştir (Miller, 2002:89 vd):

24 I^{NU-TIM} HA-AS-KAL-LA-TUM ZABAR I^{NU-TIM} GIŠ hu- hu-pa-al

24 Bir çift *HASKALLATUM* tunçtan, bir çift *huhupal*...

Hititçe çiviyazılı belgelerde geçen çalgılardan bazılarının sonuna Sumerce GAL sözcüğü eklenerek çalgının büyük formunun da olduğu belirtilmiştir. Bunlardan biri de *galgalturi*'dir. Metinlerde sıkça rastlanmasa *hišuwā* bayramına ait (CTH 628) KUB XXV 49 iii 25'te ve *Tešup* ve *Hepat* için yapılan bayram törenleri (CTH 706) kategorisindeki KUB LI 19 öy. 8'de *galgalturi* GAL(^{TIM}) şeklinde kaydedilmiştir.

galgalturi çalgısı, *arkammi* çalgısına ait bölümdeki tablodan da anlaşılacağı üzere çoğunlukla *arkammi* müzik aletiyle bir arada seslendirilmekte ve aynı törenlerde yer almaktadır. Mitolojik bir anlatı olan Hedammu'nun şarkısında da bir arada

³⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Güterbock, 1995: 59.

⁴⁰ Schuol 2004: 127; Friedrich, 1966:, 44; Güterbock, 1995: 59; Miller, 2002: 89.

anılmaktadırlar. Tanrıça Iştar, yardımcıları Tanrıça *Ninatta* ve *Kulitta*’ya seslenmektedir (KUB XXXIII 88⁴¹):

- 12 [^DIşTAR-iş A-NA ^DNi-na-at-ta ^DK]u-li-it-ta me-mi-iş-ki-u-an da-iş x[
13 gal-gal-tu-u-]ri e-ep-ten nu-kán a-ru-na-ař ar-ḫ[i
14 GÙ]B-la-za-ma gal-gal-tu-u-ri GUL-aḫ-ten [
12 Tanrıça *Iştar*, *Ninatta* ve *Kulitta*’*Kulitta*’ya (şöyle) söylemeye başladı [
13 ... *galgaltu*]ri tutun ve denizin kıy[ısına (gidin)
14 ... So]ldan *galgalturi*’ye vurun [

Güterbock, Laroche’un Yazılıkaya kabartmaları arasından *Ninatta* ve *Kulitta*’ya ait 36-37 numaralı figürlerden yuvarlak bir nesne taşıyanın *galgalturi* taşıyor olabileceğini belirttiğini ancak kendisinin bu nesneyi ayna olarak nitelediğini aktarmaktadır.

Yazılıkaya 36-37 Numaralı kabartmalar (Seeher, 2011: 59)

Bir başka mitolojik belge olan *Ullikummi* şarkısında bu kez tanrıça *Iştar* kendisi *galgalturi* çalmaktadır⁴².

⁴¹ Transkripsiyon için bkz. Siegelova, 1971: 54vd.; E. Rieken ve diğeri. (ed.), hethiter.net/: CTH 348.I.9 (INTR 2009-09-01). Tercüme için bkz. Hoffner, 1998: 54.

Çoğunlukla metal malzemeden yapılmış olması, çift olarak kullanımı dolayısıyla *galgalturi* çalgısının “zil” olabileceği fikri bize de uygun görünmektedir. Ayrıca günümüzde bile halen kullanılan ahşap zillerin varlığı da bu durumu pekiştirmektedir. İkonografik açıdan Boehmer, Bitik ve Alişar’daki kabartmalı vazo parçalarındaki tef, zil benzeri müzik aletlerine “zil” demektir (Boehmer, 1983: 28). Güterbock, Hitit Dönemi arkeolojik belgelerinden yalnızca Yumruk Biçimli kaptakilerin zil olabileceğini, onların da büyük form olarak *galgalturi* GAL olabileceğini vurgulamıştır (Güterbock, 2003: 62,63). Kabartmaları vazo ve vazo parçalarına ait tasvirlerdeki yuvarlak şekilli müzik aletleri tef ya da zil olabilir. Yumruk Biçimli Kap’taki çalgının zil olduğu oldukça açıktır. Zilin askıları da betimlenmiştir. Ayrıca Hüseyindede (Büyük) vazosunda bir kadın müzisyenin çift olan zilleri birbirine vurduğu görülmektedir.

Müzik aletleri çoğunlukla çeşitli ritüellerde anılırken *galgalturi* çalgısı bir anlaşma metninde kaydedilmiştir. II. Šuppiluliuma (?)’nın kiminle olduğu bilinemeyen bir tarafla yaptığı anlaşma olan (CTH 123) KBo IV 14 III⁴³,te görülmektedir:

- 27 ... nu ma-a-an A-NA ZI LUGAL ku-it-ki na-ak-ke-eš-zi
28 na-aš-šu-kán KUR-TUM ku-it-ki ni-ia-ri na-aš-ma-kán ^{LÚ}KÚR
29 ŠA KUR URU ú-iz-zi na-aš-ma INIM GIG na-aš-ma-za hul-la-an-za-iš
30 DÙ-ri zi-ik-ma-za-kán ZI-ni GAM-an gal-gal-tu-u-ri an-da

⁴² CTH 345.I.2 A (KUB XXXIII 87 + KUB XXXVI 12 + KBo XXVI 64 + XXXIII 113 + XXXVI 14 öy.II 7’-10’

E. Rieken ve diğerleri (ed.), hethiter.net/: CTH 345.I.2 (TX 2012-06-08)

⁴³ Transkripsiyon için bkz. Fuscagni (ed.)

http://www.hethport.uniuerzburg.de/txhet_svh/exemplar.php?xst=CTH%20123&expl=A&lg=DE&ed=F.%20Fuscagni ; Tercüme için bkz. Stefanini, 1965: http://www.geocities.ws/farfarer2001/hittite_letters/kbo_4_14.htm

31 *le-e ni-ia-ši nu-za ZI-ni GAM-an : hal-wa-ti-ia le-e DÜ-ši*

27 ... Ve eğer kralın ruhu bıcarsa/ sorun yaratırsa

28 O ülkeyi çevirirse ve düşman

29 şehrine giderse ya hastalık sözü ya da savaş

30 olursa senin ruhun *galgalturi*'yi

31 döndürmesin (çalmasın) ve senin ruhun karşı koymasın (itiraz etmesin).

Burada beklide müziğin rahatlatıcı etkisinden söz ediliyor, müziğe kapılarak sorumlulukların göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çekiliyor olabilir. Bir antlaşma metninde ifadeyi pekiştirmek amaçlı olarak da olsa yer ettiğine göre kadar müziğin bu dönemde insan hayatında ne büyük yer edindiği ortadadır. Çalgının hangi müzik aletleri ile hangi metinlerde geçtiğine dair tablo şöyledir:

CTH	Metin Yeri	Müzişyen	Fiil	Birlikte Geçen Çalgı
123 (Antlaşma Metni)	KBo IV 14 III 30-31		<i>anda niia-</i> (döndürmek)	
345 (Ullikummi Şarkısı)	KUB XXXVI 12 (Bo 8082 + Bo 4348 + Bo 2527) öy.II 7', 9'-10'		epp- (tutmak); GUL (vurmak)	^{GIS} BALAG.DI
348 (Hedammu Şarkısı)	KUB XXXIII 88 13'-14'		GUL (vurmak)	
370 (Mitolojik fragman)	KBo XII 88 öy. 5'-8'		<i>Fiil kısmı kırıktır. Ancak "šanezzi halugaš" öbeği tekrarlanmaktadır.(iyi haber)</i>	^{GIS} ^D INANNA ^{HLA}
481 Gece Tanrıçasının kültü HASKALLATU M	KUB XXIX 4 (Dubl.KUB XXIX 5 öy.I 8) öy.I 24-25			<i>huhupal, arkammi</i>
500 Kizzuwatna b.	KBo XXXIII 167 IV 18'-20'		<i>iškiia-</i> (yağlamak, kaplamak)	^{GIS} ^D INANNA ^{HLA} <i>arkammi</i>
591 (Ay bayramı)	KUB X 89 I 27-		GUL (vurmak)	<i>arkammi</i>

	28			
591 (Ay b.)	KBo XX 67 I 7', II 27, 36, 46, III 3	LU.MES GALA	walḫ-(vurmak)	arkammi
598 (Arinna'nın Güneş T.na Kış B.)	KUB X 28 III 7'			arkammi
612 AN.TAH.ŠUM ^{SA} R, 16. gün	KBo IV 9 I 39- 41	LU.MES ALAM.ZU ₉	ḫazzik- (devamlı vurmal, çalgı çalmak)	arkammi, ḫuḫupal
612 AN.TAH.ŠUM ^{SA} R	KUB XXV 1 V 13-15 /VI 26-29	LU.MES ḫalliiari / LU.MES GALA	ḫazzik-	arkammi , ḫuḫupal
626 nuntariiašḫaš b.	KBo XXX 77 7'-9'	DUMU ^{MES} É.GAL 1 LÚ MEŠEDI	walḫišk-	arkammi
627 KI.LAM b.	KBo X 24 IV 13-17	LU.MES GALA MUNUS.MEŠ arkamm iiala	walḫannišk-	arkammi
627 KI.LAM b.	KBo X 21			arkammi
628 ḫišuwa b. galgalturi GAL	KUB XXV 49 iii 25			
631 Fırtına ritüeli	KBo XX 61 II 1/ 7-8/ 42-43/ III 47'-49'	../ LU.MES GALA/ LU.MES GALA	../ ḫazzišk-	arkammi
634 Arinna'nın büyük b.	KBo XI 52 V 19-20		walḫ-	^{GIS} DINGIR.INA NNA.GAL, arkammi
635 Zippalanda ve Daḫa Dağı için b.fragmanı	KUB XX 19+ KUB LI 87 IV 19'		RA	arkammi
638 Telipinu için b.	KUB LIII 12		(GUD ^{HIA} -uṣ UDU ^{HIA} -aṣ EGIR-an) walḫ-	arkammi
638 Telipinu için b.	KUB LIII 14 II 9		walḫ-	arkammi
638 Telipinu için b.	Bo 2819		(PANI DINGIR ^{LIM}) walḫ-	arkammi
645 Yeraltı Tanrılarının b.	KBo XVII 15 öy? 21'-22'		(LUGAL-i piran) ḫuia-	arkammi
649 NIN.DINGIR rahibesini için b.	KBo X 27 III 16'-17'/ V 7'	MUNUS.MEŠ arkamm iiala /...	GUL / walḫ-	arkammi
668 Hanhana'nın kült metinleri	KBo X 11 I 3-4	LÚ ^{MES} URU Takalmuḫa LÚ ^{MEŠ}	ḫuia-	arkammi

		URU <i>Kurušnuma</i> (?)		
670 Bayram metinlerine ait tablet parçaları	KBo XVII 28 7'		EGIR-an piran walḫ-	arkammi
670 Bayram metinlerine ait tablet parçaları	KBo XXX 68 4'-5'	LU.MES ALAM.ZU ₉ (?)		arkammi
670 Bayram metinlerine ait tablet parçaları	KBo XXIV 93 III 2-3		ḥašši tiia- ocağa yürümek	
675 <i>hešta</i> evinde kutlanan b.	KBo XXV 80 8'	LU.MES ALAM.ZU ₉ (?)		arkammi
692 <i>witašš(ii)aš</i> b.	KUB LIV 6 IV 5		ḥazzik-	arkammi
701 <i>Hepat</i> 'ın tahtı için libasyon	KUB XLIV 46 4'-5'	LU <i>tapri</i> (?)		arkammi
706 <i>Tešup</i> ve <i>Hepat</i> için yapılan bayram törenleri galgalturi GAL	KUB LI 19 öy. 8			
711 <i>Šamuḫa</i> 'nın <i>Ištar</i> 'ının Güz b.	KUB XI 28+ KUB XX 26 II 36'-37'	LU.MES GALA	walḫ-	arkammi
713 Tawiniya'nın <i>Ištarı</i> için Ritüel	KUB XII 5 IV 15'-16'		(PANI DINGIR) tiia- ([tanrının huzuruna] koymak)	
738 Tetešhapi için b.	KBo XIX 138 öy. 4'			arkammi

2.1.4 ^{GIŠ}BALAG.DI

BALAG ya da BALAG.DI çalgısı eski Mezopotamya'da da sıkça kullanılmış bir çalgıdır. Mezopotamya'da hangi çalgının ismi olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri müzik aletinin “arp” olduğu yönündedir (Gabbay, 2014: 129 vd). Chicago Assyrian Dictionary'de Akadca *timbutu* ile eşitlenerek arp denmiştir (CAD t: 417). Bir diğer görüş ise telli çalgı olan bu enstrümanın zamanla vurmali bir çalgıyı ifade ettiği düşüncesidir (Hartmann, 1960: 55-58; de Martino, 1997: 486).

Ayrıca BALAG, Mezopotamya’da bir çalgının yanı sıra bir çeşit ilahi için de kullanılan terimdir (Dumbrill, 2005: 225).

Hititçe çivi yazılı belgelerdeki karşılığı için de arp ifadesini kullanan araştırmacılar bulunmaktadır (Puhvel, 1991: 385). Ancak çalgı *walḥ-* vurmak anlamındaki fiili ile sıkça geçtiğinden vurmalı çalgı olması yönündeki görüşler artmış olmalıdır. Ayrıca sallamak, çalkalamak gibi anlamlara geldiği düşünülen⁴⁴ *ḥupisk-* fiiliyle kullanılması da tef olabileceğini akla getirmektedir (de Martino, 1997:48; Masalcı Şahin, 2016a: 348, 372). Bazı araştırmacılar ise bir çeşit davul olabileceğini öne sürmüştür (Roszkowska, 1987: 23 vd; Polvanni, 1988: 217).

Çalgının ismini taşıyan görevlileri müzisyenler bölümünde ele alacağız. Ancak KUB XX 78 IV 4 numaralı belgede “LÚ<MEŠ>BALAG.DI. GAL *wa-al-ḥa-an-zi*” “Büyük BALAG.DI (çalgısı) adamları çalarlar” şeklinde bir ifadeden çalgının büyük bir versiyonunun olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Müzik aletinin “BALAG” şeklindeki kaydı ise KBo V 1 III numaralı metinde (CTH 476) Kummani rahibi Papanikri’nin ritüelinde karşımıza çıkmaktadır⁴⁵:

48 *nu-za* ^{MUNUS}*ka-at-ra-aš* ^{GIŠ}BALAG *da-a-i na-aš-ta* DINGIR ^{MEŠ}

49 *an-da ḥal-za-a-i...*

48 *katra* kadını BALAG çalgısını alır ve sonra tanrıları

49 çağırır...

⁴⁴ De Martino, 1988: 8-10; Ünal, 2007: 231. Fiilin anlamı için farklı açıklamalarda da bulunulmuştur. Roszkowska “(çalgı) çalmak anlamına gelebileceğini ileri sürmüştür (Roszkowska, 1987: 23 vd). Güterbock ise “yavaşça vurmak” şeklinde açıklamıştır (Güterbock, 1995: 71).

⁴⁵ Transkripsiyon için bkz. A. Mouton (ed.), hethiter.net/: CTH 476 (Expl. A, 07.05.2012) Tercüme için bkz. Murat, 2013: 119.

Nerik kentine ait bayram tableti parçalarından KBo XXI 79 IV 12'-13' numaralı metinde ^{MUNUS.MES}SİR şarkıcı kadınlar *hattice* şarkı söylerken BALAG.DI çalgısına da bir yandan devamlı vurmaktadırlar.

Ullikummi efsanesinde, Tanrıça *Ištar*, BALAG.DI ve *galgalturi* müzik aletlerini çalarken tasvir edilmiştir⁴⁶.

Çalgı ile ilgili metin yerlerini şöyle özetleyebiliriz:

CTH	Metin Yeri	Müzişyen	Fiil	Birlikte Geçen Çalgı
591 Ay bayramı	KUB XX 78 IV 4	^{LU} BALAG.DI	<i>walḥanzi</i>	
613 AN.TAḤ.ŠUM ^{SAR} b.18.-19.gün	KUB XI 13 V 19'-20'	^{LU.MES} GALA	<i>walḥanni škanzi</i>	(şarkı eşliğinde)
628 <i>ḥišuwa</i> bayramı	KBo XV 69 öy. 10'-12'	^{LU.MES} BALAG.DI	<i>ḥupiškánzi UL walḥanni anzi</i>	<i>šawatar</i>
678 Nerik'in bayram fragmanları	KBo XXI 79 ay.IV 10'-13'	^{MUNUS.MES} SİR	<i>walahḥiš kánzi</i>	(Hattice şarkı eşliğinde)

Çalgının Hititçe karşılığı üzerine de farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri *ḥuḥupal*'dır (Alp, 1999: 11). Bir başka görüş, *mukar* ile eşit olabileceği yönündedir (Goetze- Sturtevant, 1938, dn. 89). En yaygın öneri ise BALAG.DI ve *arkammi* eşitliğidir (Friedrich, 1966: 10 vd.; Roszkowska, 1987: 24; Güterbock, 1995: 58; Schuol, 2004: 112; Ünal, 2007: 53; Dinçol, 2014: 593). Hem BALAG.DI hem *arkammi* çalgılarının adını alan görevlilerin olması, *arkammi-galgalturi* diziliminin BALAG.DI-*galgalturi* şeklinde de tekrar etmesi bakımından eşitliği düşündürmektedir. Öte yandan de Martino ve Polvani bu iki terimin birebir karşılık olmasa da aynı türde çalgıları

⁴⁶ Bkz. E. Rieken et al. (ed.), hethiter.net/: CTH 345.I.2 (INTR 2009-08-31); Hoffner Jr., 1998: 60-61.

(vurmalı sazları) nitelemiş olabileceğini belirtmektedirler (Polvani, 1988: 217; de Martino, 1997: 48).

2.1.5. ^{GIŠ}*mari*

mari-, “*speer, wurfspieß kargı*, (Tischler, 1990: 133), mızrak?, cirit?, eğri kılıç?” (Ünal, 2007: 429) olarak tanımlanmaktadır. Koruyucu Tanrının heykelciğinin elinde tuttuğu betimlenmiştir (KUB XXVIII 2 II 24-26). Ayrıca tarihi bir metinde bir erkek ismi olan “*Tawannaga*’nın *mari*’si” şeklinde kaydedilmiştir (KBo X 2 II 45-47). Bunların dışında sarayda kimi görevlilerin elinde bulundukları belirtilen silahlardan biridir. Bu silahlardan Hititçesi *turi* olduğu düşünülen ^{GIŠ}ŠUKUR ile sıklıkla bir arada görülmektedir (CHD L-N, 1989: 183-184). KI.LAM Bayramında KUB II 3 II numaralı metinde⁴⁷ benzer bir sahne yer almaktadır:

1 [LUGAL-*u*]š?-*kán* ^{GIŠ}ZA.LAM.G[AR-*az ú-iz-zi*]

2 LUGAL-*u*š ^{GIŠ}*kal-mu-uš* [*ha*]r-z[*i*]

3 2 DUMU^{MEŠ} É.GAL LUGAL-*i pí-ra-an*

4 *hu-ia-an-te-eš*

5 ŠÀ.BA 1^{EN} DUMU É.GAL ^{GIŠ}ŠUKUR AN.BAR

6 *har-zi* 1^{EN} DUMU É.GAL-*ma*

7 ^{GIŠ}*ma-ri-in* AN.BAR ^{GIŠ}*kal-mu-uš*

8 ^{GIŠ}*IŠ-TUḪ-ḪA* ^{GIŠ}*mu-kar-ra har-zi*

1 Kral çadırdan gider.

2 Kral *lituus* tutar.

3 İki saray oğlanı kralın önünde

⁴⁷ Transkripsiyon için bkz. CHD L-N, 1989: 183; Tercüme için: Singer, *StBoT* 28,

4 koşar vaziyette(dir).

5 İçlerinden bir saray oğlanı demir mızrak

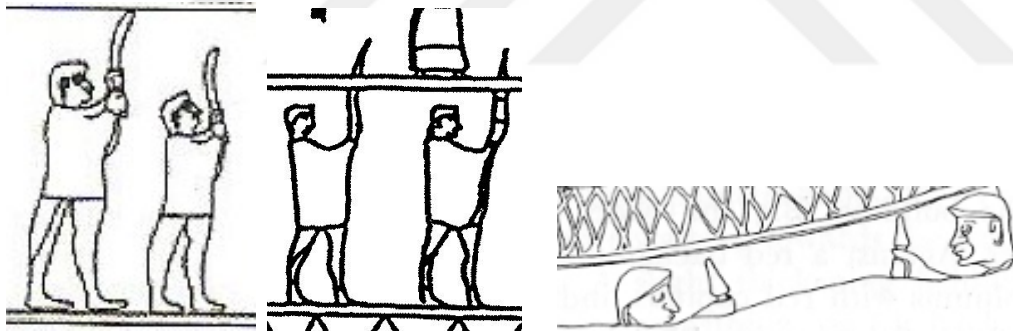
6 tutar. Bir saray oğlanı ise

7 demir kargı, *lituus*,

8 kamçı (ve) *mukar* tutar.

Burada *mari*’nin demirden olduğunu da öğrenmekteyiz. Ayrıca bir bayram metninde (CTH 670 Bo 3769) “*Demirden gümüş kaplı mari*” olduğu bilgisini elde ediyoruz (Alp, 1983: 298).

Mari, müzikal bazı sahnelerde yer almakta ve birbirlerine vurulmak suretiyle ses çıkarmaktadır. Bu durum, Hüseyindede ve İnandık vazolarındaki uçları eğri mızrakları akla getirmektedir (S.Alp, 1983: 43 dn 49). Bitik vazosunda görülen İnandık ve Hüseyindede vazolarından farklı olan mızraklar da *mari* ya da ŞUKUR olabilirler.

Hüseyindede, İnandık ve Bitik Vazolarından Mızrak Taşıyan Görevliler

CTH 626 *nuntariiaşhaš* bayramına ait KUB XI 34 IV⁴⁸ numaralı metinde *Anunumi* adamları ellerinde mızraklarla şarkı söylemektedirler:

11 nu LÚ^{MEŠ} UR^U [A-nu-nu-m[i-n]i-eš h[a-at-ti-li]

12 SÌR^{RU} GÌŠ^{ma-a-ri-u[š-ša]}

13 an-da wa-al-*ha*-an-ni-an[-zi]

⁴⁸ Transkripsiyon için bkz. Badalı, Theth 14/1, s.92; KBo X 18 (Üstteki satırlardan 11-12 ile aynı); (CTH 626) Badalı s.94 7’-9’ . Terc. için bkz. Schuol, 2004: 39.

- 11 *Anunumi* kenti adamları *hattice*
 12 şarkı söyler ve *mari*’lerine
 13 vururlar.

CTH 627 KILAM bayramını anlayan KBo X 25 VI numaralı metinde de *Anunuwa* kenti adamları lirlerinde eşliğiyle mızraklarıyla görülmektedirler⁴⁹:

- 12’ EGIR-ŠU-*ma* LÚ^{URU}NAR D^{URU}LAMMA
 13’ GIŠ^{URU} D^{URU}INANNA *ha-az-zi-ki-iz-zi*
 14’ LÚ^{MES} URU^{URU} *A-nu-nu-wa kat-te-eš-mi*
 15’ [GIŠ^{URU}m]*a-a-ri-uš an-da wa-al-ḥa-ni-an-da*
 16’ [SÌ]R^{RU}

- 12’ Arkasından Koruyucu Tanrının şarkıcısı
 13’ liri çalar.
 14’ *Anunuwa* kentinin adamları onların yanında
 15’ *mari*’lerini vurarak
 16’ şarkı söylerler.

Bu gösteriler günümüz kılıç kalkan ekiplerini anımsatmaktadır. Yukarıda saray görevlilerinin ellerinde bulunan aletler sayılırken aralarında bulunan *mukar* da müzik aleti olarak kimi sahnelerde yer almaktadır.

GIŠ^{URU} *mari*’nin geçtiği metinleri şöyle özetleyebiliriz:

CTH	Metin Yeri	Müzişyen	Fiil	Birlikte Geçen Çalgı
626 <i>nuntariiašḥaš</i> bayramı	KUB XI 34 IV 11-13	LÚ ^{MES} URU ^{URU} <i>Anunumini</i> <i>eš</i>	<i>anda</i> <i>walḥannianzi</i>	

⁴⁹ Bkz. Singer, 1984: 53; Klinger, 1996: 257 dn.12.

627 KI.LAM bayramı	^{GIS} <i>mari</i> AN.BAR KUB II 3 II 7-8		<i>harzi</i>	^{GIS} <i>kalmuş,</i> ^{GIS} <i>IşTUHH</i> A, ^{GIS} <i>mukar</i>
	KBo X 23 VI 7- 8	^{LU} ^{MES} ^{URU} <i>Anunuwa</i>	<i>walhannişkanz</i> <i>i</i>	^{GIS} ^D INANNA
	KBo X 25 VI 12'-16'	^{LU} ^{MES} ^{URU} <i>Anunuwa</i>	<i>walhaniianda</i> (^{SİR} ^{RU})	^{GIS} ^D INANNA
670 Bayram töreni fragmanları	^{GIS} <i>mari şA</i> AN.BAR KÜ.BABBAR GAR.RA Bo 3769 2'-10'; Bo 4939 8'-13'	DUMU.É.GA L		^{GIS} <i>kalmuş,</i> ^{GIS} <i>mukar</i>

2.1.6 *mukar*

Anlamı net olmayan *mukar*, ses çıkaran bir alet olarak tanımlanmaktadır (CHD 1989: 323, Puhvel, 2004: 184 vd.). Arp (?), zil (?) gibi tanımlamalar da sunulmuştur (Friedrich, 1952: 144 vd.; Ünal 2016 : 357). Bu ses çıkaran aletin sistrum, çingirak olabileceği de belirtilmiştir (Schuol, 2004: Puhvel, 2004: 184 vd). Kimi araştırmacılar aleti BALAG çalgısıyla eşitlemek istemişlerdir (Tischler, 1990: 228).

Mukar, bir bayram metni parçasına ait (CTH 670) KUB XX 10 IV'te Fırtına Tanrısının adamının elinde görölmektedir⁵⁰:

- 9' MUNUS^{MEş} ^{URU}*Ne-ri-ik-ma*
10' şA GU₄.MAH^{HIA} ^{SİR}^{RU}
11' *a-wa-an ka-it-ga-ři-il-lu-u*
12' ^D*Da-a-ru li-el-li*
13' *li-ip-ři-a-ip-pi-in* ^{SİR}^{RU}

⁵⁰ Ayrıca bkz. KUB LI 70 (CTH 670) III? 5' Transkripsiyon ve tercüme için bkz.

Badalı, 1991: 246; Haas, 1994: 319.

14' LUGAL-*uš* EGIR GU₄.MAḤ^{HLA} *i-ia-ta-ri*

15' I DUMU.É.GAL I LÚ^{ME-ŠE-DI} LÚ^{DU}

16' GİŠ^{mu-ú-kar} *ḥar-zi* LÚ^{GUDÚ}

9' Nerik kenti kadınları

10' Boğaların şarkısını söylerler.

11' *awan kaitgahillu*

12' *Taru'nun lielli*

13' *liphaipini* şarkısını söylerler.

14' Kral boğaların arkasında yürür.

15' bir saray oğlanı, bir *MEŠEDI* ve Fırtına Tanrısının adamı

16' *mukar* tutar...

Mukar birkaç belgede daha görülmekte; ritüel ve büyü'nün bir parçası olarak dini görevli, kahin ya da hekimin elinde tuttuğu anlaşılmaktadır. Başka bir Nerik kenti bayram töreni tablet parçasına ait Bo 2710+ IBoT III 27 I⁵¹ pek çok görevlinin bir arada bulunduğu bir tören gerçekleşmektedir. Sunak ya da kült odasında gerçekleşen bu seremoni de elinde *mukar* tutan dini görevi Fırtına tanrısının adamıdır:

3 GAL LÚ.MEŠ^{DUB.SAR} GİŠ G[AL DUMU^{MEŠ}] É.GAL LÚ^{DUB.SAR} LÚ^{DU}
LÚ^{GUDÚ-ia} *pí-ra-an* GİŠ^{da-ḥa-[an-qa}

4 *pa-a-an-zi* LÚ^{DU} GİŠ^{mu-kar} *ḥar-zi na-at-kán pa-a-an-zi* GİŠ^{da-ḥa-an-ga-aš}

⁵¹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Trabazo- Groddek, 2005: 28-29; Haas, 1970: 214 vd.

5 *pa-aš-šu-ú-i še-er ti-an-zi I-NA* ^{GIŠ}*da-ḫa-an-ki-ma-at-kán an-da na-a-wi pa-*
a-an-zi

6 *nu INIM*^{HLA}*tal-li-ia-u-wa-aš GIM-an še-ek-kán-zi na-at-kán QA-TAM-MA*
an-da me-ma-an-zi

10 *nu-kán ki-i da-pí-an* ^{GIŠ}*da-ḫa-an-ki an-da pí-e-da-an-zi LÚ*^D*U* ^{GIŠ}*mu-kar*

11 *PA-NI* ^{GIŠ}^{SI}*RA-BI-I da-a-i na-aš-ta GAL* ^{LÚ.MEŠ}*DUB.SAR* ^{GIŠ}*INIM*^{HLA}
an-da me-ma-i

3 Katiplerin büyüğü, saray görevlilerinin büyüğü, Fırtına Tanrısının adamı (ve)
merhemli rahip kült odasının önüne

4 giderler. Fırtına Tanrısının adamı *mukar* tutar. Ve onlar giderler. Kült odasında

5 kaidenin üzerine koyarlar. Kült odasından henüz içeri girmezler.

6 Ve duanın sözlerini öğrendikleri zaman aynı şekilde içeri söylerler.

10 Ve bunun hepsini kült odasına götürürler. Fırtına Tanrısının adamı *mukar*'ı

11 Büyük ağacın önüne koyar. Sonra Katiplerin büyüğü sözleri içeri söyler.

Mukar'ın bir işlevi tanrıyı çağırmaktır. Nasıl kullanıldığına dair herhangi bir fiil
örneği yoksa da onunla bu işlemin gerçekleştiği kaydedilmiştir. Bu kayıtlar Nerik
Kültüyle ve Fırtına Tanrısıyla alakalıdır. (CTH 524) KUB XXV 21 IV'te şu şekilde
aktarılmıştır⁵²:

6' ^{GIŠ}*mu-kar da-a-i kat-ta-an-ma [ti-ia-zi]*

7' *nu DINGIR*^{LIM}*an-da-an ḫal-za-i*

6'-7' *mukar*'ı alır. Birlikte yürür. Ve tanrıyı çağırır.

⁵² Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Schuol, 2004: 176.

CTH 672 Nerik'in Ay Bayramı'na ait KBo II 4 I numaralı belgede bu görevi Fırtına Tanrısı'nın görevlisi gerçekleştirmektedir:

25 LÚ^DU^DU^{URU} *Ne-ri-ik* ^{GIŠ}*mu-ug-na-za*

26 *an-da-an ḫal-za-a-i*

25 Fırtına Tanrısının adamı, Nerik'in Fırtına Tanrını, *mukar* ile

26 çağırır.

Mukar Muhafızlara ait talimatname kayıtları içinde (CTH 262) IBoT I 36 II'de hekimin elinde görülmektedir:

44 EGIR-*pa-ma-kán iš-tar-na* 1 IKU *nu* LÚ^ŠUKUR.GUŠKIN ^{GIŠ}ŠUKUR
K[Ù.SI]G₁₇ G[AR.R]A *ḫ[ar[?]-z]i*

45 LÚ^ŠA.ZU ^{GIŠ}*[m]u-kar ḫar-zi na-at ták-ša-an i-ia-an-t[a]*

46 *nu* LÚ^ŠA.ZU *ḫu-uk-ki-iš-ki-iz-zi*

44 Arkasından (onların) arası on beş metredir. Altın mızrak adamı altın kaplı mızrağı tutar.

45 Hekim *mukar*'ı tutar. Ve onlar birlikte yürür.

46 Hekim büyü yapar.

Mukar'ın geçtiği metinlere dair özet şöyledir:

CTH	Metin Yeri	Müzişye n	Fiil	Birlikte Geçen Çalgı
262 MEŠEDP'lere Talimatname	IBoT I 36 II 45	LÚ ^Š AZU	<i>ḫarzi takšan iianta</i>	
524 Nerik kültü	KUB XXV 21 IV 6'		<i>dai</i>	
627 KI.LAM bayramı	KUB II 3 II 7-8		<i>ḫarzi</i>	^{GIŠ} <i>mari</i> AN.BAR, ^{GIŠ} <i>kalmuš</i> , ^{GIŠ} <i>IŠTUHHA</i>
670 Bayram töreni fragmanları	KUB LI 70 III 5'	LÚ ^D U		

	KUB XX 10 IV 15'-16'; Bo 2710+ IBoT III 27 öy. 4-10	LÚ ^D U	<i>harzi</i>	
678 Nerik'in bayramına ait fragmanlar	KBo LVIII 11+ IBoT III 27 I 4, 10	LÚ ^D U	<i>harzi</i>	

Tablodan da anlaşılacağı üzere Nerik kenti kültüründe kullanıldığı görülmektedir.

Sistrum veya çingırak olarak ses çıkaran bir alet olarak düşünülen *mukar* aletine uygun olarak verilebilecek örnekler Horoztepe, Alacahöyük, Demircihöyük gibi pek çok bölgede bulunmuştur. Bunlardan Hitit öncesi döneme tarihlenenler de olmakla birlikte Hitit dönemi buluntuları da kazılarda ortaya çıkarılmıştır.

2.2. ÜFLEMELİ ÇALGILAR

2.2.1. GL.GÍD

Dünyanın en eski çalgılarından biri flüttür. Slovenya'da 1995 yılında Divje Babe'de bulunmuş kemikten yapılmış delikli bir nesnenin flüt olduğu düşünülmektedir. Flüt, "Mousterian flüt" olarak tanımlanmakta Orta Paleolitik döneme tarihlendirilmektedir⁵³. Dünyanın en eski çalgısı olduğu iddia edilen flüt "Neandertal flüt" olarak da tanımlanmaktadır⁵⁴. Almanya'da Hohle Fels mağarası 2008 yılı

⁵³ Bkz. Marcel Otte, "On the Suggested Bone Flute from Slovenia", *Current Anthropology* Vol. 41, No. 2, Nisan 2000:271-272

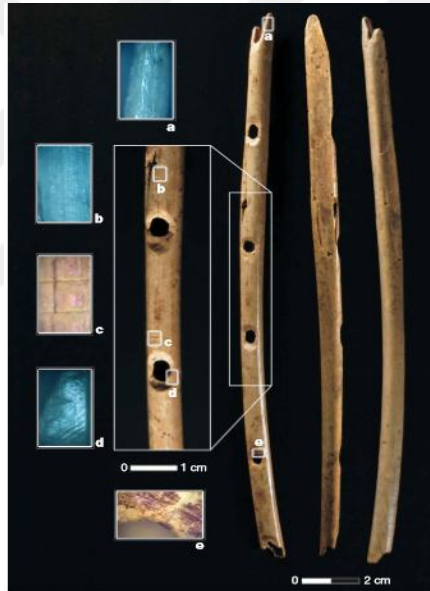
⁵⁴ http://www.ukom.gov.si/en/media_room/background_information/culture/neanderthal_flute/

kazılarında ortaya çıkarılan flüt ise yaklaşık 35 bin yıllık olup 28.1 cm boyunda ve 8mm çapındadır⁵⁵.

Sumerce bir sözcük olan GI.GÍD, The Pennsylvania Sumerian Dictionary’de “üflemeli bir çalgı” olarak aktarılmıştır⁵⁶. Kelime anlamı “uzun kamış”tır, kaval ya da flüt anlamına gelmektedir. (Alp, 1999, s.9). Çalgıyı obua ya da çifte obua şeklinde adlandıran araştırmacılar da bulunmaktadır (Dinçol 2003: s.44, Schuol, 2004: s.129-131). Flüt olarak aktaracağımız GI.GÍD çalgısının Akadca karşılığı *ebbūbu/embūbu* olarak ifade edilmektedir (CAD e, s.137-138).

Divje Babe Flütü

Hohle Fels Flütü

⁵⁵ Ni. J. Conard, M. Malina2 & S. C. Munzel; “New flutes document the earliest musical tradition in southwestern German”, *Nature* 460, 2009.

⁵⁶ <http://psd.museum.upenn.edu/epsd/epsd/e1689.html>

Hititçe çivi yazılı metinlerde Hititçe karşılığını bilmediğimiz enstrümanın genelde icrası SİR fiiliyle belirtilmektedir⁵⁷. KBo XXV 60 II 3 numaralı metinde *pariparai-* “üflemek” anlamına gelen fiille birlikte geçen şöyle bir bölüm yer almaktadır: “...GI... *pa-ri-ip-pa-ra-i*”⁵⁸.

Flütü çalan görevlilerle (^{LÜ(MEŠ)}GI.GÍD) birlikte aktarılan çalgı, AN.TAḪ.ŠUM, KI.LAM, *nuntariiašhaš* ve Ay bayramı ile çeşitli bayramlara ait fragmanlarda görülmektedir. AN.TAḪ.ŠUM ve KI.LAM bayramlarında flüt çalan müzisyenlerin en çok Tanrı *Hulla* için müzik icra etmeleri dikkat çekmektedir⁵⁹. Bu seremoniler kral ve kraliçe eşliğinde gerçekleşmektedir. Hatti yerel kült geleneğinde koyun kurban edilen tanrı kombinasyonları arasında *Aštanu*, *Taparwašu* ve *Tappinu* ile birlikte Tanrı *Hulla* da geçmektedir. Bir dağ tanrısı olan *Hulla*’nın aynı zamanda Güneş tanrılarının halkalarından biri olduğunu Haas belirtmiştir (Haas, 1994: 426). AN.TAḪ.ŠUM bayramının on altıncı gününü aktaran KUB II 5 IV numaralı metinde kral ve kraliçe tanrı *Hulla*’yı içerler ve bu esnada flüt çalan adamlar müzik icra ederlerken ALAM.ZU adamı da söylemektedir (Yoshida, 1996: 170).

KI.LAM bayramına ait bir metinde aynı seremoniye *palwatalla* adamı da *palwai-* eylemiyle katılmaktadır⁶⁰. Yine KI.LAM bayramına ait metinlerden KBo XXI

⁵⁷ IBoT I 20 IV 12’. SİR fiili şarkı söylemek anlamında kullanılmakla birlikte bir çalgı çalmak anlamında da genel bir fiil olarak metinlerde yer almaktadır (Ünal, 2007: 206)

⁵⁸ CHD P, s.155, Schuol 2004: 129.

http://www.hethport.adwmainz.de/hetautgrf/Autogrfbetrachter.php?ori=&p=KBo%2025.60%20&bildnr=KBo25.60-Vs_ColII%2BRs_ColIII.png&x=KBo25

⁵⁹ KUB II 5 (CTH 612.3.A AN.TAḪ.ŠUM SAR, XVI.gün); KUB XXV 1 (CTH 612.3.B AN.TAḪ.ŠUM SAR, XVI.gün); KBo XXV 12 (CTH 627.1.h).A; KI.LAM; KBo XXVII 42 (CTH 627.1.j).B; KI.LAM; KBo XXI 68 (CTH 627 KI.LAM)

⁶⁰ KBo XXVII 42 VI 6’-9’ (CTH 627.1.j).B; KI.LAM

68 I numaralı metinde bu kez ALAN.ZU ve *palwatalla* görülmemekle birlikte flütler çalınırken ekmek ve bira sunusu gerçekleştirilmektedir⁶¹.

- 9' ^DHu-ul-la-an a-k]u-wa-an-zi ^{LÚ.MEŠ}GI.GÍD SÌR^{RU} ^{LÚ}SAGI[
10'] x LUGAL-i NINDA.KUR₄.RA e-ep-zi ta-aš-ta pé-e-d[a-
11'] A-NA ^{LÚ.MEŠ}GI.GÍD pí-ia-an-zi

- 9' Tanrı *Hulla*'yı içerler. Flüt adamları çalar/şarkı söyler. Saki[
10'] x kral somun ekmeği tutar ve sonra yeri[ne
11'] Flüt çalan adamlara verirler.

Tanrı *Hulla*'yı ayakta içen krala değinilen KUB LV 22 5'vd. numaralı metinde “[^{GIŠ}DINGIR.INANNA.TUR] GÌD.GÌD SÌR^{RU}” şeklinde bir bölüm dikkat çekmektedir. Badalı, THeth 14 s. 259 da metni GÌD.GÌD kısmı olmadan okumuştur ancak tablette bu kısım görülebilmektedir⁶². Yoshida THeth 22, s.93'te bu enstrümana dikkat çekmiş ve bu ifadenin ^{LÚ.MEŠ}GI.GÍD (Tanrı *Hulla* için müzik yapan) “flütist”leri ifade edebileceğini ileri sürmüştür. Flüt eşliğinde kendisine sunu yapılan tek tanrı *Hulla* değildir. Ay bayramında, Tanrı *Hašameli*'yi kral ve kraliçe içmek üzere oturduklarında bu törende flütle müzik yapılmaktadır. Flütçülere *palwatalla* adamı eşlik etmektedir⁶³. Aynı tanrı için yapılan bir törende bu kez flütü çalan görevli ALAM.ZU₉ görevlisidir. Törenlerde pek çok görev ve müzik aleti icra eden bu meslek grubunun görev listesine flüt çalma işi de eklenmiş olmaktadır:

⁶¹ Bkz.Badalı, 1991: 104 vd.

⁶² <http://www.hethport.adwmainz.de/fotarch/Bildbetrachter.php?bildnr=BoFN05532c&fndnr=Bo+2253&pl=0&po=300&xy=69eab77b0a4a877a78d21d500e76d40f&si=75&black=100>

⁶³ KUB XXV 6+2 III 22'-25', VI 1'-2'(CTH 592.1.A; Ay Bayramı).

KBo XI 30 VI (CTH 626 *nuntariiašhaš* bayramı)⁶⁴

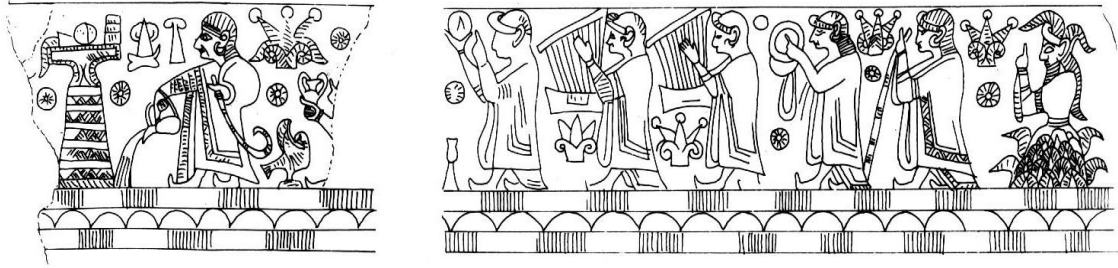
16' LUGAL MUNUS.LUGAL TUŠ-aš ^DHa-ša-me-l[i-in a-ku-an-zi]

17' ^{LÚ}ALAM.ZU₉ GI.GID SİR^{RU}

16' Kral ve kraliçe oturur. Tanrı *Hašemeli*'yi içerler.

17' ALAM.ZU flüt çalar.

Bu metin yerini Yumruk Biçimli riton ile karşılaştıran Erkut, tasvirin en sonunda etek giymiş olan görevliyi ALAM.ZU olarak nitelendirmektedir. Ayrıca onun önünde giden kişinin elinde de GI.GÍD olduğunu vurgulamaktadır⁶⁵.

Çizim: H.G.Güterbock-T.Kendall, “A Hittite Silver Vessel in the form a Fist”, in *the Ages of Homer. A Tribute to Emily Townsend Vermeule*, ed. by Jane B.Carter and Sarah P.Morris, University of Texas Press, Austin, 1995, s. 45-60.

CTH 666 katalog numaralı KBo XXI 69 I numaralı metindir. Arinna kentinin bu kült metninde flüt çalan adamlar Tanrı *Telipinu*(nun) şarkısını icra etmektedir⁶⁶:

9'] ^DIŠKUR ^{URU}Zi-ip-pa-la-an-da GIŠ ^DINANNA.GAL h[al-

10' ^DE]N.ZU ^DGUNNI ^{LÚ.MEŠ}Ka-ni-iš SİR

11' ^{LÚ}MEŠ GI.GÍD SİR^{RU} ^DTe-li-pi-nu-u[n

9' *Zippalanda*'nın Fırtına Tanrısı büyük lir [

⁶⁴ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Popko, 1994: 260-261.

⁶⁵ Bkz. Erkut, 2015: 83-86.

⁶⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Yoshida, 1996: 121-122.

10' Ay Tanrısı, Ocak tanrısı (için) Kanişli şarkıcılar şarkı söylerler.

11' Flüt icracıları Tanrı *Telipinu*'yu (şarkısını?) çalar.

Çalgının geçtiği metinler ve seslendiren müzisyenler üzerine genel tablo şöyledir:

CTH	Metin Yeri	Müzisyen	Fiil	Birlikte Geçen Çalgı
592 Ay Bayramı	KUB XXV 6+2 III 22'-25', VI 1'-2'	^{LU.MES} GI.GID	SİR ^{RU}	
612 AN.TAH.ŠUM	KUB II 5 IV 1- 4; KUB XXV I 49' (Tanrı Hulla için) ; IBoT I 20 IV 12'	^{LU.MES} GI.GID	SİR ^{RU}	
626 <i>nuntariyašhaš</i>	KBo XI 30 ay. 17 (Tanrı Hašameli için)	^{LU} ALAM.ZU ₉	SİR ^{RU}	
627 KILAM	KBo XXI 68 I 9; KBo XXV 12 II 24'; KUB XXVII 42 VI 7'(Tanrı Hulla için)	^{LU.MES} GI.GID	SİR ^{RU}	
666 Arinna'nın Kült Metni	KBo XXI 69 I 9-11 (Zippalanda'nın Tešup'u, ^D EN.ZU ^D GUNNI anılmaktadır)	^{LU.MES} GI.GID	SİR ^{RU} ^D Teli- <i>pínun</i> (Telipin u'nun şarkısı)	GIŠ ^D INANNA.GAL

2.2.2. ^{SI}šawatar

Hititçe (SI) *šawatar*, Luvice ^{SI}šāwatar, Palaca šawidar/šawitira şeklinde geçen boynuz sözcüğü, hem müzik aleti hem de içecek içmeye yarayan bir eşya olarak kullanılmaktadır (Tischler, 2001: 147). Sumercesi “SI” olan sözcük, kimi zaman yalnızca bu ideogramla, kimi zaman determinatifi ve Hititçesi ile bazen de yalnızca Hititçesi kullanılarak ifade edilmektedir. Fiil olarak *pariia-/pariparāi-* “üflemek”

eylemiyle icra edilen boynuz aynı zamanda kült sırasında içki içmek için *eku-* içmek fiiliyle, özellikle de “tanrıyı içmek” için kullanılan bir nesne görevini görmektedir. Fırtına Tanrısı’nın boğaları olan Šerri ve Hurri, AN.TAH.ŠUM bayramında KUB XX 42 ay.V 13'numaralı metinde boynuzdan içilmektedir⁶⁷:

13' LUGAL-uš GUB-aš a-aš-ka-a[z]

14' ^DŠe-er-ri-in ^DHu[r-ri-in]

15' SI-az e-ku-zi MUNUS.L[UGAL?]

16' iš-qa-ru-ḫi-kán la-a-ḫ[u?-wa-a-i]

17' ^{GIŠ}DINGIR.INANNA.GAL SÌ[R^{RU}]

13' Kral ayakta kapıdan

14' Tanrı Šerri ve Hurri’yi

15' Boynuzdan içer. Kraliçe

16' *išqaruh* kabına dö[ker]

17' Büyük liri çalar(lar)

Bu tanrıyı içme töreninde müzik büyük lirle gerçekleştirilirken boynuz bir kült kabı olarak kral tarafından kullanılmaktadır. Boynuzla içilen tanrılardan bir diğeri ise Güneş Tanrısıdır. CTH 638 Telipinu için Bayram kutlamaları esnasında ^{LÚ}SANGA- rahip, önce Telipinu’yu içer ve ekmek kurbanında bulunulur⁶⁸. Ardından Güneş Tanrısı’nın seremonisine sıra gelir:

KBo II 14 ay. III⁶⁹

⁶⁷ Ayrıca bkz. KUB XI 22 ay.V 14'-16' (AN.TAH.ŠUM^{SAR}, 14.-15. Gün CTH 611.1.B)

Bkz. Badalı, THeth 14/1: 48-49; Haas, 1994: 32 dn.94, 774 dn.8.

⁶⁸ KBo II 14 ay.III 2-9.

⁶⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Yoshida, THeth 22: 222.

- 10 EGIR-ŠU-ma ^DUTU GUB-aš
11 III-ŠU SI-it a-ku-wa-an-zi
12 pal-ú-i-iš-kán-zi-ia
13 ^{LÚ}SANGA III NINDA.GUR₄.RA pár-ši-ia
14 na-aš PA-NI DINGIR^{LIM} da-a-i

- 10 Arkasından Güneş Tanrısını ayakta
11 Üç kez boynuz ile içerler.
12 palwai- eylemini gerçekleştirirler.
13 Rahip üç somun ekmeği kırar
14 Ve onları tanrının önüne koyar.

Luvili Lallupiaa adamlarına ait (CTH 771) KUB XXV 37 III numaralı metinde ise boynuzdan içki içerek bir şarkı söylerler. Neşe içinde geçtiğini tahmin ettiğimiz seremonide şarkının ardından boynuzları havaya kaldırır⁷⁰.

- 18' nu-kán ^{SI}ša-[wa-tar] a-ku-an-zi ḫal-zi-iš-ša-an-zi-ma
19' ki-iš-ša-an ú-[i]ni-ia-an-da-an ú-i-ni-ia-an-da-an e-ku-zi
20' nu ma-aḫ-ḫa-an ša-w[a-tar] ša-ra-a da-an-zi
21' na-at-kán ú-e-te-na-^ʾaz^ʾar-ḫa ša-an-ḫa-an-zi

- 18' boynuz(dan) içer ve bağırır/çığırır.
19' şöyle (söyler): “Şarap, şarap içer”.
20' Ve boynuzu yukarı aldığıında (kaldırdığında)
21' onları sudan yıkarlar.

Lallupiaa adamlarının tabletlerinden bir başkasında KBo XX 56 (öy.?)’da

⁷⁰Transkripsiyon ve tercüme için bkz.Güterbock, 1995: 63 vd.

boynuz bu defa çalgı olarak kullanılmaktadır⁷¹:

9' [...]x ^{GIŠ}hu-u-hu-pa-a-al QA-TAM-M[A ...]

10' [...]š-a-a-]ú-it-ra-an-na pa-ri-pa-r[a-an-zi...]

9' *huhupal* aynı şekil[de...]

10' [.. boy]nuzu üfle[rler...]

Libasyon törenlerinde gördüğümüz *šawatar*'ın özellikle tanrıların karşısına çıkarılan bu törenler için bakımlarının yapıldığını tahmin etmek güç değildir. Ayrıca tanrı sembolü olarak kullanılan boğaların boynuzları da yine yenilenmesi ve parlak görünmesi için yağlanmaktadır. Mitolojik bir metine ait bir bölümde ("Boğa Şerri'nin boynuzları yağlansın" diye direktif verilmektedir⁷². CTH 501 Tarammeka, Kunkuniia ve Wiianawanta Şehirlerinin tapınak envanterinde ise gümüş kaplı boynuzdan söz edilmektedir⁷³.

Envanter metinlerinde pek çok boynuz, Sumerce hali olan SI şeklinde geçmektedir. Bu boynuzların kimlere ait oldukları ve gümüş kaplı oldukları kayıt altına alınmıştır⁷⁴.Luvi bölgesinin bayramı olan Iştanuwa bayramında KUB XXXV 135 IV'te boynuz bir tanrının atribütü olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁵:

14' *nam-m[a LUGA]L MUNUS.LUGAL TUŠ-aš* ^DIŠ[KUR ^U]^{RU}*Iš-ta-nu-wa* ^DKi-n]a-li-ia-an

15' ^DGu[r-nu-w]a-la-an ^{SI}ša-wi₅-it-ra-aš ^DMa-li-ia-[an]

16' *hu-ur-la-aš* ^DI-na-ar ^{ID}Ša-a-*hi-ri-[i]a-an-na*

17' 3-ŠU a-ku-wa-an-zi ta a-a[p-pa]-i

⁷¹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Starke, 1985: 352; Schuol,2004: 135.

⁷² KUB XXXVI 12 ay.III 4

⁷³ KUB XXXVIII 1 [=VAT 6688 + Bo 2496] öy.I 34

⁷⁴ CTH 242.8. KBo 16.83 II 2-7 (Koşak, *Hittite inventory texts*, 1982, s.87.

⁷⁵ Bkz. E. Badalı: 1991: 334; Starke, 1985: 322; Hutter, 2010: 215

- 14' Ayrıca kral ve kraliçe oturur. İştanuwa'nın Fırtına Tanrısı, Tanrı *Kinaliia*,
15' Tanrı *Gurnawala*'yı, Tanrı *Maliia* 'nın boynuzu,
16' Hurrili Tanrı Inar, şahirianna nehrini
17' Üç kez içerler. Ve sona erdirir. (?)

Tanrı Maliia'nın boynuzunun içildiğı İştanuwa bayramında dama çıkan bir görevli boynuzu üflemektedir (KBo IV 11 öy.)⁷⁶:

25 EGIR- şU-ma ^{SI}şa-wi₅-it-ra şu-u_h-_{hi} pa-ri-pa-ri-ia-an-zi

25 Onların arkasında boynuzu çatıda/damda üflerler.

Boynuz İştanuwa kentine ilişkin kutlamalarda yukarıda da görüldüğü gibi *huhupal* vurmali çalgısına eşlik etmektedir. Onların müziğine KUB XXV 39 öy.I numaralı metinde rahipler şarkılarıyla katılmaktadır⁷⁷.

23' nu ^{LÚ}SANGA ^{URU}İř-ta-n[u-wa ^{GIŠ}h]u-_{hu}-pa-al da-a-i

24' na-at _{ha}-az-zi-ik-k[i-i]z-zi ^{SI}şa-a-ú-it-ra

25' pa-ri-ip-ri-iř-kán-zi nu-za ^{LÚ.MEŠ}SANGA

26' ki-i SİR^{RU}...

23' İştanuwa'nın rahibi huhupalı alır

24' Ve ona devamlı vurur. Boynuzu

25' devamlı üfler. Ve rahipler

26' bu (şarkıyı) söyler.

Bu iki çalgı bu bayramın hazırlığı için KUB LV 38 (=Bo 2329) öy. II 8 numaralı metinde aktarıldığı üzere yağlanmaktadır⁷⁸.

⁷⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Arıkan, 2003: 52.

⁷⁷ Transkripsiyon ve tercüme için bkz.Starke, 1985: 329; 1990: 474 dn 1732.

Iştanuwa bayramında sıkça kullanılan boynuzun bir diğeri icra edildiği bayram *hişuwa* bayramıdır. Bu bayramda KBo XV 49 ay. IV numaralı belgede boynuzu üfleyen BALAG.DI adamlarıdır⁷⁹.

7 *ku-it-ma-an A-NA PA-NI* ^D*Ti-ia-pé-en-ta-ař*

8 *ři-pa-an-za-kán-zi nu* LÚ^{MEŠ} GIŠ BALAG.DI-*pát řa-a-ú-wa-[tar...]*

9 [...]- *řU pa-ri-pa-ra-an-zi* LÚ^{MEŠ} NAR-ma LÚ^{MEŠ} GIŠ BALAG.[DI...]

10 *nu LUGAL-uç I-NA É* ^D*Ma-li-ia a-da-an-na [pa-iz-zi]*

7 Tanrı *Tiiapentaş* huzurunda

8 kurban sunduklarında BALAG.DI adamlar boynu[zu]

9 [] kez üflerler. şarkıcılar ve BALAG.[DI adamları]

10 Kral Tanrı *Maliia*’nın tapınağına yiyecek götürür.

Boynuz yalnızca BALAG.DI adamları tarafından seslendirilmez. ALAM.ZU adamları⁸⁰ KILAM bayramına ait bir metinde, ^{MUNUS}řU.GI “yaşlı kadın”⁸¹ ise bir ritüel metninde boynuzu üflemektedir. Bir başka kült görevlisi LÚ^(MEŠ)*aşuşa(tal)la*, *aşuşa(tal)la* adamı/adamları kurban sunarlar ken ellerinde boynuz ve *huhupal* çalgısı görölmekte; bunları tutarak ya da çalarak dans etmektedirler⁸².Boynuzun kaç kere

⁷⁸ 8 *nu* GIŠ *hu-u-hu-pa-al* [^S]*řa-wiř-it-ra iř-kán-zi* “ve *huhupal* (ve) boynuzu yađlarlar” (Polvani, 1988: 174).

⁷⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Polvani, 1989: 16.

⁸⁰ KUB II 3 öy.II 28-30 (CTH 627 KILAM bayramı)

⁸¹ KUB XXXV 163 ay.III 17'-18' (CTH 754.2.A Palaca Fragman)

⁸² KBo XXV 138 (CTH 665) 1-2; KBo XVII 36 + KBo XX 17 +20 + KBo XXV 54 + ABoT 35 öy.I 8-11.

üfleneceği de metinlerde belirtilmiştir⁸³. Hurri-Hitit ritüel ve büyü fragmanlarından KUB XLV 49 IV numaralı bir büyü metninde boynuzun sesi işaret vermek için kullanılmaktadır:

14' [ma-]aḥ-ḥa-an-ma DINGIR^{MEŠ} ša-ra-a kar-pa-an-zi^{SI} ša-a-wa-ta[r]

15' [p]a-ri-ia-an-zi ḥa-a-ri ḥal-zi- 𐎶ia𐎶 -an-zi

16' [^{LÚ}p]al-wa-tal-la-aš pal-wa-a-iz-zi^{LÚ.MEŠ} HUB.BI

17' [pí-]ra-an i-ia-an-da nu^{LÚ.MEŠ} NAR ki-i

18' [SÌR^R]U DINGIR^{MEŠ}-na DINGIR^{MEŠ}-na ḥi-pu-ru-un-na

14' Tanrılar (heykelleri) yukarı kaldırıldığı zaman boynuzu

15' üflerler. “Vadi” (ḥari) (diye) bağırlar.

16' palwatalla palwai- eylemini gerçekleştirir. Dansçılar

17' Önde yürür. Şarkıcılar bunu (bu şarkıyı)

18' [söylerl]er: Tanrılar, tanrılar hipurunna

Bir sinyal verme aracı olarak kullanılmış olan boynuz, *hišuwa* bayramında da BALAG.DI adamları tarafından bu maksatla kullanılmıştır. Görevliler tanrının kapısında durarak boynuz üfleyip işaret vermektedirler⁸⁴. Bu uyarı işareti mitolojik metinlere de konu olmuştur. Tanrıça İnara'nın mitlerinde bir keçinin boynuzuyla tanrıya haber ulaştırılmaktadır⁸⁵:

⁸³ KUB II 3 öy.II 30 (CTH 627 KILAM bayramı); KBo 15,69 + FHG 15 öy.I 10 ' (Ayrıca KBo 15,52 + KUB 34,116 öy.I 3 ; KBo 15,58 ay.V 4; KBo 24.106, 22'; KUB 40. 97 öy.III 16; Bo 5540, 4) (CTH 628 hišuwa bayramı).

⁸⁴ KBo XV 52 + KUB XXIV 116 ay. V 9-10.

⁸⁵ KUB XXXIII 52 öy.II 4-5 Dublikat. KUB XXXIII 55 öy.II 11 vd. /Tanrıça İnara'nınMitleri) Bkz. E. Rieken (ed.) hethiter.net/: CTH 226.1 (INTR 2009-08-12

4 DINGIR.MAḪ NIM.LĀL-an A-NA ^DLAMMA IŠ-PUR SI.UZ₆-wa-za [da-...]

5 ḫa-lu-ga-an i-ia ^DLAMMA ḫa-lu-ga-an i-ia-at

4 Ana tanrıça arıyı Koruyucu tanrıya yolladı. Keçi boynuzunu [alır?]

5 Bir mesaj yapar (sinyal verir). Koruyucu tanrıya haberi yapar (iletir).

Görüldüğü üzere efsanede bir arı sinyal vererek Koruyucu tanrıya haber iletmektedir. Boynuzla ilgili bir başka ilginç durum, kral ve kraliçeyle ilgili KBo XVII 1 + KBo XXV 3 öy.I numaralı ritüel metinde (CTH 216) gerçekleşmektedir⁸⁶:

35' LUGAL-un-kán 3-ŠU x[...] -zi MUNUS.LUGAL-an-na ša-a-wa-a-tar-aš ḫal-za-i

36' LUGAL-uš ERÍN^{MEŠ}-an 3-Š[U al-la-a]p-pa-aḫ-ḫi MUNUS.LUGAL-aš-ša 3-ŠU al-l[a-ap-pa-aḫ-ḫi]

37' ša-a-wa-ta-ra-ša ḫal-za-ṛa-i¹ D[UMU].É.GAL LUGAL-aš MUNUS.LUGAL-aš-ša ki-i[š-ša-ra

38' ^DḪa-an-ta-še-pu-uš te-eš-še-um-mi-uš-ša da-a-i t[a-aš-ta

39' p[a]-ra-a pa-i-w[a-n]i

35' Kral üç kez [iç?]er. Kraliçe “boynuz” (diye) bağırır.

36' Kral askerlere ü [ç kez tükürür. Kraliçe üç kez tükürür,

37' “boynuz” diye bağırır. Saray oğlanı ve kraliçe eline

38' Tanrı *Hantašepu* 'nun *teššummi* kaplarını alır. Ve sonra

38' dışarı çıkarlar.

(http://www.hethport.uniwuerzburg.de/txhet_myth/intro.php?xst=CTH%20336.1&prg=&lg=DE&ed=E.%20Rieken%20et%20al.)

⁸⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Neu, 1980: 6; Montuori (ed.), hethiter.net/: CTH 416 (TRit 24.07.2015).

Askerlere tükürüldüğü kaydedilen bu metinde kraliçenin boynuz diye bağırılması, boynuzu çalan kişinin işaret vermesi bir ünleme şekli olmalıdır. “zinir zinir” “müzik” diye bağırılan bayram törenlerindeki gibi bir bildirime benzemektedir. Ancak ritüelin tam maksadı anlaşılmamaktadır.

šawatar, boynuz, pek çok bayram metninde vurmalı çalgı *huhupal* ile birlikte çalınarak şarkılara eşlik ederken bir yandan da bazı ritüellerin sessizliğini bozmaktadır. Tören geçişlerinde işaret vermek için boynuzla üflenmiş, bu özelliğiyle mitolojik metinlerde de yerini almıştır.

Çalgının geçtiği metin yerlerine ilişkin tablo şöyledir:

CTH	Metin Yeri	Müziyen	Fiil	Birlikte Geçen Çalgı
226 Tanrıça İnara'nın Mitleri	KUB XXXIII 52 öy.II 4-5; KUB XXXIII 55 öy.II 11 vd.	NIM.LÁL (arı)	<i>haluga n iia</i>	
345 Ullikummi Şarkısı	KUB XXXVI 12 ay.III 4		(^{GU4} Šer rišu SI ^{HLA}) <i>iškiiand u</i>	
416 Krali çift için eski bir ritüel	KBo XVII 1 + KBo XXV 3 öy.I 35'-39'	MUNUS.LUGAL	(šawatar) <i>halzai</i>	
501 Tarammeka, Kunkuniia ve Wiianawanta Şehirlerinin envanteri.	KUB XXXVIII 1 [=VAT 6688 + Bo 2496] öy.I 34		(2 AŠRU) KÙ.BA BBAR GAR.R A	
611 AN.TAĦ.ŠUM ^{SA} ^R bayramı 14.-15..gün	KUB XX 42 ay.V 13'-17'; KUB XI 22 ay.V 14'-16'		(III-ŠU SI-it) <i>akuwan zi</i>	
627 KILAM bayramı	KUB II 3 öy.II 28-30	^{LU} MES ALAM.ZU ₉	(3-ŠU) <i>pariian zi</i>	
628 <i>hišuwa</i> bayramı	KBo XV 49 ay. IV 7-10	^{LU} MES GIS BALAG.DI	<i>paripar anzi</i>	^{GIS} BALAG.DI
628	KBo XV 69 + FHG 15 öy.I	^{LU} MES GIS BALAG.DI	(2-ŠU) <i>parranz i</i>	

	10'; KBo XV 52 + KUB XXXIV 116 öy.I 3; KBo XV 58 ay.V 4; KBo 24.106, 22'; KUB 40. 97 öy.III 16; Bo 5540, 4			
665 <i>ašušatalla</i> adamları	KBo XXV 1-2	LU.MES <i>ašušatalla</i>		GIS <i>huḫupal</i>
665	KBo XVII 36 + KBo XX 17 +20 + KBo XXV 54 + ABoT 35 öy.I 8-11	LU.MES <i>ašušala</i>	<i>ḫarkanz i</i>	<i>huḫupal</i>
771 Lallupiya adamlarının tableti	KUB XXV 36 III 18'-21'		<i>Akuwan zi, šarā dānzi,</i>	
771	KBo XX 56 öy.? 9'-10'		<i>paripar anzi</i>	GIS <i>huḫupal</i>
772 Iṣtanuwa Bayramı	KUB XXXV 135 ay.IV 14'- 17'		(^{SI} šaw ₅ itaš ^D Maliia n)akuw anzi	
772	KBo IV 11 öy. 25		<i>paripar anzi</i>	
773 Iṣtanuwa şarkısı	KUB XXV 39 öy.I 23'-26'	LU SANGA URU Iṣtanuwa	<i>paripar anzi</i>	GIS <i>huḫupal</i>
754 Palaca Fragman	KUB XXXV 163 ay.III 17'- 18'	MUNUS ³ ŠU.GI	<i>paripar ai</i>	
790 Hurri-Hitit ritüel ve büyü fragmanları	KUB XLV 49 ay.IV 14'-18'		<i>parianz i</i>	(şarkı söylenir)

Yazılıkaya kabartmalarından tanrıça *Ištar*'ın yardımcıları *Ninatta* ve *Kulitta* olduğu düşünülen 36-37 numaralı figürlerden 37 numaralı olanın elinde boynuz şeklinde bir nesne görülmektedir. Seeher bu nesne için “boynuz biçimli merhem kabı” demektedir (Seeher, 2011: 58-60). Geç Hitit dönemi Kargamış kabartmalarından birinde ise boynuz çalan uzun etekli bir müzisyen görülmektedir.

Yazılıkaya Figür No: 36-37 (Seeher, 2011: 59) Karkamış (Anadolu Medeniyetleri Müzesi)

2.2.3. ŠULPATU

“Hititçe metinlerde geçen Akkadça bir araç” olarak CAD’de yer verilmiş⁸⁷ ŠULPATU, Hititçe envanter kayıtlarında ahşap, gümüş ve altın olarak kaydedilmiş ve hangi saray ya da kişilere ait olduğu belirtilmiştir⁸⁸. Hititçe işaret listesi ve sözlüklerde GI/GIŠ ŠUL-PÁT :içki kamışı, çubuk olarak aktarılmaktadır⁸⁹.

⁸⁷ CAD Vol.17 S (Shin) Part 3; s.256.

⁸⁸ “ŠUL-PÁT KÙ.BABBAR ... [x ŠUL-PÁT KÙ.GI” (KBo 23.26 + KBo 16.83 i 3 vd.; Koşak, *Hittite Inventory Texts*, 87 vd., index 293)

“GIŠ ŠU-UL-PA-TI” (KUB 42.21: 11 (Koşak Hit.Inv.Texts., 47; KUB 38.2 iii 25, bkz. Brandenstein, MVAG 46/2 No:1 s.10.

+2417/c nolu metinde öy.1-5 satırlarında şöyle geçmektedir⁹⁰:

1 𐎶𐎶𐎶𐎶 - 𐎶𐎶𐎶𐎶 - 𐎶𐎶𐎶𐎶^{URU} *Ḫa-at-tu-ši šal-li-iš wa-aš-ta-a-iš ki-ša-ri*

2 *na-aš-šu-za LUGAL-uš na-aš-ma MUNUS.LUGAL-aš DINGIR^{LIM} ki-ša-ri*

3 *nu-za-kán ḫu-u-ma-an-za šal-li-iš am-mi-ia-an-[]za*

4 ^{GI}ŠU-UL-PA-TE^{MEŠ} - SÚ-NU *ar-ḫa da-an-zi*

5 *nu ú-e-iš-ki-u-wa-an ti-an-zi*

1 Eğer Hattuša’da büyük bir olay olursa

2 Ya kral ya da kraliçe tanrı olursa (ölürse)

3 Yaşlı genç herkes

4 ŠULPATU’larını alır

5 ve ağıt yakmaya başlarlar.

Görüldüğü gibi bir ölüm durumunda başkentteki herkes kamıştan bu aletleri alarak toplanmakta ve yas tutmaktadırlar. Bu kült nesnesi yukarıda da değindiğimiz gibi çoğunlukla envanter kayıtlarında aktarılmıştır. Nasıl ses çıkarılır ya da ağıt esnasında nasıl kullanılır tam olarak bilemiyoruz. İçki kamışı tarifine uyan kazılardan çıkarılmış bir obje Kültepe kazılarında bulunmuştur. Uzunluğu 58 cm, çapı 0.7 cm olan pipetin bir çalgı için fazla ince ve uzun olacağı, deliklerinin düzensiz açılmış olduğu söylenebilir. Tam bir flüt formundadır diyememekle birlikte günümüzde dahi pipetten ses çıkarıp müzik yapan kimseler mevcut olduğundan müzik aleti olarak kullanılamaz şeklinde keskin ifade kullanmak da zordur.

⁸⁹ İçki kamışı:HZL, (No 46) s.368); İçki kamışı, çubuk: Ünal, 2007: 649.

⁹⁰ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Kassian ve diğ. 2002: 46-47.

Bakır pipet. M.Ö.1830-1700 Kayseri Müzesi

Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu, s.292

2.3. TELLİ ÇALGILAR

2.3.1. ^{GIŠ}DINGIR.INANNA

Hitit müziğinde en sık kullanılan çalgılardan biri Sumerce olarak kaydedilmiş olan “^{GIŠ}DINGIR.INANNA” kelime anlamıyla “Tanrıça Inanna’nın tahtası”dır. Popko bu müzik aletini “Inanna kültünün bir parçası olan müzik aleti” olarak aktarmıştır (Popko, 1978: 83). Hititçe çiviyazılı belgeler dışında Mezopotamya’da bulunan çiviyazılı belgelerden Akadca- Sumerce sözlük listelerinde “^{GIŠ}.ZA.^DMÍM/ ^{GIŠ}^DMÍM =za-an-na-ru” Inanna’nın çalgısı şeklinde görülmektedir (MSL 6: 119= Hh VII B 81; MSL: 123 dn 81)⁹¹. Laroche *zanaru*’nun Hattice *zinir* ile eş olabileceğini ileri sürmüştür (Laroche, 1955: 71).

De Martino çalgı(lar)nın icrası için kaydedilmiş fiiller neticesinde kordofon grubundan olacağını ortaya koymuştur (S.de Martino, 1987: 172). S. Alp, Konya Karahöyük’te bulunan mühür baskısı üzerinde arp çalan kadın figürü sebebiyle önce arp

⁹¹ Ayrıca bkz. CT XXV 30 ay.I 15; Sjöber, AS 16: 64-65; Kilmer, Anne, JCS 27 No: 2, 1975 : 95; RIA Musik III A: 484; CAD Z: 46.

olarak yorumlamış (Alp 1983: 71 dn.77) daha sonra bu görüşünü lir olarak değiştirmiştir (Alp, 2008: 8). Hitit dönemi arkeolojik belgelerinde de çoğunlukla lir bulunması ve bu lirlerin bazılarının Tanrıça İstar/Inanna'nın atribütü olan aslan başı ile süslenmiş olması sebebiyle çalgının lir olduğuna dair görüş araştırmacılarca kabul görmüştür.

Lirler, Eski Yakınoğu'da Sumerler'den bu yana pek çok medeniyet tarafından kullanılmıştır. Sumer lirlerinin gerçek müzik aleti örnekleri Ur kral mezarlarında ele geçerek restore edilmiştir. Mezopotamya dışında Mısır'da etkin bir şekilde kullanılmış olan lirin kullanımı Antik Yunan'da da birtakım yeniliklerle beraber benzer formlarda da kullanılmaya devam etmiştir⁹².

Çalgı GIŠ determinatifi ile kaydedildiğinden yapımında ağaç malzeme kullanıldığını anlıyoruz.. Bir belgedeki “LÚ NAR GIŠ DINGIR.INANNA.GAL KÙ.BA[BBAR] GAR.RA SİR^{RU}...”⁹³ “Müzisyen gümüş kaplı liri çalar” şeklindeki kayıttan lirler için bu tarz süslemelerin yapıldığını öğreniyoruz.

⁹² Eski Yakınoğuda lirler için bkz. Norborg, *Ancient Middle Eastern Lyres*, Stockholm: Musikmuseets Skrifter, 1995; Lawergen; “[Distinctions among Canaanite, Philistine, and Israelite Lyres](#) and Their Global Lyrical Contexts”, *BASOR* 309, 1998: 41-69. Ivanov, “An Ancient Name of the Lyre”, *Archiv Orientalní* 67, 1999: 585-600; Hitit Lirleri için bkz. De Martino, “Il lessico musicale ittita II = GIŠ DINANNA = cetra”, *Oriens Antiquus*: Volume XXVI, Fas. 3 - 4, 1987: 171-185; Helvacı, *Hitit Müzik Kültüründe Lirler*, VII. *Uluslar arası Hititoloji Kongresi*, I.Cilt, Ankara 2007: 389-399. Masalcı, *Hititlerin Kullandığı Bir Müzik Aleti: GIŠ DINGIR.INANNA*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

⁹³ KUB XXX 25 + KBo XXXIV 68 + KBo XXXIX 4 (Dupl. KUB XXXIX ve KUB XXXIX 25) öy.I 25

Çalgının müzikal olarak kullanımı dışında bir kült aleti olarak kullanıldığına da şahit oluyoruz. AN.TAH.ŠUM^{SAR} bayramına ait tablet parçaları arasında (CTH 625) KBo IV 13 ay. IV numaralı metinde başka tanrılara kurban sunulurken lir için de sunu yapıldığı görülmektedir⁹⁴:

7 I UDU A-NA GIŠ^DINANNA DINGIR^{LIM} A-BI^DUTU^{LIM} da-a-iš

8 na-at-ta-at-kán ha-pu-ša-an-zi

7 Bir koyun Güneş tanrısının babasının liri için koyar (sunar).

8 Onlara bir kez daha sunarlar.

Metnin devamında Tanrının liri için bir kez, Tanrı *Taršanzipi* için bir kez sunu yapılmaktadır⁹⁵. KUB XX 43 st. 3 numaralı bir bayrama ait tablet parçasında (CTH 670) GIŠ^DINANNA-aš 3-ŠU “lir için kez” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. CTH 625 AN.TAH.ŠUM Bayramında, KBo XIX 128 öy. III numaralı metinde ise lir için *marnuwan* içkisi sunulmaktadır⁹⁶.

33 A-NA GIŠ^DINANNA ha-pí-dur-ma-ḫi QA-TAM-MA da-a-i

34 𒂗EGIR𒂗 -an-da-ma mar-nu-wa-an ke-e-da-aš

35 [p]é-e-da-aš ku-wa-pí-ta I-ŠU ši-pa-<an>-ti

33 lirin *ḫapidurmahi*’sini aynı şekilde koyar.

34 Sonra ise *marnuwan* ı bu

35 yerlere bir kez kurban sunar.

⁹⁴ Badalì, 1991: 80; Schuol, 2004: 101

⁹⁵ KBo IV 13 + KUB X 82 ay. V 8.

⁹⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Alp, 1983: 170-171.

AN.TAH.ŠUM SAR bayramının 18. Ve 19. Günlerini aktaran (CTH 613) KUB XI 13 II numaralı belgede ise *haliari* görevlileri, lirler (ya da lir çalan görevliler) önünde diz çökmektedirler⁹⁷:

10 ^{LÚ.MEŠ} ALAM.ZU₉ DUMU É.GAL

11 ^{LÚ} *pal-wa-at-tal-la-aš IT-TI* GIŠ ^DINANNA^{HI-A}

12 *i-ia-an-ta-ri*

13 ta ^{LÚ.MEŠ} *hal-li-ia-ri-e-eš*

14 PA-NI GIŠ ^DINANNA^{HI-A} *pár-aš-na-an-zi*

10 ALAM.ZU'lar, saray oğlanı,

11 *palwatalla* adamı lirler ile

12 yürürler.

13 Ve *haliari* adamları

14 lirlerin karşısında diz çökerler.

Tapınaklarda hem kutsanan hem de müzikal anlamda kullanılan lirlerin bakımı da aksatılmadan yapılıyor olmalıdır. Zaman içinde aşınabilecek olan çalgılar yağlanarak yenilenmesi sağlanmaktadır. KBo XXXIII 167 IV numaralı Kizzuwatna bayram ritüellerine ait bir tablet parçasından bu bilgiyi öğrenmekteyiz⁹⁸:

16' *nu-za* ^{LÚ} AZU Ì.DUG.GA

17' *nu* DINGIR^{LUM} *iš-ki-ia-zi*

18' U-NU-UT DINGIR^{LIM}-ia GIŠ ^DINANNA^{HI-A}

19' *ar-ga!-mi gal-gal-tu-ri*

20' *iš-ki-ia-zi*

16' Ve kahin iyi yağ (ile)

⁹⁷ Bkz. Pecchioli Daddi, 1982: 331-332.

⁹⁸ Bkz. Badali, 1991: 242.

17' Tanrıyı (heykelini) yağlar.

18' Tanrının aletlerini lirleri

19' *arkammi* (ve) *galgalturi*'yi

20' yağlar.

Tanrı heykelinin ve diğer kült gereçlerinin getirilip temizlenmesi ve törenlere hazırlık için gerçekleştirilen eylemler sırasında lirlerle şarkılar söylendiği kaydedilmiştir.

Tamininga'nın *Ištar*'ı için gerçekleştirilen ritüelde (CTH 713) KUB XII 5 I numaralı belgede bu durumu görebiliyoruz⁹⁹:

5 *lu-uk-kat-ta-ma* DINGIR^{LIM} *a-še-ša-an-zi* Ú-NU-TE^{MEŠ} *a-ra-aḫ-za*

6 *pé-e-da-an-zi na-at* LÚ AZU *šu-up-pi-ia-aḫ-ḫi* *ša-ra-am-ma-a[t]*

7 *ú-da-an-zi na-aš-ta* A-NA UD^{MI} 4 *gi-pé-eš-šar a-aš-zi*

8 DINGIR^{LUM} *ma-az a-še-šu-wa-an-zi ap-pa-an-zi* MUNUS.LUGAL-*ma*

9 I-NA È.ḪI.ÜŠ.SA *pa-iz-zi* LÚ.MEŠ NAR GIŠ DINANNA^{HLA} *ḫa-az-zi-k[án-zi]*

10 *iš-ḫa-mi-iš-kán-zi-ia*

5Ertesi gün tanrıyı oturturlar. Aletleri dışarı

6 götürürler. Ve onları kahin temizler. Yukarı

7 getirirler. Ve sonra günde dört *gipeššar* olur.

8 Tanrıyı oturtmak için tutarlar. Kraliçe ise

9 Yıkanma evine gider. Müzisyenler lirleri çalarlar

10 Şarkı söylerler.

Hattice olarak *zinar* sözcüğünün lirin karşılığı olduğu belirtilmiştir (Puhvel, 1991: 384). *Zinir* sözcüğünün de *zinar* gibi çalgı için kullanıldığı (CHD P, 1997: 32; Ünal, 2016: 609) ya da “müzik” anlamına gelebileceği (Schuol 2004: 31) belirtilmiştir.

⁹⁹ Bkz. Badalı, 1991: 206; Wegner, 1995: No. 12.

AN.TAḪ.ŠUM^{SAR} bayramının 16. Gününden söz eden KBo IV 9 V numaralı metinde lirler, “zinir zinir” sözüyle çağırılmaktadır¹⁰⁰:

28 *na-aš-ta GAL ME-ŠE-DI an-da pa-iz-zi ta LUGAL-i*

29 *[tar-k]um-mi-ia-iz-zi GIŠ D^{IN}ANNA^{HLA} –wa pa-ra-a*

30 *kar-ap-pa-an-zi LUGAL-uš-ša te-iz-zi*

31 *pa-ra-a-wa-ru-uš kar-pa-an-du*

32 *na-aš-ta GAL ME-ŠE-DI É^{hi}-i-li*

33 *pa-iz-zi nu A-NA LÚ^{GIŠ}GIDRU te-iz-zi zi-nir-zi-nir*

34 *LÚ^{GIŠ}PA-ma-kán pa-ra-a a-aš-ki pa-iz-zi*

35 *nu A-NA LÚ^{MEŠ} NAR te-iz-zi zi-nir-zi-nir*

36 *ta LÚ^{MEŠ} NAR GIŠ D^{IN}ANNA^{HLA} kar-pa-an-zi*

28 Sonra baş saray muhafızı içeri girer ve krala

29 söyler: “Lirler dışarı

30 taşınısın mı?” Kral da söyler (yanıtlar):

31 Dışarı taşınısın.

32 Sonra baş saray muhafızı *hila* evine

33 gider. Ve Asa adamına söyler: “*zinir zinir*” (lirler!/müzik!)

34 Asa adamı dışarı kapıya çıkar.

35 Ve müzisyenlere söyler: “*zinir zinir*” (lirler!/müzik!)

¹⁰⁰ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Klinger, 2008: 202-206.

36 Ve müzisyenler lirleri taşırlar.

Çalgının Hititçe belgelerde büyük (GAL) ve küçük (TUR) formları da kaydedilmiştir. Bunlardan GIŠ DINGIR.INANNA GAL , Hattice “*hunzinar*”; GIŠ DINGIR.INANNA TUR ise Hattice *uppizinar* ile bir tutulmuştur (Laroche, 1955: 73; Friedrich, HW: 75).

GIŠ DINGIR.INANNA GAL olarak kaydedilmiş büyük lirlere ait arkeolojik kayıtlar, Eski Yakındoğu’da Anadolu dışında Mısır’da gözlemlenmektedir. Anadolu’da ise şu ana kadar yalnızca İnandık Vazosu’nda görebildiğimiz örnekte müzik aletini iki müzisyenin birlikte çaldığı tasvir edilmiştir. Organolojik açıdan incelendiğinde, eğimli ses kutusu olduğu görülmekte ve gelişmiş bir akort sistemine sahip olduğu ve böylece usta müzisyenlerce çalınması gerektiği düşünülmektedir (Erol, 2010: 295). Ayrıca büyük lirlerin sahip olabileceği kalın teller dolayısıyla bas özelliği gösterebileceği belirtilmiştir (Rimmer, 1969: 18). Kalın sesleriyle yapılan müziğe bir eşlikçi görevi yapıyor olmalıdır. Bu bakımdan günümüzdeki kontrbas çalgısına da benzediğini düşünüyoruz.

GIŠ DINGIR.INANNA TUR, küçük lir, Hitit dönemi kabartmalı vazolarında görülen ve elde portatif olarak taşınabilen lirlere karşılık geliyor olabilir. KILAM bayramına ait (CTH 627) KUB XX 4 numaralı metninay. V 8’, 11’ ve 20’.satırlarında GIŠ DINGIR.INANNA TUR.TUR şeklinde kaydedilmiştir. Bu ifadenin çalgının çoğul halini belirtmek için kullanıldığı düşünülmektedir (de Martino, 1987: 173; Schuol, 2004: 105).

Lirler müzikal anlamda pek çok törende kullanılmıştır. Bunlardan biri arkeolojik belgelerde de benzer sahneleri gördüğümüz tanrıyı içme törenleridir.

NIN.DINGIR rahibesine ilişkin törenlerde (CTH 649) KBo XX 14'te¹⁰¹ kral ve kraliçenin içme seremonisine lirler eşlikçidir:

6' [LUGAL]-uš MUNUS.LUGA[L-aš-ša^DZa-i-ú-u]n a-ku-an-zi NIN.DINGIR-ša e-ku-zi

7' [LÚ.]^{MEŠ}hal-li-re-eš SİR^{RU} ...[-i NIN.DINGIR-ia GAL^{HI-A} GIŠ DINANNA^{HI-A}]

8' [h]a-az-zi-an-z[i a-ar-ga-mi] wa-al-ḫa-an-zi[...]

6' [Kral] ve krali[çe tanrı Zaiun]a'yı içerler. NIN.DINGIR de içer.

7' ḫalliari adamları şarkı söyler. [.. NIN.DINGIR GAL kaplarını lirleri]

8' [ç]ala[r arkammi'ye] vururlar [...]

Zippalanda ve *Daha* Dağı için gerçekleştirilen bayramlara ait (CTH 635) KUB XX 19 +KUB LI 87 IV numaralı metinde¹⁰² tanrıları içme törenine lirler ve vurmali çalgılar eşlik etmektedir:

17' [LUGAL MUNU]S.LUGAL TUŠ-aš II^DKi-pi-ik-aš-du ŠA^DU

18' [a-k]u-wa-an-zi GIŠ^DINANNA.GAL SİR^{RU}

19' ar-kam-mi gal-gal-tu-u-ri RA-an-zi

17' [Kral (ve) kral]içe oturur. İki kez Tanrı *Kipikašdu* Fırtına Tanrısını

18' içerler. Büyük lir çalar.

19' *arkammi* ve *galgalturi*'ye vururlar.

Aynı metinde bir başka yerde tanrı içme törenine bu kez küçük lir eşlik etmektedir (KUB XX 19 III)¹⁰³:

14' [LUGAL-uš-kán^{GIŠ}ḫu-u-l]u-ga-an-na-za

15' [GAM ú-iz-zi ta-aš ti-ia-]zi^DŠe-pu-ru-ú

16' [U²Te-li-pi-nu e-ku-z]i GIŠ^DINANNA.TUR SİR^{RU}

¹⁰¹ Bkz. Neu, 1980: No 33, s.88.

¹⁰² Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Popko, *THeth* 21: 226.

¹⁰³ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Popko, *THeth* 21: 222.

14' [Kral ara]badan

15' [aşağı iner. Ve o du]rur. Tanrı *Šepuru*

16' [ve Tanrı *Telipinu*'yu içe]r. Küçük lir çalar.

Farklı bayram törenlerinde pek çok kez bu seremoniye lirler eşlik etmektedirler.

Bir başka içki seremonisi ölümlerin ruhu için içilen ritüellerdir. Ölüm ritüellerinden (CTH 450) KUB XXX 23 III¹⁰⁴ numaralı belgede bu ritüel gerçekleşmektedir¹⁰⁵:

26 [EGIR-*an-d*]a-*ma a-pl-el* ZI-*an 3-ŠÚ e-ku-zi* LÚ.MEŠ NAR

27 [^{GIŠ}*hu*]-*un-zi-na-ri-it* SİR^{RU} LÚ.MEŠ ALAM.ZU₉

28 a-*ha-a ha*-*zi-iš-ša-an-zi me-mi-an-ma hu-uš-te-iš-kán-zi*

26 [Sonra] onun ruhunu üç kez içer. Müzisyenler

27 Büyük lir ile şarkı söyler. ALAM.ZU adamları

28 “*aḫa*” diye bağırırlar. Sözü ise fısıldarlar.

Lirlerin çalınacağını belirtildiği gibi susturulması gerektiği de pek çok kez kaydedilmiştir. Bunlara bir örnek KUB XI 25 III numaralı Büyük Bayrama ait (CTH 669) numaralı metindir¹⁰⁶:

19' *ku-it-ma-an-ma* LUGAL MUNUS.LUGAL

20' *a-ra-ar-ki-iš-ki-iz-zi*

21' GIŠ^D INANNA^{HLA} .GAL-*ma* SİR^{RU}

¹⁰⁴ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. M. Kapelus (ed.), hethiter.net/: CTH 450.1.1.1 (Expl. A, 17.08.2011)

¹⁰⁵ CTH 450'de pek çok kez ölünün ruhu için içilmesinin ardından büyük lirlerin eşlik ettiği görülmektedir (M. Kapelus (ed.), hethiter.net/: CTH 450.1.1.1 (INTR 2011-08-17)).

¹⁰⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Melchert, 2001: 404.

22' LÚ.MEŠ *pal-wa-tal-le-e-eš pal-wi5-iš-kán-z[i]*

23' *ma-a-an zi-in-na-an-zi*

24' GIŠ D^{INANNA} H^{IA} *ka-ru-uš-ši-ia-an-zi*

25' *na-aš EGIR-pa pí-di-iš-ši-pát ti-ia-an-z[i]*

19' Kral ve kraliçe

20' reverans yaptığında

21' Büyük lirler çalınır.

22' *palwatalla* adamları seslenir.

23' Onlar bitirince

24' Lirler susarlar.

25' Ve tekrar yerlerine geçerler.

KI.LAM bayramında (KBo XXX 154 I) ise (ekmek) parçalama ritüelli esnasında lirler susmaktadır¹⁰⁷:

1 LUGAL-*uš* MUNUS.LUGAL-*aš-ša* GUB-*aš*

2 *a-ku-an-zi* GIŠ D^{INANNA}.GAL LÚ^h[*a-*]

3 LÚ.MEŠ SAGI.A GAL H^{IA} *pé-e-da-[an-zi]*

4 GIŠ <^D>INANNA H^{IA} *ka-ri-nu-an-zi* L[UGAL]

5 *pár-ši-ia*

1 Kral ve kraliçe ayakta

2 içerler. Büyük liri *h(aliiari[?])* adamları (çalar)

3 Sakiler kadehleri götürür[ler]

4 lirler susarlar. K[ral]

5 parçalar.

Benzer şekilde pek çok metin kaydedilmiştir. Lirler törenlerde şarkı söyleyen kimselere de eşlik etmektedirler. Prensın kutladığı bayramlar sırasında (CTH 647) KUB XLIV

¹⁰⁷ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Schuol, 2004: 34.

5'te kral ve kraliçe yerine bu kez prens tanrısı içme seremonisini gerçekleştirmektedir (Taggar-Cohen, 2006:379). Bu içki ve ekmek kurbanı seremonisine lir ve şarkılar katılmaktadır¹⁰⁸:

6' DUMU.LUGAL TUŠ-aš ^DZa-aḥ-pu-na-an I-ŠU [e-ku-zi]

7' GIŠ ^DINANNA.GAL SİR^{RU} I NINDA.GUR₄.RA p[ár-ši-ia]

8' ^{MUNUS.MEŠ}SİR- kán an-da ú-wa-an-z[i]

9' ta ḥa-at-te-li SİR^{RU}

6' Prens oturur. Tanrı *Zahpuna*'yı bir kez içer.

7' Büyük lir çalar. (Prens) Bir kurban ekmeği p[arçalar].

8' Şarkıcı kadınlar içeri gelirler

9' ve Hattice şarkı söylerler.

Metnin devamında prens Koruyucu Tanrı için bir kez içmekte, ekmek parçalarken büyük lir çalınmaktadır (st. 10'-11').

Şarkıcıların hangi kentlerden geldiği pek çok kez belirtilmiştir. Bu kentlerden Kaniş özellikle ön plana çıkmaktadır. KILAM bayramına ait ABoT 5 II 22''de¹⁰⁹ “LU^{MEŠ} GIŠ ^DINANNA^{HLA} Ka-ni-iš SİR^{RU} “Kanişli lir çalan adamlar şarkı söyler/çalar” şeklinde bir ifadede bu kentin lir çalan görevlileri olduğunu anlamaktayız.

Hititçe çiviyazılı belgelerde lirler, diğer bazı vurmali çalgılar ya da şarkılar eşliğinde pek çok törene eşlik etmiş ve kimi zaman bir kült gereci olarak kutsanmış ve bakımı yapılmıştır. Pek çok müzisyen tarafından seslendirilmiş; kimi zaman çoğul olarak kaydedilmiş yani gruplar halinde çalınmıştır. Gerektiğinde törenin yapıldığı mekândan çıkması ya da susturulması için komut verilerek sınırlandırmalar getirilmiştir. Lirlerin geçtiği metinlere dair tablo şöyledir:

¹⁰⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Badali, 1991: 138; Schuol, 2004: 49.

¹⁰⁹ Bkz. Neu, 1980: 32.

bayram ritüelleri	KBo XXXIII 167 IV 16'-20'			
591 Ay bayramı	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA TUR) KUB XXVII 69 öy.II 16-17	^{LU} NAR	<i>ħazzieškánzi</i>	
	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA GAL) KUB XXVII 69 I 12'-13'; IV 8		^{SİR^{RU}} <i>walħanziššan</i>	
591	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA GAL) KUB X 89 I 25'- 28'; II 16'-17', 29'- 31'; V 24-25	^{LU.MES} <i>ħalliiarieš</i> (II 16'-17', 29'- 31')	^{SİR^{RU}}	^{GIS} arkamm i, ^{URUDU} galg alturi (I 25'- 28')
591	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA GAL) KUB II 10 I 9'; V 20' ; KUB XX 78 III 12'-13'; KBo XIV 33 VI 7-8; KUB I 17 I 16- 17; II 45-46; KUB X 24 13'- 14'; KBo XX 67 I 20' ; KUB XLI 42 IV 4'-5'	^{LU.MES} <i>ħalliiarieš</i>	^{SİR^{RU}}	
	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA GAL/TUR) KUB I 17 III 16- 17	^{LU.MES} NAR	<i>karinuwanzi</i>	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KUB I 17 III 38- 39; IV 16-17; VI 30-31	^{LU.MES} <i>ħalliiarieš</i> (IV 16-17)	<i>tapušza</i> <i>tiianzi</i> (III 38-39), ^{SİR^{RU}} (IV 16-17), <i>karinuwanzi</i> (VI 30-31)	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA)		<i>karuššiianzi</i>	

	KUB II 10 I 14'; III 11'-12'; V 32'-33'			
592 <i>Zippalanda</i> 'nın bahar bayramı	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA GAL) KUB XXV 6+2 III 5'-6', 16'; IV 7', 34'. (^{GIS} DINGIR.IN ANNA TUR) V 4'-5', 18'-19', VI 7'-8'; KBo XIII 124 IV 6-7.	LU.MES <i>ħalliitarieš</i>	<i>išhamiianzi</i>	
594 <i>Tippiwa</i> 'nın bahar bayramı	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA GAL) KUB X 18 V 17'	LU.MES <i>ħalliitarieš</i>	SİR ^{RU}	
596 Sonbahar bayramı fragmanları	(^{GIS} DINGIR. INANNA)	LU.MES NAR	<i>Pedanzi</i>	
598 Arınna 'nın Güneş Tanrıçasının kış bayramı	(^{GIS} DINGIR. INANNA TUR) KUB II 6 I 6 (^{GIS} DINGIR. INANNA) KUB II 6 IV 1- 2; KUB LVIII 17 III 16'-17'		<i>andurza karu arantari</i>	
609 AN.TAĤ.ŠUM ^{SA} R 11.gün	(^{GIS} DINGIR. INANNA TUR) IBoT III 1 72'; IboT II 1 10'		UL SİR ^{RU}	
611 AN.TAĤ.ŠUM ^{SA} R 14.-15.gün	(^{GIS} DINGIR. INANNA TUR) KUB XI 18 III 15'-16', VboT 35 öy. 6'- 7' (^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KUB XI 18 III 31'; KUB XX 42 II 17'; KUB XI 22 V 6', 18'	LU.MES <i>ħalliitarieš</i> —	SİR ^{RU}	

612 AN.TAḪ.ŠUM ^{SA} R 16.gün	(^{GIS}DINGIR.IN ANNA TUR) KBo IV 9 III 19 (^{GIS}DINGIR. INANNA) KBo IV 9 V 29-30, 36 38-39 42-44 (^{GIS}DINGIR. INANNA GAL) KBo IV 9 VI 31-31; KBo II 5 I 3-4; KBo XI III 51 7'	LU.MES <i>ḫalliiarieš</i> — LÚ.MEŠ NAR LÚ.MEŠ NAR LÚ.MEŠ <i>ḫalliiarieš</i>, LÚ.MEŠ ALAM..ZU₉, LÚ <i>palwatalla</i>, LÚ <i>kita</i>	SÌR^{RU} <i>parā karpandu</i> <i>karpanzi</i> <i>anda pedanzi</i> <i>iiantari</i> <i>ḫazzikanzi</i> (UL SÌR^{RU})	
	(^{GIS}DINGIR. INANNA GAL) KUB II 5 I 14-15, II 4-5, IV 13-14; KUB XXV 1 44'-45', III 26', V 11-12. KBo XI 51 III 13', 16', IV 2 (^{GIS}DINGIR.IN ANNA TUR) IboT I 20 IV 3'	LU.MES <i>ḫalliiarieš</i>	SÌR^{RU} <i>išhamiianzi</i>	
613 AN.TAḪ.ŠUM ^{SA} R 18.-19.gün	KUB I 15 IV 12'-13'	LU.MES <i>ḫalliiarieš</i>	SÌR^{RU}	
613	(^{GIS}DINGIR. INANNA) KUB XI 13 II 3-4 10-12	LU.MES NAR	<i>karpanzi</i>	

		LÚ.MEŠ⁹ ALAM..ZU⁹, DUMU.É.GAL LÚ⁹ <i>palwatalla</i>, LÚ.MEŠ⁹ <i>ħalliiarieš</i>	(ITTI^{GIŠ} DINGIR. INANNA^{HI} A) <i>iiantari</i> (PANI^{GIŠ} DINGIR. INANNA^{HI} A) <i>paršnanzi</i> UL SÌR^{RU} SÌR^{RU}	
	13-14			
	(^{GIŠ} DINGIR. INANNA GAL) III 4'			
	IV 3', 11'			
617 AN.TAḤ.ŠUM ^{SA} R 32.gün	(^{GIŠ} DINGIR. INANNA GAL) KUB II 8 V 6', 10', 15',		SÌR ^{RU}	
618 AN.TAḤ.ŠUM ^{SA} R 33.-34. Gün	(^{GIŠ} DINGIR. INANNA GAL) IboT I 1 II 11', 18', 25'; III 8', 18'; IV 5, 16; V 3, 14 KUB XI 23 II 1'	LÚ.MEŠ ⁹ <i>ħalliiarieš</i>	SÌR ^{RU}	
621 AN.TAḤ.ŠUM ^{SA} R İlk tablet	(^{GIŠ} DINGIR. INANNA GAL) KBo XXX 101 III 5', 9'			
625 AN.TAḤ.ŠUM ^{SA} R bayramı fragmanları	(^{GIŠ} DINGIR. INANNA DINGIR ^{LIM}) KBo IV 13 III 10', 24', IV 7; V 8 (^{GIŠ} DINGIR. INANNA GAL) KBo IV 13 V 24 V 27, 29, 31, 33, 35, 37, 44, VI 7,		(I-ŠU) (III 24', V 8) (I UDU) (IV 7) <i>dai</i> <i>ħazzikkanzi</i> (UL SÌR^{RU}) SÌR^{RU}	

	KUB XI 34 IV 20-21		SÌR ^{RU} <i>walhanzišša</i> <i>n</i>	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA.TUR) KBo X 35 VI? 8’; KUB LVI 43 III 4’, 8’-9’	LU.MES <i>ħalliariesš</i>	SÌR ^{RU}	
627 KILAM bayramı	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KBo XXV 12 II 22’	LU ^{MES} ^{GIS} DINGIR.INAN NA <i>Kaniš</i>	SÌR ^{RU}	
	KBo X 23 VI 1; KBo X 25 VI 13’-15’		<i>ħazziškanzi</i>	^{GIS} <i>mari</i>
		LU <i>ħalliari</i>	(ITTI ^{GIS} DINGIR. INANNA) <i>paršnanzi</i>	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KBo XXV 12 I 3’; II 7’, 14’, 26’, 28’; III 10’, 14’, 17’; IV 8; 2’, 5’, 7’-8’, 10’, 13’, 18’. KBo XXX 12 VI 2, 6, 9-10, 12, 15. KBo X 25 I 22. KUB II 3 I 3-4, 14-15, 30. KBo X 28+ 33 II 6’-7’; III 10’- 11’.	LU.MES <i>ħalliariesš</i>	SÌR ^{RU}	
	KBo X 25 I 8		<i>ħazzikanzi</i> (UL SÌR ^{RU})	
	KBo XXX 105 2’		SÌR ^{RU}	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA TUR) KBo XXV 12 I 9’; 1’’; 3’’, 5’’, 7’’, 9’’, 11 ’’, 13’’; KBo X 26 I 8-9, 13-14. KUB II 3 II 40;	LÚ.MEŠ <i>ħalliariesš</i>	SÌR ^{RU}	

	III 15,36, 42-43, 49-50; IV 7'-8', 13'			
	(^{GIS} DINGIR. INANNA TUR.TUR) KUB XX 4 V 8', 11'	LU.MES <i>ħalliinarieš</i>	SĪR ^{RU}	
	(^D LAMMA ^{GIS} DINGIR. INANNA) KBo X 25 VI 12'-16'	LU ^U NAR	<i>ħazzikizzi</i>	^{GIS} <i>mari</i>
	(^{GIS} DINGIR. INANNA)KBo XXVII 42 II 53; 61	LU.MES ^U NAR LÚ.MEŠ <i>ħalliinarieš</i>		
	(^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KBo XXIII 74 III 10'		<i>ħazziškanzi</i>	
630 Ay ve Fırtına bayramı	KBo XXIV 88 17'; KBo XXIII 64 II 9'-10; III 5', 8'-9', 13'- 14'; KBo XXIV 88 17'	LU.MES <i>ħalliinarieš</i>	SĪR ^{RU}	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA TUR) KBo XXII 192 öy. 3', 7',9',11'		(KI.MIN)	
	KBo XXV 178 IV 15'	LU.MES ^U NAR		
631 Fırtına Ritüeli	(^{GIS} DINGIR. INANNA TUR) KBo XVII 74 + KBo XXXIV 10 + KBo XXI 25 (+) KBo XXXIX 76 + AboT 9 öy.II 36-37 (Dupl. KBo XXXIV 5 öy. 1'-4')	LU.MES <i>ħalliinarieš</i>	<i>išħamiiianzi</i>	

	KBo XX 12 II 15, 37.			
	(^{GIS} DINGIR. INANNA GAL.GAL) KBo XX 12 III 21'	LU.MES <i>ħalliitarieš</i>	<i>išħamiianzi</i>	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA GAL.GAL) KBo XVII 75 II 40'' IV 43'	LÚ.MEŠ <i>ħalliitarieš</i>	<i>ħazziškanzi</i> (UL SÌR ^{RU}) SÌR ^{RU}	
634 Arinna'nın Büyük bayramı	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KUB I 5, 6, IV 4' KUB XI 52 II 18' (^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KUB XI 52 V		<i>walħannian zi</i>	^{GIS} <i>arkamm i, galgalturi</i>
	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KUB X 99 I 12'-13'		<i>ħazzikanzi</i> (UL SÌR ^{RU})	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA TUR) KUB XLI 51 V 2	LU.MES <i>ħalliitarieš</i>	SÌR ^{RU}	
635 Zippalanda ve Daħa dağının bayram fragmanları	(^{GIS} DINGIR. INANNA TUR) KUB XI 30 III 26'-27'; IboT III 29 5-6; Bo 6207 III 8'- 9'	LU.MES <i>ħalliitarieš</i>	SÌR ^{RU}	
	KUB LI 87+ KUB XX 19 III 5		SÌR ^{RU}	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA.GAL) KUB LI 87+ KUB XX 19 IV 7', 14', 18'; KUB XLI 28 II		SÌR ^{RU}	

	5'; KUB XLI 30 IV 12'			
637 Tanrı <i>Hišḫašḫapa</i> 'nın bayram ritüeli	KBo XVII 83 D ^U URU <i>Arinna</i> GIŠ DINGIR. INANNA.GAL (III 12'); D ^U URU <i>Zippalanda</i> GIŠ DINGIR. INANNA.GAL (III 14'), D ^U URU <i>Nerik</i> GIŠ DINGIR. INANNA.GAL (III 15'-16')		SİR ^{RU}	
	GIŠ DINGIR. INANNA.GAL KBo XXIV 77 ay. 7'		SİR ^{RU}	
638 <i>Telipinu</i> 'nun bayramı	(GIŠ DINGIR. INANNA.GAL) KUB LIII 3 I 9', 14'.		SİR ^{RU}	
645 Yer altı Tanrılarının Bayram fragmanları	(GIŠ DINGIR. INANNA. TUR) KUB XLIII 30 II 18'			
646 Kraliçenin kutladığı bayramlar	(GIŠ DINGIR. INANNA) KBo XXX 184 7'			
647 Prens kutladığı bayramlar	(GIŠ DINGIR. INANNA.GAL) KUB XLIV 5 7', 11'. KUB II 14 II 3', 5'-6', 9', 12'. (GIŠ DINGIR. INANNA KUB LIII 44 IV 5'		SİR ^{RU} —	
	(GIŠ DINGIR. INANNA.GAL) KUB X 7 7'-8'	LU SAGI.A	šara epzi	
	KUB LIII 13 III 21'', 26''.		NINDA ^{RU} takarm un paršiia	

	KBo XXV 67 14'	^{LU} SAGI.A	NINDA.GU R ₄ .RA <i>IMSA aškaz udai</i>	
	KBo XXX 99 I 4'-5'	^{LU} ^{GIS} BANŠUR	1 NINDA.GU R ₄ .RA <i>aškaz udai</i>	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA.TUR) KBo XXX 115		^Y ^{RU} SİR	
649 NIN.DINGIR'in bayramı	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KUB X 52 V 3			
	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KBo XXX 136 öy.1			<i>arkammi</i>
	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KUB LVI 46 II 4-6; KBo XX 14+ KBo XXV 33 I 9'-10'.		<i>ħazziškanzi</i>	<i>arkammi</i>
	KUB LVI 46 II 22'; KBo XX 14+ KBo XXV 33 I 14'		<i>karinuanzi</i>	<i>arkammi</i>
	KBo XX 32 III 8'-9'	^{LU.MES} <i>ħalliinarieš</i>	^Y ^{RU} SİR	
	KBo XX 14+ KBo XXV 33 I 19'; KBo XX 32 III 11'; KBo XXV 49 10'		<i>hazzianzi</i>	
650 <i>zintuħi</i> kadınlarının bayramı	(^{GIS} DINGIR. INANNA.GAL) IboT I 8 I 9'-10; KBo IX 132 III 15'-16' (^{GIS} DINGIR.IN ANNA TUR) KBo IX 132 III 10'	^{LU.MES} <i>ħalliinarieš</i>	^Y ^{RU} SİR	

	KBo XXV 52 II 5'; KUB LVI 32 III 3, 9			
	(^{GIS} DINGIR. INANNA.GAL) KBo XXIV 94		(¹ _{NINDA} <i>takarm</i> u)	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KUB LVI 32 IV 11' 20'	LU.MES ¹ NAR —	<i>anda</i> <i>daliianzi</i> SÌR ^{RU}	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA.TUR) IboT III 23 III 16'		SÌR ^{RU}	
666 Arinna'nın Kült Metni	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KBo XXIII 91 I 7',8',9' (^{GIS} DINGIR. INANNA. TUR) I 8' (^{GIS} DINGIR. INANNA. GAL) I 9', 14',16'		<i>walḫanzišša</i> n	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA. TUR) KBo VIII 112	LU.MES ¹ ḫalliaries	SÌR ^{RU}	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KBo XXIII 92 II 8'	LU.MES ¹ <i>ziripuratalliš</i> (?)		
669 Büyük bayrama ait fragmanlar	(^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KUB XI 16 IV 16; KUB XXV 9 III 2'-3'; IboT II 74 öy. 6'-7' KUB XI 35 IV 10', 24'; V 5' 24'; VI 4', 11'- 12'; KUB XXV 9 III 8'; IV 7'- 8';		<i>ḫazzikkanzi</i> (UL SÌR ^{RU}) SÌR ^{RU}	

	KUB XI 25 III 21'; KUB XX 11 II 15'; KUB X 40 III 3; IV 9'			
	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA TUR) KUB XI 16 IV 25; KUB XXV 9 IV 23; KUB XXV 8 II 18'		SĪR ^{RU}	
	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA) KUB XI 25 III 24'		<i>karuššiaanz i</i>	
	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA GAL) KUB XX 67 V 21 KUB XXV 5 II 10'-11'; KUB XXV 8 I 4'-5'; 8'; 13'; KUB XXv 17 IV 1; 12-13; KUB XXX 41 V 3-4; VI 6-7, 13-14, 31; KBo X 29 II 5'; KUB X 69 III 4-5. KBo XIII 165 III 6'-7', 9' (^{GIS} DINGIR.IN ANNA TUR) KUB LI 49 I 7'	LU.MES <i>halliariesē</i>	SĪR ^{RU}	
	KBo XXIV 93 III 11	LU NAR	<i>ḥazzikanzi</i>	
	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA TUR) KBo XX 10+ KBo XXV 59 II 11-14	LU.MES <i>Nešumeneš</i>	SĪR ^{RU}	
670 bayram metni fragmanı	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA GAL) KBo XXIII 101 I 5'-6';	LU.MES <i>halliariesē</i>	SĪR ^{RU}	

	KBo XX 85 IV 4-5; KBo XXV 76 öy.? 14'; KBo XXV 173 I 9'; KBo XXX 40 öy.? 9'-10'; KBo XXX 73 III 7'-8'; KBo XXX 108 ay. 3; KBo XXX 156 III 2'-3'; KUB XLI 45 IV 4-5; KUB LV 16 öy.11			
	KBo XIII 171 III 3'; KBo XXI 69 I 8'; KBo XXV 82 ay. 10'-11'; KBo XXX 51 IV? 16'; KBo XXX 86 öy. 2', 8'; KBo XXX 87 öy. 9'; KBo XXX 88 öy. 6'; KBo XXX 173 5'; KUB X 25 8'; KUB X 35 2-3; KUB XLI 50 III 12'; KUB XLIV 19 öy. 4', 15'; KUB LIII 38 3'; KUB LV 4 10'; KUB LV 18 II 4', 11', 15'		SİR ^{RU}	
	KBo XX 1 II 7'	3 ^{LU.MES} NAR		
	VboT 127 V 9			
	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA) KBo XIV 28	^{LU.MES} <i>halliinarieš</i>		

	4'-5'			
	KBo XX 41 8'; KUB XLIV 19 öy.1; KUB LV 6 II 10		<i>ḥazzianzi/ḥa azikanzi/ḥaz ziškanzi</i>	
	KBo XX 43 7'- 9'	^{LU} SANGA	<i>katta tiezzi</i>	
	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA TUR) KBo XX 28 öy. 25'; KBo XXV 187 II 9'; KBo XXX 80 öy.? 2'			
	KBo XXII 181 ay. 7, 13; KUB XLIV 23 IV 16'; KUB LV 22 3', 8'; IboT III 32 I 11'-12'		^{RU} SĪR	
	(^D UTU ^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KBo XX 81 V 18' ^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KBo XXI 69 I 9')		<i>walḥannian zi</i>	
	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA TUR) KBo XXIV 103 V 3'; KBo XXV 43 ay. 5'; KBo XXVII 46 1'; KBo XXX 56 IV 9-10; KBo XXX 128 II 5'; KUB XLIV 30; KUB LVI 50 III 9; IboT III 13 6'-7'	^{LU.MES} <i>halliariesš</i>	^{RU} SĪR	

	KUB X 33 I 3'-4'	LU.MES <i>halliinarieš</i>	<i>išhamiianzi</i>	
	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA) KUB LVI 47 III 10'-12'	MUNUS ^{MEŠ} ^{GIS} DINGIR.INAN NA ^{HI.A} <i>kuiš</i> SÌR ^{RU}		^{GIS} <i>arkamm</i> <i>i</i>
	(<i>hünzinar</i>) KBo LI 98 10'			
675 <i>hešta</i> evindeki bayrama ait fragmanlar	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA TUR) KBo XXV 171 VI 5', 8' (^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KBo XXIII 79 III 7'	LU.MES <i>halliinarieš</i> -----	SÌR ^{RU} -----	
678 <i>Nerik</i> Bayramı fragmanları	(^{GIS} DINGIR.IN ANNA TUR) KUB II 15 V 8, VI 23	LU.MES <i>halliinarieš</i>	SÌR ^{RU}	
	(^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KBo XI 60 (^{GIS} DINGIR.IN ANNA TUR) IboT II 21 VI 4'		SÌR ^{RU}	
682 Koruyucu Tanrılarının bayramı	(^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KUB XI 21 I 4' (^{GIS} DINGIR. INANNA) 14'- 15'	LÚ.MEŠ <i>halliinarieš</i>	<i>walhanzišša</i> <i>nzi</i> SÌR ^{RU}	
685 Koruyucu tanrılarının bayram fragmanları	(^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KUB X 93 I 13', 15', 16'; IboT III 18 3', 5'		SÌR ^{RU}	
701 <i>Hepat</i> 'ın tanhtı için libasyon	(^{GIS} DINGIR. INANNA <i>šutari</i>) KBo XXXII 119 IV 25'		<i>iškizzi</i>	
711 <i>Šamuha</i> 'nın <i>Ištar</i> 'ının sonbahar bayramı	(^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KBo XI 28 16', III 9', 18', 27',	LU.MES <i>halliinarieš</i>	SÌR ^{RU}	

	IV 6', 17', 28', 39',			
713 711 <i>Tamininga</i> 'nın <i>Iştar</i> 'nın ritüeli	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KUB XII 5 I 9- 10	^{LU.MES} NAR	<i>ħazzikanzi işhamişkanz iia</i>	
738 <i>Teteşhapi</i> Kültü	(^{GIS} DINGIR. INANNA) KBo XXX 103 öy. 4'	^{LU} NAR		
	(^{GIS} DINGIR. INANNA GAL) KBo XLV 129 IV 3', 5'		^{SİR^{RU}}	
742 Hattice şarkı	(^{GIS} DINGIR. INANNA GAL.GAL) KBo XXV 125+ KUB XXVII 36	^{LU.MES} NAR	^{SİR^{RU}}	
744 Hattice sözler içeren bayram fragmanları	(^{GIS} DINGIR. INANNA.TUR) KBo XXI 84 I 6'	^{LU.MES} <i>halliariesş</i>	^{SİR^{RU}}	

2.3.2. ^{GIS}řÀ.A.TAR/TIBULA

řÀ.A.TAR, Eski Mezopotamya çivi yazılı belgelerinden Nippur belgeleri, Eski Babil dönemi metinleri ve III Ur dönemine ait belgelere çeşitli formlarda kaydedilmiştir (Veldhuis, 1999: 20). Ayrıca Orta Babil Dönemine tarihlenen ve Ugarit ile Emar'dan geçen sözlük metinlerinde de kaydedilmiştir (Veldhuis, 1997-98: 123vd). Chicago Assyrian Dictionary'de Akadca karşılık olarak *tigidlû/tibulû* "bir müzik aleti" verilmiştir (CAD t: 397).

Hititçe çivi yazılı belgeler arasında bayram törenleri, ölüm ritüelleri ve envanter metninde kayıtlı görölmektedir.

Bayram törenlerine ait bir tablet parçasında tanrıyı içme ritüeli gerçekleştirilirken şarkıcıların şarkıcına TIBULA eşlik etmektedir¹¹⁰. Lirler sıkça bu tören için kullanılmaktadır. Kimi araştırmacılar bu bakımdan TIBULA'yı telli bir çalgı olarak tanımlamıştır (de Martino, 1997: 485). “Arp” olabileceği görüşü belirtildiği gibi (Schuol, 2004: 107 vd; Ünal, 2007: 717)) lut, lavta olabileceği de aktarılmıştır (Alp, 1999: 11; Tischler, 2001: 252). Biz de bu bakımdan arkeolojik verilerin de katkısıyla bağlama tipi bir saz olduğuna katılıyoruz (Masalcı Şahin, 2016b: 55 vd.).

KI.LAM bayramı KBo X 24 numaralı metinde arabanın önünde TIBULA çalındığından söz etmektedir. Bu metin tam karşılık olmasa da Hüseyindede'den çıkan ikinci vazoun dördüncü frizindeki kabartmaları anımsatmaktadır (Masalcı Şahin, 2016b: 58).

KBo X 24 II¹¹¹

24'' [(nu^{LÚ.MEŠ})]ALAM.ZU₉

25'' [(na-na-)a]n-kal-ta-aš^{GİŠ}MAR.GÍD.DA-aš

26'' [(pí-ra-a)]n ħu-u-ia-an-zi

27'' [(^{GİŠ}TIBUL)]A ħa-az-zi-kán-zi

28'' SİRRU-ia 23'' ALAM.ZU adamlarına işaret verir.

24'' ve ALAM.ZU'lar

25'' *nankalta* yük arabası

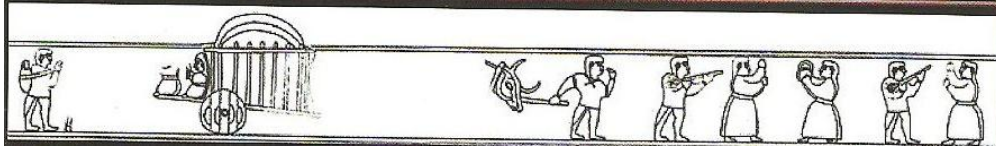
26'' önünde koşarlar.

27'' TIBULA çalar

28'' şarkı söyler.

¹¹⁰ KBo XXV 70 ay. 4'-5'.

¹¹¹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Singer, 1984: 18; Schuol, 2004: 198.

T.Yıldırım, “Hüseyindede Vazosu”, *Aktüel Arkeoloji*, Sayı 7, Temmuz 2008. S.58

ALAM.ZU adamları dışında *ZITTI* adamları da *TIBULA*’yı çalmaktadır. AN.TAḤ.ŠUMSAR bayramından söz eden KBo IV 9 I 42-44 numaralı metinde *ZITTI* adamları saz çalıp dans etmektedirler. Burada dikkat çeken nokta, müzik aleti çalmak fiili *ḥazzik*- sözcüğüyle ifade edilmiştir. *ḥat*- “vurmak” fiilinin iterativ hali olan kelime, müzik aleti çalmayı da ifade ettiği gibi (Ünal, 2007: 206-7) sazın teline vurmayı da anımsatmaktadır (Masalcı Şahin, 2016b: 57).

Kültte ve bayramlarda kullanılan alet edevatın kaydı tutulmaktadır. Bu kayıtlardan biri olan KBo XVIII 180 numaralı envanter metninde “Üç adet *TIBULA*”dan söz edilmektedir (Koşak, 1982: 62-63).

TIBULA’lar ölüm ritüellerinde ölünün ruhu için gerçekleştirilen törenlerde seslendirilmektedir:

KUB XXX 25+ XXXIV 68 + XXXIX 4 ay.¹¹²

19 EGIR[-ŠU-ma a-p]é-el ZI-an 3-ŠU e-ku-zi^{LÚ}NAR IŠ-TU^{GIŠ}TIBULA

20 SİR^{RU}[na-aš-]ta ak-kán-da-an [ŠU]M-an ḥal-za-a-i...

19 Arkasından onun ruhunu üç kez içer. Şarkıcı *TIBULA* eşliğinde

20 şarkı söyler. Ölünün adını çağırır.

Bu törenler eski Türkler’in yuğ törenlerini akla getirmektedir. Eski Türklerde’de ozanlar ölünün arkasından saz çalmaktadır (Beydili, 2003: 621; Akdoğan,B., 2003:

¹¹² Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Kassian ve diğ., 2002: 330-331.

253). Üstelik ölünün arkasından saz çalma geleneği, Anadolu’da bazı yörelerde halen süregelen bir gelenektir (Hacıökmen, 2013: 411 dn. 134).

Çalgının geçtiği metin yerlerini şöyle özetleyebiliriz:

CTH	Metin Yeri	Müziyen	Fiil	Birlikte Geçen Çalgı
241 Envanter metni	KBo XVIII 180 ay. 106			3 ^{GIS} SA.A.TAR
450 Ölüm Ritüelleri: “Hattuša’da büyük kayıp yaşanır”	KUB XXX 25 ay.10-15	LU ^U NAR	SİR ^{RU}	
450	XXX 25 + XXXIV 68 + XXXIX 4 ay.19-21	LU ^U NAR	SİR ^{RU}	
612 AN.TAḪ.ŠUM ^{SA} _R Bayramı 16.gün	KBo IV 9 öy.42-44	LU.MES ^U ZITTI	ḫazziká nzi	
CTH 627 KI.LAM b.	KBo X 24 II 23’-28’	LU.MES ^U ALAM.ZU ₉	ḫazziká nzi SİR ^{RU}	
646 Kraliçe tarafından kutlanan bayram fragmanları	KBo XXV 70 ay.4’-5’	LU.MES ^U NAR	SİR ^{RU}	

Arkeolojik belgelerde bağlama, saz benzeri müzik aletlerine ait pek çok tasvir görülmektedir. M.Ö. 3.bin yıla kadar geri giden en eski tasvirlerden ikisi British Museum’da olup Akad Dönemi’ne tarihlendirilen Tanrı Ea’nın adının yer aldığı mühürlerdir (Turnbull, 1972: 59). Hitit Dönemine gelindiğinde yine Boğazköyden çıkarılan mühür baskılarında; İnandık, Hüseyindede, Alışar, Eskiyyapar, Samsat ve Boğazköy’den çıkarılan vazo ve vazo parçaları üzerinde ve Alacahöyük kabartmalarında saz çalan erkek figürlere rastlanmaktadır. Geç Hitit Dönemi Zincirli kabartmalarında da saz çalan müziyen tasvir edilmiştir.

British Museum Mühürler No: 28806 ve 89096¹¹³

¹¹³No:28806:http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=1565269001&objectId=756815&partId=1;No:89096:http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=1567749001&objectId=756797&partId=1

3. BÖLÜM

MÜZİSYENLER

Hitit bayram törenlerine ait belgelerde çeşitli görevleri icra eden kadın ve erkek pek çok kült görevlisine rastlamaktayız. Bu meslek gruplarının arasında dini görevliler, dansçılar, şarkıcılar, farklı kökenli olan özellikle de Luvi, Hurri ve Hatti kökenli kadınlar¹ ve müzik aleti çalanlar bulunmaktadır. Bayram törenlerinde müzik aletleri ile ilişkili olan kişileri iki grupta ele almak mümkündür. Bunlardan biri başka görevleri olan fakat törenlerde çalgıları seslendiren ya da sadece tutan kimi saray ve tapınak görevlileridir. Diğer bir grup ise bu iş için özellikle eğitilmiş olan müzisyenlerdir. İsmi BALAG.DI, *arkammi* ve GI.GÍD gibi müzik aletlerinden alan görevliler bulunmaktadır. Bu kimseler, ismini aldıkları çalgıyı seslendirmenin yanı sıra farklı müzikal aktivitelerde de bulunurlar ve ayrıca kültle ilgili görevleri de yerine getirirler.

Müzisyenlerin pek çok farklı kentte yetişmekte olduğunu hangi şehirlerden olduklarının belirtilmesinden anlamaktayız. Kimi zaman Hattuša'daki törenler için kendi kentlerinden başkente gelen bu kişiler başkentteki törenlerde görev almaktaydılar. *Nuntariiašha* bayramında (CTH 626) bu duruma uygun bir kayıt bulunmaktadır (KUB LVI 58 VI²):

4 DUB.I.KAM QA-TI *ma-a-an*

5 LUGAL MUNUS.LUGAL *zé-e-ni*

6 A-NA EZEN₄ *nu-un-tar-ri-ia-aš-ḫa-aš*

¹ O. Soysal, “Philological Contributiond to Hattian-Hittite Religion (II)” *Pax Hethitica Studies on the Hittites and their Neighbours in Honour of Itamar Singer*, wiesbaden, 2010, s.340 d.n. 1.

² Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Nakamura, 2002: 281-282; Mouton, 2010: 120.

7 ^{URU} *Ha-at-tu-ši ú-wa-an-zi*

8 *nu-kán ki-i* SISKUR

9 ^{LÚ}^{MEŠ} ^{URU} *Iš-ta-nu-wa*

10 ^É *ha-li-en-tu-u-wa-aš*

11 *an-da-an ki-iš-ša-an*

12 *i-ia-an- zi*

4 Birinci tablet bitti.

5 Kral (ve) kraliçe

6 *nuntariiašha* bayramı için

7 *Hattuša*'ya geldiklerinde

8 bu ayini

9 *Ištuwa* kenti adamları

10 şöyle

11 yaparlar.

Ištuwa kenti adamları bayram törenlerinde sıkça müzikal aktivitelerde yer almaktadır.

Bu belgeden de tören için *Hattuša*'ya müzisyenler getirtildiğini anlamaktayız.

3.1. ^{LÚ} *arkammiiala- arkammi* Görevlisi

İsmi *arkammi* çalgısına gelen *ala-* ekiyle türetilerek bu çalgıdan ismini alan görevli³ için, araştırmacılar çalgının ne olduğu konusunda yorumlanışına göre anlamlar vermeyi uygun bulmuşlardır. Çalgıyı BALAG.DI çalgısıyla eşitleyip onun da arp olabileceğini ileri süren bilim insanları, *arkammiiala*-için arpist demişlerdir (Puhvel,

³ Pecchioli Daddi, 1982: 218-219.

1984: 147). Aynı şekilde yine BALAG.DI çalgısıyla bağlantılı olarak ya da onunla bağlantı kurmadan vurmalı bir çalgı, bir davul türü olabileceği de ileri sürülmüştür (Schuol, 2004: 112, 160; Ünal, 2007: 53; Ünal, 2016: 80). Sumerce bir görevliyle eş olabilecek bu görevlinin metinlerde çok sık geçmemesinin sebebi bu olabilir. Ayrıca çalgıyı başka görevlilerin de çalabiliyor oluşu bu durum için başka bir açıklama olabilir.

AN.TAH.ŠUM bayramının 33 ve 34.günlerinden söz eden CTH 618 katalog numaralı bir metinde *MEŠEDİ*’ler, saray oğlanları, ve ALAM.ZU’nun da olduğu bir tören içindedirler:

KUB XI 23⁴

V

- 17 LÚ.MEŠ *ME-ŠE-DI-kán* DUMU^{MEŠ} É.GA[L^{LI} *pa-ra-a pa-an-zi na-at*]
18 É.KI.LAM-*ni an-da ZAG-za-x* [
19 *ti-an-zi* LÚ ALAM.ZU₉ [*me-ma-i*]
20 LÚ.MEŠ *ar-kam-mi-ia-lu-uš* IGI-an[-*da*]
21 *a-ra-an-ta-ri* ŠİR^{RU} *zi ?-x* [

- 17 Saray muhafızları, saray oğlanları [giderler ve onlar]
18 Kapı yapısında sağda [
19 dururlar. ALAM.ZU görevlisi [söyler]
20 *arkammiiala* görevlileri önde
21 dururlar. Şarkı söylerler/ çalgı çalarlar.

Bayram töreni içerisinde kalabalık bir ekip içerisinde çalgılarıyla belki de ALAM.ZU görevlilerine eşlik etmek suretiyle icralarını gerçekleştirmekte ya da onların ardından bir şarkı söylemektedirler. CTH 670 numaralı bir bayram metninin

⁴ Bkz. Badalı, 1991: 71.

bulunduğu tablet parçalarına ait katalogdaki metinde kral ve kapı yapısı (LUGAL-iš KI.LAM-ni) sözlerinin bulunduğu KBo VII 47 numaralı metinde çalgıcılar çoğul olarak (st.8) [^{LÚ.MEŠ}a]r-kam-mi-ia-li-uš *arkammiiala* görevlileri olarak yer almaktadırlar⁵. Aynı katalogtaki KBo XXII 238 numaralı metnin 6' numaralı satırında ALAM.ZU görevlisi ile birlikte iki *arkammiiala* görevlisinden söz edilmektedir⁶.

Görevlinin adı Karahna Şehri Kült envanteri metninde (CTH 517) KUB XXXVIII 12 öy. I 10 numaralı metinde de okunmaktadır. Ayrıca *Zippalanda* ve *Dağa* dağına ait bayram kutlamalarının bulunduğu tablet parçalarından (CTH 635) KBo XVI 71⁷ + KBo XXV 13⁸ + KBo XX 24⁹ ay. III 4' numaralı metinde ise tekil halde “ME-EL-KI-IT ^{LÚ}ar-kam-mi-ia-la-aš LUGAL-wa-aš”, “Kurbanlık malzemeyi *arkammi* görevlisi, krala” konteksi içinde ritüelde malzeme taşıma işini gerçekleştirirken kaydedilmiştir.

MUNUS ***arkammiiala-***

arkammi çalgısının kadın görevlileri de Hitit müzisyenleri arasında bulunmaktadır. KI.LAM bayramına ait (CTH 627) KBo x 24 IV numaralı metinde¹⁰ şarkıcılarla birlikte törende görevlidir:

⁵Bkz. <http://www.hethport.adwmainz.de/hetautgrf/Autogrfbetrachter.php?ori=&p=KBo%207.47%20&bildnr=KBo07.47.png&x=KBo7>

⁶ Transkripsiyon için bkz. Badalı, 1991: 220.

⁷<http://www.hethport.adwmainz.de/hetautgrf/Autogrfbetrachter.php?ori=&p=KBo%2016.71%20&bildnr=KBo16.71-Vs%2BRs.png&x=KBo16>

⁸http://www.hethport.adwmainz.de/hetautgrf/Autogrfbetrachter.php?ori=&p=KBo%2025.13%20&bildnr=KBo25.13-Vs_ColIII.png&x=KBo25

⁹http://www.hethport.adwmainz.de/hetautgrf/Autogrfbetrachter.php?ori=&p=KBo%2020.24%20&bildnr=KBo20.24-Vs_ColIII%2BRs_ColIII.png&x=KBo20

¹⁰Bkz. Singer, 1985: 19-20.

- 13 LÚ.MEŠ GALA MUNUS *ar-kam-mi-ia-li-eš*
 14 LUGAL-*i pí-ra-an* EGIR-*an-na*
 15 *ḫu-u-i-ia-an-te-eš*
 16 GIŠ *ar-kam-mi gal-gal-tu-u-ri*
 17 *wa-al-ḫa-an-ni-iš-kán-zi*
 18 SÌR^{RU}-*ma Ú-UL*

- 13 şarkıcılar ve *arkammiiala* kadınları
 14 Kralın önünde ve arkasında
 15 koşarak
 16 *arkammi* ve *galgalturi* çalgılarına
 17 vururlar.
 18 Şarkı söylenmez (yoktur).

KI.LAM bayramında şarkıcılarla birlikte adını aldığı çalgıyı çalan *arkammiiala* kadını, NIN.DINGIR için kutlanan bayram fragmanlarından (CTH 649) KBo X 27 III numaralı metinde ise kralın da eşlik ettiği kutlamada NIN.DINGIR ^{KUŠ}*kurša* evine giderken gerçekleşen törende görev almaktadırlar¹¹:

- 14'... LÚ^{MEŠ URU} *A-nu-nu-wa* [SÌR]^{RU}
 15' [MU]^{NUS.MEŠ} *zi-in-tu-ḫi-ia-aš* EGIR-Š[U SÌR]^{RU}
 16' [MU]^{NUS.MEŠ} *ar-kam-mi-ia-li-eš* GIŠ *ar-kam-mi*
 17' [g] *al-gal-tu-u-ri* GUL-*aḫ-ḫa-an-ni-eš-kán-zi*
 14'... *Anunuwalı adamlar şarkı söyler.*
 15' *Onun arkasından zintuḫi kadınları şarkı söyler.*
 16' *arkammiiala kadınları arkammi (ve)*
 17' *galgalturi çalgılarına vururlar”.*

¹¹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Akdoğan, R., 2016b: 58.

Arkeolojik malzemeye bakıldığında İnandık ve Hüseyindede vazolarındaki tef ve zil çalan kadın figürler, *arkammiiala* kadınlarını akla getirmektedir.

Hüseyindede Vazoları ve İnandık Vazosundan tel ve zil çalan kadınlar

3.2. ^{LÜ}BALAG.DI

İsmi bir vurmalı çalgıdan alan BALAG.DI görevlileri gerek şarkı söyleme gerekse farklı çalgıları seslendirme yönleriyle yetenekli müzisyenler olmalıdırlar (Masalcı Şahin, 2016a: 349).

(*h*)*išuwa* bayramında sıkça şarkı söylerken kaydedilmişlerdir. Bayram sırasında Tanrı *Hilašši*'nin şarkısı¹², *İyi Gün Tanrısı*'nin şarkısını¹³, tanrı *Ataumine*'nin şarkısını¹⁴ söylemektedirler. BALAG teriminin Mezopotamya'da hem çalgıyı hem bir ilahi çeşidini ifade ettiğini yukarıda belirtmiştik. Görevlilerin tanrıların ilahilerini seslendirmeleri Mezopotamya'daki anlamı ile bu bakımdan bir benzerlik

¹² KBo XV 37 + FHG 9 IV 51.

¹³ KBo XV 37 + FHG 9 V 22-23.

¹⁴ KBo XV 69 + FHG 15 öy. I 16'.

göstermektedir. (*h*)*išuwa* bayramına ait bir başka belgede ise hem bir savaş oyunu içerisinde savaş şarkısı söylemekte hem de farklı çalgıları seslendirmektedirler:

KBo XV 52+ KUB XXXIV 116 V¹⁵

3' *me-na-aḥ-ḥa-an-da* 3? [LÚ]^{MEŠ} BALAG.DI *PA-NI* DINGIR^{LIM} [

4' *me-na-aḥ-ḥa-an-da* *za-aḥ-ḥi-ia-aš* *i-wa-ar*

5' *ḥi-in-ga-ni-iš-kán-zi* *nu IT-TI* ^D*IŠKUR*

6' *za-aḥ-ḥi-ia-an-da* ^{LÚ.MEŠ} BALAG.DI *ku-wa-ia-ra-al-la*

7' *za-aḥ-ḥi-ia-aš* ^{SÌR^{RU} GÌŠ} BALAG.DI-*ia*

8' *gal-gal-tu-u-ti* *w[a-a]l-ḥa-an-ni-ia-an-zi*

9' 1 ^{LÚ.MEŠ} BALAG.DI-*ma-kán* *ŠA* DINGIR^{LIM} *KÁ* *an-da*

10' *ar-ta-ri* *ša-wa-tar* *pa-ri-pa-ra-i*

3' Üç(?) BALAG.DI adamı tanrının karşısında

4' savaşır gibi

5' eğilirler. Fırtına Tanrısı ile

6' savaşır. BALAG.DI adamları korku verici (?)

7' savaş şarkısını söylerler. BALAG.DI

8' *galgalturi* çalarlar.

9' BALAG.DI adamlarından biri tanrının kapısında

10' durur ve boynuz üfler.

Görüldüğü gibi bayramda hem savaş dansları ediyorlar hem de vurmali ve üflemeli çalgılar çalarak şarkı söylemektedirler. Lawazantiya'nın *Tešup* ve *Hepat*'ı için kutlanan bayramda (CTH 699) hem müzik aletleri seslendirmekte hem de diğer müzisyenlerle birlikte şarkı söylemektedirler:

KBo XXI 34 II 9-10; 26-27¹⁶

¹⁵ Transkripsiyon için bkz. Badalı, 1991: 116-117; Tercüme için bkz. Ünal, 2003: 138.

9 nu DINGIR^{MEŠ} I-NA^{URU} Aš-tu-u-ia-ra an-da-an IŠ-TU GIŠ^D INANNA^{HI.A}

LÚ.MEŠ BALAG.DI-ia

10 gal-gal-tu-u-ri pí-e-da-an-zi^{MUNUS.MEŠ} kat-ri-e-eš-ša SÌR^{RU}

9 Tanrıları (n heykellerini) Aštuiara kentine BALAG.DI adamları lirler

10 galgalturi çalgısı eşliğinde götürürler. katra kadınları şarkı söyler.

26 na-aš-ta A-NA^D He-pát^{GAD} a-la-a-lu ar-ḫa da-an-zi^{LÚ.MEŠ} NAR

LÚ.MEŠ BALAG.DI[.GAL?]

27^{MUNUS.MEŠ} kat-ri-e-eš iṣ-ḫa-mi-iṣ-kán-zi ...

26 Sonra tanrıça Hepat'ın alalu giysisini alırlar. Şarkıcılar, (Büyük) BALAG.DI adamları,

27 katra kadınları şarkı söylerler...

Yukarıda da geçen *šawatar* boynuz/borazanı üfleyen BALAG.DI adamlarının her defasında kaç kez üfleyecekleri dahi kayıt altına alınmıştır (Masalcı Şahin, 2016a: 351).

BALAG.DI adamlarının yalnızca adını aldıkları çalgıyı çalmakla kalmayıp şarkıcılık yönleri olduğu ve diğer pek çok çalgıyı seslendirdiklerini anlıyoruz.

3.3. ^{LÚ}kinirtalla

^{LÚ}kinirtalla müzisyen, şarkıcı, lir çalan kimse olarak tanımlanmaktadır (Pecchioli Daddi, 1982: s.239; Tischler, *HEG* I-K: s.577 vd.; ^{LÚ}NAR “şarkıcı, müzisyen” ile eş tutulmuştur (Schuol, 2004 : s.163; Ünal, 2016: s.280). Bu eşitlik için Sumerce sözcükle kullanılan fonetik tamamlayıcılar (KUB XX 43 13': “^{LÚ}NAR-li”) göz önünde

¹⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Schuol 2004: 163, 188.

bulundurulmuştur (Puhvel, *HED* K: s.182). CTH 299 numaralı bir kelime listesine ait KBo I 52 metnin öy. 15-16. satırlarında [^{LÚ}N]A-A-RU? ^{LÚ}ki-nar-tal-la-aš-pát” sözcükleri okunmaktadır. Ayrıca lir anlamındaki Akadca “*kinnāru*”, İbranice “*kinōr*”, Ugarit dilinde “*knr*”, Hattice “*zinar, zinir*” ile karşılaştırılmış ve isim yapan ekle “lir çalan kimse” olarak ifade edilmiştir (Ivanov, 1999: 585-600).

3.4. ^{LÚ}*haliari/halliiari*

^{LÚ}GALA ve ^{LÚ}*šahtarili* ile eşitlenmek istenen *halliiari* görevlisi, dini törenlerde şarkı ve ilahiler seslendiren ve bazı müzik aletlerini çalan bir müzisyendir(Friedrich, 1952: 47.Puhvel, 1991: 30; Ünal, 2007: 150). Alp görevlinin *halliia*-“diz çökmek, çömelmek” fiilinden türemiş olabileceğini ileri sürerek benzer anlamdaki *paršnai*- “çömelmek” fiiliyle görevlinin geçtiği AN.TAH.ŠUM bayramının 18. ve 19.günlerine ait (CTH 613) KUB XI 13 öy. II numaralı metni örnek göstermiştir¹⁷:

6 ^{LÚ.MEŠ}*hal-li-ia-ri-e-eš-ma*

7 PA-NI GIŠ ^DINANNA ^{HLA}*pár-aš-na-an-zi*

6-7 “*haliari* görevlileri lirler önünde diz çökerler”

Görevliye metinlerde çoğul halde daha sık rastlanmaktadır. Ay bayramının yapıldığı kutlamalarda (CTH 591) KUB X 89 II numaralı metinde şarkı söyleyip lir çalarken tasvir edilmiştir¹⁸:

4, ^{LÚ.MEŠ}*ha-li-ia-ri-eš* S[^{RU}İR

5, ^{LÚ}ALAM.ZU₉ *me-ma-i* ^{LÚ}*pa[l-wa-tal-la-aš]*

6 *pal-wa-a-iz-zi* ^{LÚ}*ki-i-t[a-aš hal-za-a-i]*

15' GIŠ ^DINANNA.GAL ^{LÚ.MEŠ}*ha-l[i-ia-ri-eš]*

16'SİR ^{RU} ^{LÚ}ALAM.ZU₉ *m[e-ma-i]*

¹⁷ Bkz. Alp, 1940: 61-65; Alp, 1993: 82

¹⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Klinger, 1996: 507-508.

17' ^{LÚ}pal-wa-tal-la-aš pal-[wa-(a-)iz-zi]

18' ^{LÚ}ki-i-ta-aš hal-za-a-i [iš-qa-ru-hi-it]

19' an-da e-ip-zi Ú-U[L SİR^{RU}]

4' *haliiari* adamları şa[rk]ı söyler

5' ALAM.ZU adamı söyler. Pa[lwatalla

6' *palwai*-eylemini gerçekleştirir. Kit[a adamı çıkarır]

15' Büyük liri *haliiari* adamları

16' Çalar. ALAM.ZU adamı söyler.

17' *Palwatalla paiwai*- yapar.

18' *Kita* adamı çıkarır. *İşqaru* kabını

19' sunar. Şarkı söylenmez.

Bayram kutlamasında önce şarkı söylerken törenin ilerleyen safhalarında büyük bir liri çalan görevliler şarkı söylememektedir. Büyük liri çalan ve çoğul olarak kullanılan *haliiari* adamları, İnandık kabartmalı vazosundaki büyük liri çalan görevlileri akla getirmektedirler (Masalcı, 2012: 65). Fırtına Ritüelinde (CTH 631) bu kez *işhamiia*-fiilinin kullanımıyla kaydedilen KBo XVII 74 numaralı metinde hem büyük hem küçük lirleri çalarken aktarılmışlardır. AN.TAH.ŞUM bayramının 16. gününün anlatıldığı (CTH 612) KBo IV 9 numaralı metinde de küçük liri pek çok kez çaldıkları yazıya geçirilmiştir. Telli çalgılar konusunda oldukça yetenekli ve eğitilmiş olduğunu düşündüren *haliiari* görevlileri, Hitit müziği dağarcığındaki bir diğer telli çalgı olan ^{GIŠŠÀ}.A.TAR/TIBULA “ut, bağlama”yı da çalabilmektedir. Kraliçe için kutlanan bayram töreni fragmanlarından (CTH 646) KBo XXII 206 öy. 9 numaralı metinde bu durum görülmektedir. “[^{LÚ.MEŠ}ha-li-ia-ri]-e-eš İŞ-TU ^{GIŠŠÀ}.A.TAR SİR^{RU}”, “*haliiari* adamları saz çalarlar”.

Yukarıda sözünü ettiğimiz AN.TAH.ŠUM bayramının 18 ve 19. Günlerinin kaydedildiği bayrama ait KUB XI 13 öy. II numaralı metinde şarkı ve lir söylemek dışında bir eylem yerine getirmektedir¹⁹:

6 LÚ.MEŠ *hal-li-ia-ri-e-eš-ma-aš*

7 GIŠ *za-ḥur-ti-uš EGIR-an*

8 *kar-ap-pa-an ḥar-kán-zi*

6 *ḥaliiari* görevlileri

7 tabureleri sonra

8 kaldırarak tutarlar.

Aynı zamanda lir de çalan bu adamların elinde sehpa taşıması belki otururken de çalabildiklerini ya da sadece tören esnasında bulundurulan tabureleri taşımak üzere harekete geçtiklerini düşündürür. İnandık vazosunda elinde liri olan bir müzisyenin yanında tabure (?) benzeri bir nesne taşıyan bir kimse, *ḥaliiari* adamını akla getirmektedir.

İnandık Vazosunda tabure (?) taşıyan görevli.

¹⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Schuol, 2004: 38-39.

3.5. ^{LÚ}ALAM.ZU₉

Hitit müziği ile ilgili çiviyazılı belgelerde geçen ^{LÚ}ALAM.ZU₉, bu metinlerde pek çok farklı görev almasıyla bilinen en renkli görevlilerdendir. Akadcası *ALUZINNU* olan sözcük *HZL*'de “şakacı, palyaço, soytarı” olarak verilmiştir (Rüster-Neu, 1985: 305). Buna ek olarak S.de Martino “aktör” terimini de eklemiştir (Martino S. De, 1984). Hattice ^{LÚ}paršiel- ile eş olabileceği düşünülmüştür²⁰.

ALAM.ZU adamı hem çeşitli enstrümanları çalabilen hem sesini kullanan hem de dans ve birtakım gösteriler yapan yetenekli bir görevliydi. Bu anlamda Ortaçağ soytarılarına²¹ benzetilmesi ve onların belki de öncülü olduğunun düşünülmesinde renkli gösteri ve performanslarının yanı sıra renkli giysiler giymesi de pekiştirmiş olmalıdır. ALAM.ZU adamının Hititçe metinlerdeki görevlerini, sesleniş, müzik aleti çalma, dans ve gösterileri olarak kategorize edebiliriz.

^{LÚ}ALAM.ZU₉ ve Sesiyle Gerçekleştirdiği İcralar

ALAM.ZU görevlisi pek çok görevliyle bir arada görülürken en çok bir araya gelerek performans sergilediği görevliler *kita* ve *palwatalla* görevlileridir. Bu görevlilerle birlikte sürekli olarak tekrar ettiği eylem *mema-* “söylemek, demek” fiilidir. “^{LÚ}ALAM.ZU₉ *memai* ^{LÚ}*palwatallaš palwaizzi* ^{LÚ}*kitaš halzai*”²² şeklinde ALAM.ZU’nun söyleyişini diğer sesleniş ve bağırışlar izlemektedir. *Halliari*

²⁰ KBo V 11st. 11’e göre. Bkz. Pecchioli Daddi, 1982: 277;De Martino, 1984:

143;Miller, 2013: 91.

²¹ Bkz. Sandra Pietrini, Medieval Entertainers and the Memory of Ancient Theatre, *Revue Internationale de Philosophie* Vol. 64, No. 252, 2010: s. 149-176.

²² KBo IV 9 III 20-22.

görevlileri (büyük/küçük) liri çalarken de ALAM.ZU'nun sesi duyulmaktadır²³.Ay bayramında (CTH 581) *hattice* sözler söylemektedir²⁴.

ALAM.ZU'nun bir diğer söyleyişle ilgili eylemi *halzai*-bağırarak, çağırmak anlamındaki fiildir. CTH 593 *Tapala* Dağındaki bahar bayramına²⁵ ait KUB XX 48 I numaralı metinde Hattice olarak bağıraktadır:

6 LÚ.MEŠ ALAM.ZU₉ a-ha-a *hal-zi-iš-ša-an-zi*

6 ALAM.ZU adamları “*aha*” diye bağırırlar.

CTH 638 Telipinu'nun Bayramına ait KUB LIII 3 I numaralı metninde²⁶ ise

10' LÚ ALAM.ZU₉ *me-ma-i a-ha-a hal-zi-ia*

11' 1 NINDA *ta-kar-mu-un pá-r-ši-ia na-an-kán* LÚ SAGI.A *pa-ra-a pe-da-i*²⁷

10 ALAM.ZU söyler ve “*aha*” diye bağırır.

11 Bir *takarmu* ekmeğini böler ve onu sakiye götürür.

ALAM.ZU'nun bu şekilde bağırıldığı bir başka belge (CTH 450) bir ölüm ritüeline ait KUB XXX 25+ KUB XXIV 68 + KUB XXXIX 4 numaralı metindir²⁸:

25... LÚ.MEŠ ALAM.ZU₉

26 a-ḥa-a *ḥal-zi-ia-an-zi me-mi-an-ma ḥu-uš-te-eš-kán-zi*

25... ALAM.ZU'lar

26 *aha* diye bağırır. Sonra sözü fısıldarlar.

²³ KUB I 17 I 17-18, II 45-48.

²⁴ KUB I 17 III 48-49.

²⁵ Bkz. Lombardi, 1998: 97 vd.

²⁶ Bkz. Badalı: 136.

²⁷ Benzer pasaj 14'-15'.satırlarda tekrarlanmaktadır.

²⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Yoshida, 1996: 262.

Aha sözcüğünün Türkçe’de de “işte” anlamında halk dilinde kullanıldığına dikkat çeken Erkut, benzer bir biçimde “belirteç, nida” olduğuna dikkat çekmiştir (Erkut, 2015, 83) .

“Demek, söylemek” anlamındaki bir başka Hititçe fiil “*te-,tar-*” *fiilidir*(Ünal 2016, s.517). CTH 744 Hattice sözlerin olduğu bayramlara ait tablet parçalarından KUB XXVIII 91 IV numaralı metnin 2.satırında ALAM.ZU bu fiille bir arada görülmektedir.

CTH 626 *nuntariiašhaš* bayramına ait KUB XXV 17 IV numaralı metnin 8.satırında bir başka sesle ilgili eylemi yerine getirmektedir: “[^L]^ÜALAM.ZU₉ *maldi*” “ALAM.ZU ilahi okur” . CTH 627 KI.LAM bayramına ait KUB XLVIII 9 II numaralı metinde²⁹ ilahinin sözleri de görülmektedir:

14 ^{LÜ}ALAM.ZU₉ *kal-ti-az* GEŠTIN

15 *ha-a-ni nu ki-iš-ša-an ma-al-di*

16 *li-i-na-ia li-i-na-ia*

17 *wa_a-pí-iš kur-ku-wa_a-na li-ga-ra-an*³⁰

14 ALAM.ZU *kalti* kabından şarabı

15 kepçeyle alır. Şöyle ilahi söyler:

16-17 Hattice ilahi sözleri³¹

İnsan sesiyle gerçekleştirilen bir diğer eylem, *palwai-* eylemi de ALAM.ZU’lardan KUB XI 17 III³² (CTH 669 Büyük bayrama ait fragmanlar) numaralı metinde duyulmaktadır:

²⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. De Martino, 1989: 51.

³⁰ Benzer bölüm V 3’-5’ .satırlarda tekrarlanmaktadır.

³¹ Bkz. Soysal, HWHT.

3' [L]^ÚALAM.ZU₉ –*ma*

4' *pal-ú-i-iš-kán-zi*

5' *tar-ú-i-iš- kán-zi*

3' ALAM.ZU

4' seslenir.

5' dans eder.

ALAM.ZU görevlisinin yukarıdaki metinler göz önünde bulundurulduğunda “*mema-, ħalzai-, te-/tar-, maldi-, palwai-*” eylemlerini gerçekleştirdiğini bunlardan bir kısmında kendisinden Hattice sözler işitildiğini öğrenmekteyiz.

L^ÚALAM.ZU₉ve Müzik Aletleri

AN.TAH.ŠUM bayramına ait KBo IV 9 öy. I numaralı metninde vürmalı sazlarla görülmektedir³³:

45 L^ÚMEŠ ALAM.ZU₉–*ma* GIŠ^{ar-kam-mi}

46 GIŠ^{hu-u-ħu-pa-al gal-gal-tu-u-ri}

47 LUGAL-i EGIR-*an pí-ra-an ħa-az-zi-kán-zi*

39 ALAM.ZU'lar *arkammi*,

40 *huhupal galgalturi*(yi)

41 Kralın arkasında ve önünde çalarlar.

³² Ayrıca bkz. KUB X 23 III 12-15 (CTH 627); KUB XI 17 ay. 3-5 (CTH 669); KUB XI21 I 4-5 (CTH 598) (de Martino, 1984: s.137 d.n. 33; 1989: 49.)

³³ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. De Martino, 1984: 136 vd.

nuntariiašhaš (CTH 626) bayramında ALAM.ZU uzun kamış (GI.GÍD) çalmaktadır (KBo XI 30 ay. 17'). ALAM.ZU'nun çaldığı bir başka müzik aleti boynuzdur. KILAM bayramında boynuz üç kez üflediği kaydedilmiştir (KUB II 3 II 28-30)

LÚ^{MEŠ}ALAM.ZU₉'nun Dans ve Performansları

ALAM.ZU'nun ilahi ve çeşitli dualar okuması, müzik aletleri seslendirmesi sıradan bir müzisyen gibi görülmekle birlikte dans ve performansları farkını ortaya koymaktadır. AN.TAH.ŠUM bayramında yukarıdaki KBo IV 9 I 39-41 numaralı metinde ALAM.ZU adamlarının bir kısmı *arkammi*, *huhupal* ve *galgalturi* vurmali çalgılarını seslendirmişlerdir. Aynı metnin devamında başka ALAM.ZU'lar ise renkli giysilerle karşımıza çıkmaktadır:

45 LÚ^{MEŠ}ALAM.ZU₉ ta-ma-e-eš

46 TÚG.SA₅ wa-aš-ša-an har-kán-zi

47 na-at LUGAL-i ta-pu-uš-za a-ra-an-ta

48 nu ŠU^{MEŠ}-uš ša-ra-a har-kán-zi

49 na-at-ša-an pí-e-te-ši ú-e-ha-an-ta-ri

50 pal-ú-iš-kán-zi-ia

45 Diğer ALAM.ZU'lar

46 renkli giysiler giyerler.

47 Ve onlar kralın yanında durur.

48 Ellerini yukarı kaldırır

49 Ve onlar yerlerinde dönerler.

50 Seslenirler.

KI.LAM bayramına ait KUB II 3 II numaralı metinde³⁴ ALAM.ZU'lar çıplak vaziyettedirler:

11 *ma-a-na-aš-ta* LUGAL-*uš* ^{GIŠ}ZA.LAM.GAR-*az*

12 *ú-iz-zi ta-aš ti-ia-zi*

13 GUNNI-*aš kat-ta-an mar-nu-wa-an-da-aš*

14 *lu-ú-li-ia* 2 ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉

15 *ne-ku-ma-an-te-eš lu-ú-li-kán*

16 *an-da pár-aš-na-a-an-te-eš*

11 Kral çadırdan gelir ve o

12 ocağın yanındaki *marnuwan*

14 fiçısının (yanında) durur. İki ALAM.ZU

15 çıplak vaziyette fiçının

16 içinde çömelir halde(dirler).

25 *nu-kán A-NA* ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉

26 *iš-ki-ši-iš-ši* [] *mar-nu-an*

27 3-ŠU *la-a-ḫu-u-[wa]-a-i*

28 ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉ *lu-ú-li-ia -az*

29 *a-ri-ia-an-zi ša-wa-tar-ra*

30 3-ŠU *pa-ri-ia-an-zi*

31 *ta-aš-ta pa-an-zi*

25 Ve ALAM.ZU'ların

³⁴ Bkz. Singer, 1984: 64.

26 sırtına [] *marnuwan*'ı

27 Üç kez döker.

28 ALAM.ZU'lar fiçıda

29 temizlenirler. Boynuzu

30 Üç kez çalarlar.

31 Ve onlar giderler.

Bir bayram töreninde gerçekleşen bu sahnede ALAM.ZU'ların çıplak vaziyette fiçıda durmasıyla eğlenildiği ve bunu kadınların da izlemesinin Hatti kökenli ritüeller gibi ana erkil bir yapıyı gözler önüne serdiği düşünülmektedir (Ünal 2016b, s.220). Görevlilerin *marnuwan* içkisiyle yıkanma ritüeli bir arınma ritüelinin de parçası olabilir. Pek çok yönüyle törenlerde görev alan ALAM.ZU'ların ikonografisi ile ilgili olarak kısıtlı bilgiye sahibiz. Fakat Erkut, renkli kıyafetler giymesi ve gerçekleştirdiği aktiviteler ile Ortaçağ soytarılarıyla benzeştirilmesi sebebiyle Yumruk Biçimli Riton'daki son görevlinin ALAM.ZU olabileceğini öne sürmüştür.

Yumruk Biçimli Riton'dan bir ayrıntı.

3.6. ^{LÚ/MUNUS}*palwatalla*

Tartışmalı bir eylem olan *palwai-* fiili ve bu eylemi gerçekleştiren görevliler için farklı tercüme önerileri bilim insanları tarafından ortaya atılmıştır. Neu, *palwai-* fiiliyle *palkuwai-/palkušta* fiillerini karşılaştırmış ve onların *tarwai-/ tarkuwai*, *lalaweša-/lalakueša* gibi birbirinin varyasyonu olabileceğini belirtmiştir (Neu, *StBoT* 5, s. 134-135).

palwai- fiili için bazı araştırmacılar “el çırpma” ifadesini kullanmıştır³⁵. “Mırıldanmak, fısıldamak”³⁶ ve söyleyişle ilgili bir fiil olarak, “okumak, seslenmek, bağırma” gibi anlamlar aktarılmıştır ve bu yorumları yaparken Nowicki gibi bazı araştırmacılar Eski Yunanca ve Latince’deki benzerlik gösteren kelimelerle karşılaştırarak etimolojik bir açıklama getirmeye çalışmışlardır.³⁷ Collins de sözcüğü

³⁵ Bkz. Girbal, *Beitrage zur Grammatik des Hattischen*, Frankfurt a.M./Beni/New York, 1986: s. 145; Güterbock, “Kurmarbi, Mythen vorn churritischen Kronos”, *Istanbuler Schriften* 16; Zurich/New York, 1946: s.79-80; McMahon, *The Hittite Slate Cult of the Tutelary Deities*, Chicago, 1988: s. 263; Otten, “Ein hethitisches Festritual (KBo XIX 128)”, *StBoT* 13, Wiesbaden, 1971: 58; N. Oettinger, *Stammbildung des hethitischen Verbums*, Nurnberg, 1979; s. 369-372.

³⁶ Bkz. H. Berman, *The Stern Formation of Hittite Nouns and Adjectives* (Diss.), Chicago 1972: s.159; Götze, “Rew. Alp, *Beamtennamen*” *JCS* 1, 1947: s.82.

³⁷ Bkz. Alp, *Untersuchungen zu den Beamtennamen im hethitischen Festzeremoniell*, Leipzig, 1940: s. 77-83; N. van Brock, “Derives nominaux en l du hittite et du louvite”, *RHA XX/71*, 1962: s. 81; H. G. Güterbock, “The Song of Ullikummi. Revised Text of a Hittite Version of a Hurrian Myth”, *JCS* 6 (1962) 42; H. A. Hoffner, Jr., *BiOr* 35, 1978: s. 247; S. de Martino, “Il ^{LÚ}ALAM.ZU₉ : “Il come mimo' e come `attore' nei testi ittiti”, *SMEA* 24 (1984) 131-148; Badali, “Il significato del verbo ittito *palwae-*”

Eski Yunanca neşelenme ifadesi olan bir terimle karşılaştırmış ve CHD p maddesinde de yer aldıklarına dikkat çekerek “ neşelenmek, seslenmek, yüksek sesle bağırmak” gibi ifadeler kullanmıştır³⁸. Metinlerde sık sık tekrar eden bir bölüm olan “ALAM.ZU *memai palwatalla palwaizzi kita halzai* cümlesi için de *mema-* ve *halzai-* fiillerinin vokal eylemler olmasından kaynaklı olarak *palwai-* fiilinin de insan sesiyle gerçekleştirilmiş olabileceği öne sürülmüştür (Alp, 1940: 77 vd; CHD P, s.83). Badalı’nın de makalesinde örnek olarak sunduğu (Badalı, 1990, s. 132) mitolojik bir belge olan CTH 345 numaralı Ullikummi Şarkısı efsanesinde KBo XXVI 65 IV numaralı metinde **Tanrı Tašmišu**, *palwai-* eylemini gerçekleştirmektedir³⁹:

15’ ... ^DTaš-mi-šu-uš

16’ [iš-t]a[?]-ma-aš-ta na-aš-za du-uš-ki-iš-ki-u-an da-a-iš nu 3-ŠU pal-wa-it nu-uš-ša-an ša-ra-a

17’ [ne?-pí?]-ši DINGIR^{MEŠ}-mu-uš iš-ta-ma-a[š]-še-ir 2-an-ki pal-wa-it nu ^DU-aš^{URU}Kum-mi-ia-aš

18’ U[R.S]AG-i[iš LUG]AL-uš iš-ta-ma-aš-ta...

15’ ...Tanrı Tašmišu

16’ ... ve o sevinmeye başladı. Üç kez seslendi/haykırdı

17’ [Gökyüz]ündeki tanrılarla işittiler. 2 kez seslendi/haykırdı ve Kummiya’nın Fırtına tanrısı

Orientalia 59, 1990: 130-142; Nowicki, “Zur Etymologie von heth. palwae-” , *Orientalia* 59, 1990: 239-242.

³⁸ Collins, “Greek ὀλολύζω and Hittite *palwai-*: Exultation in the Ritual Slaughter of Animals”, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 36, 1995: s. 319-325.

³⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. E. Rieken ve diğ. (ed.), hethiter.net/: CTH 345.I.3.1 (INTR 2009-08-31), hethiter.net/: CTH 345.I.3.1 (TX 2009-08-31, TRde 2009-08-30).

18' K[ah]raman [kra]l işitti.

Bu anlatımda *palwai* eylemi için el çırpılmaktan ziyade bir ünleyiş, sesleniş ya da dua etme ifadesi daha uygun düşmektedir. CTH 612 AN.TAḪ.ŠUM bayramının 16.gününe ait KUB XXV 1 V numaralı metinde *arkammi*, *galgalturi* ve *huhupal* çalan görevliler aynı zamanda *palwai* eylemini gerçekleştirmektedir⁴⁰:

12 LÚ.MEŠ *ḫal-li-ia-ri-eš* SÌ[R^{RU}]

13 GÌŠ *ar-ga-a-mi gal-gal-[tu-u-ri]*

14 GÌŠ *hu-hu-pa-al-l[i(-)]*

15 *ha-az-zi-iš-kán[-zi]*

16 *pal-ú-eš-kán-z[i-ia]*

12 *halliari* adamları çalar.

13 *arkammi* , *galgalturi*

14 *huhupal*

15 çalarlar.

16 *palwai* eylemini gerçekleştirirler.

Burada vurmali çalgı çalan görevlilerin bu eylemle birlikte vokal bir eylem gerçekleştirmeleri daha olası görünmektedir.

palwai eylemini yalnızca adını alan görevliler gerçekleştirmemektedir. Yukarıda sözü geçen Tanrı *Tašmišu* ve *ḫalliari* adamları dışında,

- *Huwaššana* kültünde (CTH 692) ve *šahḫan* bayramında (CTH 693) (KUB LIV 9 öy. II 7, KUB LIV 6 öy. I 2 ve IBoT XXX 71 8')^{MUNUS} *ḫuwašanalli-huwašanalli* kadını;

⁴⁰ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Polvani 1988a, 175.

- Hastalığa karşı Arzawa'nın Uhhamuwa ritüeli (CTH 410) sırasında bir kadın (**MUNUS-tum**) (kapıdan içeri seslenmekte olduğu kaydedilmiştir KUB XLI 17 I 29');
- AN.TAH.ŠUM bayramında (CTH 612) (KBo IV 9 I 45-49), KILAM bayramında (CTH 627) (KBo X 23 12''-14'') ve Telipinu için yapılan bayramda (CTH 638) (KUB LIII 3 I 5'-6') ^{LÚ}**ALAM.ZU₉**, **ALAM.ZU adamı** ;
- *witaššiia* bayramında (CTH 692) (KUB XIV 94 II 16') ^{LÚ}**NAR**, **şarkıcı**;
- Koruyucu tanrıların ^{KUŠ}*kurša* 'sının yenilenmesi (CTH 683) üzerine KUB LV 43 III 34'-35'^' numaralı metinde ise ^{LÚ}**GUDÚ** “**din adamı, melhemli rahip**”;
- Babil dilinde duaların olduğu *Ištar- Pirinkir* ritüelinde (CTH 718) (KUB XXXIX 71 II 30-31) ^{LÚ}**šankunni** “**din adamı**”;
- Bir bayram metnine ait tablet parçasında (CTH 670) (KBo XXIII 55 I 6 ve 22.satırlar) **ÉRIN^{MEŠ}** “**askerler**”;
- *ašuša(tal)la* insanlarını çağırma üzerine tablet parçalarından (CTH 665) KBo XXV 54 I 11 numaralı metinde ^{LÚ}**ašušalla** “**ašušalla adamı**”;
- Prens için kutlanan bir bayramda ise (CTH 647) (HT 23 öy. 1) ^{LÚ}**MUḪALDIM** “**aşçı**”
- Krallık ve adaletle ilgili (CTH 821) KUB LIV 64 ay. 8' numaralı metinde ^{LÚ}^{MEŠ}**URU₁Nerik** “**Nerik kenti adamları**”;
- *witašš(ii)aš* bayramına ait tablet parçalarından (XTH 692) KBo IX 139 + KBo XXIX 101+ KBo XXIX 102 öy. II 8-9'da ^{LÚ}**É.DINGIR^{LIM}** “**tapınak adamı**” *palwai*, “*seslenmek, haykırmak*” eylemini gerçekleştirmiştir.

Adını bu fiil kökünden alan *palwatalla* görevlileri hem kadın hem erkek görevliler olarak törenlerde bulunmuşlardır. Çoğunlukla “^{LÚ/MUNUS}*palwatalla palwaizzi*” şeklinde seslenişle ilgili görevlerini yerine getirirken görülmüşlerdir (Pecchioli Daddi, 1982: s.248-249, 395). Görevlilerin *palwai*-eylemini kaç kez gerçekleştirecekleri belirtilmiştir (CTH 625 AN.TAH.ŠUM bayramında KBo IV 13 VI

3'te "3-ŠU üç kez", CTH 628 *hišuwā* bayramında KBo XV 48 öy.II 7''de "I-ŠU bir kez", 29'.satırda ise "2-ŠU iki kez"; *palwatalla* kadını ise CTH 519 *Parnašša*'nın Gece Tanrıçası ile ilgili KBo II 8 II 1 numaralı metinde "I-ŠU iki kez" ve III sütun 16'. Satırında "3-ŠU üç kez" seslenmektedir).

(*h*)*išuwā* bayramı (CTH 628) metinlerinden KBo XV 48 II numaralı belgede *palwatalla* adamı bir seremoni içinde kartal kanadı ve kadeh tutmaktadır⁴¹:

5' . . . nu ^{LÚ}pal-wa-at-tal-la-aš

6' TI₈^{MUŠEN}-aš pár-ta-u-ni-it LUGAL-i me-na-ah-ha-an-da

7' wa-a-tar III-ŠU pa-ap-pár-aš-zi pal-wa-iz-zi-ma I-ŠU

8' LÚpal-wa-at-tal-la-aš GAL A

9' TI₈^{MUŠEN}-aš-ša pár-ta-u-wa-ar har-zi-pát

5' ...ve *palwatalla* adamı

6' kartalın kanadı ile kralın karşısında

7' üç kez su serper ve seslenir. Bir kez

8' *palwatalla* adamı su (olan) kadehi kartalın kanadını sunar.

Kadeh ve kanat tutan *palwatalla* adamının bu eylemler eşliğinde el çırpılamayacağı ve *palwai*- fiilinin söyleyişle ilgili bir fiil olduğu CHD P maddesinde belirtilmiştir (CHD P, s. 83).

Her iki görevlinin aynı anda bulunduğu bir metin (KUB LVIII 6 + XXVIII 91 ay. VI⁴²) Hattice Bayram ritüellerine ait CTH 744 katalog numarasında yer almaktadır:

10 LUGAL-uš I-NA É ^DU pa-iz-zi ta-aš iš-ta-na-ni

11 pí-ra-an ti-ia-zi LÚ ^DU ha-lu-kán tar-na-i

12 ^{LÚ}pal-u-wa[-tal-l]a-aš ^{MUNUS}pal-u-wa-tal-la-aš pal-u-wa-an-zi

⁴¹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. CHD P, s.199.

⁴² Transkripsiyon ve tercüme için bkz.Popko, 1994: 246.

10 Kral Fırtına Tanrısının tapınağına gider ve sunağın

11 önünde durur. Fırtına Tanrısının görevlisi haberi bırakır

12 *palwatalla* adamı ve kadını seslenir.

Aynı belgenin ay.VI numaralı bölümde *palwatalla* adamı ve kadını bir haber getirmektedir ve ardından ALAM.ZU adamı söyleyip *kita* adamı çığırmaktadır (ay. VI 26-27). Zippalanda Bahar Bayramı (CTH 592)'nın anlatıldığı KBo XI 49 ay. VI⁴³ numaralı metinde ise haberi getiren başka bir görevlidir ve ardından bu kez *palwatalla* adamı seslenmektedir:

4' LÚ^DI[M MUNUS] ^DU *h[a-l]u-kán tar-ni-iš-ká[n-zi]*

5' LÚ^L*pal-wa-ta-la-aš pal-wa-iš-ki-iz-zi*

4' Fırtına Tanrısının erkek ve kadın görevlisi haberi getirirler.

5' *palwatalla* adamı seslenir.

Görüldüğü gibi bir “*halukan tarnai-* mesaj bırakma” eyleminden sonra *mema-*, *halzai-* ya da *palwai-* şeklinde insan sesiyle gerçekleştirilen bir eylem bunu izlemektedir. Belki de buradaki haber ya da mesaj, bu sesleniş ve okumalar öncesinde bir işaret niteliğindedir. Haberi tek bir görevli ya da bir kadın bir erkek görevli birlikte bırakmaktadırlar.

Tanrı *Piḫaššašši* için kutlanan AN.TAḪ.ŠUM bayramının 18.-19. günlerini anlatan (CTH 613) KUB XI 13 II numaralı metinde müzik aletleriyle bir arada bulunmaktadır⁴⁴:

10 LÚ.MEŠ^LALAM.ZU₉ DUMU. É.GAL

11 LÚ^L*pal-wa-at-tal-la-aš IT-TI* GIŠ^DINANNA^HLA

12 *i-ia-an-ta-ri*

⁴³ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Popko, 1994: 178.

⁴⁴ Bkz. Badali, 1991: 61.

10 ALAM.ZU adamları, saray oğlanı,
11 *palwatalla* adamı lirler ile birlikte
12 yürürler.

Palwatalla görevlilerinin lir çaldığı herhangi bir belge henüz bulunmamaktadır ancak lirlerle birlikte yürümeleri ilginçtir. (CTH 634) Arinna'nın Büyük Bayramında KUB XX 76 I numaralı metinde ise *palwatalla* kadını lirlerle bir arada bulunmaktadır⁴⁵:

6 *na-aš-ta* GIŠ D¹INANNA^{HLA} LÚ.MEŠ¹NAR

7 LÚ.MEŠ¹ *hal-li-ia-ri-iš* MUNUS¹ *pal-wa-tal-la-aš*

8 *me-na-ah-ha-an-da ti-en-zi*

6 Ve sonra lirler, şarkıcılar,

7 *halliari* adamlar, *palwatalla* kadını

8 karşılıklı dururlar.

Burada yine lirler ve diğer görevliler sayılmaktadır. Ancak ilginç olan lirler de sanki bir görevli grubu gibi aktarılmaktadır. Belki de burada söylenilmek istenen “lir çalan görevliler”dir. Günümüzde orkestralarda da benzer terim kullanılarak “Birinci kemanlar, first violin” şeklinde bir ifade kullanılmaktadır ki bu da “birinci keman notalarını seslendirenler”in yerine söylenmektedir.

Parnašša 'nın Gece Tanrıçasına ait (CTH 519) KBo II 8 III numaralı metninde⁴⁶ bir dizi ritüel gerçekleştirilirken *palwatalla* kadınları da bulunmaktadır:

16 MUNUS¹ *pal-wa-tal-la-aš* 3-ŠU *pal-wa-iz-zi*

17 GIŠ¹ *šu-ru-uḫ-ḫa-aš* PA-NI¹ NA⁴ZI.KIN *ti-ia-zi*

18 MUNUS¹ *pal-wa-tal-la-aš* 3 NINDA.GUR₄.RA 1 UZU¹ *ḫa-pí-eš-š[ar]*

⁴⁵ Bkz. Badalı 1990: 137.

⁴⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Badalı, 1990: 133.

19 ^{GIŠ}ma-ri-in-na da-a-i

15 *palwatalla* kadını üç kez seslenir.

17 *šuruhha* 'yı kült taşının önüne koyar.

18 *palwatalla* kadını üç somun ekmeği bir uzvu

19 ve *mari*'yi koyar.

Kadın ve erkek *palwatalla* görevlileri dışında DUMU.NITA ^{LÚ}*palwatalla* “(erkek) çocuk *palwatalla* ve DUMU.MUNUS *palwatalla* “(kız) çocuk *palwatalla*” bulunmaktadır.

NIN.DINGIR rahibesini çağrılması ile ilgili tablet parçalarından (CTH 649) KBo XXV 31 II 4-5 numaralı metinde “bir kız çocuğu *palwatalla* gelir” şeklinde bir ifade bulunmaktadır. DUMU.NITA *palwatalla* ise KI.LAM bayramına ait (CTH 628) metinlerde *palwai*- eylemini icra etmektedir (KBo X 23 V 7', KUB X 9 V 8'-9').

Palwatalla mesleğinin hem çocuk hem yetişkin üyelerinin olması bir çeşit usta çırak ilişkisini ve seslendirmede çocuk sesinin de kullanılmış olduğunu göstermektedir.

3.7. ^{LÚ}*kita*

Kita görevlisi, Hititçe metinlerde “*halzai- bağlamak, çağırmak, çığırmak*” anlamlarındaki fiille özdeşleşmiş bir görevlidir. Çoğunlukla ALAM.ZU₉ görevlisinin *mema-* ve *palwatalla* görevlisinin *palwai*, kimi zaman da *halliari* görevlisinin vokal ya da enstümantal müzik eylemlerine eşlik ederken anılır (Alp, 1940: 83-88; Pecchioli Daddi, 1982: 239-243).

3.8. ^{LÚ} GALA

“Kült şarkıcısı”⁴⁷, bir ağıt rahibi⁴⁸ olarak tanımlanan GALA görevlileri, Sumerler’den Hititler’e, Frig döneminden Helenistik Çağa ve Roma dönemine kadar varlığını sürdürmüş bir meslek grubudur. İlk olarak M.Ö 2600’lerde Fara Dönemi’nde anılan GALA, Akadca’da *qalu* olarak adlandırılmaktadır (Peled, I.; 2016: s. 158). Pennsylvania Sumerian Dictionary içinde GALA ile ilgili birkaç terim bulunmaktadır⁴⁹. Bunlar şöyledir:

GALA: (Ağıt söyleyen) Şarkıcı. Akad.*kalû* (*CAD K*, s.91 vd). Terim Erken Hanedanlık Dönemi IIIb, Erken Akad Dönemi, Lagaş II, Ur III, Eski Babil dönemlerinde kullanılmıştır.

GALA.MAĦ: Baş ağıt yakan şarkıcı. Akad. *Galamahhu* (*CAD G, galmāhu* s.19 vd.) Erken Hanedanlık Dönemi IIIb, Erken Akad Dönemi, Lagaş II, Ur III, Eski Babil dönemlerinde görülmüştür.

GALA.TURA. Bir kült şarkıcısı. Erken Hanedanlık Dönemi IIIb, Erken Akad Dönemi, Eski Babil dönemlerinde kaydedilmiştir.

NAM.GALA: Ağıt söyleme sanatı. Akad.*kalûtu* (*CAD K*, s.107). Ur III dönemi belgelerinde yer almaktadır.

ŠĪR.NAM.GALA: Edebi bir indeks (subscript?). Eski Babil döneminde kaydedilmiştir.

GALA/*qalû* görevlileri, üçüncü bin yıl metinlerinde profesyonel kült şarkıcıları olarak yazılı belgelerde EME.SAL kült literatürü içindeki BALAG şarkısı (BALAG vurmali çalgısıyla seslendiriliyor olabilir) ve ÉR.ŠEM₅.MA (ŠEM davulu eşlik ediyor olabilir) şarkısını seslendirirken kaydedilmişlerdir (Black, J.A., 1991: s.23). Cenazelerde kadın ve erkek şarkıcılarla birlikte yer almış ve Tanrıça İnanna’nın kültüyle özdeşleşmişlerdir (Peled, I.; 2016: s.159). İnanna’nın yeraltına inışı efsanesinde Enki,

⁴⁷ Tischler, 2001: 224.

⁴⁸ Ünal, 2016: 126.

⁴⁹ <http://psd.museum.upenn.edu/epsd/nepsd-frame.html>

İnanna'yı canlandırmak için GALA.TURA/TUR'u yaratmıştır⁵⁰. Peled, Ur Standardında lir çalan müzisyenin yanında yer alan ellerini göğsünde kavuşturmuş kimsenin GALA görevlisi olabileceğini öne sürmüştür (Peled, 2016: s.160). Tanrıça İnanna ile ilişkili olarak lir çalgısını göz önünde bulundurduğumuzda lir çalan müzisyen de GALA görevlisi olabilir. 3.binde daha çok vurmali sazlarla birlikte anılan müzisyen, Hitit döneminde ^{GIŠ}DINGIR.INANNA “lir” çalgısını seslendirdiği, yazılı belgelere geçmiştir.

Ur Standardı. Lir çalan ve şarkı söyleyen müzisyenler⁵¹

⁵⁰ St.223. Transkripsiyon için bkz.([The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature](http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/section1/c141.htm#line226))

<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/section1/c141.htm#line226>

Tercüme için bkz.

<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/section1/tr141.htm>

⁵¹ http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=368264&partId=1

Boehmer, 1983:Tafel X, 24.

Hitit devri sonrasında Frig Döneminde Tanrıça Kibele ile ilişkili bir kült görevlisi olan ve ziller eşliğinde *Attis* için ağıt yakan *galloi*'ler ve ardından Helenistik dönemde ve Roma dönemi literatüründe kadın giysileri giyerek gösterilerde bulunan *gallos/gallus*'ların bu geleneğin bir devamını oluşturduğu düşünülmektedir (Burkert, 1979; Taylor, 2004: s.173).

Hititçe çivi yazılı belgelerde GALA müzisyeni genelde birkaç kişilik gruplar halinde (çoğul olarak) törenlerde müzikal görevler almaktadırlar. “LÚ.MEŠ GALA SİR^{RU}”, “GALA görevlileri şarkı söyler” olarak yalnızca şarkı söyledikleri kaydedilen metinler; CTH 630 Ay ve Fırtına Bayramına ait KUB XXXII 135 II 7 ve KBo XXI 85 I 25', CTH 659 Taç Giydirme törenine ilişkin tablet parçalarından KUB XLVI 4 I 25, CTH 663 Tanrı İsimlerinin bulunduğu adaklara ait IBoT II 15 numaralı metnin 5'.satırı, CTH 669 Büyük Bayrama ait tablet parçalarından KBo XX 10 + KBo XXV 59 II 15, CTH 744 Hattice Bayram ritüellerine ilişkin fragmanlardan KBo XXI 84 2' numaralı metinlerdir.

Ay bayramına ait (CTH 591) KUB XX 67 numaralı metinde GALA rahibi, şarkı söylerken onu takip eden iki eylem grubu bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, “LÚ.MEŠ GALA SİR^{RU} (GİŠ) arkammi galgalturi walḫannianzi”⁵² “GALA görevlileri şarkı söyler, arkammi (ve) galgalturi çalgılarına vururlar.” Bu eylem dizisine kimi zaman ALAM.ZU, palwatalla ve kita görevlileri de kendilerine has eylemleriyle eşlik

⁵² I 7'; II 27-28, 36-37, 46; III 2-3

etmektedirler⁵³. GALA görevlilerinin diğ er geçtiği eylem dizisinde *arkammi* ve *galgalturi*  algıları  alınmamakta ve kült  arkıcıları yalnızca sesleriyle müzik icra etmektedirler:

“L .ME  GALA S R^{RU} L  ALAM.ZU9 *memai* L  *palwatalla palwaizzi* L  *kita  alzai*”⁵⁴ “GALA görevlileri  arkı söyler. ALAM.ZU adamı söyler, *palwatalla palwai* eylemini gerçekleştirir, *kita*  ığırır.”

GALA rahipleri *arkammi* ve *galgalturi*  algılarını Fırtına Ritüeline (CTH 631) ait bir belge olan KBo XXI 61+ XXIV 185 ay. III 47’-48’ numaralı metinde “* azzi kanzi*”şeklinde * azzik*- vurmak ve aynı zamanda bir müzik aleti çalmak anlamına gelen fiille seslendirmektedir⁵⁵. KILAM bayramında (CTH 627) GALA görevlileri KBo X 24 IV numaralı metinde bu kez *arkammiiala* kadınları ile birlikte törene katılmaktadırlar⁵⁶:

13 L .ME  GALA MUNUS.ME  *ar-kam-mi-ia-le-e *

14 LUGAL-i *p -ra-an EGIR-an-na*

15 * u-u-i-ia-an-te-e *

16 G   *ar-kam-mi gal-gal-tu-u-ri*

17 *wa-al- a-an-ni-i -k n-zi*

18 S R^{RU} -*ma  -UL*

13 GALA görevlileri ve *arkammiiala* kadınları

14 kralın önünde ve arkasında

⁵³ Benzer metin yeri CTH 711  amu a’nın   tar’ının Sonbahar bayramına ilişkin KBo XI 28 II 36’-40’ numaralı metinde de bulunmaktadır.

⁵⁴ II 2-3, 56-57.

⁵⁵ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Schuol 2004: 161.

⁵⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Kümmel, 1973: 175.

15 koşarak

16 *arkammi* (ve) *galgalturi*

17 alarlar.

18 şarkı söylemezler.

Bu kez bir geçiş toreni gerçekleşirken krala bu törende eşlik eden GALA görevlileri ve *arkammiiala* kadınları tarafından yalnızca çalgı alınıyor ve şarkı söylenmediği kaydediliyor. şarkı söylemeyeceklerini aktaran bir başka metin yeri *Tuşumiiara* kentine ilişkin bayram metinlerinden (CTH 739) biri olan KUB XII 8 II 6' numaralı belgede geçmektedir.

Büyük bayrama ait fragmanları içeren CTH 669 katalog numaralı KBo XX 10 II numaralı metinde⁵⁷ ise GALA görevlisi Güneş tanrıçası için şarkı söylemektedir:

15 ^DUTU TUř-ař Uç-KI-EN wa-al-*şa-an-zi* ^{LÚ.MEş}GALA şİR^{RU}

15 Güneş tanrıçası eğilmiş olarak oturur. alarlar ve Gala görevlileri şarkı söyler.

GALA görevlisi yukarıdakilere ilave olarak bir diğer vurmali çalgı olan *şuşupal* müzik aletini çalarken de kaydedilmiştir. Ay bayramına ait KUB XX 78 ay. VI numaralı metinde⁵⁸ ise bu çalgılara ek olarak başka bir eylem daha icra etmektedir:

26 ... ^{LÚ.MEş}GALA

27 şİR^{RU} ^{GIş}ar-ga-mi

28 gal-gal-tu-u-ri ^{GIş}şu-şu-pa-al-li-it-ta

29 şa-az-zi-kán-zi

30 pal-u-e-eş-kán-zi-ia

26 GALA görevlileri

⁵⁷ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Yoshida, 1996: 68

⁵⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Schuol, 2004: 161.

27 şarkı söyler. *Arkammi*

28 *galgalturi* (ve) *huhupal* ile

29 *palwai* eylemini gerçekleştirirler.

El çırpma olarak nitelendirilen *palwai* fiili bir takım vürmalı sazlarla birlikte eyleme dönüştürülmektedir. Aynı anda saza vurulurken el çırpma pek mümkün gibi görünmediğinden yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi fiilin bir çeşit sesleniş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Mezopotamya’da BALAG çalgısıyla ve onun adı verilen şarkı/ilahilerle özdeşleşen GALA müzisyenleri, Hitit metinlerinde AN.TAḪ.ŠUM bayramının 18.ve 19. Günlerini anlatan KUB XI 13 V 18’-20’numaralı metninde kral ve kraliçe Nerik’in Fırtına Tanrısını (için) içerken şarkı söyleyip BALAG.DI çalgısına vurmaktadırlar. Nerik kentinin bayram töreni fragmanlarına ait (CTH 678) KUB II 15 VI 4 numaralı metinde “^{LÚ}.MEŠ GALA ^{URU}Ka-ni-iš SİR^{RU}” “Kanişli GALA görevlileri şarkı söyler” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Hangi kentten olduğu belirtilen görevliler daha çok ^{LÚ}NAR şarkıcılarıdır ve Kanişli şarkıcıların varlığı da bilinmektedir. GALA görevlileri için böyle bir ifade kullanılması akla, bu kimselerin Asur Ticaret Kolonileri Çağı’ndan bu yana Kaniş’te bulunabileceklerini akla getirmektedir. Bu görevlilerle ilgili ne yazık ki Koloni Devrine ait çiviyazılı tabletlerde bir işaret olmadığından emin olmamız mümkün değildir. Pek çok şarkıcı yetiştiren Kaniş’te başka müzisyenlerin de yetiştiğini öğrenmiş oluyoruz.

Nerik kentinin bayram töreni fragmanlarına ait (CTH 678) KBo XI 60 ay.numaralı metinde⁵⁹ GALA görevlisi bir telli çalgı çalmaktadır:

7’ ^DTa-az-zu-wa-ši-in-na GUB-aš [e-ku-zi ^{LÚ}.MEŠ GALA]

8’ [^{GI}]^ŠDINGIR.INANNA.GAL SİR^{RU} ^{LÚ}pal-wa-t[al-la-aš

9’ [pa]l-[wa]-a-iz-zi ^{LÚ}ki-ta-aš [ḫal-za-i]

⁵⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Haas, 1970: 223.

7' Tanrı *Tazzuwasi*'yi ayakta [içer. GALA görevlileri]

8' Büyük liri çalar. *Palwatalla*

9' *palwai* yapar. *Kita* çığırır.

GALA isimli müzisyenler, Mezopotamya'da ağıt yakan din görevlileri olarak da karşımıza çıkmaktadır; ancak, Hitit devrinde bayram kutlamalarında, taç giydirme törenlerinde matemden ziyade coşkuyu artırmak üzere müzik yapmakta ve bu esnada vokal müzik icrasının yanı sıra vurmali ve telli çeşitli müzik aletlerini seslendirmektedirler. Hatticesi *šahtaril* ve Hititçesi *halliari* olarak düşünüldüğünden şimdi o müzisyenleri incelemek istiyoruz.

3.9. ^{LÚ} *šahtarili*

GALA ile eşitlendiği düşünülen ilahi okuyan rahip, kutsal metinleri okuyan kişi (Ünal, 2016: 441), kült şarkıcısı (Tischler, 2001: 138) olarak tanımlanan görevlinin Hattice karşılığı ise *šahtaril*'dir (Soysal, 2004: 696). Fırtına ritüeline ait (CTH 631) KBo XX 8 numaralı metinde tapınağın içinde kral ve kraliçe ile birlikte hareket etmektedir⁶⁰:

6' LUGAL-uš MUNUS.LUGAL-aš-ša *ša-ra-a* t[i-

7' *ar-ki-ú-wa-az* ^{LÚ.MEŠ} *šaḫ-ta-r*[i-le-eš

8' *ma-a-ak-ki-iz-zi-ia-aš* *šu-uḫ-ḫi* [(-)

9' *ar-ki-ú-wa-az* *pa-ú-wa-an-zi* m[e

6' Kral ve kraliçe yukarı...

7' (tapınağın) *arkiu* bölümünden *šahtarili* adamları

8' *makkizzi* yapısının damına [

⁶⁰ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Neu, 1980: 69; Arıkan, 2003: 41.

9' *arkiu* bölümünden gitmek için ...[

Aynı ritüele ait KBo XVII 74 II numaralı metinde⁶¹ kral ve kraliçeye bir seremonide şarkı söyleyerek eşlik etmektedir:

43' LUGAL-*uš* *hu-u-up-pa-ri ši-pa[-a]n-ti* MUNUS.LUGAL-*ša na-at-ta wa-al-ḫa-an-zi-iš-ša-an*

44' ^{LÚ.MEŠ}*šaḫ-ta-ri-le-eš [i]š-ha-mi-an-zi...*⁶²

43' Kral *huppar* kabı ile sunum yapar. Kraliçe ona vurarak (işaret eder)

44' *šahtarili* adamları şarkı söyler.

Aynı metnin IV.sütununda benzer bir sahnede kral sunu yaparken bu kez *šahtarili* görevlileri yerine *haliari* görevlileri şarkı söylemektedirler:

14'... LUGAL-*uš* *ḫ[(u-u-up-pa-r)]i š[(i-)pa-an-ti]*

15' ^DİŠKUR ^Ù ^DW(*a_a-še-e-iz-zi-l*)]*i a-ku-an-z[(i)]*

16' ^{LÚ.MEŠ}*ḫal-li-ia-ri- eš* ^{SİR^{RU}} ...

14' Kral *huppar* kabı ile sunum yapar.

15' Fırtına tanrısı ve *Wašezzili* (için) içer.

16' *halliari* adamları şarkı söyler.

Tanrı İsimlerinin bulunduğu adaklara ait metinlerden (CTH 663) birinde GALA rahiplerinin Tanrı GAL.ZU içilirken şarkı söylediğinden yukarıda söz etmiştik. Bu kataloga ait KUB XX 53 V numaralı metinde ise *šahtarili* adamları ...kentinin Fırtına Tanrısı (st.1'-4'), *šiwat* Gün Tanrısı (st. 5'-8'), Tanrı GAL.ZU (st. 10'-13') için şarkı söylerler. Tanrı Telipinu içinse ^{GIŠ}DINGIR.INANNA.TUR "küçük lirler"i çalarak şarkı söylerler (st.16'-18').

⁶¹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Neu, 1970: 24-25; IV.sütun st. 14'-16: s.32-33.

⁶² Aynı pasaj 48'-49' ve 53'-54'.satırlarda da geçmektedir.

Šahtaril görevlisi GALA ile benzer metinlerde aynı eylemleri yaparken görülmektedir. Ancak GALA müzisyeninin çaldığı müzik aletlerinden *arkammi*, *galgalturi*, *huhupal* ve BALAG.DI çalgılarını *šahtarili* adamı ile bir arada görülmemektedir.

3.10. LÚNAR

Akadcası “*nāru*, *nuāru*” olan müzisyenlerle ilgili Anadolu’daki ilk yazılı kayıtlar Asur Ticaret Kolonileri Çağı’na dek gitmektedir⁶³.

Hititçe çivi yazılı belgelerde geçen LÚ^{kinirtalla} ile eşitlenmektedir (Pecchioli Daddi, 1982: 326; Puhvel, *HED k*, 1997: 182; Schuol, 2004: Ünal, 2016: 280, 369). KBo I 52 II 15-16 numaralı kelime listesinde (CTH 299) “LÚNAR-aš LÚ^{ki-nir-tal-la-aš}” şeklinde bir arada geçmektedirler (Hallock, *MSL* 3, 1995: 64).

Fırtına Ritüeli (CTH 631) içindeki KBO XIII 127 öy. I 14 numaralı metinde⁶⁴ “10 NAR.TUR ŠA É^{TIM}” “Evin on küçük (genç) müzisyeni” şeklinde unvan ya da hiyerarşi belirten bir terim kullanılmıştır. Kral listesi olan (CTH 661) KUB XI 8+9 IV 20’-21’⁶⁵’de şarkıcıların büyüğü (GAL LÚ.MEŠNAR) büyük liri çalmaktadır. Buradan müzisyenler arasındaki hiyerarşinin varlığına şahit olmaktayız.

LÚNAR ve Tanrılar

⁶³ Bkz. Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Müzik Bölümü.

⁶⁴ Transkripsiyon ve tercüme için bkz.

http://www.hethport.adwmainz.de/hetautgrf/Autogrfbetrachter.php?ori=&p=KBo%2013.227%20&bildnr=KBo13.227-Vs_Coll.png&x=KBo13 ; Pecchioli Daddi 1982: 320.

⁶⁵ Bkz. Schuol, 2004: 168.

Şarkıcı, müzisyen ^{LÚ}NAR, dini törenlerde görev almakta ve tanrıların şarkıcısı olduğu belirtilmekte, çeşitli tanrıların şarkılarını ya da onların adını alan şarkıları söylemektedir. Tamininga'nın gerçekleştirdiği İstar ritüeline (CTH 773) KUB XII 5 IV 9' numaralı metinde "...^{LÚ}NAR ŠA DINGIR^{LIM}..." "*Tanrının şarkıcısı*" sözü görülmektedir. NIN.DINGIR rahibesi için kutlanan bayramda (CTH 649) KBo X 27 V 16'-17' numaralı metinde⁶⁶ "...^{LÚ}NAR DINGIR^{LIM} *halziškizzi*" "*Tanrı(nın) şarkıcısı bağıır*" şeklinde kaydedilmiştir. CTH 718 İstar-Pirinkir ritüelinde KUB XXXIX 94+ KBo XVII 97 10' numaralı metinde⁶⁷ "...^{LÚ}NAR DINGIR^{LUM} SİR^{RU}" "*Şarkıcı tanrı(nın) şarkısını söyler*" ifadesi bulunmaktadır. CTH 701 Hepat'ın tahtına kurban sunma sırasında KUB XII 11 III 30-31 numaralı metinde "^{LÚ}NAR-ma artari nu ŠA DINGIR^{LIM} *išhamin SİR^{RU}*" "*Şarkıcı ayakta durur ve tanrının şarkısını söyler*" denmektedir.

Şarkıcının şarkısını söylediği tanrılardan ikisi prensin kutladığı bayramlarda (CTH 647) geçen NIN.TU⁶⁸ ve Güneş Tanrısıdır⁶⁹. KI.LAM bayramında (CTH 627), Koruyucu tanrı LAMMA (nın şarkısını) lir eşliğinde seslendirilmektedir⁷⁰. Karahna kentinin koruyucu tanrısı ile geçen şarkıcı ise KUB XXXVIII 12 I 1 numaralı metindedir (CTH 517). Ayrıca Nerik Kenti tanrılarının bağışlamasına ait (CTH 673)

⁶⁶ Bkz. Schuol, 2004: 168.

⁶⁷ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Beckman, 2014: 42.

⁶⁸ KUB X 7 ay.12'-13': "^{LÚ}NAR-aš-ša ^DNIN.T[U SİR^{RU} *iš-ḫa-mi-[-ia-an-zi*" "*Şarkıcı, Tanrı NINTU'nun şarkısını söyler(ler)*" (Badalı, 1991: 139).

⁶⁹ KUBXXXIV 115 öy. 8': "^{LÚ}NAR ^DUTU SİR^{RU} ..." "*Şarkıcı, Güneş Tanrısının şarkısını söyler.*" (Badalı, 1991: 140).

⁷⁰ KBo X 25 VI 12'-13': "EGIR-ŠU-ma ^{LÚ}NAR ^DLAMMA GIŠ DINANNA *ḫa-az-z-i-ik-ki-iz-zi*" "*Şarkıcı, koruyucu tanrıyı (şarkısın) lir (ile) çalar.* (Singer, 1984: 53). Ayrıca bkz. KBo XI 27 I 10' (CTH 670).

KBo XLII 100 III 12' numaralı tablette Tanrı *Zababa* ile KUB XX 43 ay. 14' numaralı bir bayram tableti parçasında (CTH 670) ise Tanrı *Telipinu* ile birlikte anılmaktadır. CTH 701 Hepat'ın tahtına kurban ile ilgili KBo XXIII 15 III 18''de “[^{LÚ}NA]R-*ma artari nu ŠA* ^DU SİR SİR^{RU}” “*Şarkıcı ayakta durur ve Fırtına tanrısının şarkısını söyler*”.

CTH 718 İstar-Pirinkir ritüelinde KBo XXXIX 172 ay. 6'-7' numaralı metinde “*nu* ^{LÚ}NAR ^DPİ-r[i-in-ki-ir...] *iš-ḥa-mi-iš-ki-u-wa-an* [da-a-...” “Ve tanrı *Pirinkir*'in şarkıcısı şarkı söylemeye başladı” şeklinde Babil kökenli bir törende bulunmuştur.

^{LÚ}NAR *kuššani*

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait Kültepe'den çıkarılan Eski Asurca tabletlerde, şarkıcıların aldıkları ücretler hakkında birtakım bilgiler edinildiğinden söz etmiştik. Hitit çivi yazılı belgelerinde şarkıcılarla ilgili bu tip belgelere sık rastlanmamakla birlikte serbest bırakmanın şarkısı adı verilen (CTH 789) tabletlerden KBo XXXII 16 ay. Numaralı metinde⁷¹ şöyle bir bölüm bulunmaktadır:

4']-x-wa ŠA ^{LÚ}NAR *ku-uš-ša-ni*

5' *pa-ra-a tar-nu-mar le-e e-eš-zi*

4'-5' ...şarkıcının serbest bırakılma ücreti olmasın!

Ebla kentiyle ilgili bu tablet parçasında şarkıcıya ödenecek ücretten ziyade köle olan bu kimsenin serbest kalmasıyla ilgili bir ücretten söz edilmektedir ve böyle bir durumun söz konusu olamayacağı belirtilmektedir.

Şarkıcının Görevleri

⁷¹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Neu, 1996: 278-279.

Hititlerde müzisyenlerin eğitimi konusunda net bilgilerimiz olmamakla birlikte bir usta çırak ilişkisinin söz konusu olduğunu tahmin etmek zor değildir. Yukarıda bahsi geçen hiyerarşi sistemi de bunu pekiştirmektedir. Şarkıcının şarkı öğretimi ile ilgili KUB XL 92 öy. 10-11 numaralı metin⁷², bir mahkeme kaydına aittir (CTH 297):

10 [...] x ^{LÚ}NAR-wa-ma ku-it-ki ma-ni-ia-aḫ-ḫe-eš-ki-iz-[]

11 [x x] ka-ru-ú 3 iṣ-ḫa-m-a-uš ma-ni-ia-aḫ-ta

10 ...Şarkıcı ise her zaman öğretir

11 Eskiden üç şarkı öğretmişti.

Böylece şarkıcıların yalnızca şarkı söylemediklerini, aynı zamanda öğretici konumda da bulunduklarını anlamaktayız.

Vokal görevleri:

-SİR

Şarkıcının öncelikli görevi, Sumerce SİR, Hititçe *iṣḫamai-* fiiliyle ifade edilen şarkı söylemektir. Şarkıları söylediği diller ya da şarkıcıların nereli oldukları metinlerde belirtilmiştir.

Kaniṣli şarkıcılar Hititçe belgelerde geniş yer alan bir müzisyen topluluğudur. Ayrı bir bölüm olarak incelemiştik. Burada da ifade edildiği gibi ^{LÚ}NAR ^{URU}*Kaniṣ* ifadesi nereli olacaklarını ifade ettiği gibi *Kaniṣ/Neša* dilinde şarkı söyleme anlamında da kullanılmış olabilir. Şarkı söyledikleri diller şu metinlerde görülmektedir:

Hattice/Hattili (^{LÚ} /(MEŠ) ^{RU} NAR ^{URU} Hattili SİR ^{RU})	- (CTH 591) Ay bayramı: KUB II 13 V 7-8, 12, 15-16, 25', 29', 33', 37', 40', 44', 47', VI 5, 20, 23, 30 - (CTH 593) Tapala dağında bahar bayramı: KUB XX 48 VI 1 - (CTH 597) Kış bayramı: KUB XLVI 1 II 11'
--	--

⁷² Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Melchert, 1998: 49; Schuol 2004: 169.

	- (CTH 613) AN.TAH.ŠUM bayramı 17.-18. Gün, Tanrı <i>Piḥaššašši</i> için: KUB XI 13 III 8' - (CTH 636) Šarišša'nın bayramı: KUB XX 99 III 13' - (CTH 656) Karma bayramlar: KBo XI 25 II 3', 10' - (CTH 670) Bayram fragmanları: KBo XXX 168 öy.? 6'; KUB X 47 3'; KUB XX 18 VI 5'-6'; KUB XX 100 III 2-; KUB XLIV 19 öy. 10'; IBoT II 23 ay. 5; HT 87 3'; - (CTH 711) Šamuha'nın Ištar'ının sonbahar bayramı: KBo XI 28 V 21', 24', 31', 37' - (CTH 712) Šamuha'nın Ištar'ının bayramı: KUB XXVII 1 IV 25, 28, 30 - (CTH 714) Ninive'nin Ištar'ı için kutlanan bayram: KUB X 24 II 5'
Hurice LÚ/(MEŠ)NAR URU Hurri/Hurla, Hurlili SİR^{RU}	- (CTH 591) Ay bayramı: KUB X 89 I 34 (^{URU}Hurlaš), KUB II 13 VI 14, 17 (^{URU}Hurri) - (CTH 593) Tapala dağında bahar bayramı: KUB XX 48 VI 5 (^{URU}Hurri) - (CTH 613) AN.TAH.ŠUM bayramı 17.-18. Gün, Tanrı <i>Piḥaššašši</i> için: KUB XI 13 IV 21' - (CTH 625) AN.TAH.ŠUM bayramı: KBo XIX 128 V 47'-48' - (CTH 627) KI.LAM bayramı: KBo X 25 V 3' - (CTH 634) Arinna'nın büyük bayramı: KUB XXV 9 V 12; KBo XXX 62 ay.? 2' - (CTH 656) Karma bayramlar: KBo VIII 158 9'(^{URU}Hurlili); KBo XI 22 III 3(^{URU}Hurri), 20 (^{URU}Hurli); IBoT II 20 10' - (CTH 669) Büyük bayramın fragmanları: KUB I 12 öy. 4, 6;

	KUB XXX 41 V 14, 31, VI 22 - (CTH 670) Bayram fragmanları: KBo XXII 126 8'; IBoT II 139 öy. 8' - (CTH 701) Hepat'ın tahtına kurban sunulması: KUB XII 11 IV 18, 23 (<i>hurlili</i>) - (CTH 705) Bayram ritüellerinde Hurri tanrılarının listesi: IBoT II 26 ay. 4', 6', 11', 14'; IBoT II 27 I 2', 4'(^{URU}Hurri) - (CTH 711) Šamuha'nın Ištar'ının sonbahar bayramı: KBo XI 28 I 6', II 10', 21', III 46', V 3', 7', 10', 13', 15', 28', 34', VI 1' ^{URU}Hurri - (CTH 712) Šamuha'nın Ištar'ının bayramı: KUB XXVII 1 IV 20 (^{URU}Hurlaş), 24 (^{URU}Hurli), 34 (^{URU}Hurlaş), 36, 38, (^{URU}Hurri), 42 (^{URU}Hurlaş) - (CTH 718) Ištar-Pirinkir için ritüel: KUB XXXIX 94 + XVII 97 III 10' (^{URU}Hurlili)
^{LU}NAR ^{URU}babilili	- (CTH 718) Ištar-Pirinkir için ritüel: KUB XXXIX 71 + KBo XLI 75 + KBo XL 93 II 18-19, ("...^{LÚ}ṚNAR-ma¹ [^{UR}]U bá-a-bi-li-li ki[-i(š-ša-an iš-ḥ)]a-mé-eš-ki-iz-zī") 47 ([^{LÚ}NAR ^{URU}b]á-a-bi-li-li ki[(-iš-š(a-an SÌR^{RU})]); KUB XXXIX 85 + KBo XXXIX 69 + KUB XXXIX 70 + KBo XXXIX 173 + KUB XXXII 1 + KUB XXXIX 68 2 + KUB XXXIX 81 VI 33-34 (^{LÚ}NAR ^{URU}bá-a-bi-li)-li ki-iš-ša-an [SÌR^{RU?} ...]; KUB XXXIX 78 IV 18-19 (^{LÚ}NAR-ma ^{URU}b[á-a-bi-li-li ki-iš-ša-an] iš-ḥa-am-mi-iš-ki-iz-[zi])

^{LU} NAR <i>luili</i>	- (CTH 763)Luvili adamların Hitit ritüeli: KUB XXXV 1 öy.? 6', 10', 13'; KUB XXXV II öy.I 3'-4', 9'-10', III 14'- 18'
--------------------------------	---

(CTH 733) Hatti tanrılarına dua içeren KUB VIII 41 III numaralı metinde ^{LU}NAR ^{URU}Zarimi (st.7) ve ^{LU}NAR ^{URU}Tanpi (st. 10) kentleri görülmektedir.

mema- “söylemek”

Şarkı söyleme eylemi dışında da vokal eylemler gerçekleştiren şarkıcılar yukarıda geçen CTH 718 numaralı Babilce Ritüelde KUB XXXIX 71 + KBo XLI 75 + KBo XL 93 II numaralı metinde⁷³ yine Babil dilinde sözler söylediği vurgulanmıştır:

29 *ma-a[h-h]a-an-ma* ^{LU}NAR *A-WA-TE*^{MEŠ} *b[á-a-bi-li-li*

30 *me-mi-¹ya¹-u-wa-an-zi zi-in-na-i nu-za* ^{LU}*ša-ku-né-eš*

31 *pal-u-w[a-an-z]i*

29 Şarkıcı Babilce sözleri

30 söylediği zaman bitirir ve rahip

33 seslenir (*palwai-* eylemini gerçekleştirir).

Şarkıcının *memai-* fiiliyle geçtiği metinler Hatti tanrılarına dua içeren (CTH 733) KUB VIII 41 numaralı metnin II 7', 10', III 7, 17, 20. satırlarıdır.

te-“demek, söylemek”

Şarkıcı/Müzisyen kimseler farklı ritüellerde kralın adını zikretmektedirler ve bunun ardından tören devam etmektedir. Kral listeleri içinde (CTH 661) bu şekilde *Labarna* ve *Huzziya*'nın kayıtları bulunmaktadır⁷⁴.

KUB XXXVI 121

3 [] x ^{LU}NAR *ŠUM* ^m*Hu-uz-[zi-ia*

⁷³ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Beckman, 2014: 7 vd.

⁷⁴ Transkripsiyon için bkz. Badalı, 1991: 154.

Şarkıcı *Huzziya*'nın adını (söyler).

KUB XI 8 ay. IV⁷⁵

24' [EGI]R-*an* ^{LÚ}NAR *ŠUM-MI la-ba-ar-na*

25' [te-e]z-*zi* ...

24' Sonra şarkıcı *labarnan*ın adını 25' söyler...

Bayram törenlerinde de bu uygulama görülmektedir. CTH 670 numaralı bayram törenlerine ait tablet parçalarından KBo XIII 171 III'te⁷⁶ kralın adı seslenildikten sonra saki sunum yapmaktadır:

5' [ma-a-a]n ^{LÚ}NAR

6' [ŠU]M-MI *la-ba-ar-na te-ez-zi*

7' [^L] ^ÚSAGI.A *pa-iz-zi*

8' A-NA <GIŠ>BANŠUR *la-ba-ar-na*

9' [p]i-*ra-an ši-pa-an-ti*

5' Şarkıcı

6' *Labarnan*ın adını söylediğinde

7' saki gider

8' *Labarnan*ın sofrası

9' önünde kurban sunar.

CTH 612 AN.TAH.ŠUM bayramının 16. Gününe ait KUB XXV 1 ay. V numaralı metinde kralın adı okunduktan sonra yabancı kimseler görülmektedirler⁷⁷.

17 *ma-aḫ-ḫa-an* ^{LÚ}N[AR *ŠUM-MI LUGAL*] *te-ez-zi* ^{LÚ.MEŠ}Ú-BA-RÙ-TIM

18 *a-še-eš-šar-ra* LUGAL-i 1-[*ŠU UŠ-KE-EN-NU*]

⁷⁵ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Nakamura, 2002: 272-273.

⁷⁶ Transkripsiyon için bkz. Yoshida, 1996: 128 dn. 70.

⁷⁷ Bkz. Badali, 1991: 57 vd.

17 Şarkıcı kralın adını söylediği zaman yabancı adamlar

18 (ve) meclis krala bir kez reverans yapar.

Burada belki de toplantıya yeni katıldığı için kralın adı okunmakta ve yabancı ve yerli bayram törenine katılan herkes kendisine saygı için eğilmektedir. CTH 634 Arinna'nın Büyük Bayramında ise KUB XXV 9 IV numaralı metin içinde kral ve kraliçe Koruyucu Tanrı için içme törenini gerçekleştirmektedir:

22 LUGAL MUNUS.LUGAL TUŠ-aš ^DLAMMA a-ku-wa-an-zi

23 GIŠ ^DINANNA.TUR SİR^{RU}

24 ma-a-an ^{LÚ}NAR ŠUM-MI LUGAL

25 te-ez-zi ^{LÚ}ALAM.ZU₉ me-ma-i

26 ^{LÚ}pal-wa-tal-la-aš pal-wa-iz-zi

27 ^{LÚ}ki-i-ta-aš ḫal-za-a-i

22 Kral ve kraliçe Koruyu tanrıyı içerler

23 Küçük lir çalınır.

24 Şarkıcı kralın adını

25 söylediğinde ALAM.ZU adamı söyler

26 palwatalla seslenir

27 kita çığırır.

Tanrıyı içme törenine küçük lir tıpkı İnandık vazosundaki gibi eşlik eder. Kralın adı okunduktan sonra görevliler, vokal eylemleri sırasıyla gerçekleştirirler. CTH 591 Ay Bayramında KUB I 17 V 17-19 numaralı satırlarda şarkıcı bu kez *weriia*- “seslenmek, adını anmak, davet etmek” anlamlarındaki fiille kralın adını zikrettikten sonra yine ALAM.ZU ve *palwatalla* adamları görevlerini icra etmektedirler.

Mald-/maldai- “ilahi okumak”

Bir tablet kataloguna ait (CTH 276) KUB XXX 42 IV numaralı metinde⁷⁸ *Hatti* dilinde ilahi okumaktadır.

8’ 1 IM.GÍD.DA LÚNAR D^DI-na-ar

9’ iš-pan-ti NINDA har-ša-uš pár-ši-ia ta ki-iš-ša-an

10’ ma-a-al-ti ha-at-ti-li QA-TI

8’ Bir uzun kil tablet, şarkıcı tanrı *İnar*’a

9’ sunar. Kalın ekmekleri parçalar ve şöyle

10’ Hattice ilahi okur. Bitmedi.

halzai- “bağırarak, çağırmak”

Bir diğer vokal eylem olan *halzai- Hiššašhapa* tanrısı için kutlanan bayrama ait (CTH 637) KBo XVIII 83 II 13’ numaralı metinde geçmekte ve şarkıcılar “*aha*” diye bağırırmaktadırlar⁷⁹. NIN.DINGIR rahibesi için kutlanan bayramda (CTH 649) KBo X 27 ay. V numaralı metinde *Anunuwalı* erkekler şarkı söylerken tanrının şarkıcısı bağırırmaktadır⁸⁰.

palwai-

KBo XIV 94 II

16’] LÚNAR SİR^{RU} LÚNAR pal-wa-iz-zi

16 Şarkıcı şarkı söyler. Şarkıcı seslenir.

18’ LÚNAR SİR^{RU} LÚNAR pal-wa-iz-zi-ma Ú-UL

18’ Şarkıcı şarkı söyler. Fakat şarkıcı seslenmez.

arkuwar DÙ “dua etmek”

⁷⁸ Transkripsiyon için bkz. Pecchioli Daddi, 1982: 328.

⁷⁹ Transkripsiyon için bkz. Badalı, 1991: 134.

⁸⁰ Transkripsiyon için bkz. Badalı, 1991: 141.

KUB XVI 72 numaralı kuş falına ait (CTH 573) metinde⁸¹ şarkıcı dua etmektedir:

8... LÚ NAR ŠA GIŠ D INANNA.GA[L]

9 A-NA DINGIR^{LIM} ar-ku-wa-ar DÜ-zi

8...Büyük lirin müzisyeni/şarkıcısı

9 Tanrıya dua eder.

Çaldığı Müzik Aletleri

Telli çalgıların hepsini çalarken kaydedilen şarkıcılar bunun dışında bir de vurmali çalgı olduğu düşünülen *galgalturi* ve BALAG.DI (?) çalgısını seslendirirken görülmüştür. Belli bir ustalık gerektiren telli çalgılar da yukarıda söz geçen mahkeme kaydındaki gibi usta çırak ilişkisi ile öğretilmekte olmalıdır. Bazı çalgılar “genetive” iyelik hali ile birlikte kaydedilmekte ve o çalgının müzisyeni anlamını vermektedir⁸².

Hititlerde ölüm törenleri sırasında gerçekleştirilen törenlerde şarkılar söylenip müzik aletleri seslendirilmekte ve yine ölüm törenine uygun olarak ağıtlar yakılıp dualar okunmaktadır. CTH 450 numaralı ölüm ritüeline ait KUB XXX 23 II 8’-9’, 27’-28’, 30’-31’, III 5’-6’, 19’-20’, 26’-27’, 33’ numaralı satırlarda “... LÚ.MEŠ NAR GIŠ *hunzinarit* SİR^{RU}” “Şarkıcılar/müzisyenler büyük lir ile şarkı söyler” şeklinde kaydedilmiştir. Lir dışında bir de GIŠ TIBULA “saz” çalan bir şarkıcıdan da söz edilmektedir (KBo XLI 92 IV 1).

⁸¹Bkz. <http://www.hethport.adwmainz.de/fotarch/FLASHbetrachter.php?ori=&po=0&si=100&bildnr=BoFN00771b&fundnr=Bo%201809&xy=cf640992cd91f6c8bfcceca53c350442> ve ayrıca bkz. Schuol 2004: 168.

⁸² Bkz. “LÚ.MEŠ NAR ŠA GIŠ D INANNA.TUR” “Küçük lirin müzisyenleri : CTH 630 Ay ve Fırtına bayramı: KBo XXV 178 IV 15’; “LÚ.MEŠ NAR ŠA GIŠ D INANNA.GAL” “büyük lirin müzisyenleri”: (CTH 655) Kral Hantili’nin Çağırılması bayramı: KBo LX 116 öy.? 5’.

Şarkıcının seslendirdiği müzik aletleri ve onları seslendirdikleri törenler şunlardır:

GIŠ^DINANNA	-(CTH 716) <i>Ninive'nin Iştar'ına Ritüel</i>: KBo II 9 IV 29 -(CTH 627) KI.LAM bayramı: KBo X 25 VI 13'
ḫunzinar /GIŠ^DINANNA.GAL	- (CTH 450) Ölüm ritüeli: KUB XXX 23 II 8'-9', 27'-28', 30'-31', III 5'-6' ; KUB XXXIX 95+ XXX 24 I 21', II 9' (<i>ḫunzinar</i>), III 22'; KUB XXXIX 7 : (CTH 655) Kral Hantili'nin Çağırılması bayramı: KBo LX 116 öy.? 5'
GIŠ^DINANNA.GAL KÙ.BABBAR GAR.RA	(CTH 450) Ölüm Ritüeli: KUB XXX 25KUB XXXIX 4 ay. 25
GIŠ^DINANNA.GAL.GAL	- (CTH 742)KBo XXV 125+ KUB XXVII 36 ay.
GIŠ^DINANNA.TUR	- (CTH 630) Ay ve Fırtına bayramı: KBo XXV 178 IV 15'
GIS^STIBULA	- (CTH 450) Ölüm ritüeli: KBo XLI 92 IV 1; KUB XXXIX 4 16, 19: XXXIX 5 15, 16, 18, 20.
galgalturi	-(CTH 716) <i>Ninive'nin Iştar'ına Ritüel</i>: KUB XV 35 I 17; KBo II 9 IV 29
GIS^SBALAG.DI	-(CTH 716) <i>Ninive'nin Iştar'ına Ritüel</i>: KUB XV 35 I 17

Şarkıcının Diğer Görevleri

Şarkıcı ya da müzisyenler, törenlerde yalnızca şarkı ya da vokal eylemler ve müzik aleti seslendirmekle kalmayıp törenler sırasında başka görevler yerine getirmişlerdir.

Bunların çoğu tanrılar için gerçekleştirilen kurban sunma, ekmek parçalama, tanrılarının içilmesi gibi dini ritüellerdir. *Ninive*'nin *Ištar*'ı için kutlanan bayramda (CTH 714) KUB XXVII 16 III 1 ve IV 16-17 numaralı metinde tanrılara sırasıyla kurban sunulmaktadır⁸³:

16 1 DUG.GAL GEŠTIN-*it šu-un-na-i na-an PA-NI DINGIR*^{LIM}

17 *da-a-i DINGIR*^{MEŠ}-*ma* ^{LÚ.MEŠ}NAR *ka-lu-ti-ia-an-zi*

16 Bir büyük kabı şarapla doldurur ve onu tanrının önüne

17 koyar. Tanrılara müzisyenler sırayla kurban sunarlar.

Metnin devamında tanrılar içme törenine son verilirken kraliçe ve şarkıcı görülmektedir. Şarkıcı gece boyu şarkı söylemektedirler:

(IV.sütun) :

31 [*nu GIM-a*]*n-ma DINGIR*^{MEŠ} *a-ku-wa-an-na ir-ḥ[a-a-iz-zi]*

32 [*nam-ma?*] *x-pa-i nu MUNUS.LUGAL*^{GIŠ}BANŠU[R *da-a-i*]

33 [*nu* ^{LÚ.M}]^{EŠ}NAR-*ma* 1 DUG.KAŠ *pí-r*]*a-an*

34 [*t*]*i-an-zi SİR*^{RU}-*ia* [

35' [*na-aš-*]*ta I-NA UD.4.KAM [(DINGIR*^{LUM} *ša-ra-a)]*

36' [(*t*)]*a-an-zi pé-di*[(*-ma-aš-ša-a*)*n . . . (-kán ar-ḥa Ì.DÙG.GA*

37' [(*pé-e*)]*š-ší'-an-zi*

31 Tanrılarını içme (töreni) biter.

32 Ayrıca ... Ve kraliçe sofraya koyar.

⁸³ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Beckman, 2015: 49, 57.

33 ve şarkıcılar bir bira kabını önüne

34 koyarlar ve şarkı söylerler.

34' uykusuz geçirirler ve şarkı söylerler.

35' Dördüncü gün olduğunda tanrıyı yukarı

36' alırlar. Yerinde ...iyi yağı

37' atarlar.

Şarkıcıların törenlerde günler boyu şarkı söylediğini görüyoruz. Tanrılar için yalnızca şarkı söylemiyorlar aynı zamanda onlar için içki içme törenini gerçekleştirme yetkisine sahiptiler. Bu konuya dair belgelerden biri, Nerik Bayramına ait tablet parçalarından (CTH 678) IBoT II 82 I⁷⁸⁴ dir:

9' [...*hu-up-p*] *a-ra-an PA-NI*^D *Hal-pu-ti-li*

10' [...^{LÚ.M}]^{EŞ} *NAR a-ku-wa-an-zi*

9' ...*huppar* kabını Tanrı *Halputili*'nin önüne (koyarlar)

10'...Şarkıcılar içerler.

Müzisyenler/şarkıcılar, dini ritüellerde ekmek parçalama eylemini gerçekleştirmektedir⁸⁵.

Görüldüğü gibi şarkıcılar/müzisyenler, Hitit dini ritüellerinde hem müzikal görevleri hem tanrılara çeşitli kurbanlar sunma ve onlar onuruna içme gibi hizmetleriyle devlet kültüründe geniş bir yer edinmişlerdir.

⁸⁴<http://www.hethport.adwmainz.de/fotarch/FLASHbetrachter.php?ori=&po=0&si=100&bildnr=BoFN02448d&fundnr=Bo%201134&xy=aaa2f0972cef642f82a8a748e476898>

⁶ Ayrıca bkz. Soysal, 2008: 61.

⁸⁵ NINDA *takarmun*: KUB XXVII 66 17'-19'; NINDA *harši*: KUB XXX 42 ay. IV 8'-9', KBo XXV 178 ay.IV 15; NINDA.GUR4.RA: KBo II 4 öy.I 4-5.

3.11. ^{MUNUS} SİR

Şarkıcı kadınlar, Hitit müziğinde geniş yer tutan bir müzisyen gurubudur. Pek çok yöreden kadınların oluşturduğu korolara aşağıda değineceğiz. KI.LAM bayramına ait (CTH 627) KBo XII 131 numaralı metinde⁸⁶ toplu halde şarkı söylemektedirler:

Sağ sütun

- 2 ^{LÚ}GUDÚ *pí-ra-an hu-u-w[a]-a-i[*
3 *hu-la-li-an-zi te ti-an-zi*
4 ^{MUNUS.MEŠ}SİR *ki-iš-ša-an* ^{SİR^{RU} URU}*Ha-at-t[u-ša*

- 2 Merhemli rahip önden koşar.[
3 çevrelerini sarar ve yerlerini alırlar.
4 Şarkıcı kadınlar söyler şarkı söyler: *Hattuša* [...

Burada çevreyi saran ve belki de bir halka oluşturarak şarkı söyleyen şarkıcı kadınlar olabilir. Prens katılımıyla gerçekleştirilen (CTH 647) KUB XLIV 5 numaralı bir bayram töreni metninde⁸⁷ seremoniye Hattice şarkısıyla şarkıcı kadınlar eşlik etmektedir:

- 6' DUMU.LUGAL TUŠ-aš ^D*Za-aḫ-pu-na-an* 1-ŠU [*e-ku-zi*]
7' GIŠ ^DINANNA.GAL SİR^{RU} NINDA.GUR₄.RA *p[ár-ši-ia]*
8' ^{MUNUS.MEŠ}SİR-kán *an-da u-wa-an-z[i]*
9' *ta ha-at-te-li* SİR^{RU}

- 6' Prens oturur. Tanrı *Zahpuna* 'yı bir kez [içer].
7' Büyük lir çalınır. Somun ekmek p[arçalanır].

⁸⁶ Bkz. Singer, 1984: 79.

⁸⁷ Bkz. Badalı, 1994, s. 138.

8' Şarkıcı kadınlar içeri gelirler

9' Ve *Hattice* şarkı söylerler.

Nerik kenti için kutlanan bayramlara ait tablet parçalarından (CTH 678) KBo XXI 79 IV numaralı metinde⁸⁸ şarkıcı kadınlar hem şarkı söylemekte hem de müzik aleti seslendirmektedirler:

10' [^L]^Ú.MEŠ SANGA ^{URU}Kaš-ta-ma-ma ^{MUNUS.MEŠ}AMA.DINGIR^L[^{IM}]

11' A-NA PA-NI DUMU.LUGAL i-ia-an-ta-ri

12' EGIR-ŠU ^{MUNUS.MEŠ}ŠİR ħa-at-ti-li ŠİR^{RU}

13' [^{G1}]^ŠBALAG.DI wa-al-aḫ-ḫi-iš-kán-zi

10' *Kaštama*'nın rahipleri, tanrı anaları

11' Prens önünde yürür.

12' Arkasından şarkıcı kadınlar *hattice* şarkı söylerler.

13' BALAG.DI müzik aletine vururlar.

Arinna'nın büyük bayramında (CTH 634) KBo XI 52 II 12' numaralı metinde sayıları da belirtilmektedir: "... On şarkıcı kadın otururlar".

Şahıs listelerine ait (CTH 237) KBo XII 67 + KUB XXXI 60 numaralı metinde " (st.2) Bir kadın şarkıcı, ... şehrinden; (st. 9) bir kadın şarkıcı *Ašašḫa* şehrinden; (st. 10)... bir kadın şarkıcı ... şehrinden; (st. 11) ... Bir kadın şarkıcı *x-daya* evinden" şeklinde listelenmiştir.

Kadın şarkıcıların oluşturduğu koroların sayılarını daha ayrıntılı öğrendiğimiz Hititçe tabletler CTH 235 katalog numaralı kadın listelerinin bulunduğu metin dizisinde yer almaktadır. Özellikle HT 2 ve KBo II 31 numaralı metne ait listede pek çok kent,

⁸⁸ Bkz. Klinger, 1996: 720.

kasaba, saray ve kimselerin himayesindeki şarkıcılar listesi ve bu şarkıcılara ait olan bazı kadın isimleri bulunmaktadır.

HT 2⁸⁹

I

1	1 ^{MUNUS} SÌR ŠA ^{LU} GAL SUKKAL	1 Bir kadın şarkıcı vezirin
2	1 ^{MUNUS} SÌR ŠA É.GAL DUTU ^{ŠI}	2 Bir kadın şarkıcı kralın sarayının
3	1 ^{MUNUS} SÌR ŠA É.GAL <i>ḫu-uḫ-ḫa-aš</i>	3 Bir kadın şarkıcı büyüklerin
4	1 ^{MUNUS} SÌR ŠA É.GAL <i>ši-ia-an-na-aš</i>	4 Bir kadın şarkıcı sarayın mührünün
5	1 ^{MUNUS} SÌR ŠA É.GAL <i>ka-ru-pa-ḫa</i>	5 Bir kadın şarkıcı sarayın ambarının
6	ŠU.NIGIN 5 ŠA ^{URU} <i>Ka-ta-pa</i>	6 Toplam 5 (şarkıcı) <i>Katapa</i> kentinden
7	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ḫa-at-qa-ra-aš</i>	7 Bir kadın şarkıcı <i>Hatqara</i> kentinden
8	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ku-up-pár-aš</i>	8 Bir kadın şarkıcı <i>Kuppara</i> kentinden
9	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Zi-ik-kar-pí-iš-na</i>	9 Bir kadın şarkıcı <i>Zikkarpišna</i> k.den
10	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ša-ni-da-aš</i>	10 Bir kadın şarkıcı <i>Šanida</i> kentinden
11	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ḫa-aš-te-ri-ia</i>	11 Bir kadın şarkıcı <i>Hašterii</i> k.den
12	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ga-az-gal-pa-du-na</i>	12 Bir kadın şarkıcı <i>Gazalpaduna</i> k.den
13	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Al-la-an-da</i>	13 Bir kadın şarkıcı <i>Allanda</i> k.den
14	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Pí-pí-ni-ia</i>	14 Bir kadın şarkıcı <i>Pipina</i> k.den
15	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ad-di-mi-ša</i>	15 Bir kadın şarkıcı <i>Addimiša</i> k.den
16	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ḫa-li-ip-z[u]-u-ra</i>	16 Bir kadın şarkıcı <i>Halipzura</i> ’dan

⁸⁹ Bkz. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=njp.32101073513093;view=1up;seq=13>

Ayrıca bkz. Giorgadze, 1985: 209-227.

17	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ga-aš-pa-ru-na</i>	17 Bir kadın şarkıcı <i>Gašparuna</i> 'dan
18	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ha-a-pí-nu-wa</i>	18 Bir kadın şarkıcı <i>Hapinuwa</i> 'dan
19	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>La-zu-mi-ia</i>	19 Bir kadın şarkıcı <i>Lazumiia</i> 'dan
20	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ku-i-lu-na</i>	20 Bir kadın şarkıcı <i>Kuiluna</i> 'dan
21	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ta-at-ta-lu-up-pa</i>	21 Bir kadın şarkıcı <i>Tattaluppa</i> 'dan
22	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>An-ta-lu-ut-ta</i>	22 Bir kadın şarkıcı <i>Antalutta</i> 'dan
23	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Zi-mi-im-pa</i>	23 Bir kadın şarkıcı <i>Zimimpa</i> 'dan
24	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ta-i-ta-an-da</i>	24 Bir kadın şarkıcı <i>Taitanda</i> 'dan
25	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ta-ḥa-ri-pa</i>	25 Bir kadın şarkıcı <i>Taharipa</i> 'dan
26	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ḥa-ma-ḥu-la</i>	26 Bir kadın şarkıcı <i>Hamahula</i> 'dan
27	ŠU.NIGIN 25 ^{MUNUS} MEŠ SİR ^{URU} <i>ḤAL-ZI Ka-a-ta-pár</i>	27 Toplam yirmi beş kadın şarkıcı <i>Katapa</i> kenti müstahkeminden
28	[2 ^{MUNUS} MEŠ S]İR ^{URU} <i>Sal-ma</i>	28 [2 kadın ş]arkıcı <i>Salma</i> 'dan
29	[2 ^{MUNUS} MEŠ S]İR ^{URU} <i>An-gul-li-ia</i>	29 [2 kadın ş]arkıcı <i>Angulliia</i> 'dan
30	[2 ^{MUNUS} MEŠ S]İR ^{URU} <i>Ḥa-at-zi-iš-na</i>	30 [2 kadın ş]arkıcı <i>Hatzišna</i> 'dan
II		
1	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Pí-pí-iš-na-wa</i>	1 Bir kadın şarkıcı <i>Pipišna</i> 'dan
2	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Im-pa-zi-ia</i>	2 Bir kadın şarkıcı <i>İmpaziia</i> 'dan
3	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ḥa-at-zi-iš-na</i>	3 Bir kadın şarkıcı <i>Hatzišna</i> 'dan
4	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Iš-ḥi-en-pár-la-a</i>	4 Bir kadın şarkıcı <i>İšhienparla</i> 'dan
5	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Zi-el-pu-ut-ta</i>	5 Bir kadın şarkıcı <i>Zielputta</i> 'dan
6	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ta-ta-ni-ia</i>	6 Bir kadın şarkıcı <i>Tataniia</i> 'dan
7	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ka-na-wi-aš</i>	7 Bir kadın şarkıcı <i>Kanawiaš</i> 'tan

8	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ta-pí-el-lu</i>	8 Bir kadın şarkıcı <i>Tapellu</i> 'dan
9	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ta-ḥa-ap-pí-na</i>	9 Bir kadın şarkıcı <i>Tahappina</i> 'dan
10	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Gal-wa-ad-da-aš</i>	10 Bir kadın şarkıcı <i>Galwaddaš</i> 'tan
11	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>An-ta-al-li-ia</i>	11 Bir kadın şarkıcı <i>Antaliia</i> 'dan
12	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ú-ra-an-ti-ia</i>	12 Bir kadın şarkıcı <i>Urantiia</i> 'dan
13	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>An-ḥi-el-la</i>	13 Bir kadın şarkıcı <i>Anhiela</i> 'dan
14	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ka-a-ša-ia</i>	14 Bir kadın şarkıcı <i>Kāšaia</i> 'dan
15	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Wa-ad-du-ma-at-wa</i>	15 Bir kadın şarkıcı <i>Waddumatwa</i> 'dan
16	ŠA ^{GIŠ} TUKUL GÍD.DA	16 Uzun aletin
17	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Wa-aḥ-ḥa-aš-pa</i>	17 Bir kadın şarkıcı <i>Wahhašpa</i> 'dan
18	ŠU.NIGIN 22 ^{MUNUS} MEŠ SÌR	18 Toplam yirmi iki kadın şarkıcı
19	ŠA ḤAL-ZI ^{URU} <i>Sal-ma</i>	19 <i>Salma</i> kenti müstahkeminden
20	2 ^{MUNUS} MEŠ SÌR ^{URU} <i>Kar-ta-pa-ḥa</i>	20 İki kadın şarkıcı <i>Kartapa</i> 'dan
21	ŠA ^{LÚ} SANGA 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ḥa-az-gal-la</i>	21 rahibin, bir şarkıcı <i>Hazgalla</i> kentinden
22	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Zi-il-pí-it-ta</i>	22 Bir kadın şarkıcı <i>Zilpitta</i> 'dan
23	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Al-ga-ma-ha</i>	23 Bir kadın şarkıcı <i>Algamaha</i> 'dan
24	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>La-aḥ-ta-ra-ḥu-u-ra</i>	24 Bir kadın şarkıcı <i>Lahtarahura</i> 'dan
25	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ta-šu-mi-ia</i>	25 Bir kadın şarkıcı <i>Tašumiia</i> 'dan
26	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Du-ul-ma</i>	26 Bir kadın şarkıcı <i>Dulma</i> 'dan
27	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ša-ak-ku-ra</i>	27 Bir kadın şarkıcı <i>Šakkura</i> 'dan
28	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ma-ri-iš-ta-ḥa</i>	28 Bir kadın şarkıcı <i>Marištaha</i> 'dan
29	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ti-li-ip-zi-ia</i>	29 Bir kadın şarkıcı <i>Tilipziia</i> 'dan
30	1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ta-aš-ta</i>	30 Bir kadın şarkıcı <i>Tašta</i> 'dan

31	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Du-ḥa-ši-ia-aš</i>	31 Bir kadın şarkıcı <i>Duḥaššiaš</i> ’tan
32	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ša-nu-uk-ki-ta</i>	32 Bir kadın şarkıcı <i>Šanukkita</i> ’dan
33	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Du-pí-iz-za-al-ma</i>	33 Bir kadın şarkıcı <i>Dupizzalma</i> ’dan
III		III
1	ŠU.NIGIN 15 ^{MUNUS.MEŠ} SİR	1 Toplam on beş kadın şarkıcı
2	<i>ḤAL-ZI</i> ^{URU} <i>Kar-ta-pa-ḥa</i>	2 <i>Kartapaha</i> kenti müstahkeminden.

Metin KBo II 31 numaralı metinle paralel olarak gitmeye başlamaktadır:

KBo II 31⁹⁰

öy.		1 Bir kadın şarkıcı <i>Tašta</i> ’dan
1	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ta-aš[-ta]</i>	2 Bir kadın şarkıcı <i>Tuḥaššiyaš</i> ’dan
2	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Tu-u-ḥ[a-ši-aš]</i>	3 Bir kadın şarkıcı <i>Šanukkita</i> ’dan
3	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Ša-nu-uk[-ki]-ta</i>	4 Bir kadın şarkıcı <i>Dupizalma</i> ’dan
4	1 ^{MUNUS} SİR ^{URU} <i>Du-pí-iz-za-al-ma</i>	5 Toplam 14 şarkıcı kadın.
5	ŠU.NIGIN 14 ^{MUNUS.MEŠ} SİR	6 <i>Kartapaha</i> müstahkem
6	<i>ḤAL-ZI</i> ^{URU} <i>Kar-ta-pa-ḥa</i>	mevkisinden.
7	1 ^{MUNUS} SİR ŠA É ^{LÚ} SANGA	7 Bir kadın şarkıcı rahibin evinden
8	3 ^{MUNUS.MEŠ} SİR ŠA É wa-na- [	8 3 kadın şarkıcı wana- evinden
9	^f Šar-ra- ^D U DUMU.MUNUS ^m Pal[	9 Pal.’in Prensesi <i>Šarraziti</i>
10	^f Pa-aš-ku-at-ti-iš GEMÉ ^m x	10 Kadın köle <i>Paškuatti</i>
11	^f Ḥar/ḥur-ma-wa-na-at-ti-iš	11 Rahibin prensesi <i>Harmawanatti</i>
	DUMU.MUNUS [(^{LÚ} SANGA)]	12 <i>Hutupianza</i> ’nın kadın kölesi
12	^f Ku-pa-pa-aš GEMÉ <i>Ḥu-u-tu-pí-[an-</i>	<i>Kupapa</i>

⁹⁰ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Giorgadze, 1985: 209-227.

	z]a		13 Toplam 8 şarkıcı kadın.
13	ŠU.NIGIN 8 [?] MUNUS.MEŠ SİR		14 <i>Paršananhila</i> kentinden.
14	URU <i>Pár-ša-na-an-ḫi-la</i>		
15	3 MUNUS.MEŠ SİR URU D <i>Ka-ta-ḫa</i>		15 Üç kadın şarkıcı Tanrı <i>Kataha</i> kentinden
16	1 MUNUS SİR URU <i>Ḫa-ḫa-li-ia</i>		16 Bir kadın şarkıcı <i>Hahaliia</i> 'dan
17	3 MUNUS.MEŠ SİR URU <i>Ša-an-ta-ša-ra</i>		17 Üç kadın şarkıcı <i>Šantašara</i> 'dan
18	1 MUNUS SİR URU <i>Ti-wa-li-ia</i>		18 Bir kadın şarkıcı <i>Tiwaliia</i> 'dan
19	1 MUNUS SİR URU <i>Ḫa-pár-du-na</i>		19 Bir kadın şarkıcı <i>Haparduna</i> 'dan
20	1 MUNUS SİR URU <i>Ta-ḫa-an-da-ri-ia</i>		20 Bir kadın şarkıcı <i>Tahandariia</i> 'dan
21	1 MUNUS SİR URU <i>Wa-ni-pár</i>		21 Bir kadın şarkıcı <i>Wanipar</i> 'dan
22	1 MUNUS SİR URU <i>Mi-i-ta</i>		22 Bir kadın şarkıcı <i>Mita</i> 'dan

HT 2

III

20	1 MUNUS SİR URU <i>Pár-ša-na-an-zi-ia</i>	20	Bir kadın şarkıcı <i>Paršananziiia</i> 'dan
21	1 MUNUS SİR URU <i>Uš-za-ḫa-x</i>	21	Bir kadın şarkıcı <i>Ušhaza-x</i> 'dan
22	2 MUNUS SİR ŠA LÚ x 5 [?] x-x-x	22	İki kadın şarkıcı ...görevlisinin
23	1 MUNUS SİR ŠA LÚ <i>E-PIŠ TA-ḪAB-ŠI</i>	23	Bir kadın şarkıcı kemer imalatçısının
24	URU <i>Ḫa-pu-ut-ta</i>	24	<i>Haputta</i> kentinden
25	1 MUNUS SİR URU []-ti-ša	25	Bir kadın şarkıcı ... <i>tiša</i> 'dan
26	ŠU.NIGIN 21 MUNUS SİR	26	Toplam yirmi bir şarkıcı kadın
27	ŠA ḪAL-ZI URU <i>Pár-ša-na-an-ḫi-la</i>	27	<i>Paršanahila</i> kenti müstahkeminden.
28	3 MUNUS.MEŠ SİR URU <i>Al-ḫu?-uḫ?-x-x-</i>	28	Üç kadın şarkıcı <i>Alhu...</i> 'dan

x-x 29 1^{MUNUS} SÌR ŠA É.GAL^{URU} [Ha]t-ti 30 1^{MUNUS} SÌR ŠA É.GAL^{URU} x-x-x-x 31 1^{MUNUS} SÌR ŠA É.GAL^{URU} [32 1^{MUNUS} SÌR ŠA É.GAL x-x-x-x	29 Bir kadın şarkıcı <i>Hatti</i> kenti sarayının 30 Bir kadın şarkıcı ... kenti sarayının 31 Bir kadın şarkıcı ...kenti sarayının 31 Bir kadın şarkıcı ...kenti sarayının
IV 1 1^{MUNUS} SÌR ŠA É.GAL^{LÚ.GIŠ} qa-na-na-ta 2 1^{MUNUS} SÌR ŠA^{LÚ} KUŠ₇.GUŠKIN^m Ta-up-[] 3 1^{MUNUS} SÌR ŠA^{LÚ} KUŠ₇.GUŠKIN 4 ^mHa-ša-mi-li 5 1^{MUNUS} SÌR^m Pu-u-na-A-A 6 ^{LÚ}SA.GAZ 7 1^{MUNUS} SÌR^m Ha-at[?]-mu-na-aš 8 ^{LÚ}TÚG.GAZ (?) 9 1^{MUNUS} SÌR^m Wa-ar-wa-ia 10 ^{LÚ}KISAL.LUḪ 11 1^{MUNUS} SÌR^m Ha-du-pi-ra-ma 12 ^{LÚ}KISAL.LUḪ 13 1^{MUNUS} SÌR^f Am-ma-ma _____ 14 ŠU.NIGIN 15 MUNUS^{MEŠ URU} Ta-hur-pa _____	IV 1 Bir kadın şarkıcı <i>qanana</i> adamının sarayının 2 Bir kadın şarkıcı altın saray adamı Ta... 'nın 3 Bir kadın şarkıcı altın saray adamı 4 <i>Hašamili</i>'nin 5 Bir şarkıcı <i>Puna-A-A</i>'nin 6 <i>habiru</i> 7 Bir şarkıcı <i>Hatmunaš</i> 8 TÚG.GAZ adamının 9 Bir kadın şarkıcı <i>Warwaia</i> 10 Avlu temizleyicisinin 11 Bir kadın şarkıcı <i>Hadupirama</i> 12 Avlu temizleyicisinin 13 Bir kadın şarkıcısı <i>Ammama</i>'nın _____ 14 Toplam on beş kadın <i>Tahurpa</i>'dan. _____ 15 İki kadın şarkıcı <i>Ulušna</i>'dan

15 2 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ú-lu-uš-na</i>	16 Bir kadın şarkıcı <i>Hapinuwa</i> 'dan
16 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ha-pí-nu-wa</i>	17 Bir kadın şarkıcı <i>Kitawielluwa</i> 'dan
17 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ki-ta-ú-i-el-lu-wa</i>	18 Bir kadın şarkıcı <i>Tahazzizii</i> 'dan
18 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ta-ḥa-az-zi-zi-ia</i>	19 Bir kadın şarkıcı <i>Kataparši</i> 'den
19 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ka-a-pár-ši</i>	20 Bir kadın şarkıcı <i>Hašeruqqa</i> 'dan
20 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ha-še-ru-uq-qa</i>	21 Bir kadın şarkıcı <i>Šalaliwara</i> 'dan
21 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ša-la-li-wa-ra</i>	22 Bir kadın şarkıcı Muttana'dan
22 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Mu-ut-ta-na</i>	23 Bir kadın şarkıcı <i>Anḫirziia</i> 'dan
23 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>An-ḫi-ir-zi-ia</i>	24 Bir kadın şarkıcı <i>Wakina</i> 'dan
24 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Wa-ki-na</i>	25 Bir kadın şarkıcı <i>Ziš..</i> 'dan
25 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Zi-iš-[-</i>	26 Bir kadın şarkıcı <i>Hin..</i> 'dan
26 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>ḫi-in[-</i>	27 Bir kadın şarkıcı ...'dan
27 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>x[-</i>	28 Bir kadın şarkıcı ...'dan
28 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>[</i>	
V	V
1 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ša-at-tu-uš-na</i>	1 Bir kadın şarkıcı <i>Šattušna</i> 'dan
2 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Ša-a-ḥa-pu-ut-ta</i>	2 Bir kadın şarkıcı <i>Šahaputta</i> 'dab
3 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Mu-za-na-an-ta</i>	3 Bir kadın şarkıcı <i>Muzananta</i> 'dan
4 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} <i>Zi-iš-pí-nu-wa</i>	4 Bir kadın şarkıcı <i>Zišpinuwa</i> 'dan
_____	_____
5 ŠU.NIGIN 16 ^{MUNUS.MEŠ} SÌR <i>ḪAL-</i> <i>ZI</i> ^{URU} <i>Ú-lu-uš-na</i>	5 Toplam on altı (!) kadın şarkıcı <i>Ulušna</i> kenti müstahkeminden.
_____	_____
6 ^f <i>Pu-uš-ti-iš</i>	6 <i>Pušti</i>
7 ^f <i>Wa-at-ti-iš</i>	7 <i>Watti</i>

8 ^f Ma-nu-ši-iš	8 <i>Manušiia</i>
9 ^f Pi-en-na-aš	9 <i>Pienna</i>
10 ^f Tu-úr-la-aš	10 <i>Turla</i>
11 ^f Ka-ú-i-ia-aš	11 <i>Kawila</i>
12 ^f Ma-an-ni-i-aš	12 <i>Manniia</i>
13 ^f Pi-ta-ti-iš 2 ^{MUNUS.MEŠ} SÌR ^m Aš-ḫu-u-pa-la	13 <i>Pitati</i> , iki kadın şarkıcı <i>Ašhupala</i> 'nın.
14 ŠU.NIGIN 5 ^{MUNUS.MEŠ} SÌR ^{URU} An-ku-wa	14 Toplam beş (!) şarkıcı <i>Ankuwa</i> 'dan.
15 ^f Aš-qa-ia-ni-i-iš	15 <i>Ašqaianiš</i>
16 ^f Ne-ri-iq-qa-x-ia-aš 1 ^{MUNUS} SÌR NU [!] .GÁL	16 <i>Nerikka</i> bir kadın şarkıcı yok.
17 ^f Wa-at-ti-iš	17 <i>Watti</i>
18 ŠU.NIGIN 3 ^{MUNUS.MEŠ} SÌR ^{URU} Pa-aš-du ^{mD} UTU-šar-pí	18 Toplam üç kadın şarkıcı <i>Pašdu</i> 'dan <i>Tiwatašarpi</i> 'nin
19 ^f AMA-iš ^{URU} Wa-ra-tu-ru-uš-na	19 <i>AMA-iš Waraturušna</i> 'dan
20 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} Ga-an-za-na	20 Bir kadın şarkıcı <i>Ganzana</i> 'dan
21 1 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} Ú-pi-ú-pi-ia	21 Bir kadın şarkıcı <i>Upiupia</i> 'dan
22 ŠA ^{LÚ} BAḤAR ⁵	22 Çömlekçinin
23 3 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} La-ak-te-ri-iš-ša	23 Üç kadın şarkıcı <i>Lakterišša</i> 'dan
24 ŠA É ^{TIM}	24 Evin
25 3 ^{MUNUS} SÌR ^{URU} Wa-ar-ḫu-an-za-	25 Üç kadın şarkıcı

<i>na</i> 26 <i>ŠA^mPal-la-a</i> 27 2 MUNUS SİR^{URU} <i>Za-ku-ta-an-š[i]-ri-ia</i> VI 5 [ŠU.NIGI]N 27 MUNUS.MEŠ SİR^{URU} <i>Ku-ku-wa-wa</i> 6 6 MUNUS.MEŠ SİR^{URU} <i>Ti-iš-šu-wa</i> 7 8 MUNUS.MEŠ SİR^{URU} <i>Du-un-na</i>	<i>Warhuanzana</i>’dan 26 <i>Palla</i>’nın 27 İki kadın şarkıcı <i>Zakutanširiia</i>’dan VI 5 Toplam yirmi yedi kadın şarkıcı <i>Kukuwawa</i>’dan. 6 Altı kadın şarkıcı <i>Tiššuwa</i>’dan 7 Sekiz kadın şarkıcı <i>Dunna</i>’dan.
--	--

Uzun bir şarkıcılar metni olan HT 2 ve KBo II 31 numaralı metinlerde şarkıcılarla ilgili öne çıkanlar,

1) Büyük kentlere bağlı küçük şehirler ile müstahkem mevki/ kale anlamına gelen *HALZI* (*HALŠU*⁹¹)lere bağlı kentlerden gelen kadın şarkıcı korolarının en büyüğünün sayısı yirmi yediyi bulmaktadır. Aynı ismi taşıyan kent ve müstahkem mevkiilerden ayrı ayrı şarkıcılar gönderilmektedir. Genel olarak küçük şehirlerden bir, iki ya da üçer kadın gönderilmektedir. Toplanma yerleri olan büyük kentler ve müstahkem mevkiiler şunlardır:

-*Katapa* kenti⁹² (Beş kadın şarkıcı),

⁹¹ Kale, müstahkem mevki, bölge. CAD H, s.51.

⁹² Hatti kökenli olduğu düşünülen bu kent için bkz. Del Monte- Tischler, *RGTC* 6, 1978: 197-201; del Monte, *RGTC* 6/2, 1992: 75.

- *Katapa* kenti müstahkem mevki (Yirmi beş kadın şarkıcı)
- *Šalma* kenti⁹³ müstahkem mevki (Yirmi iki kadın şarkıcı)
- *Kartapaha* kenti⁹⁴ müstahkem mevki (On beş kadın şarkıcı)
- *Paršananhila* kenti⁹⁵ (Sekiz kadın şarkıcı)
- *Paršananhila* kenti müstahkem mevki (Yirmi bir kadın şarkıcı)
- *Tahurpa* kenti⁹⁶ (On beş kadın şarkıcı)
- *Ulušna* kenti⁹⁷ müstahkem mevki (On altı kadın şarkıcı)
- *Ankuwa* kenti⁹⁸ (Bes kadın şarkıcı)
- *Pašdu* kenti⁹⁹ (Bu kentteki *Tiwattašarpi* adındaki erkek şahsın himayesinde üç kadın şarkıcı)
- *Kukuwawa* kenti¹⁰⁰ (Yirmi yedi kadın şarkıcı)

Adı geçen şehirlerden bir kısmının Hatti bölgesinde olabileceğine dair araştırmalar bulunmaktadır. Metinlerde çok sık geçmeyen diğer şehirler de bu bölge

⁹³ Del Monte- Tischler, *RGTC* 6, 1978: 335; del Monte, *RGTC* 6/2, 1992: 135.

⁹⁴ Genellikle *Katapa* ve *Šalampa* kentleriyle birlikte geçmektedir. Bkz. Del Monte- Tischler, *RGTC* 6, 1978: 183-185; del Monte, *RGTC* 6/2, 1992: 67.

⁹⁵ Del Monte- Tischler, *RGTC* 6, 1978: 307; del Monte, *RGTC* 6/2, 1992: 122.

⁹⁶ Del Monte- Tischler, *RGTC* 6, 1978: 380-381; del Monte, *RGTC* 6/2, 1992: 153. Ayrıca *Tahurpa-Eskiyapar* eşitliği için bkz. Sir Gavaz, "Hitit Merasim Gezilerin Üç Önemli Merkez: Hattuša- Tahurpa- Arinna", *2.Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, 2012, s.123-130: 128.

⁹⁷ Bkz.Del Monte- Tischler, 1978: 453-454; del Monte, 1992: 178.

⁹⁸ Bkz.Del Monte- Tischler, 1978: 19- 23; del Monte, 1992: 6-7.

⁹⁹ Bkz.Del Monte- Tischler, 1978: 309.

¹⁰⁰ Bkz. Del Monte- Tischler, 1978: 217; del Monte, 1992: 82.

de olabilirler.. Aynı kentlerden *Hatti* kökenli *zintuhi-* görevlilerinin de korolar halinde toplanıyor olması bu durumu kuvvetlendirmektedir.

2) Toplamda 162 kadın şarkıcı listelenmiştir. Bu şehirlerdeki şarkıcıların bir kısmı sarayların ve sadece meslekleri ya da meslekleri ve isimleri de belirtilen kimselerin himayesindedir. Bu merkez ve kimseler şunlardır,

- Vezir,
- Kralın sarayı,
- Sarayın büyükleri(nin)¹⁰¹
- Sarayın mühürü(nün)¹⁰²
- Sarayın ambarı(nın)¹⁰³
- Uzun silah(ın)
- *Palla*'nın kızı
- Rahibin kızı
- *Hutupianza*'nın kadın kölesi
- *Hatti* kentinin sarayı
- İsmi okunamayan üç şehrin sarayı
- *Qananata* görevlisi
- Altın saray adamı *Taup*..
- Altın saray adamı *Haşamili*
- SA.GAZ adamı *Puna-A-A*
- TUG.GAZ adamı *Hatmuna*
- Avlu temizleyicisi *Warwaya*
- Avlu temizleyicisi *Hadupirama*

¹⁰¹ Rutherford “*saraydan Huhha 'nın*” olarak çevirmiş (Rutherford 2004, s.386)

¹⁰² Rutherford, “*Saraydan Şiyanna 'nın*” olarak çevirmiş (Rutherford 2004s.386)

¹⁰³ Rutherford, “*Saraydan Karupaha 'nın*” olarak çevirmiş (Rutherford 2004s.386)

- *Ašhupala*
- *Upiupii* kentinden çömlekçi
- *Lakterišša* kenti evi
- *Warhuanza* kentinden *Palla*
- *Haršumna* kentinden saki

3) Kadın şarkıcılardan on beşinin ismi listede verilmiştir.

- *Šarra*-^DU (HT 2 III 5 = KBo II 31 öy.9 Laroche 1966: 158)¹⁰⁴
- *Paškuatti* (HT 2 III 6= KBo II 31 ay. 10. Laroche, 1966: 138)¹⁰⁵
- *Hurmawanatti* (KBo II 31 Rs. 11 = HT 2 III 7. Laroche 1966: 73)
- *Kupapa*, (HT 2 III 8 = KBo II 31 öy. 12; KBo IX 142 ,3 ; X 10 III 18; XII 62, 6, 7; frag. KUB XXXVI 2 c 5. Laroche 1966 s. 99)¹⁰⁶
- *Pušti* (HT 2 V 6 Laroche 1966, 151).
- *Watti* (HT 2 V 7, 17. Laroche 1966;207).
- *Manuši* (HT 2 V 8 Laroche, 1966: 113).
- *Penna*, (HT 2 V 9 Laroche 1966: 144).
- *Turla* (HT 2 V 10. Laroche, 1966: 190).
- *Kawiya* (HT 2 V 11 Laroche 1966: 91)
- *Mannia* (HT 2 V 12 Laroche, 1966: 112).
- *Pitati* (HT 2 V 13: ^f*Bittati* ,AT s.131.(Alalakh Tablets) Laroche 1966: 148)

¹⁰⁴ İçinde Tanrısal ad barındıran bu isim Luvi kökenli bir tanrının adını barındırıyor (Laroche 1966: s. 289).

¹⁰⁵ Ayrıca bkz. ^f*Pa-aš-ku-wa-at-ti*, IX 27 I 1= ^fPIŠ-ku-wa-at-ti; Bo 7882 ay.3; fragm. -]at-t, XXX 65 II 6.

¹⁰⁶ Oldukça sık görülen bir kadın ismi. Kargamış, Alalah ve Ugarit'ten Hitit ülkesine gelmiş olmalıdır (Laroche 1966: 294).

- *Ašgaiani* (HT 2 V 15)
- *Neriqqawia* (HT 2 V 16, Goetze-Sturtevant, The Hittite Ritual of Tunnawi, New Haven 1938, 27 n.2; Laroche 1966: 130) .
- *AMA-iš* (HT 2 V 19 Laroche 1966: 32).

Sadece birkaç tabletten edinilen bilgilerle bile kadın şarkıcıların nasıl organize olduğu, pek çok şehir ve yerleşim yerinden toplanarak gelerek dini törenlerde görev aldıkları görülmektedir. Kaydedilen isimlerden de Hurri, Luvi gibi farklı kültürlerden kimselerin bir araya geldiği anlaşılmaktadır.

3.12. ^{MUNUS}KI.SIKIL

“Genç kız, genç kadın” anlamına gelen KI.SIKIL’ın Akadcası *ardatu/wardatu*’dur (CAD a, s.242 vd). Yukarıda da değinildiği gibi *zintuhi* ile eşitliğini öne süren araştırmacılar olmuştur (Pecchioli Daddi, 1982: 417, Tischler, HHW, 2001: 208, Ünal 2007: 823; Rutherford 2008) . *Zippalanda*¹⁰⁷, *Tutul*¹⁰⁸ ve *Kašha*¹⁰⁹ kentlerinin KI.SIKIL görevlileri bulunmaktadır. Bu kentlere ait ritüeller ile Zippalanda kenti ve Daha Dağına ait bayram kutlamalarında (CTH 638)¹¹⁰, başka bayramlarda, ölüm ritüellerinde (CTH 450)¹¹¹, kehanet metinlerinde (CTH 573¹¹² ve CTH 582¹¹³) ve bazı mitolojik metinlerde (CTH 348) KI.SIKIL kadınlarının yer aldığını görmekteyiz.

¹⁰⁷Bkz. Del Monte- Tischler, 1978: 505 vd.

¹⁰⁸ Bkz. Del Monte- Tischler, 1978:446.

¹⁰⁹ Bkz. Del Monte- Tischler, 1978: 187.

¹¹⁰ KBo IX 124 ay. 6’.

¹¹¹ KBo XXV 184 III 55’.

¹¹² KBo XIII 71 öy. 6.

Tişsaruliia kadınlarının Hattice şarkılarını konu alan (CTH 741) KBo XXIII 103 numaralı metinde KI.SIKIL kadınları şarkı söylemektedir (öy. 4-5, 23, ay. IV 3', 16'). Burada kadınlar, kral *purulli* bayramını kutlamaya geldiğinde bayram töreninde görev almaktadırlar:

ay. IV¹¹⁴

14' *ma-a-an* LUGAL-*uç uk-tu-u-ri-ia*

15' EZEN₄-*ni* ^{URU}*Zi-ip-la-an-ti ú-iz-zi*

16' *nu* ^{MUNUS.MEş}KI.SIKIL *ki-i şİR*^{HLA} *iş-şa-ma-iş-kán-zi*

17' *ma-a-an* LUGAL-*uç ku-wa-pí* EZEN₄ *pu-u-ri-li-ia-ař*

18' *e-ia-zi nu şa-an-te-iz-zi* UD-*ti ki-i-pát*

19' *şİR*^{HLA} *iş-şa-ma-iş-kán-zi*

14' Kral ebedi

15' bayram (için) Ziplanta kentine geldiğinde

16' KI.SIKIL kadınları şarkı söylerler.

17' Kral *purulli* bayramını

18' kutladığı zaman ise ilk gün bu

19' şarkıları söylerler.

KI.SIKIL kadınları bu metinde “Ziplanta kentinin KI.SIKIL kadınları” şeklinde belirtilmiştir¹¹⁵. Ayrıca kadınların söyledikleri Hattice şarkıların sözleri de kaydedilmiştir: “*maia lulattaie* (öy.6), *şipwael kattaş* (öy.24), *wa_autiia wa_autiia* (ay IV 4').

¹¹³ KBo XXIII 106 ay. 1.

¹¹⁴ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Liu Jian, 1994: 90.

¹¹⁵ öy.4-5: “... ^{MUNUS.MEş}KI.SIKIL ^{URU}*Zi-ip-la-an-ti*”

Telipinu için kutlanan bayrama ait (CTH 638) KUB LIII 6+7 III 22'' ve Bo 2819 II 18' numaralı metinlerde ^{MUNUS.MEŠ}KI.SIKIL ^{URU}*Ka-aš-ḫa* "Kašha kentinin KI.SIKIL kadınları" şarkı söylemektedir. Tanrıça Ištara için ritüel ve ilahi (CTH 717) içeren KUB XXIV 7 II 24' numaralı metinde yine çoğul olarak KI.SIKIL'ın adı geçmektedir.

KI.SIKIL kadınlarının sayısının belirtildiği belge mitolojik bir metindir. Hedammu şarkısına (CTH 348) ait KBo XXVI 82 numaralı metinde¹¹⁶ KI.SIKIL kadınlarının sayısı ve hangi kentten oldukları kaydedilmiştir:

- 5 [Š]U- ʾŠI ^{LÚ.MEŠ}ʾGURUŠ-*ma-kán* ^{URU}*Du-ud-du- ʾla* ʾ-[a]z x [...]
- 6 A-NA ŠU-ŠI ^{LÚ.MEŠ}ʾGURUŠ ʾma ʾ ^{GIŠ}TUKUL ^{HLA}ʾIŠ-TU ^{MUŠ}[...]
- 7 ŠU-ŠI ^{MUNUS.MEŠ}KI.SIKIL *ma- ʾkán* ^{URU}*Du-ud-du-la-az* x [...]
- 8 [DU]G ^{HLA}GEŠTIN- ʾma-aš-*ma-aš* ʾ ^{NA4}ZA.GİN- *aš pa-a-i pu-u-ri-š[i...]*
- 9 [] x-*ia-an-te-eš a-ša-an-du ŠU-ŠI* ^{MUNUS.MEŠ}KI.SIKIL-*m[a...]*
- 10 []- *it ʾan-da* ʾ [a]*p-pa-an-te-eš a-ša-an-[du]* [...]

5 Altmış genç erkek *Duddul* kentinden

6 Altmış genç erkeğe yılandan silahlar

7 altmış KI.SIKIL (kız) *Duddul* kentinden...

8 Onlara ağzı kenarı lapiz lazuliden şarap kaplarını verir.

9 ...bulunurlar. Altmış kız ise

10 ... ile içerde hep birlikte bulunurlar.

Altmışar kişilik kız ve erkeklerden oluşan bir topluluk *Duddul* kentinden gelmişlerdir.

Lapis lazuli işlemeli şarap kapları ile birlikte görülmektedirler. KI.SIKIL görevlileri bu

¹¹⁶ Transkripsiyon ve tecüme için bkz. E. Rieken ve diğ. (ed.), hethiter.net/: CTH 348.I.22 (INTR 2009-10-30), hethiter.net/: CTH 348.I.22 (TX 2009-09-08, TRde 2009-09-08).

metnin devamında şarkı söylemiş olabilirler. Geçtikleri metinlerde hep şarkı söylerken görülen bu görevliler daha çok Hatti geleneğine ait törenlerde bulunmakla birlikte kehanet metinlerinde, Hurri kültürüne ait ritüellerde de adı geçen şarkıcı topluluğudur. Metinlerde şarkı söylemek dışında başka görevler yerine getirdiğine dair kanıt bulunmamaktadır.

3.13. ^{MUNUS}*zintuhi*

Kadın şarkıcılardan oluşan koroların bulunduğu kentlerin bir kısmının Hatti bölgesinde, Hatti geleneğinden olabileceğinden söz etmiştik. Bu gelenekten olduğu düşünülen bir diğer şarkı söyleyen kadın görevli ise *zintuhi* kadınıdır. Soysal *zintuhi*'nin Hattice metinlerde doğrulanmadığını belirtmektedir (Soysal, 2004: 328). Bununla birlikte bu şarkıcıların Hatti dilinde şarkılar söylediği metinler kaydedilmiştir (Schuol 2004: 147-48).

Zintuhi görevlileri bazı araştırmacılar tarafından Sumerce “genç kadın, kız” anlamına da gelen ^{MUNUS}KI.SIKIL ile eşitlenmektedir (Tischler, HHW, 2001: 208, Ünal 2007: 823; Rutherford 2008 Song of Zintuhis). Jian ise bu görevlilerin aynı olmadığını *zintuhi* ‘nin KI.SIKIL kadınına göre daha yüksek bir statüde olduğunu belirtmiştir (Jian 1994: 93).

Zintuhi ‘ler, dini ritüellerde en çok şarkı söylerken ve diğer vokal eylemleri yerine getirirken karşımıza çıkmaktadırlar. Bu eylemleri SÌR (h.išḫamai), *halzai*-ve *palwai*- fiilleriyle icra etmekte ve *arkammi*, *huhupal* ve DINGIR.INANNA lir çalgılarını seslendirmektedirler.

^{MUNUS}SÌR listelerinin de bulunduğu KBo X 10 III (st. 7 vd.) numaralı metinde 21 *zintuhi* kadından söz edilmekte ve bu kimselerin adları da sıralanmaktadır.

Zintuhi kadınlarına ait bayram fragmanları CTH 650 numaralı katalog numarasıyla kaydedilmiştir. Buradaki metinlerde pek çok kez “*hattili SİR^{RU}* hattice şarkı söylerler” ifadesi geçmektedir¹¹⁷. Bu katalogdan KBo XX 40 numaralı metinde¹¹⁸ bu kadınlar *zinhuri* adamları ile birlikte şarkı söylemekte ve çeşitli müzik aletleri çalmaktadırlar: (STBOT 18 84e bak)

5’ LÚ.MEŠ *zi-in-ḫu-u-ri-eš* MUNUS.MEŠ *zi-in-t[u-ḫi-e-eš]*

6’ SİR^{RU} *ta-a-na ḫu-u-ma-an-ti-iš*

7’ *tar-ku-wa-an-zi* MUNUS.MEŠ *zi-in-tu-ḫi-e-e[š]*

8’ Ú-UL SİR^{RU} *te-ri-ia-an-na*

9’ *iš-ḫa-ma-na-an ap-pa-an-zi*

10’ [G^I]^Š D^IINANNA^{HI.A} *ḫa-az-zi-ia-an-zi*

11’ [G^I]^Š *a* *r-ga-mi wa-al-ḫa-an-zi*

5’ *zinhuri* adamları (ve) *zintuhi* kadınları

6’ şarkı söyler. Hepsi

7’ dans ederler. *Zintuhi*’ler

8’ şarkı söylemez. Üç kez

9’ şarkıyı tutarlar (söylemeye başlarlar).

10’ lirleri çalarlar.

11’ *arkammi* ’ye vururlar.

Zintuhiler aynı katalog numarasına ait KBo XX 81 II numaralı metnin 7’.sətırında ise *halzai* eylemini gerçekleştirmektedirler.. *Zintuhi* ’lerin seslendirdikleri

¹¹⁷ KBo XI 73 ay. 10’, KUB XX 77 III 3’.

¹¹⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Neu, 1974: 84.

bir diğ er çalgı ise Teteşhapi K lt ne ait (CTH 738) KBo XXXII 114 numaralı metindeki¹¹⁹ *huhupal* dır:

13 EGIR-şU-ma 3 ^{MUNUS.MEş}zi-in-tu- e-[eş...]

14 nu 3 TA-PAL ^{GIş} u- u-pa-al [(-)...]

15 iş- a-mi-iş-k n-zi-ma [...] x [...]

13 Arkasından    zintuhi kadı[nı...]

14     ift *huhupal* [...]

15 sonra şarkı söylerler.

Teteşhapi kültüne ait metinlerde Hattice şarkı sözleri dikkat çekmektedir:

KBo XXV 48 III

4' nu nam-ma ^{MUNUS.MEş}zi-in-tu- i-[e-eş]

5'  a-at-ti-li ş R^{RU} i-li-lu-wa-i[

6' i-li-lu-wa-a-ia ...

4'Ve sonra *zintuhi* kadınları

5' Hattice şarkı söyler: “*ililuwai*

6' *ililuwaia*”...

KUB XI 32 III (14-18) numaralı metinde “*talaia talaia*” şarkısını *zintuhi* kadınları seslendirmekte ardından koro hep bir ağızdan aynı şekilde tekrarlamaktadır .Metnin devamında (19-21.satırlar) GAL ^{MUNUS.MEş}*zintu ieş*, *zintuhilerin* b y   , baş *zintuhi* “*emamurişta iianni wa riella*”şeklinde ba ırmaktadır.

KI.LAM bayramına ait (CTH 627) ABoT I 5 20' numaralı metinde “*luwaiu imune*”, yine aynı bayrama ait KBo XX 26 14' numaralı metinde “*uliwa ulin*”

¹¹⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Schuol 2004: 177.

şarkılarını söylemektedirler. KUB XXX 68 ay. 5' numaralı metinde ise *zintuhi* kadınları “KI.LAM kapı yapısının şarkıları” nı seslendirmektedir. “Büyük şarkı” olarak adlandırılan şarkı ise tablet kataloguna ait (CTH 276) KUB VIII 69 III numaralı metnin 8-9.satırlarında kaydedilmiştir.

Bir tablet kataloguna ait (CTH 276) KUB XXX 42 IV numaralı metinde¹²⁰ *zintuhi* kadınlarına ait tabletin mabet içinde kralın huzurunda okunduğundan söz edilmektedir:

11 DUB.I.KAM ŠA MUNUS.MEŠ *zi-in-du-ḫi-ia-aš*

12 A-NA PA-NI LUGAL I-NA ŠÀ É^DUTU-aš

13 GIM-an me-mi-eš-kán-zi QA-TI

11 *zintuhi* kadınlarının birinci tabletini

12 Güneş tanrısının tapınağının içinde kral huzurunda

13 okuduklarında bitti.

Şarkı söylemelerine ilişkin bir başka kayıt, NIN.DINGIR rahibesine ait bayram fragmanlarından (CTH 649) KBo X 27 numaralı metindedir.

Kendilerine ait tablet kayıtları olan bu kadınlar özellikle Hatti geleneğine ait Teteşhapi kültü, KI.LAM bayramı gibi kutlamalarda şarkılar seslendirip müzik aleti çalmaktadırlar. Kült şarkıcısı olarak korolarının isim listeleri kayıt altına alınmış, kült müziği içinde solo- koro şeklinde solistin söylemesi ve ardından koronun tekrarlaması şeklinde uygulamalar gerçekleştirmektedirler.

¹²⁰ Transkripsiyon tercüme için bkz. Karasu, 1996: 52-53.

3.14. ^{LÚ}*zilipuriiatalla*

Zilipuri rahibi (Pecchioli Daddi, 1982: s.269-271) olarak anılan görevliler Hattice sözlerin geçtiği (CTH 744) bayram ritüellerinden KUB I 14 II numaralı metinde (ve KUB XXVIII 95 II 1-4)¹²¹ görülmektedirler:

8' EGIR-ŠU-ma ^{LÚ.MEŠ}zi-li-pu-ri-ia-tal-la-aš

9' ú-wa-an-zi nu-za 6-ŠU

10' wa-al-ha-an-zi...

13' ^{LÚ.MEŠ}zi-li-pu-ri-ia-tal-la-aš

14' [h]a-at-ti-li ki-iš-ša-an ma-al-di

8' Arkasından *zilipuri* adamları

9' gelirler ve altı kez

10' vururlar.

13' *zilipuri* adamları

14' Hattice şöyle ilahi okur.

Hattice sözler söylediği başka bir metin KUB II 2 ay. IV numaralı¹²² inşa ritüelinde (CTH 413)

14' 𐎠 nu 𐎠 ^{LÚ}zi- 𐎠 li 𐎠 -p[u-r]i-ia-tal-la-aš [ki-i] 𐎠 ud 𐎠 -[d]a-[a-a]r

15' 𐎠 ha-at 𐎠 -ti-li me-ma-i

¹²¹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Arıkan, 2003: 20 vd.

¹²² Transkripsiyon ve tercüme için bkz. G. Torri – C. Corti (ed.), hethiter.net/: CTH 725 (Expl. A, 01.10.2012), hethiter.net/: CTH 725 (TX 01.10.2012, TRit 10.10.2013).

14' Ve *zilipuri* adamı bu sözü

15' Hattice söyler.

Zilipuri adamı CTH 666 Arinna'nın kült metinlerinden KBo XXIII 92 II numaralı metinde¹²³ *huhupal* çalgısı ile görülmektedir:

9' [...^L]^Ü *zi-li-ipu-ra-tal-le-eš*

10' [^{GIŠ}*hu-ḫu-pa-a*]-li *wa-al-ḫa-an-zi*

9' Zilipuri adamı

10' *huhupal* çalar.

CTH 597 Kış Bayramına ait KUB XI 35 V 10'-11' numaralı metinde, *ḫuhupal* çalarken şarkı da söylemektedir.

3.15. ^{MUNUS}*ḫuwašsanalla-/ ḫuwašsanalli*-¹²⁴

Tanrı Huwaššana'nın iki kadın din görevlisinden biri olan *ḫuwašsanalli*, ismini aldığı Tanrı Huwaššana'nın bayram törenlerine ilişkin tablet parçaları (CTH 694) içindeki metinlerde sıklıkla *palwai-* eylemini uygulamaktadır. *šaḫḫan* bayramında (CTH 693) diğer kadın görevli olan ^{MUNUS}*alḫuitra-* ve şarkıcılar dahil başka kült görevlileriyle birlikte KUB LIV 9 öy. II numaralı metinde¹²⁵ bulunmaktadır:

4' ^{LÚ}SAGI.A ^{MUNUS}*ḫu-wa-ša-an-na-al-li* GAL K[AŠ *pa-a-i na-an pa-iz-zi*]

5' A-NA DINGIR^{LIM} *pa-ra-a e-ip-zi na-aš ti-ia-zi* GAL K[AŠ-ia *ḫar-zi*]

6' [nu] A-NA ^{MUNUS}*al-ḫu-it-ra* EN SÍSKUR- *ia a-ku-wa-an-n[a pí-an-zi]*

¹²³ Transkripsiyon tercüme için bkz. Arıkan, 2003: 14.

¹²⁴ Bkz. Pecchioli Daddi, 1982: 388-389

¹²⁵ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Yoshida, 1996: 247.

7' [^{MUNUS}h]u-wa-ša-an-na-al-li-iš pal-wa-a-iz-zi E[N SÍSKUR]

4' Saki *huwašanalli*'ye bira kabını verir ve o gider.

5' (kabı) tanrıya uzatır ve onu koyar. Bira kabını tutar.

6' *alhuitra* kadınına (ve) kurban/ritüel'in beyine içmek için verirler.

7' *huwašanalli* kadını *palwai*- eylemini gerçekleştirir...

El çırpma, haykırmak¹²⁶ ya da bir çeşit ezberden okuma¹²⁷ olarak yorumlanan fiili gerçekleştirmektedirler¹²⁸. Aynı bayramda KBo XIV 89 I 14' ve KBo XX 68 I 18 numaralı metinlerde ise şarkı söylerken karşımıza çıkmaktadır (^{MUNUS}*huwašanalliš* SİR^{RU}).

Witašši(i)aš bayramı kutlamalarına ait tablet parçalarından (CTH 692) KUB XXXII 125 6'-7' numaralı metinde¹²⁹, *huwašanalli* kadını Bir kez *palwai*- eylemini gerçekleştirir. Aynı bayrama ait KUB LIV 9 öy. II 7'-8' numaralı metinde¹³⁰ ise *palwai*- eylemiyle şarkıcı ^{LÚ}NAR'ın şarkısına eşlik etmektedir. KUB XXXV 7 öy. I'de ise *Luvise* bir şeyler belki bir şarkı seslendirmektedir¹³¹:

7' ^{MUNUS.MEŠ}*hu-wa-ša-an-na-al-li-[eš*

8' *hu-ia-an-zi nu lu-i-li ki[-iš-ša-an*

¹²⁶ Ünal, 2016, s.390.

¹²⁷ Alp, 1940, s.77-83.

¹²⁸ Benzer bölüm, KUB LIV 6 öy. I 2 ve IBoT XXX 71 8' numaralı metinlerde de görülmektedir.

¹²⁹ Transkripsiyon için bkz. Pecchioli Daddi, 1982, s. 389.

¹³⁰ Aynı pasaj, KUB LIV 6 öy. I 6 (?) ve KUB XVII 49 ay. III 6 numaralı metinlerde de geçmektedir (Bkz. Badalı, 1994, s.184, 186, 187.

¹³¹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Starke, 1985: 366; Schuol 2004: 163.

- 7' *huwašanalla* kadınları
8' koşarlar ve Luvce şö[yle (söylerler)

İncelediğimiz metinlerde şahhan, Huwaššana ve *witaššia* bayramlarında şarkı ve palwai- yaparken gördüğümüz bu kadın görevlinin Luvce bildiğini anlıyoruz.

3.16. ^{MUNUS}*hazkara*

Dini törenlerde çeşitli görevler yerine getirirken kimi zaman da şarkı söyleyen bir başka kadın görevli *hazkara* isimli kadın görevlidir¹³². CTH 651 *hazkara* kadınlarının anıldığı bayram fragmanı olan KUB LVIII 4 ay.IV numaralı metinde¹³³ *Hanhana* şehrinde bu kadınlar kralın karşısında Hattice şarkı söylemektedir.

- 10' LUGAL-uš ^{URU}*Ha-an-ḫa-ni an-da-an* ^{GIŠ}*ḫu-lu-ga-an-ni-i*[t]
11' *pa-iz-zi* ^{URU}*Ha-an-ḫa-ni –ma* ^{MUNUS.MEŠ}*ḫa-az-ga-r*[a-i]
12' KASKAL-az *ar-ḫa* ZAG-az LUGAL-i *me-na-aḫ-ḫa-a*[n-da]
13' *ta-pu-uš-za ka-ru-ú a-ra-an-da-r*[i]
14' *ta ḫa-at-ti-li* SİR^{RU}]

- 10' Kral *Hanhana* kentine araba ile
11' gelir. *Hanhana* kentindeyse *hazgara* kadınları
12' yolun sağında kralın karşısında
13' önceden yerlerini alırlar.
14' Ve Hattice şarkı söylerler.

¹³² Bkz.Murat, “Kült Görevlisi Şarkıcı Kadınlar: ^{MUNUS.(MEŠ)}*katra-*, ^{MUNUS.(MEŠ)}*hazgara-*
”*A.Ü.D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2013: 115-134.

¹³³ Bkz. Klinger 1996: 720.

Parnašša’nın Gece Tanrıçasına ait (CTH 519) KBo II 8 II numaralı metninde¹³⁴

palwatalla kadınlarıyla bir arada bulunmaktadır:

1 ^{MUNUS}*pal-wa-tal-la-aš* 1-ŠU *pal-wa-iz-zi*

2 [^{MUNUS.MEŠ}]*ḥa-az<-qa>-ra-ma iš-ḥa-mi-iš-kán-zi...*

1 *palwatalla* kadını bir kez seslenir

2 *ḥazkara* kadınları şarkı söyler.

Görüldüğü gibi bu kadın müzisyenler de kültte şarkı seslendiren görevliler arasında yer almaktadır.

3.17. ^{MUNUS}*katra*

Hititçe çiviyazılı belgelerdeki kült görevlilerinden biri olan *katra* kadını, tanrılar için gerçekleştirilen ritüellerde tanrılara yiyecek içecek sunmak, onlara ait kült kaplarını temizlemek gibi pek çok görevleri bulunmaktadır (Pecchioli Daddi, 1982: 391-394; Murat, 2013). Bu görevleri dışında müzikal olarak da etkin rol oynamaktadırlar.

Lavazantiia’nın tanrı Tešup ve tanrıça Hepat’ı için kutlanan bayramlardan (CTH 699) KBo XXI 34 numaralı metinde *katra* kadınları lir ve *galgalturi* çalgısı eşliğinde şarkı söylemektedir(öy. II 9-10). Tanrıça Hepat’a *alalu* giysisi giydirilirken ise ^{LÚ}NAR şarkıcı ve BALAG.DI adamı ile birlikte şarkı söylerken görülmektedir (öy. II 26-27)

Kummanni’nin rahibi *Papanikri*’nin gerçekleştirdiği doğum ritüeli (CTH 476) sırasında ise KBo V I III numaralı metinde¹³⁵ görevleri arasında BALAG çalgısı ile görüldüğü bir bölüm bulunmaktadır:

¹³⁴ Bkz. Collins, 2016: 333, 338.

¹³⁵ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. A. Mouton (ed.), hethiter.net/: CTH 476 (Expl. A, 07.05.2012), hethiter.net/: CTH 476 (TX 07.05.2012, TRfr 15.11.2009)

48 nu-za^{MUNUS}ka-at-ra-aš^{GIŠ}BALAG da-a-i na-aš-ta DINGIR^{MEŠ}

49 an-da ḫal-za-a-i ...

48 *katra* kadını BALAG çalgısını alır ve sonra tanrıları

49 içeri çağırır...

Vurmalı bir çalgı olduğunu düşündüğümüz BALAG çalgısı elinde *katra* kadını ritüel için tanrılara seslenmektedir.

Iştar için kutlanan bayrama ait tablet parçalarından (CTH 720) KBo XLVII 65 II¹³⁶ numaralı metinde *katra* kadınları ve “SÌR ŠA zinzapušši güvercinin şarkısı” bir arada anılmaktadır:

13 [SÌR ŠA zi-i]n-za-pu-uš-ši-ia-ma^{MUNUS.MEŠ}ka-at-ri[-eš

14 [-a]n-zi nu tar-ku-an-zi^{LÚ}NAR-ma

15 [S]ÌR^{RU}

13 Güvercinin şarkısını ise *katra* kadınlar[1

14 []... ve dans ederler. Şarkıcı

15 şarkı söyler.

Katra kadınları burada güvercin şarkısı seslendiriyor olmalıdır. Böyle bir durumda – anzi ile biten sözcük “iṣhami-“ şeklinde başlamış olmalıdır. Bunu bilemiyoruz ancak şarkıcı şarkısını seslendirirken *katra* kadınlarının dans ettiklerini öğreniyoruz.

3.18. ^{LÚ}NAR ^{URU}Kaniš

¹³⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Badalı 1991: 335, Schuol 2004: 163.

Hitit kültüründe yerli ve yabancı farklı kültürden tanrıların bulunduğu bilinmektedir. Bu tanrılar için yapılan törenlerde onlara kendi dillerinde hitap etme gereği duyulmuştur. İşte bu nedenle farklı dillerde şarkılar söyleyen müzisyenler tapınaklarda törenler esnasında yerlerini almış olmalıdırlar. Bu tür görevleri ifa eden müzisyenlerin dışında çeşitli kentlere ait dini ya da kültürel amaçlı koroların varlığına yönelik bilgimiz de bulunmaktadır.

“Kanişli adamlar” ya da “Kanişli şarkıcılar” olarak çiviyazılı metinlere kaydedilmiş kimseler, “tanrıları içme”¹³⁷ törenlerinde şarkı ve ilahiler seslendirmektedirler.

Goetze, Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen ^{LÚ}NAR ^{URU}Kaniš “Kaniş Kenti Şarkıcıları”nın şarkı söylediği tanrıların Luvi tanrılarının kültüyle bağlantılı olarak yakından ilişkili olduğuna dikkat çekmiştir. Bu tanrılardan bazılarının isimlerinin Kültepe’den çıkarılmış Eski Asurca tabletlerden öğrenilen tanrı isimleriyle ilgili parçalar taşıyan Anadolu şahıs adlarında görüldüğünü eklemiştir¹³⁸.

Eski Hitit dönemine ait bir bayram metninde “Neşalı adamlar” şarkı söylemektedir:

¹³⁷ “Tanrıyı içmek” ifadesi için bkz. : Forrer E., “Das Abendmahl im Hatti-Reiche (Vortragsbericht)”, (1940) 124-128; Puhvel, J.; On an alleged eucharistic expression in Hittite rituals 1, *MIO* 5: 31-33, 1957; Melchert, H.C.; ‘God Drinking’ A Syntactic Transformation in Hittite, *JIES* 9: 245-254. 1981; Güterbock, H. G.; “To Drink a God”, *XXXIV’üncü Uluslar arası Assirioloji Kongresi Bildirileri*, s.121-129 İstanbul, 1998; Soysal, “Tanrı İçmek” Hitit Kült Teriminin Hatti Dili Işığında Yeni Bir Yorumlama Denemesi”, *Fs. Dinçol-Dinçol*, 731-737, 2007: 731.

¹³⁸ A, Goetze., “The Theophorous Elements of the Anatolian Proper Names from Cappadocia”, *Language* 29 , 263-277, 1953.

- 11 ^DUTU ^DMe-iz-zu-ul-la-aš GIŠ ^DINANNA TUR
 12 ^DU ^DU ^{URU}Zi-ip-la-an-da GIŠ ^DINANNA TUR IGI.DU₈.A
 13 ^DZa-li-ú-un ^DZu-wa-ši-in GIŠ ^DINANNA TUR
 14 ^DI-na-ar ^{LÚ.MEŠ}Ne-šu-me-ni-eš SÌR^{RU}

Bu ifade Eski Hitit dönemi metinleri ve onların geç dönemdeki kopyalarında görülmektedir. Başka bir bayram metni olan KBo XX 28 öy. 12-26 (CTH 670) numaralı metinde ise benzer tanrılar sıralandıktan sonra “^{LÚ.MEŠ}Nešumeneš” “Kanišli adamlar” yerine Orta Hitit ve İmparatorluk döneminde kullanılan “^{LÚ}NAR ^{URU}Kaniš SÌR^{RU}”, “Kanišli şarkıcılar” ifadesi gelmektedir (A. Archi, 2004: 12). Orta ve yeni Hitit dönemlerinde bu kentin şarkıcıları ^DKAL ŞĒRU “Kırın Koruyucu Tanrısı” na ait törenlerle bağlantılıdır¹⁴⁰. KI.LAM¹⁴¹ ve AN.TAḪ.ŠUM bayramında görülmektedirler. Yine Kaniš yerine Neša sözcüğünün kullanıldığı Kizzuwatna ritüellerine ait bir fragmanda (CTH 500-KBo XIV 25 9) ^{LÚ}NAR neš[umnil] SÌR^{RU} “Şarkıcı Neša dilinde şarkı söyler” ifadesi kullanılmıştır.

KBo XV 33 +35 iii 6 numaralı metinde Kanišli şarkıcılar şarkılarını söylerken lir de çalmaktadırlar.

Archi, Hurrili tanrılar M.Ö. 14. Yüzyılda Anadolu kültünde yer almaya başladığında şarkı ve ilahiler *hurlili* “Hurrice”, *hattili* “hattice” ve *nešili* “Hititçe” olarak adlandırılmış olabileceğini söyler. Eski Hitit döneminde kullanılmadığından “Kaneš kenti şarkıcı(ları)” teriminin sözde arkaik bir formül olarak Hitit geleneğindeki

¹³⁹ Bkz. Neu, 1980: 130 vd.; Yoshida, 1996: 296.

¹⁴⁰ KUB XXVIII 101 ii 5-8., *Hišhašhapa* kenti festivalinde Koruyucu Tanrı, Kanišli şarkıcıların bulunduğu törendeki tanrı listesinde yer almaktadır.

¹⁴¹ KBo XVII 9+ ABoT 5 ii 21 vd.

tanrıların yerine kullanıldığını ve Kaneš'in görkemi yok olduktan sonra yalnızca hafızalarda kaldığını ileri sürer (Archi, 2004: 23).

Eski dönemde Neša dilini ifade ediyor olabilecek bu ifade, ilerleyen dönemde unutulmuş ve sadece şarkıcıların nereli olduğunu belirtmek için kullanılmış olabilir.

3.19. LÚ^{MEŠ URU} *Lallupia*

Lallupia tabletinde (CTH 771) Luvi dilinde şarkıların söylendiği bu kentin yeri henüz belirsizdir (Hutter, 2010: s.214). KUB XXV 37+ KUB XXXV 131+ 132 numaralı metinler dansların ve müziğin olduğu bir şenlik havasını yansıtmaktadır. *Lallupia*lî adamların seslenişiyle danslar başlamaktadır:

öy. I¹⁴²

4' *nu ŠA LÚ^{MEŠ URU} La-al-lu-pî-ia LÚ.GAL-ŠU-NU A-NA LÚ SAGI.A ki-iš-ša-an*

5' *hal-za-ai wa-a[-ri-i]a-ti ha-pa-nu-ša LÚ SAGI-ma tar-wi₅-i₅-ki-u-an*

6' *[d]a-a-i LÚ MUḪALDIM [m]a-aḫ-ḫ-ḫa-an tar-wi₅-i₅-ki-it nu a-pa-a-ša QA-TAM-MA*

7' *[tar-w]i₅-i₅-ki-u-an da-a-i pî-di-ia-aš-ša-an wa-aḫ-nu-uš-ki-iz-zi*

8' *[t]a-ma-iš-ma-an LÚ^{URU} La-al-lu-pî-ia i₅-ki-ša EGIR-an TÚG^{URU} ši-ik-nu-un*

9' *har-zi nu-uš-ša-an ták-ša-an pî-di wa-aḫ-nu-uš-kán-zi LÚ SAGI.A-ma*

10' *[^{GI}]ḫu-ḫu-pa-al ḫar-zi-pát Ú-UL GUL-aḫ-ḫi-iš-ki-iz-zi*

11' *LÚ^{MEŠ URU} La-al-lu-pî-ia-ma LÚ.GAL-ŠU-NU ku-e ^{GI}ḫu-ḫu-pa-al ḫar-kán-zi*

12' *na-at GUL-aḫ-ḫi[-i]š-kán-zi LÚ SAGI.A-ma-aš-ma-aš-kán*

13' *ki-i SÌR pî-ra-an x[-]zi*

¹⁴² Bkz. Starke, StBoT 30, 1985: s.342-343.

4' Lallupiiialı adamların büyüğü sakiye şöyle
5' bağıırır: “*wariiati hapanuša!*” Saki dans etmeye
6' başlar. Aşçı dans ettiği zaman o da aynı şekilde
7' dans etmeye başlar. Yerinde döner.
8' Diğer Lallupiyalı adam arkasına *šeknu* giysisini
9' tutar ve birlikte yerlerinde dönerler. Saki
10' *huhupalı* tutar fakat ona vurmaz

11' *huhupal* tutan Lallupiiialı adamlar (ve) adamların büyüğü
12' onlar (ona) vururlar. . Saki ise
13' bu şarkıyı önde (söyler?).
“*Wariiati hapanuša*” diyerek dansa davet eden, özel giysilerle dans eden ve vurmali saz
çalan *Lallupiiialı*lar metnin devamında şarkı da söyledikleri bölümler de
bulunmaktadır¹⁴³. Şarap dolu *huhupal*'dan saki şarabı yudum yudum içerken
*Lallupiiialı*lar “*wintar wintar tarwali*” şeklinde şarkı söylemektedirler (st. 34'-37').

3.20. MUNUS^{MEŠ URU} *Tiššaruliia*¹⁴⁴

Tiššaruliya kenti, Hititçe metinlerde KILAM bayramı ile ilişkili olarak
geçmektedir. *Tiššaruliya* kenti erkeklerinin¹⁴⁵ de şarkıcı olarak görüldüğü bir başka
bayram (CTH 669) büyük bayrama ait tablet parçalarına ait KBo XXII 186 öy.II 13'
vd.na ait metindir¹⁴⁶. KBo XIV 117 I numaralı metinde¹⁴⁷ (CTH 741) kentin kadın

¹⁴³ Bkz. Öy.II 27'.

¹⁴⁴ F.Pecchioli Daddi, *Mestieri*, Roma, 1982: 609.

¹⁴⁵ Van den Hour, JNES 50, 1991.

¹⁴⁶ Bkz. Groddek, DBH 24: s.145; Klinger, 1996: 688.

şarkıcılarının Hattice söyledikleri şarkıdan söz edilmekte ve şarkının sözleri de kaydedilmektedir:

1 *ma-aḫ-ḫa-an* LUGAL-*uš* ^É*ḫa-li-e[n-tu-u-wa-az kat-ta ú-iz-zi]*

2 MUNUS^{MEŠ} ^{URU}*Ti-iš-ša-ru-li-ia-m[a*

3 *nu* LUGAL-*i me-na-aḫ-ḫa-an-da ki[-iš-ša-an SÌR*^{RU}

4 GAL-ŠU-NU *ḫal-za-a-i a-li-na-i-u[*

5 *a-pé-ma-aš-ši kat-ta-an ar-ku-wa-a[n-zi a-li-na-i-u li-i-na-iu]*

6 *i-li-na-a mu-ú-wa-li-n[a-a*

7 GAL-ŠU-NU *ḫal-za-a-i an-te-eg-ga-ḫ[u-li a-pé-ma-aš-ši kat-ta-an ar-ku-wa-an-zi]*

8 *te-eg-ga-ḫu-li-e te-ka-a [te-ka-ḫu-li]*

9-14. satırlar yukarıdaki iki paragrafı tekrarlar.

Ay.IV

7' DUB.I KAM SÌR ^{URU}*Ti-iš-ša-ru-li-ia*

8' *ṬUP-PU*^{URU}*Ḫa-a[t-tu-ša-aš*

1 Kral *halentuwa* evinden geldiği zaman

2 *Tiššaruliya* kenti kadınları

3 *Kralın karşısında şöyle şarkı söyler:*

4 Onların önderi/başı bağırır: “alinaiu”

5 Sonra onlar birlikte dua ederler (tekrarlar) : “alinaiu linaiu

¹⁴⁷ Klinger, 1996: 690 vd.

6 İlina muwalina”

7 Onların önderi/başı bağıırır: “anteggaḫuli”

8 Sonra onlar birlikte dua ederler (tekrarlar) : “teggahuli teka [tekahuli]

ay.IV

7’-8’ Tiššarulia kenti şarkısının birinci tableti. Hattuša tableti.

Aynı katalog numarası altında KBo XXI 109 + XXX 100 numaralı metinde Tiššaruliyalı kadınlar gerek hep birlikte gerek solo ve ardından koronun solisti tekrarlamaşı şeklinde Hattice şarkı söylemeye devam ederler. İlginç olarak tekrarlayan bir bölüm dikkat çekicidir “...tabarna tavananna tabarna ^{URU}Ziplanda”¹⁴⁸ Ziplanda kentinin tabarna tavananna tabarna’sından sonra farklı kentlerle bu bölümler tekrarlar. Bu kentler, Tahurpa¹⁴⁹ Arinna¹⁵⁰, Hattuša¹⁵¹, dır.

3.21. MUNUS^{MEŠ URU} Ziplanta

KUB XXIII 103¹⁵² numaralı metinde Ziplanda kentinin kadınları şarkı söylemektedir:

Öy. I

29 [ma-aḫ-ḫa-an-ma L]UGAL-uš ^{GIŠ}ḫu-lu-ga-ni

30 [e-ša MUNUS^{MEŠ URU} Zi-ip-la-a]n!-ti ki-ša-an SİR^{RU}

¹⁴⁸ Ay. II 20’-22’

¹⁴⁹ Ay. III 7

¹⁵⁰ Ay. III 15

¹⁵¹ Ay. III 22

¹⁵² Bkz. Klinger, 1996 : 708.

- 29 Kral arabaya
30 oturur. *Ziplanta* kenti kadınları şöyle şarkı söyler.

3.22. MUNUS^{MEŠ URU} *Nerik*

Nerik kenti kadınları, *Nerik* kentine ait bayram metni parçalarından (CTH 678) KUB XX 10 ay. IV 9'-10''da boğaların şarkısını söylerler. Bu bayrama ait KUB XXVII 99 numaralı metnin 10'. Satırında ise *hatti* dilinde şarkı söylemektedirler.

3.23. LÚSANGA (LÚšankunni)

Literatürde “rahip” olarak adlandırılan din görevlisi SANGA adamları, *Ištuwuwa*'nın şarkısına ait (CTH 773) KUB XXV 39 I numaralı metinde¹⁵³ pek çok müzikal aktiviteyi art arda yerine getirmektedir:

23' nu LÚSANGA URU Iš-ta-n[u-wa GIŠ_h]u-*hu-pa-al da-a-i*

24' na-at *ha-az-zi-ik-k[i-i]z-zi* SIš_a-a-ú-it-ra

25' pa-ri-ip-ri-iš-kán-zi nu-za LÚ.MEŠSANGA

26' ki-i SİR^{RU} li-lu-u-wa ta-a-in mi-mi-en(-)tu-u-wa

27' li-lu-u-wa-a li-lu-u-wa-a i-ia-a na-an-na-a l[i

23' Ištuwuwa'nın rahibi *huhupalı* alır

24' Ve ona vurur. Boynuzu

25' üflerler ve rahipler

26' bu şarkıyı söyler: *liluwa tain mimientuwa*

27' *liluwa liluwa iia nanna li*

¹⁵³ Bkz. Starke, 1985: 329.

Müzikal olarak öne çıkan kentlerden biri olan *Iṣtanuwa*'nın din görevlileri de müzikal anlamda gelişmiş görünmektedir. Luvce bir şarkı söyleyen din görevlilerine vurmali bir çalgı ve boynuz da eşlik etmektedir.

3.24. LÚ^DU

Fırtına Tanrısı adına çalıştığını anladığımız görevli, Nerik kenti bayramlarına ait (CTH 678) tablet parçalarından Bo 2710+ IBoT III 27 st.4 numaralı metinde vurmali bir çalgı, ses sopası (?) olduğu düşünülen ^{GIŠ}*mukar*'ı tutmaktadır. Nerik'in Ay bayramında (CTH 672) da KBo II 4 I¹⁵⁴ numaralı metninde de kaydedilmiştir:

23 GIM-an-na A-NA ITU.KAM UD.13.KAM ti-ia-zi

24 nu EGIR-pa wa-ar-pu-ar ne-ku-uz-za me-ḫur

25 LÚ^DU^DU^{URU}Ne-ri-ik ^{GIŠ}mu-ug-na-za

26 an-da-an ḫal-za-i

23 Ayın on üçüncü günü geldiğinde

24 yıkanmadan sonra akşam olunca

25 Nerik'in Fırtına Tanrısının adamı mukar(la)

26 içeri çağırır.

3.25. LÚ^A.ZU ve AZU

¹⁵⁴ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Haas, 1970: 279.

AZU, Kahin bakıcı, sihirbaz anlamlarına gelmektedir (Rüster-Neu, 1989: 308; Pecchioli Daddi, 1982: 290-297; Ünal, 2016: 99) Tanrıça Hepat'ın tahtı için libasyon (CTH 702) sahnelerinin anlatıldığı KUB XII 11 IV¹⁵⁵ numaralı çivi yazılı belgede şarkıcı Hurrice şarkı seslendirirken kahin de aynı dilde sözler söylemektedir:

17 nu A-NA BE-EL SISKUR.SISKUR a-ku-wa-an-na pí-ia-an-zi

18 nu ^DIŠKUR e-ku-zi ^{LÚ}NAR ħur-li-li SİR^{RU}

19 ^{LÚ}AZU-ma-kán ^{GIŠ}ZA.LAM.GAR-az pa-ra-a ħur-li-li

20 ki-iš-ša-an me-ma-i

17 Kurban beyine içmek için verirler

18 Fırtına tanrısını içer. Şarkıcı Hurrice şarkı söyler.

19 Kahin çadırdan dışarı Hurrice

20 şöyle söyler.

Yine bir büyü töreninde şarkıların söylendiğine tanık olmaktadır. Kahin de büyü sözleriyle bu müziğe eşlik ederek görevini yerine getirmektedir.

Hititçe metinlerde geçen Sumerce sözcüklerinden biri olan A.ZU, hekim, büyücü, sihirbaz anlamlarına gelmektedir (Rüster-Neu, 1989: 304; Pecchioli Daddi, 1982: 119-120; Ünal, 2016: s. 47). Saray Muhafızları için direktif metinlerinin bulunduğu CTH 262 içinden IBoT I 36 II numaralı metinde¹⁵⁶ A.ZU büyü yapmaktadır:

44 EGIR-pa-ma-kán iš-tar-na 1-kán nu ^{LÚ}ŠUKUR.GUŠKIN ^{GIŠ}ŠUKUR GAR.R[A ħa]r-z[i?] x x

45 ^{LÚ}A.ZU-ia ^{GI}[šm]u-ú-kar ħar-zi na-at ták-ša-an i-ia-an-t[a]

46 nu ^{LÚ}A.ZU ħu-uk-ki-iš-kán-zi

¹⁵⁵ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Pecchioli Daddi, 1982: 297.

¹⁵⁶ Bkz. Badalı, 1991: 320.

44 Sonra ortada bir altın mızrak adamı (altın) kaplı mızrak tutar.

45 Hekim *mukar* tutar ve onlar beraber yürürler.

46 Hekim büyü yapar/büyülü sözler söyler.

Mukar da muhtemelen mızrağa benzeyen ve birbirine vurularak ses çıkarılınca bir gürültü ya da ritmik ses oluşturan bir alettir. Hekimin burada onu kullanarak büyülü sözler söylediğini görmekteyiz. Hekimin doğrudan şarkı söylediğine dair bir belge CTH 772 İstanuwa'nın bayramına ilişkin KUB LIII 15 + XLI 15 I¹⁵⁷ numaralı metindir:

- 13' nu^{LÚ} A.ZU-aš 1 *hu-hu-pa-al-li*
- 14' [-a]z da-a-i nu wa-al-ha-an-na-i DINGIR^{MEŠ}-aš-ša SİR^{HL.A}-uš
- 15' [iš-*ha*]-mi-iš-ki-iz-zi^{URU} Iš-ta-nu-um-ni-li
- 16' [2^{URUDU}š]e-pi-ku-uš-te-eš na-aš-ša-an šu-up-pi-ia-an-ti NINDA.KAŠ pa-aš-ka-an-te-eš^{GIŠ} BANŠUR-i
- 17' [da]-a-i nu 1 LÚ kar-ap-zi^{LÚ} A.ZU-[aš]-ša ša-ra-a ti-i-iz-zi ta-a GUNNI
- 18' 4¹-ŠU hu-u-ia-an-zi^{GIŠ} hu-u-hu-pa-al-li wa-al-ha-an-na-i iš-*ha*-mi-iš-ki-iz-zi-ia
- 19' ma-a-an 4-ŠU hu-u-ia-an-zi^{LÚ} A.ZU-aš 2^{URUDU} še-pi-ku-uš-tu-uš da-a-i
- 20' nu-za-kán ha-at-ta nu-za nam-ma^{GIŠ} hu-hu-pa-al-li da-a-i nu^{GIŠ} BANŠUR-aš pi-ra-an
- 21' tar-uk-zi ma-a-an 3-ŠU we-e-[eḫ-z]i nu-uš-za-aš-ta ar-*ha* SUD-ia nu GEŠTIN¹ NAG-zi

13' Ve hekim bir *huhupalı*

14' ..dan alır ve ona vurur. Tanrıların şarkılarını

15' İstanuwa dilinde söyler.

16' [2 bakır i]ğne, kutsal bira ekmeğine saplanmış (olarak) sofraya

¹⁵⁷ Bkz. Burde, 1974: 8; Starke, 1985, 320 vd.

- 17' koyar. Ve bir adam kaldırır. Hekim yukarı gelir. Ve ocağa
18' dört kez koşar. *huhupalı* çalar ve şarkı söyler.
19' Dört kez koştuğunda hekim 2 bakır iğneyi alır.
20' Ve vurur. Sonra *huhupalı* alır ve sofranın önünde
21' Dans eder. Üç kez dönd[üğü]nde onu çeker ve şarap içer.

Burada büyü yoluyla bir tedavi söz konusu olmalıdır. Ekmeğe iğne saplamak, dans etmek şarap içmek gibi eylemler gerçekleştirilirken darbukaya benzeyeceğini düşündüğümüz içine sıvı da konulabilen *huhupal* çalgısı da büyü malzemelerinin arasında sayılmaktadır. Hekim bu çalgıya vurmakta ve tanrıların şarkısını belki de onların kendi dilinde İstanuwa dilinde söyleyerek onlara ulaşmaya çabalamaktadır. Günümüzde hala kimi yörelerde yaygın olan büyü inancı içinde kullanılan yöntemler benzerlik göstermektedir. Büyü için birtakım sözler mırıldanma, kurşun dökme, ekmeğe iğne batırma gibi gelenekler sürdürülmektedir.

3.26. ^{LÚ} SAGI.A

^{LÚ}SAGI “saki”, Hititçe çiviyazılı belgelerde içki sunumu yapan bir görevlidir. Ancak bu görevinin dışında birtakım müzikal faaliyetler içinde bulunduğu da gözlemlenmektedir. CTH 771 Lallupia tabletinde bulunan bazı faaliyetlerini Lallupialı adamlara ait bölümde yer vermiştik. Saki dans etmekte, şarkı söylemekte ve çalmadan *huhupal* müzik aletini tutmaktadır. Aynı metnin KUB XXV 37 öy. II¹⁵⁸ numaralı bölümünün 13'-14'.satırlarında sakinin elinde yine *huhupal* müzik aleti görülmektedir:

13' nu ^{LÚ} SAGI.A ^{GIŠ} *hu-hu-pa-al ša-ra-a* ʾe¹-[ip-zi]

14' na-at ʾha¹-zi-ku-wa-an da-a-i

¹⁵⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Schuol, 2004: s174.

13' Saki *huhupal* algısını yukarı kal[dırır]

14' Ve ona vurmaya başlar.

İçine sıvı da konulan ve içilebilen bir çalgı olan *huhupal* Lallupiya tabletinde sakinin elinde seslendirilmektedir. Arinna'nın Büyük Bayramında (CTH 634) şarkıcıların da yer aldığı bir kutlamada görölmektedir. Bayrama ait KUB XXV 3 III numaralı metinde şarkıcıya seslenmektedir¹⁵⁹:

7 LÚ SAGI.A A-NA LÚ NAR *zi-nir*

8 *hal-za-i* LÚ SAGI.A *wa-aš-ša-an-za*

9 *pí-ra-an hu-u-wa-i*

7 Saki şarkıcıya “*zinir*” (müzık) (diye)

8 bağırrır. Giyinmiş saki

9 önde koşar.

Sakinin özellikle giyinmiş olarak vurgulanması tören için özel bir giysi giymiş olabileceğini akla getirmektedir. Aynı bayrama ait KUB XX 76 öy. I numaralı metinde ise “müzık” diye seslenen görevli değışmekte ama saki yine sahnede görev almaktadır:

2... LÚ Gİ^Š GIDRU]

3 A-NA LÚ.MEŠ NAR *zi-nir te-e[z-zi]*

4 LÚ SAGI.A *wa-aš-ša-an-za*

5 A-NA GİŠ^D INANNA^{HIA} *pí-ra-an hu-u-wa-[a-i]*

2 ... Asa adamı

3 Şarkıcıya *zinir* “*müzık*” der.

¹⁵⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. F. Fuscagni (ed.), hethiter.net/: CTH 459.6

4 Giyinmiş saki

5 Lirlerin önünde koşar.

Lallupialıların yanında enstrümanıyla, Arinna'nın bayramında kostümü ve müziği başlatmasıyla yer alan saki yalnızca kutlamalar ve coşkulu bayram törenlerinde değil ölüm ritüellerinde de kaydedilmiştir. CTH 450 katalog numaralı Hattuša'da büyük bir felaket ile ilgili ölüm ritüeline ait KUB XXX 19 öy. I¹⁶⁰,de *taptara* kadınları ile bir aradadır:

56 ... LÚ SAGI.A-ma-aš-ša-an iš-qa-ru-uh da-a-ga-an

57 GUL-aḫ-zi nu kal-ga-li-na-i[z-z]i nu ^{MUNUS}tap-ta-ra-aš ú-e-iš-ki-u-wa-an da-a-i

56 ...Saki *išqaruh* kabını yere

57 vurur ve *galgalinai* eylemini gerçekleştir¹⁶¹ ve *taptara* kadınları ağıt yakmaya başlar.

Ölüm ritüelinde saki, bir kap kırarak müzikal ya da vokal görev olarak ağıt yakmaya başlamıştır ve *taptara* kadını da ona katılmıştır.

3.27. LÚ *ašušatalla*¹⁶²

Törenlerde yer alan *ašušatalla* görevlileri Hititçe çiviyazılı tabletler katalogunda CTH 665'e ait tablet parçalarında görülmektedirler. KBo XXV 138 öy. I numaralı metnin ilk satırında *šawitra* boynuz ve *huhupal* vurmali çalgısıyla birlikte adı geçmektedir.

¹⁶⁰Transkripsiyon için bkz.

http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/exemplar.php?xst=CTH%20450.1.1.4&expl=A&lg=EN&ed=M.%20Kape%C5%82u%C5%9B

¹⁶¹ Vokal bir eylem (Tischler, HEG, 1983, s.467).

¹⁶² Bkz. Pecchioli Daddi, *Mestieri*, 1982: 220-221.

Ardından ikinci satırda kurban sunduğu kaydedilmiştir. CTH 773 Iştanuwa'nın şarkısına ait çiviyazılı belgelerden KBo XXX 167 ay.III numaralı metnin 7'.satırında „LÚ.MEŠ *ašušatalluš-ma kišan SİR^{RU}*, *ašušatalla* adamları şöyle şarkı söyler” cümlesi yer almaktadır.

3.28. LÚ.MEŠ UR.GI₇

CTH 625 AN.TAH.ŠUM bayramına ait : KBo IV 13 numaralı metinde „LÚ.MEŠ UJR.GI₇ EGIR^{GIŠ} AB-ia SİR^{RU},” köpek adamlar pencere şarkısını söylerler”.

3.29. LÚ *ḫapi*

ḫapi ismindeki adamlar NIN.DINGIR rahibesinin bayram fragmanlarında kaydedilmişlerdir. Bu fragmanlardan KBo XXV 41 4¹⁶³ numaralı belgede *Hatti* kentinin *ḫapi* adamları, XVII 42 VI 17¹⁶⁴ numaralı metin yerinde ise *Taviniyaya*'nın *ḫapi* adamları kaydedilmiştir. Bu görevliler bayram töreninde hem dans etmekte hem de vokal eylemler gerçekleştirmekte ve şarkı söylemektedirler. Danslarına ait kayıtları KBo XXV 31 II numaralı metinden takip edebilmekteyiz¹⁶⁵:

14' [LÚ.M^{ES}] *ḫa-a-pé-eš-ša wa-ḫa-an-zi ta-aš-ta nam-ma GÜB-li-ia wa-ḫa-an-zi...*

14' *ḫapi* adamları dönerler ve sonra ayrıca sola dönerler.

III¹⁶⁶

6' ... DUMU.NITA Û DUMU.MUNUS ^D*I-na-ra ḫa-lu-kán tar[-na-an-zi*

¹⁶³ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Neu, 1980: 81.

¹⁶⁴ Bkz. Neu, 1980: 102.

¹⁶⁵ Transkripsiyon için bkz. Neu, 1980: 79; Tercüme için bkz. Schuol 2004: 198.

¹⁶⁶ Transkripsiyon bkz. Neu, 1980: 80; Tercüme için bkz. Schuol 2004: 198.

7' *a-ar-ka-mi ga-ri-nu-an-zi* NIN.DINGIR-*aš* LÚ^{GIŠ}GIDRU-*aš* LÚ.MEŠ *ḥa-a[-pí*

8' *ḥu-wa-]a-i ḥa-a-aš-ša-an-kán ḥu-ia-an-zi A-ŠAR-ŠU-NU ap-pa [-an-zi*

6' ... Tanrıça *Inara*'nın oğlu ve kızı haberi get[irirler.

7' *arkammi* çalgısını sustururlar. NIN.DINGIR rahibesi, asa adamı ve *ḥapi* adamları

8' koşar. Ocağın yanına koşarlar, yerlerini alırlar.

Şarkı söylediklerine dair belge ise KBo XX 32 II¹⁶⁷ numaralı metindir:

14' LÚ.MEŠ *ḥa-a-pí-ia-aš pa-a-a[n-zi*

15' *a-ap-pa-an iš-ḥa-mi-iš[-*

14' *ḥapiia* adamları gider[ler

15' birlikte şarkı söyler[(ler).

Hattice olarak törenler esnasında kralın törene iştirakını belirten, müziğin başlayacağını gösteren seslenişler yapılmaktadır. Bunlardan birisi *aha*, diğeri *zinir* ve bir üçüncüsü de *ḥu* ve *ḥu impu*'dur. *Hapiya* adamları tarafından üçüncüsünün söylendiği kaydedilmiştir:

KBo XVII 18 öy.II¹⁶⁸

4 LÚ.MEŠ *ḥa-a-p]é-e-ša ḥu-u-u ḥal-zi-iš-ša-an-z[i]*

4 *ḥapi* adamları *ḥū* diye haykırır.

KBo XXV 46 (Dubl. KBo XXV 145)¹⁶⁹

9' [L]^{Ú.MEŠ} *ḥa-a-pí-eš ḥu-u-u i-im-p[u-u] ḥal-zi-iš-ša-an- z[i]*

¹⁶⁷ Bkz. Neu, 1980: 83.

¹⁶⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz Neu, 1980:100.

¹⁶⁹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Klinger, 1996: 228.

10' [t]ák-kán ha-aš-ša-an 1-ŠU [h]u-i-an z[i]

9' hapi adamları hū impu diye haykırır.

10' birlikte ocağın yanında bir kez koşarlar.

3.30. LÚ^{hēšta}

É^{hēšta}: “Mezar odası, mozole” (Alp, 1993: 373; Ünal 2016: 185) ile aynı adı taşıyan

LÚ^{hēšta} hēšta adamı, AN.TAḪ.ŠUM bayramının 11.gününe ait (CTH 609) IBoT III 1 numaralı metinde¹⁷⁰ dans etmekte ve şarkı söylemektedir:

1 LÚ MUḪALDIM-ma-an-kán SAG.DU-ZU GÍR-it ku-ir-zi PA-NI DINGIR^{LIM} ME-i
LÚ SANGA- kán LÚ^{hē-eš-ti} É.ŠÀ-za [
2 ta tar-ku-zi^D Le-el-wa-ni-in TUŠ-aš 3-ŠU^{LÚ.MEŠ} hē-eš-ta-a SİR^{RU}

1 Aşçı ise onun başını hançer ile keser. Tanrının önüne koyar. Rahip, hēšta adamı iç odada [
2 dans eder. Tanrı Lelvani oturur. Üç kez (içerler?) hēšta adamları şarkı söyler.

Ele alacağımız son altı görevli için doğrudan müzisyen diyebilmek mümkün değildir. Ancak törenlerde, bir müzikal aktivite ile ya da ilahi söyleme, ağıt yakma gibi görevlerle yer almaları dolayısıyla tezimize ekledik.

3.31. LÚ^{MEŠ GİŠ} TUKUL

Pecchioli Daddi LÚ.MEŠ^{GİŠ} TUKUL “işçiler, zanaatkarlar”,¹⁷¹ için Hitit literatüründe ünik olduğunu düşündüğü Hattice Anntifonal şarkıların bulunduğu CTH 743 katalog

¹⁷⁰ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. de Martino, 1989: 34-35.

¹⁷¹ Pecchioli Daddi, 1982, s.30-33.

numarasına ait KBo XXXVII 68 (623/u) numaralı metinde bu görevlilerin şarkı söylediğine dikkat çekmektedir¹⁷².

4' *ma-]a-an-kán EGIR-an-da ki-iš-ša-an SİR^{RU} 1-iš ḫal-za-a-i*

5' *]x ar-ku-wa-an-zi*

6' LÚ^{MEŠ} GIŠ^{TUKUL}-uš-ma-aš-ši *kat-ta-an QA-TAM-MA-pát mi-iz-zu mi-iz[-z]u-u zi-eš-ta*

7' LÚ^{MEŠ} GIŠ^{TUKUL}-uš-ma-aš-ši *kat-ta-an QA-TAM-MA-pát mi-iz-zu mi-iz[-z]u-u zi-eš-ta ar-ku-wa-an-z[i*

4' arkasından şöyle şarkı söyler. Bir kez bağırır

5'] ilahi söyler.

6' çalışanlar ise birlikte aynı şekilde: *mizzu mizzu* derler.

7' çalışanlar ise birlikte aynı şekilde: *mizzu mizzu* derler. İlahi söylerler.

Çalışanların belki de başı (GAL?) ya da başka bir görevli şarkı söylemiş ve ardında zanaatkârlar koro halinde onun tekrar etmişlerdir. Burada doğrudan LÚ^{GIŠ} TUKUL için müzisyendir demek doğru olmasa da müzikal bir aktiviteye eşlik etmeleri dolayısıyla listemize ekledik.

3.32. LÚ^{GIŠ} GIDRU

Törenlerde pek çok diğer görevliyle birlikte hareket eden asa taşıyan adamı, Arinna'nın Büyük bayramına ait (CTH 634) KUB XX 76 öy. I'in 2. ve KI.LAM bayramına ait

¹⁷² Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Pecchioli Daddi, 2008: 557.

(CTH 627) KBo XXVII 42 numaralı metnin 52.satırında şarkıcıya “*zinir,müzik!*” diye seslenmektedir. “Lir” anlamına da gelen *zinir* sözcüğünün genel anlamda müzik anlamında da kullanılabileceği belirtilmiştir (Tischler HHW, 2001: s. 208). Sakiden sonra bu şekilde seslenen r diğer görevlidir. Sonbahar bayramına ait tablet parçaları (CTH 596) arasındandan KBo XXI 78 + ABoT 13 öy. II numaralı metinde¹⁷³ asa taşıyan adam *zinir* dedikten sonra şarkıcılar lirlerle görülmektedir:

6... LÚ^{GIŠ}GIDRU

7 A-NA^{LÚ}NAR *zi-nir te-ez-zi* [LÚ^{GIŠ}GIDRU]

8 *pí-ra-an hu-u-wa-a-i nu* GIŠ^D INANNA^H[^{IA} LÚ.MEŠ NAR *an-da pé-da-an-zi*]

6... Asa taşıyan adam

7 şarkıcıya “*zinir*” der. [Asa taşıyan adam]

8 önden koşar ve lirleri şarkıcılar içeri götürürler.

Buradaki *zinir* sözcüğü müziğin başlaması için bir komuttur. Ancak doğrudan müzik yerine “lirler” denmiş de olabilir. Böylelikle komuttan sonra lir çalan müzisyenler çalgılarını içeri taşımaktadırlar. Genel anlamda baktığımızda da müzikal sahnelerde bazı seslenişler söz konusudur. “*Zinir, wariati hapanusa*” gibi ya da haberi, mesajı getirmek gibi eylemlerden sonra müzikal başka bir eyleme geçilmektedir.

3.33. ^{LÚ}*heštum(n)a-*

AN.TAḪ.ŠUM bayramının ilk tabletine ait (CTH 621) KBo XX 76 + KBo XX 71 + KBo XXIII 99 ay. 19,¹⁷⁴da: “^{LÚ}*hi-iš-tu[-u-ma-aš ma-al-di]...*” “*heštuma adamı ilahi*

¹⁷³ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Schuol, 2004: s. 172.

¹⁷⁴ Bkz.

söyler” bölümü bulunmaktadır. Ayrıca KBo XXI 80 I 17’de¹⁷⁵ bu kez çoğul olarak “...^{LÚ.MEŠ} *hi-iš-tu-um-ma-aš ma-a-al-ti*” “*hestuma adamları ilahi söyler*” şeklinde kaydedilmiştir.

3.34. ^{LÚ}*tarašii*

^{LÚ}LUL ya da ^{LÚ}*tarašii* görevlisi, *hapi* adamları bir arada NIN.DINGIR rahibesine ait bayramlarda görülmektedir. Kültle ilgili görevler gerçekleştirmektedirler; bunlar, libasyon yapmak¹⁷⁶, ocağa çeşitli ekmekler getirmek¹⁷⁷ gibi eylemlerdir. Sumerce ideogramı sebebiyle ^{LÚ}NAR “şarkıcı” ile eş tutulabileceği düşünülmüştür (Neu, 1980: 104 dn.342; Pecchioli Daddi, 1982: 323; Schuol, 2004: 14).

3.35. ^{LÚ}*hazinirtalli*

Zippalanda kenti ve Daha dağı için gerçekleştirilen bayramlara ait tablet parçalarından (CTH 635) KUB XLI 28 II numaralı metinde geçen bir erkek kült görevlisi *hazinirtalla*’nın müzisyen olabileceği düşünülmektedir (Pecchioli Daddi, 1982: 235 : [musician?]). Tischler, bir görevli olarak tanımlamakta yetinmiştir. Ünal, Hattice *zinir* ile ilişkilendirerek “*lir çalıcıları*” şeklinde tanımlamıştır (Ünal, 2007: 206). Söz konusu metin şöyledir¹⁷⁸:

¹⁷⁵Bkz.

http://www.hethport.adwmainz.de/hetautgrf/Autogrfbetrachter.php?ori=&p=KBo%2021.80%20&bildnr=KBo21.80-Vs_ColI%2BRs_ColIV.png&x=KBo21

¹⁷⁶ KBo XVII 43 öy. I 8’ vd.

¹⁷⁷ KBo XVII 42+ KUB LVI 46 VI 13’ vd.

¹⁷⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Popko, 1994: 266-267.

4' LUGAL-uš GUB-aš^{D_U} URU^{URU} Zi-ip-pa-la-an-da e-ku-zi

5' [GI]Š^D INANNA GAL SİR^{RU} I NINDA.GUR₄.RA pâr-ši-ia

6' [nu-ká]n GAL DUMU^{MEŠ}.É.GAL LUGAL-i^{GIŠ} ha-at-tal-la-an

7' [G]UŠKIN^{NA₄} ZA.GİN pa-a-i^{LÚ.MEŠ} ha-zi-nir-t[al-le-eš]

8' [I]GI-an-da ti-an-zi

4' Kral ayakta durur. Zippalanda'nın Fırtına Tanrısını içer.

5' Büyük lir çalınır. Bir kurban ekmeğini parçalar.

6' Ve saray oğlanlarının büyüğü

7' altın topuzu (ve) lapis lazuliyi krala verir. *hazinirtalli* adamları

8' karşıda durur.

Görevliyle ilgili metin kısıtlı olduğundan ve doğrudan müzik aleti çaldığına dair bir bilgi bulunmadığından emin olamıyoruz. Ancak *kinirtalla* ile de benzerlik göstermesi dikkat çekicidir.

3.36. ^{MUNUS}taptara

Taptara kadınları, Hitit ölüm ritüellerinde (CTH 450) ağıt yakan bir kadınlardır. KUB XVI 64 numaralı metinde “*taptara* kadınlarının evi” şeklinde bir ifade geçmektedir. Bu da bu kadın grubuna ait bir kuruma işaret ediyor olmalıdır (Rutherford, 2008: 55). Bu mesleğin erkek versiyonu KUB LVII 120 17''de “^{LÚ} *taptara* ^{URU}Z[i]” şeklinde tek bir yerde görülmektedir (Tischler, 1991: 135).

4. BÖLÜM

ARKEOLOJİK BELGELERDE HITİT MÜZİĞİ

Eskiçağ müziği üzerine yapılan araştırmalarda arkeolojik veriler yazılı belgelerin somut örnekleridir. Yazılı belgede sözü edilen çalgının yapısı, boyutları ile eğer doğrudan bir çalgı gün ışığına çıkarılmış ise ses çıkarabilme kapasitesi ve çıkan sesin olası niteliği üzerine bilgi edinilebilmektedir. Bu bakımdan Eski doğu müziği ile ilgili olarak ortaya çıkarılan güzel örnekler arasında Sumer kral mezarlarında bulunan çalgılar ile yine antik Mısır'a ait kazılarda çıkarılan müzik aletleri bulunmaktadır.

Anadolu, iklimi gereği ahşap malzemelerin toprak altında muhafazasına ve bu sebeple de arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmasına yeterince elverişli değildir. Hititçe çivi yazılı belgelerde GIŞ ağaç ya da bu malzemeden yapılan eşyaları niteleyen determinatifle yazılan pek çok müzik aleti kaydedilmiştir. Dolayısıyla çalgıların orijinallerinin ele geçmemesi doğal bir durumdur. Sayıları çok olmasa da çoğunluğu Hitit öncesi döneme ait metal ve seramik zil, sistrum ve çingiraklar çeşitli bölgelerde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılmıştır.

Hitit müziğine ait görsel malzemeyi kabartmalı vazolardan, kaya kabartmalarından ve bazı mühür baskılarından elde etmekteyiz. Bu bölümü ele alırken Hitit öncesi dönem, Hitit dönemi ve Geç Hitit dönemi olarak konuya dair Anadolu'da bulunan arkeolojik malzemeyi incelemeyi uygun bulduk.

4.1. Hitit Öncesi Dönemde Anadolu'da Arkeolojik Buluntularda Müzik

Dünyanın çeşitli bölgelerinde dansa ve müzikal sahneler ya da müzik aletlerinden parçalara ait arkeolojik veriler Paleolitik Dönem'e dek uzanmaktadır.

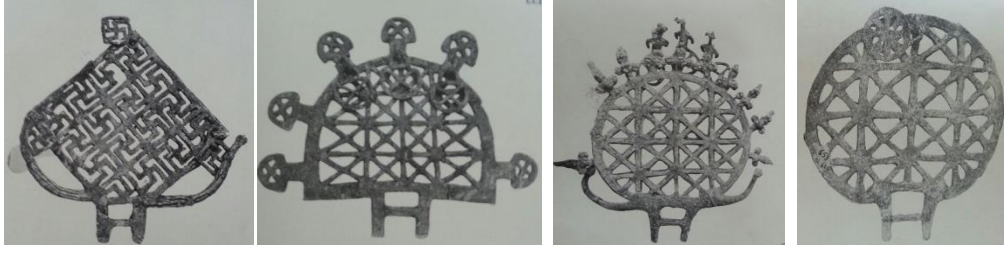
Anadolu’da Neolitik çağlardan bu yana müzikle ilgili sahnelere ya da müzik aleti sayılabilecek birtakım arkeolojik buluntular açığa çıkarılmıştır. Dans ve müzik birbirinden ayrılamaz bir bütünlük içindedir. Bu bağlamda Çatalhöyük duvar kabartmalarındaki av sahnelerindeki avcılarının dans ediyor olabileceğine dair görüşler bulunmaktadır. Nevali Çori’de üzerinde dans eden adamların bulunduğu kireç taşından bir kap da müziğin varlığına işaret etmektedir. Benzer sahneler Hitit dönemi kabartmalı vazo parçaları üzerinde görülmektedir. Hitit öncesi dönemdeki müzikal sahnelerin ya da müzik aletlerinin olduğu belli başlı arkeolojik eserleri buluntu yerlerine göre aktarmak istiyoruz.

Nevali Çori Kireçtaşı kâse parçası (Alp, 1999: 42).

4.1.1. ALACAHÖYÜK

Alacahöyük, Çorum’un 50 km güneybatısında ve Alaca ilçesi yakınlarında bulunan Alacahöyük’te, 1935 yılında R.O. Arık ve H.Z. Koşay, Atatürk’ün teşvikleri doğrultusunda arkeolojik kazılara başlamışlardır. Hitit öncesi döneme ait Eski Tunç Çağı mezarlarına ait buluntular bölgenin bu dönemde önemli bir merkez olduğunu göstermektedir (Baltacıoğlu, 2002: 91). Mezar buluntuları arasında eserlerden güneş kursları, sistrumlar ve çingiraklar da yer almaktadır.

Alacahöyük'ten Güneş Kursları (R.O.Arık, 1937).

İçindeki tanelerin hareketiyle ses çıkaran nesne olarak Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğünde açıklanan çingirak¹, Antik dünyada bebeklerin ve çocukların dikkatini sesiyle çekmek maksatlı bir oyuncak olabildiği gibi, yetişkinlerin dünyasında da ses çıkarmak amacıyla hem büyü ve ritüellerde hem de bayram törenlerinde kullanılmış olmalıdır. Bu anlamda Anadolu'da çingirakla ilgili en erken buluntu Diyarbakır-Hakemi Use'dendir (Ökse- Görmüş, 2008: 10; Ekmen, 2016: 150). Gerek Hitit öncesi dönemde gerekse Hitit dönemine tarihlenen çingiraklar Alacahöyük, Demircihöyük, Tarsus-Gözlükule, Kültepe, Acemhöyük, İkiztepe gibi kazı alanlarından gün ışığına çıkarılmışlardır. Bunlar farklı tipolojilerde olup kulplu, saplı, idol biçimli, insan ya da hayvan biçimli, testi biçimli ve kesik koni biçimli olabilmektedirler (Ekmen, 2016: 151-153). Çeşitli bölgelerden çıkarılan bu çingiraklar hem mezar buluntusu olduğundan hem de yapıları, form ve boyutları gereği büyük çoğunluğu çocuk oyuncağı olarak değerlendirilmektedir. Bunlardan ayrı tutulan İkiztepe ve Demircihöyük çingiraklarının müzik aleti olabileceği belirtilmiştir (Ekmen 2016: 155).

4.1.2. İKİZTEPE

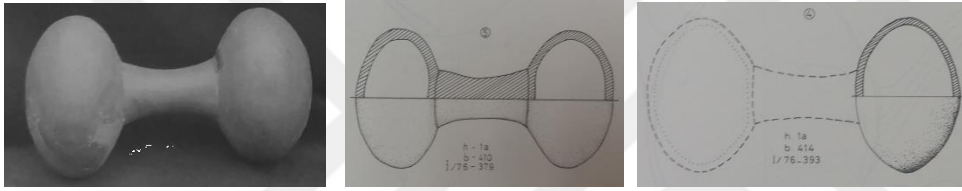
İkiztepe Höyüğü, Samsun'un Bafra ilçesinin 7 km kuzeybatısında yer almaktadır. Bu höyükte Erken Tunç Çağı dönemine ait çocuk mezarlarında çingiraklar bulunmuştur

¹http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58bfe7a40f2a55.57283682 (Son erişim tarihi: 08.03.2017)

(Bilgi, 2008). Ayrıca 1976 yılında gerçekleştirilen üçüncü dönem kazıları buluntuları arasında Tepe I olarak adlandırılan mevkide ortaya çıkarılan küçük buluntular Er-Hitit ya da Geçiş Çağı olarak adlandırılan döneme tarihlendirilmekte ve bunlar arasında iki adet çingirak biçimli alet bulunmaktadır (Alkım vd., 2003: 26, Lev. I/4-5, Lev. CX/49).

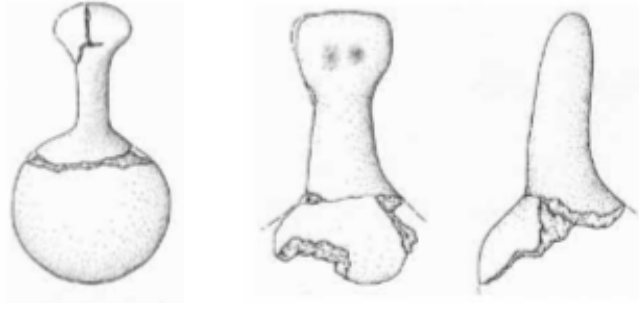
İkiztepe Çingiraklar (Ekmen, 2016: Fig. 8/1-4)

İkiztepe Çingiraklar (Alkım vd.2003: Lev. I/4-5, Lev. CX/49)

4.1.3. DEMİRCİHÖYÜK

Demircihöyük, Eskişehir'in 25 km batısındaki Çukurhisar ilçesinin kuzey batısındadır. Burada bulunan çingiraklardan bazılarının uzunluğu 20 cm'yi bulmaktadır (Baykal- Seeher, Obladen-Kauder, 1996: 255). Aralarında çocuk oyuncakları olan çingiraklar dışında kendinden sesli müzik alet, marakas olarak değerlendirilenler de bulunmaktadır (Ökse- Görmüş, 2008: 10; Ekmen, 2016: 155).

Demircihöyük Çingıraklar (Ekmen, 2016: Fig. 2/ 1 ve 7)

4.1.4. KÜLTEPE

Kayseri'nin 20 km kuzeydoğusunda bulunan Kültepe, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ticaret merkezi olan *kārum*'ların Anadolu'daki merkezidir (Özgüç, 2005: 6). Burada gerçekleştirilen kazılarda ele geçen farklı materyallerden müzik aletleri bulunmaktadır.

Pişmiş topraktan çingıraklar, metal malzemeden ziller ele geçmiştir.

Bu çingırakların çocuk oyuncacı olabileceği de düşünülmektedir.

Kültepe Çingıraklar (Kulakoğlu-Kangal, 2010: No: 160-161-162-163)

Ziller ise Hitit dönemi arkeolojik belgeleri arasında bulunan kabartmalı vazolardaki tasvirlerdeki zilleri akla getirmektedir.

Kültepe Çalparalar (Kulakoğlu-Kangal, 2010: No: 315-316-317-318)

Anadolu'da bulunmuş olan Suriye üsluplu kimi mühür baskılarında lir tasvirlerine rastlanmaktadır. Kültepe'den ele geçen Suriye stilinde bazı mühür baskıları üzerinde de lirler bulunmaktadır. Üç mühür baskısı üzerinde de lirler oturan bir kimsenin ya da tanrının elinde bulunmakta görülmektedir. Bir ses kutusuna bağlanan iki ya da üç telli oldukları görülmektedir.

Kültepe Mühür Baskıları (Lawergren, 1998: Fig. 5/a,b,c)

4.1.5. HOROZTEPE

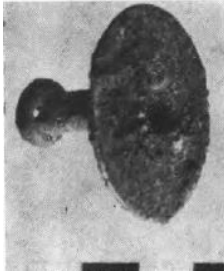
Tokat Erbaa'nın güneydoğusunda yer almaktadır. Buradan çıkarılan arkeolojik malzemeler arasında güneş kursları ve çalparalar bulunmaktadır (Özgüç-Akok, 1957: 203). Buradaki güneş kurslarından biri Alacahöyük'tekinden farklı olarak boğa ve geyik heykelcikleri yanında aslan ve dağ keçisi heykelcikleri de eklenmiştir. Ayrıca dikdörtgen formludur ve üzerine ses çıkaracak uzun bakır levhalar yerleştirilmiştir. Bir

kaidede durmamakta, elde taşınmak üzere tasarlanmış olmalıdır. Bu haliyle Mellink güneş kursundan ziyade sistrum olabileceğini belirtmiştir (Özgüç T.-Akok, M., 1957: 203-204). Diğer bir güneş kursu farklı formdadır. Çerçevesine ses çıkarabilecek bir halka takılmıştır (Özgüç, T., 1964: 24).

Horoztepe’de bulunan bir çalpara Alacahöyük’le paralel olarak başı delikli ortası şişkindir (Özgüç T.-Akok, M. 1957: 205). Çapı 11 cm yüksekliği 5.8 cm’dir. Anadolu’nun en büyük çalparalarındandır. Sapında delik bulunmaktadır.

Şu anda Metropolitan Museum’da bulunan bir diğer Horoztepe sistrumu Eski Tunç Çağı’na tarihlendirilen bir mezar buluntusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistrumun iki tarafında da boynuz çıkıntıları yapılmıştır. Üst kısımdaki boynuzun üzerine ise bir kuş figürü yerleştirilmiştir. Yerleştirilen diskler sayesinde ses çıkarması amaçlanmaktadır (Çınaroğlu, 2014: 70)

Hitit döneminde ele geçmese de erken döneme ait bu çalgılar bize çalgıların şekli, boyutu ve yapısına dair birtakım bilgiler sunmaktadır.

Horoztepe Zil (Özgüç-Akok, 1957, Resim- Fig. 12)

Horoztepe Sistrumlar

(Anadolu Medeniyetleri Müzesi Metropolitan Museum T. Özgüç, 1964, Lev.II.)

4.1.6. ACEMHÖYÜK

Aksaray'ın 18 km kuzeybatısındaki Yeşilova beldesinde yer alan Acemhöyük, yapılan arkeolojik kazıların ışığında, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda önemli bir ticaret merkezi *kārum* olduğu anlaşılmıştır (Öztan, 2011: 249). Burada gerçekleştirilen kazılarda, bir mühür baskısı ve bir kurşun figürin üzerindeki tasvirlerde lir olduğu gözlemlenmiştir.

Şu anda Niğde Müzesi'nde bulunan mühür üzerinde iki sahne bulunmaktadır. Boğanın üstünde duran bir çıplak tanrıça ve karşısında duran bir adam ile iki elinde nesneler tutan ve önünde iksir kabı bulunan bir figür yer almaktadır. Diğer sahnede ise tahtta oturan bir tanrı ve karşısında Suriyeli bir hanım bulunmaktadır. Her ikisi de ortalarında bulunan 5 telli liri yanlarından ve ses kutusundan tutmaktadırlar (Özgüç, N., 2015: 124). Bu lir Tarsus mühründeki² ve British Museum'da bulunan (Mardin?)³ mühürdeki lirlerle benzerlik göstermektedir (Erkanal, 1993: 113)

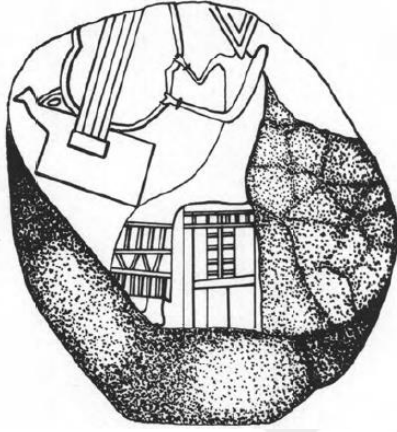

Acemhöyük Mühür Baskısı (Erkanal, 1993: Fig. 1-C/02)

² Porada, 1956.

³ Rimmer, 1969; Lawergen, 1998.

1976 yılı kazılarında açığa çıkarılan kurşun figürin kalıpta da farklı bir lir tasviri yer almaktadır. Uzunluğu 7.6 cm genişliği ise 6.6 cm olan kalıbın üzerinde oturur vaziyette beş telli simetrik bir lir çalan figür yer almaktadır. Müzisyenin yüzü görünmemekle beraber sakallı bir tanrıya benzemektedir. Dört köşeli lirin ise sol üst kenarı boğa başıyla süslenmiştir. Kurşun figürin M.Ö.19.-20. Yüzyıla tarihlenmektedir (N.Özgüç, 1976: 552-553).

Acemhöyük Kurşun figürin (N.Özgüç, 1976 [Çizim: Cengiz Erol])

Acemhöyük 2003 kazılarında Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait II.yapı katında içine çakıl taşları yerleştirilerek ses çıkarmasını sağlayacak pişmiş topraktan armut biçimli bir çocuk oyuncakçı çingırak ele geçmiştir (Öztan, 2005: 92; Ekmen, 2016: 155).

4.1.7. OYLUM HÖYÜK

Oylumhöyük, Kilis'in 7 km doğu-güneydoğusunda Oylum Köyü'nün yanında bulunmaktadır⁴. Burada bulunan mühür baskıları üzerinde lir çalan figürler bulunmaktadır (Özgen, 1993: fig.4). İkinci figürün bir benzeri Kargamış'ta bulunan bir

⁴[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2363&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2363&html=ages_detail_t.html&layout=web)

silindir mühür üzerinde görülmektedir. Kilis Müzesi'nde bulunan 05.74.89 ve 05.76.89 envanter numaralı bu mühürlerde ellerini havaya kaldırmış olan insan figürlerinin dans ediyor olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca 05.74.89 numaralı mühürde solda bulunan insan figürünün lir çalan figürden farklı olarak ağzının açık tasvir edildiği ve şarkı söylüyor olabileceği belirtilmiştir. (Ensert, 2017: 50).

Oylumhöyük Mühür Baskıları (Lawergren, 1998: Fig.1/e,f)

05.74.89 Ensart, 2017: 53(Şekil 2b)

05.76.89 Ensart, 2017: 55 (Şekil 4b)

4.1.8. KARGAMIŞ

Kargamış'tan M.Ö. 3 bin yılın sonlarına tarihlenen ve Kargamış'tan çıkarılan taştan bir silindir mühür üzerinde dört telli asimetrik bir liri oturur vaziyette çalan bir kimsenin tasviri bulunmaktadır (Amiet, 1980: No: 60).

Norborg, 1995: Fig. 11. Amiet, 1980: Pl.88: 1160.

4.1.9. KONYA KARAHÖYÜK

Konya ilinin yaklaşık 7 km güney batısında yer almaktadır. Burada ele geçen bir silindir mühür üzerinde arp çalan bir kadın figürü bulunmaktadır. Ana sahnedeki bu lir çalan kimse Tanrıça Inanna/ Ištar'dır. Oturan Tanrıça Ea'nın huzurunda müzik icra etmektedir. İkisi arasında ise Ea'nın habercisi, veziri çift yüzlü betimlenen Tanrı Usmu (Hit. *Izzinnu*, Sum.Isimu) durmaktadır (Alp, 1994: 111-112; Alp, 1999: 4). Mühürle benzerlik gösteren bir mühür British Museum'da bulunmaktadır (BM 89115); ancak Tanrı Ea ve Usmu'nun yanında bu kez saçaklı elbisesiyle kimliği netleştirilemeyen elinde herhangi bir müzik aleti bulunmayan bir tanrıça yer almaktadır (Alp, 1994: 112).

(Alp, 1994)

4.1.10. TARSUS-GÖZLÜKULE

Tarsus Gözlükule, Mersin'in Tarsus ilçesinde Kilikya'nın kıyı şeridine paralel büyük bir höyüktür (Özyar, 2010: 229). Burada ortaya çıkarılan Geç Tunç Çağı II.yapı katına tarihlenmektedir Gövdesinin yanlarında ve üzerinde delikleri bulunmaktadır. (Goldman, 1956; Ekmen, 2016: 154). Bu çingirak, yukarıda sözünü ettiğimiz çingiraklardan farklı bir yapıdadır.

Gözlükule.Geç Tunç Çağı'na ait çingirak (Goldman, 1956: Fig. 444/47)

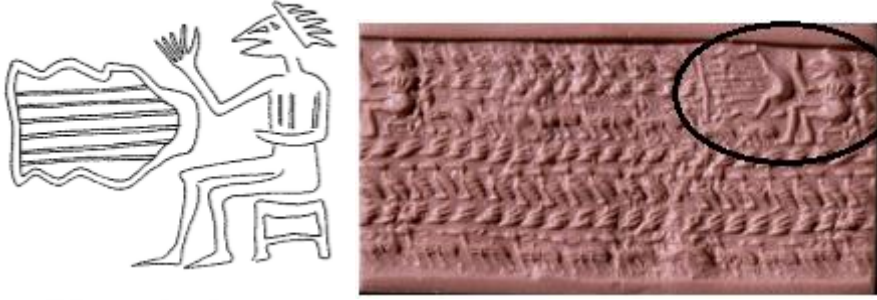
Tarsus'ta bulunan çeşitli dönemlere ait mühür baskıları üzerinde lir tasvirlerine rastlanmaktadır. Bunlardan biri M.Ö.2. bine (1900-1750) tarihlenmektedir (Lawergren, 1998: Fig. 5/d). Beş telli ve kavislidir. Liri çalan figür ilginç bir şekilde tellerin bağlandığı noktadan tutar vaziyette tasvir edilmiştir. Lir çalan adamın etrafında hayvan tasvirleri bulunmaktadır.

Gözlükule Mühür Baskısı (Porada, 1956: Fig.j)

4.1.11. BRITISH MUSEUM'DA BULUNAN MÜHÜR BASKISI

Mardin'den çıktığı sanılan ve satın alma yoluyla 1963'te British Museum'a giden silindir mühür baskısı üzerinde Tarsus mühründekine benzer bir lir bulunmaktadır. 6 teli olan simetrik bir lirdir⁵.

(Norborg 1995: Fig. 44; British Museum Online Collection)

4.1.12. BEYCESULTAN

Beycesultan, Denizli'nin Çivril ilçesinin 5 km güneybatısında yer almaktadır⁶. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen orta tunç çağına tarihlenen darbuka biçimli bir kap burada Yanmış Saray'da bulunmuş ve çatıdan düştüğü tahmin edilmektedir. Kapın parçaları 4c evresinden çıkarılmıştır (Lloyd- Mellart, 1965: 117). Bu seramik darbukanın çevresine pek çok boynuz şeklinde seramik parçası bağlanmıştır. Kap şekli sebebiyle tek başına ayakta duramamaktadır ancak oturan bir insanın kucağında çalabileceği düşünülmektedir (Lloyd- Mellart, 1965: 93).

⁵ BM 134306 envanter numaralı silindir mühür:

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=369522&partId=1&searchText=134306&page=1

⁶

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=412&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=412&html=ages_detail_t.html&layout=web)

Anadolu Medeniyetleri Müzesi

4.1.13. ULUBURUN BATIĞI

1982 yılında Kaş Uluburun’da bir sünger avcısının keşfettiği Uluburun gemisine ait batığın kazısı 1984-1994 yılları arasında Teksas Üniversitesi ve Bodrum Sualtı Müzesi ekiplerince gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık M.Ö. 14. Yüzyılda battığı düşünülen gemide tonlarca bakır ve kalay külçesi ile kurşun, cam külçeler; gümüş, altın, fildişi hammadde ve bunlardan yapılmış şahsi eşyalar, fildişi, terebent (Çam reçinesi), devekuşu yumurtaları, abanoz ve silah gibi çok çeşitli malzeme ele geçmiştir. Doğu’da Ugarit bölgesinden çıktığı düşünülen Tunç Çağına ait geminin batıda Myken bölgesine gidiyor olabileceği düşünülmektedir (Ünsal, 2006: 21; Pulak: 2006: 57-105). Bu malzemeler arasında suaygırı düşünden yontularak yapılmış koçboynuzu biçimli bir trompet/boru bulunmuştur. Musevilerin “şofar” dediği çalgıya benzemektedir (Pulak, 1992: 7; 2006: 85).

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi

Hititçe çivi yazılı belgelerde *šawatar* olarak adlandırılan boynuzla Hitit dönemi arkeolojik verilerde yalnızca duvar kabartmalarında rastlamaktayız.

Gemiden çıkarılan bir diğer müzik aleti ise zillerdir. 10 cm çapındaki zillerin ortası bombelidir ve ortalarında delikler bulunmaktadır. Bu çalgılar Anadolu'da Tunç Çağı'ndaki zillerle benzerlik göstermektedir (Ü. Yalçın-Cemal Pulak-Rainer Slotta, 2006: Eser Kataloğu No: 179, s. 628).

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi

4.2. Hitit Dönemi Arkeolojik Eserlerinde Müzik

Hitit Dönemi'ne ait arkeolojik belgeler arasında ne yazık ki orijinal müzik aletlerinin büyük çoğunluğu bulunamamıştır. Alacahöyük'te ele geçen çocuk oyuncağı olarak nitelendirilen çingıraklar, marakas denilen müzik aletini anımsatmaktadır. Bunun dışında çalgıların tasvirlerini seramik eserlerde; kabartmalı vazo ve vazo parçalarında görmekteyiz. Kültte kullanılan bu kapların gövdesi çizgilerle bölünerek bu çizgiler

arasında birtakım seremonilerin betimlemesi yapılmaktaydı. Eski Doğu'da bu uygulamanın en erken uygulaması Sumer Dönemi'ne ait Uruk Vazosu'dur (Darga, 1992: 61). Hitit döneminde bu uygulamanın görüldüğü kült kaplarından özellikle İnandık vazosu ve Hüseyindede vazolarına ait tasvirler, Hititçe metinlerde sözü geçen müzikal sahnelerin görsel bir anlatımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Metal eser olarak “Yumruk Biçimli Kap” örneği bize müziğin eşlik ettiği bir tören konusunda fikir vermektedir. Yine bu bağlamda Hitit dönemi arkeolojik verileri arasında Alacahöyük duvar kabartmalarına ait müzik ile ilgili sahneleri inceleyeceğiz.

4.2.1. ALACAHÖYÜK

Alacahöyük, Çorum'un Alaca ilçesinin 16 km kuzeydoğusunda ve Hititlerin başkenti Hattuša'nın ise 36 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Eski Tunç Çağı'na ait kral mezarları ile Hitit öncesi dönemde de önemli bir kent olduğu anlaşılmaktadır. Hitit dönemine ise bir kült merkezi olduğu arkeolojik ve mimari buluntulardan anlaşılmaktadır (Darga, 1992: 130). Anıtsal bir giriş kapısı, iki yanında sfenksler ve giriş kapısı kalıntılarının yanında kulelerin temeli üstünde kabartmalı ortostatlar bulunmaktadır (Darga 1992: 130; Yiğit- Özcan-Kıymet, 2016: 73). Sfenksli Kapı batı kulesindeki ilk taş bloklardan ikincisinde müzisyenlere ait kabartma bulunmaktadır ve blokların orijinalleri Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu kabartmada sola doğru yönelmiş iki erkek tasviri bulunmaktadır Soldaki erkek sazını çalarken betimlenmiştir. Çalgının ucundan püskül gibi bir süs sarmaktadır. Sazın kenarları yuvarlatılmış ortası girintilidir ve bir bağ ile müzisyenin kemerine bağlı vaziyette bulunmaktadır (Baltacıoğlu 1995: 4). Aşağıda sözünü edeceğimiz diğer Hitit dönemi sazlarına ait tasvirlerden farklı olarak perdelerinin olduğu görülmektedir. Benzer sazlar eski Mısır'da karşımıza çıkmaktadır. Mısır'da Yeni Krallık dönemine

kadar saz tasviri görülmediğinden çalgının belki de Anadolu'dan Mısır'a geçmiş olabileceği akla gelmektedir.

Bu çalgı için *huḥupal* terimini kullanan araştırmacılar bulunsa da (Alp, 1940: Baltacıoğlu, 1995: 1) saz olarak ^{GIŠŠÀ}.A.TAR/TIBULA terimini kullanmak istiyoruz. Bu çalgıyla ilgili olarak KBo XXX 184 numaralı metinde müzisyen müzik aletini icra etmektedir:3'-4' “ [Kral? (ve) kraliçe?] oturur (ve) içerler. Şar[kıcı]lar? az eşliğinde şarkı söyler”.

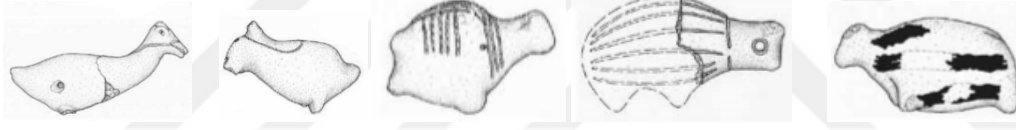
KBo XXV 70 ay. numaralı bir başka bayram metninde (CTH 670) benzer sahne geçmekte ve tanrı *Mezulla* için içki içilmektedir: 4'-5' “Kral ve kraliçe Güneş Tanrısı *Mezulla*] 'yı içeride oturur içerler. Şarkıcılar?] *TIBULA* eşliğinde şarkı söyler”.

Kabartmadaki bir diğer erkek figürünün elinde taşıdığı tamamlanmamış nesnenin ne olduğu konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri, eğitilmiş bir köpek ya da maymun olduğu yönündedir (Frankfort, 1970: 232). Macqueen de köpeğe benzeten araştırmacılarıdır (Macqueen 1999: 162). Tavşan ya da tavşan yavrusu olabileceği (Perrot-Chipiez, 1890: 164) ya da küçük bir hayvanı veya ona ait bir heykeli temsil etmiş olabileceği (Baltacıoğlu, 1995: 2 vd.) üzerinde durulmuştur. Ayrıca erkek figürün ağzıyla bir bağlantısı var gibi görünen bu nesnenin püskürtülen bir ateş olabileceği (Erkut, 1992: 163) belirtilmiştir. Tüm bunlar dışında üflemeli bir müzik aleti, tulum olabileceği de aktarılmıştır (Garstang, 1929: 137; Yiğit, 2016: 84). Bir hayvandan ziyade tulum gibi ağızlığı olan bir çalgı olması görüşü daha yakın gelmektedir. Hititçe çivi yazılı belgelerde bu çalgıyı temsil eden bir sözcük bulunup bulunmadığını bilmemekle birlikte biz de tulum olabileceğini düşünüyoruz.

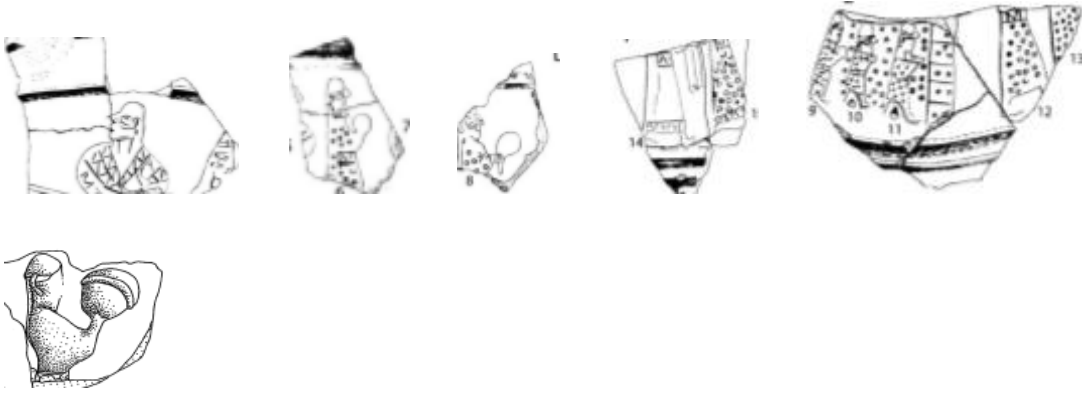
Alacahöyük Ortostatları Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Yukarıda da sözünü ettiğimiz çingiraklar, Alacahöyük'te Hitit tabakasından ele geçmiştir. Bunlar kuş, tavşan ve boğa gibi hayvan biçimlidirler.

Alacahöyük'ten kuş, tavşan (?), boğa (?) biçimli oyuncak çingiraklar (Ekmen, 2016 Fig. 4/ 6; Fig. 6/ 1,2,4; Fig. 7/4)

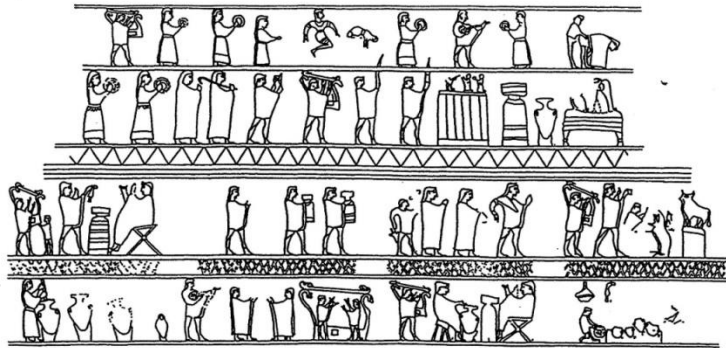
1993'te Tahsin Özgüç tarafından yayımlanan Alacahöyük'te ortaya çıkarılan rölyefli vazo parçaları diğer vazo parçalarıyla benzerlik göstermektedir ve bu parçalarda da zil çalan müzisyenlere ait parçalar ve diğer tören sahnelerine ait kırık parçalar yer almaktadır (Özgüç, 1993).

Alacahöyük Kabartmalı Vazo Parçaları (Strupler, 2012: 3;Fig.1; Schuol, 2004: Taf.5/19)

4.2.2. İNANDIK VAZOSU

Çankırı'nın 22 km. güneyinde bulunan İnandiktepe'den 1966 yılında ortaya çıkarılan büyük kült vazosu, Hitit Dönemi seramik kabartmalı vazoların şimdilik en büyük ve eksiksiz olanıdır. Üzerinde libasyon sahnelerinden yemek hazırlanışına, kurban törenlerinden müzikal sahnelere kadar birçok figürü barındırmaktadır. Kompozisyonun anlatımına alt frizden başlanırsa kutsal evlilik sahnesiyle son bulan vazonun boyu 82 cm'dir. Dört frizden oluşan kabartmalar ayrı ayrı yapılarak vazoya yapıştırılmıştır (Özgüç, 1988: 16-17).

(Schuol, 2004: Taf.3/9)

Tanrısal çiftten büyük taburede oturanın eli yukarı doğru kalkmış, elinde bir kadeh tutmaktadır Bu sahne Hititçe metinlerde geçen “*tanrıyı içmek*” şeklinde ifade edilen dini töreni akla getirmektedir. Çivi yazılı belgelerde de GIŠDINGIR.INANNA “İr” çalgısının eşlik ettiği bu sahneye bir örnek Geç dönemde saz gibi başka telli sazların eşlik ettiği bu tür yemek sahnelerinden biri Karkamış’taki bir stelde görülmektedir⁷.

⁷ Bkz. Geç Hitit Dönemi Karkamış Maddesi.

karşılıklı vaziyette seslendirmektedirler. Ördek başlı bu lirin genişliği 13,5 cm, boyu 11 cm'dir. Telleri çekerek mızrap kullanmadan enstrümanı çalmaktadırlar (Schuol, 2004: 104). Çalgının boyutu büyük olduğundan daha kalın teller kullanılarak daha pes ton çıkarabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Helvacı, 2007: 90). Bu açıdan bakılırsa günümüzün kontrbasını andırmaktadır.

Büyük lirin ardından karşılıklı ellerini yukarı kaldırarak duran uzun etekli erkek ya da kadın iki görevli bulunmakta hemen onların yanında saz çalan başka bir müzisyen de bu sahneye eşlik etmektedir. Bu uzun etekli kimseler saz eşliğinde dans ediyor olmalıdır.

Büyük lirin, dansçıların ve pek çok görevlinin bir arada bulunduğu Ay bayramı'na ait (CTH 591) KUB X 89 I numaralı metinde ekmek ve içki sunumu da gerçekleştirilmektedir. Bu yazılı belgede aktarılanlar genel anlamda vazodaki kabartmaları ve bu frizdeki sahneleri birebir olmasa da bir anlamda aktarabilmektedir⁸:

20 LUGAL MUNUS.LUGAL TUŠ-aš^DZA.BA₄.BA₄ IŠ-TU BI-IB-RI UR.MAH

21 4 a-ra-an-te-it a-ku-wa-an-zi

22 LÚSAGI I NINDA^Awa-gi-eš-šar GAL

23 ŠA BA.BA.ZA a-aš-ga-az ú-da-i LUGAL-i

24 pa-a-i LUGAL-uš pár-ši-ia ták-kán wa-a-ki

25 GIŠ^DINANNA.GAL SÌR^{RU} LÚALAM.ZU₉ me-ma-i

26 LÚpal-wa-at^I-tal-la-aš pal-wa-iz-zi

27 GIŠ^Aar-kam-mi URUDU^Agal-gal-tu-ri

28 GUL-an-ne-eš-kán-zi LÚ.MEŠ^AHUB.BI^{HIA}

29 tar-ú-iš-kán-zi A-NA^A LÚALAM.ZU₉

30 DUG hu-up-pár GEŠTIN pí-an-zi pár-aš-na-u-wa-aš-kán

20 Kral ve kraliçe oturur. Tanrı Zababa'yı aslan bibrusundan

⁸ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Klinger, 1996: 505 vd.

21 Dört kez içerler.

22-23 Saki bir büyük arpa ezmesinden *wageššar* ekmeğini dışarı getirir. Krala

24 verir. Kral (onu) parçalar. Yarısını ısıtır.

25 Büyük lir çalınır. ALAM.ZU söyler.

26 *palwatalla* seslenir.

27 *arkammi* ve *galgaturiye*

28 vururlar. Dansçılar

29-30 Dans eder. Diz çöken ALAM.ZU'ya *huppar* kabında şarap verirler.

İkinci Friz: Bu frizde ilk frizdeki gibi bir libasyon sahnesi görülmektedir. Bu kez yine tanrı oturmakta karşısındaki erkek figür ona gaga ağızlı testi ile içki sunusu yapmaktadır. Libasyon sahnesine lir çalan bir müzisyen eşlik etmektedir ancak lirini taşımasına yardımcı kısa boylu bir kimse belki de bir çocuk alttan destek olmaktadır. Ardından çeşitli malzemeler taşıyan görevliler görülmekte ve bir kurban sahnesi gerçekleştirilmektedir. Kurban edilen hayvan bir boğadır. Kurban edilme törenine de lir çalan bir müzisyen katılmaktadır.

Üçüncü Friz: Bu satırda bir geçit töreni gibi görevliler sıralanmakta; ardından bir mabedin çatısı, üzerindeki müzisyenlerle birlikte görülmekte ve son olarak sunak, büyük bir vazo ve kutsal yatak sahnesi ile tamamlanmaktadır. Yatak üzerinde oturan erkek (?) figürü iyi korunamamıştır. Benzer sahne Bitik Vazosunda bulunduğu buradaki sahne ile aynı olduğu düşünülerek gelinin duvağını açan bir damat tasviri olduğu düşünülmektedir (Özgüç, 1988: 22; Alp, 1999: 19-20).

Burada sırasıyla iki çalpara ya da tef çalan kadın görevli bulunmaktadır; eteklerinde püskül detaylar görülmektedir. Benzer etekleri bulunan kadın müzisyenler Hüseyindede

Lir çalan müzisyenden sonra mızrak taşıyan iki görevli gelmektedir. Bu mızraklar, Bitik vazosunda da görülmektedir. Bu nesneler birbirlerine vurularak gösteri yapılan ^{GIŞ}*mari* ‘yi akla getirmektedir.

258

karşılıklı çalpara çalan iki kadının arasında saz çalan bir müzisyen birlikte müzik icra etmektedir. Son olarak gelin ve damadın erotik sahnesiyle bu satır tamamlanmaktadır.

Görüldüğü gibi İnandık vazosunda lir ve saz çalan müzisyenler erkek, çalpara ya da tef çalanlar ise kadın müzisyenlerdir. Kollarını kaldırarak dans edenlerin cinsiyeti belli olmamakla birlikte uzun elbise giymişlerdir. Bir büyük lir dışında beş tane daha orta ya da küçük boy diyebileceğimiz lir çalgısı vardır. Bunların üç tanesi çeşitli törenlere eşlikçidirler. Kadınların yedisi çalpara çalmakta üç erkek ise saz çalmaktadır. İki kişi ^{GIŞ}*mari* diyebileceğimiz aletleri taşımaktadır.

Üreme bayramı *haššumaš* ile ilgili olduğu düşünülen bu sahneler, gerek yemek hazırlıkları, gerek müzikal eylemleri, gerekse dini törenleriyle coşkulu bir havayı tasvir etmektedir.

4.2.3. HÜSEYİNDEDE VAZOSU (KÜÇÜK VAZO)

Hüseyinde Tepesi, Çorum'un Sungurlu ilçesinin kuzeybatısındaki Yörüklü kasabasının 2 km güneyindeki yer almaktadır⁹. Burada, tapınak yapısının deposunda biri tek frizli olmak üzere Hitit dönemine ait iki kabartmalı vazo bulunmuştur. Vazonun yüksekliği 52 cm'dir (Sipahi, 2008: 66). Bu vazolardan boyun kısmında tek frizi bulunan küçük vazo üzerinde bir tören alayını resmeden boğa ve insan figürleri bulunmaktadır. Soldan sağa doğru devam eden insan figürlerinin faaliyeti, el ele dans eden iki kadın ile başlamaktadır (Sipahi, 2005: 662). Bellerinde püskülleri bulunan

⁹[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=3288&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=3288&html=ages_detail_t.html&layout=web)

halay benzeri bir dans eden bu kadınların ardından zil ve tefe benzer çalgılar çalan bir kadın ve bir erkek müzisyen görülmektedir. Kadının çalgısından püskül sarkmakta ve bu zile daha çok benzemektedir. Hititçe metinlerde geçen tef olduğunu düşündüğümüz *arkammi* ve zil olduğunu düşündüğümüz *galgalturi* çalgıları da sıkça belgelerde bir arada anılmaktadırlar. Yukarıda da sözünü ettiğimiz KUB X 89 I (CTH 591.1.A) Ay Bayramına ait bir çiviyazılı belgede, dansçılara bu çalgılar eşlik etmektedir. Bu vazodaki kabartmadan farklı olarak metinde erkek dansçılar bulunmaktadır¹⁰:

27 ^{GIŠ}ar-kam-mi ^{URUDU}gal-gal-tu-ri

28 GUL-an-ne-eš-kán-zi ^{LÚ.MEŠ}HUB.BI^{HI.A}

29 tar-ú-iš-kán-zi...

27 *arkammi* (ve) *galgalturiye*

28 vururlar. Dansçılar

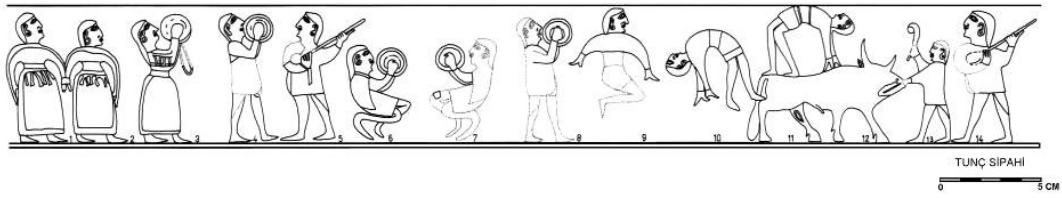
29 dönerler.

KBo X 27 III numaralı (CTH 649.1) NIN.DINGIR rahibesinin bayramına ait çiviyazılı belgede *arkammiiala* kadınları bu iki çalgıyı da seslendirmektedirler:¹⁶ *arkammiiala* kadınları *arkammi* 17 (ve) *galgalturiye* vururlar”.

(Sipahi, 2008: 66)

¹⁰ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Klinger, 1996: 505 vd.

(Sipahi, 2008: 72-73)

Daha sonra saz çalan bir erkekle karşılıklı çömelerek zil çalan iki erkek görevli daha görülmekte, onların ardında ayakta zil ya da tef çalan diğer bir erkek müzisyen boğadan atlama sahnesine eşlik etmektedir. Son olarak tekrar saz çalan bir müzisyen görülmektedir. Boğadan atlama sahnesi Lallupiya adamları ile ilgili bir sahneyi anımsatmaktadır:

KUB XXXV 132 ay. III¹¹

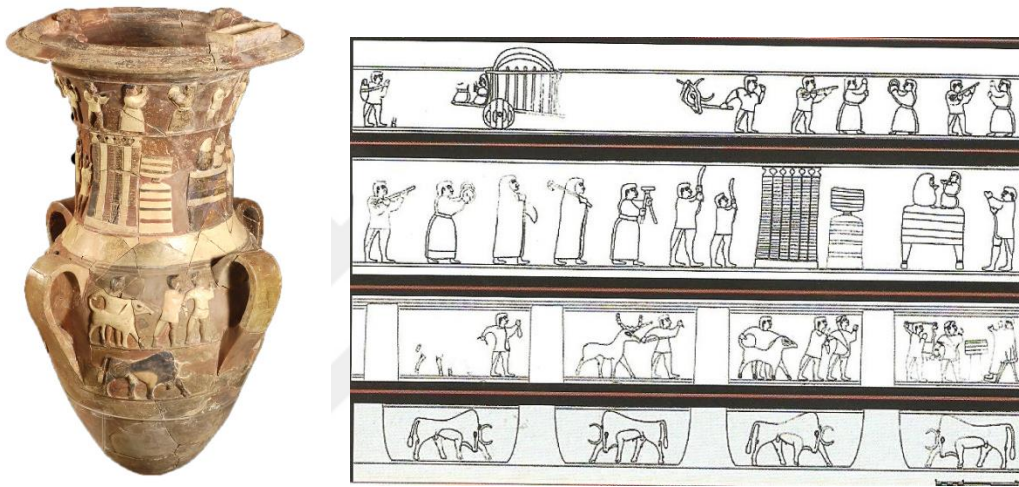
- 1 [LÚ... A-NA PA-NI GU₄.MAḪ w]a-at-ku-zi nu A-NA GU₄.MAḪ
- 2 [wa-at-ku-zi nu LÚ.MEŠ NAR ? ḫal-]zi-iš-ša-an-zi
- 3 [LÚ^{MEŠ} URU La-al-lu-]pí-ia-ia LÚ SAGI.A
- 4 [...ḫ]al-zi-iš-ša-an-zi
- 5 [LÚ SAGI.A š]a-ra-a ti-ia-zi

- 1 [...Adamı boğanın önüne] sıçrar ve boğanın üzerine
- 2 [atlar. Şarkıcılar ba]ğırırılar.
- 3 [Lallu]piia adamları sakiye
- 4 [... b]ağırırılar.
- 5 [Saki y]ukarı çıkar.

¹¹ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Ünal, 2003: 149.

4.2.4. HÜSEYİNDEDE'DE BULUNAN İKİNCİ KÜLT VAZOSU (BÜYÜK VAZO)

Eski Hitit Dönemi kült vazolarından biri olan bu vazonun ilk parçaları 1997 yılında Hüseyinde Tepesi'nde bulunmuş olup 2000 yılına dek parçalarının kimisi satın alınarak kimisi kazıda bulunmak suretiyle bir araya getirilmiştir ve Çorum Müzesi'nde restorasyonu tamamlanmıştır. Vazonun yüksekliği 86 cm'dir (Yıldırım, 2005).

(Yıldırım, 2008: 57 ve 58)

Dört frizden oluşan vazonun birinci ve ikinci frizinde yer yer bir yangından etkilendiğini gösteren renk değişimleri gözlemlenmektedir. (Yıldırım, 2005:762).

Birinci ve İkinci Friz: Alttan ilk frizde boğalar görülmektedir. İkinci sırada ise geyik, koyun(?) gibi hayvanları çeken erkek figürler yer almaktadır. Ardından lir eşliğinde bir libasyon sahnesine geçilmektedir. Tanrıyı içme seremonisinin gerçekleştiği bu sahneye telli çalgıların ve özellikle de lirlerin eşlik ettiğini Hititçe belgelerden biliyoruz. *Kulišna*'nın Fırtına Tanrıları için gerçekleştirilen ritüel (CTH 330) içinde

KBo XV 33 III numaralı metinde koç ve boğaların getirildiği ritüelde *Kanişli* şarkıcılar lir eşliğinde şarkı söylemektedir¹²:

5 I UDU.ŠIR I GU₄.MAḪ [a]n-da u-un-ni-an-zi nu-uš-ma-aš p[ī]-ra-an

6 LÚ.MEŠ NAR URU K[a-a-ni-i]š GIŠ D INANNA ḫa-az-zi-iš-kán-zi ŠIR^{RU}-ia

5 Bir koç ve bir boğayı içeri götürürler. Onların önünde

6 *Kanişli* şarkıcılar lir çalarlar, şarkı söylerler.

Tanrı Telipinu için gerçekleştirilen bayramda (CTH 638) KUB LIII 14 II numaralı belgede prens, büyükbaş ve küçükbaş hayvanları yürütmekte, bu sırada müzik onlara eşlik etmektedir¹³:

6 I-NA UD.2.KAM ma-a-an lu-uk-kat-ta 30 UDU^{HIA} ap-pa-an-zi nu-uš-kán I-NA

URU Ḫa-an-ḫa-na

7 I-NA É D Te-li-pí-nu an-da pé-en-ni-an-zi na-aš-ta ḫa-aš-ša-an ḫu-ia-an-zi

8 nu-uš DUMU.LUGAL GU₄^{HIA}-uš UDU^{HIA}-uš URU Ka-a-aš-ha

9 i-ia-an-na-i a-ar-ga-mi gal-gal-tu-u-[r]i pi-ra-an wa-al-ha-an-ni-an-zi

6 İkinci gün sabah otuz koyun tamamlarlar. Onları *Ḫanḫana* kentinde

7 Tanrı *Telipinu*'nun tapınağına götürürler. Sonra ocağa koşarlar.

8 Prens koyunları, sığırları *Kaşḫa* kentine

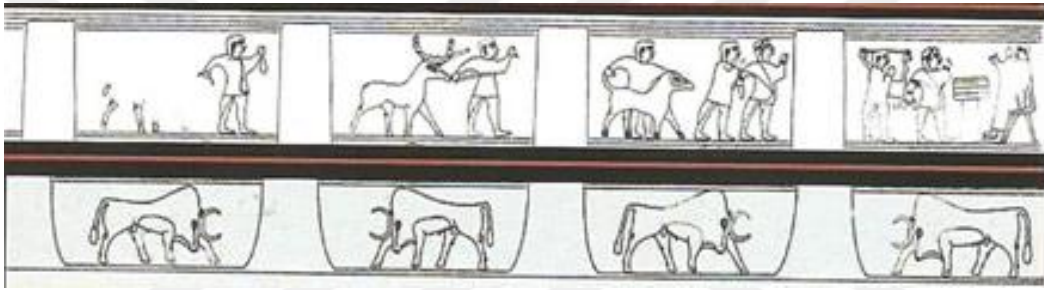
9 yürütür. *arkammi* ve *galgalturiye* önde vururlar.

¹²Bkz.

http://www.hethport.adwmainz.de/hetautgrf/Autogrfbetrachter.php?ori=&p=KBo%2015.33%20&bildnr=KBo15.33-Rs_ColIII.png&x=KBo15. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Schuol, 2004: 190.

¹³ Bkz.Badali, 1991: 135.

Çiviyazılı belgelerde de kaydedildiği gibi çeşitli hayvanlar ritüel ya da bayram törenlerinin gerçekleştirileceği yerlere taşınmakta ve bu sırada onlara çeşitli müzik aletleri eşlik etmektedir. Bu frizlerde de benzer bir tören gerçekleşiyor olmalıdır. Hayvanlar taşındıktan sonra libasyon sahnesi ve burada lir çalan bir erkek figür karşımıza çıkmaktadır. Bu sahnedeki lir çalan erkeğin boyu 6.6 cm genişliği ise 3 cm'dir. Fizyolojik olarak diğer figürlerden farklı olup yaşlı bir kimseyi temsil ettiği belirtilmektedir. Bu durum Hitit sanatında ilk kez görülen bir özelliktir. (Yıldırım, 2002: 592)

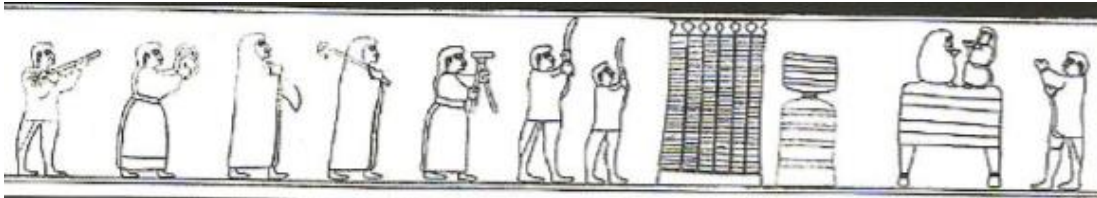

Müziyenin çaldığı lir, 5.8 cm yüksekliğinde ve 6.1 cm genişliğinde olup ördek başı ve aslan başı ile süslüdür. Telleri gösterilmemekle birlikte altı ya da sekiz telli olabileceği

ileri sürülmektedir. İnandık Vazosu'ndan farklı olarak lir çalan müzisyen liri tek eliyle çalarken görülmektedir (Yıldırım, 2002: 592).

Üçüncü Friz: Bu satır İnandık vazosu'nun üçüncü satırıyla büyük benzerlik göstermektedir. Farklı olarak Hüseyindede'de en başta bir saz çalan erkek görülmektedir. Ayrıca yatağın olduğu sahnenin arkasında da bir erkek figür bulunmaktadır. Burada saz çalan görevli, 9.1 cm uzunluğunda ve 4.1 cm genişliğindedir. Genç bir erkeği temsil eden bu müzisyenin sazının telleri gösterilmemiştir (Yıldırım, 2002: 594). Üçüncü sıradaki görevliyi zil çalan bir kadın ve uzun elbiseli iki kimse daha takip etmektedir. Bu iki uzun etekli figürden birinin elinde ucu kıvrık bir asa bulunmaktadır. Ardından bir tabure taşıyan iki de ^{GIŠ}*mari* "mızrak" taşıyan görevliler gelmektedir. İnandık vazosundaki gibi burada da tapınağı temsil eden mimari yapı görülmektedir; ancak bu kez tapınağın damında tasvir edilmiş dansçı ve müzisyenler bulunmamaktadır. Mimari yapının ardından bir sunak görülmekte ve sonrasında kült yatağı üzerinde oturan iki kadın figür ve yatağın arkasından gelen, onlara bir kap uzatan erkek figür görülmektedir. Burada yatakta oturan kadınlardan birinin tanrıça figürü olabileceği ve diğer kadının onu süslediği, bakım yaptığı ve ayaktaki erkeğin de kralı temsil edebileceği Hititçe metinlerde de tanrı ve tanrıça heykellerine bakım yapıldığı belirtilmiştir (Yıldırım, 2008: 64).

Eğer bu sahne bir evlilik törenini tasvir ediyorsa gelinin süslenmiş olabileceği ve bekleyen erkeğin de damat olabileceği de düşünülebilir.

Dördüncü Friz: Son satırda bir araba, arabayı çeken görevli ile ellerini kaldırmış dans eden kadınlar ile onlara müzikleriyle eşlik eden saz çalan müzisyenler bir

aradır. KI.LAM bayramına ait KBo X 24 numaralı metinde arabanın önünde saz çalan müzisyenlerden söz edilmektedir¹⁴:

- 23'' [(A-NA^{LÚ.MEŠ})A]LAM.ZU₉ *iš-kit₉-taḫ-ḫi*
24'' [(nu^{LÚ.MEŠ})]ALAM.ZU₉
25'' [(na-na-)a]n-kal-ta-aš^{GIŠ}MAR.GÍD.DA-aš
26'' [(pí-ra-a)]n ḫu-u-ia-an-zi
27'' [(^{GIŠ}TIBUL)]A ḫa-az-zi-kán-zi
28'' SÌR^{RU}-ia

- 23'' ALAM.ZU adamlarına işaret verir.
24'' ve ALAM.ZU'lar
25'' *nankalta* yük arabası
26'' önünde koşarlar.
27'' TIBULA çalar
28'' şarkı söyler.

4.2.5. BİTİK VAZOSU

Ankara'nın 42 km kuzeydoğusundaki Bitik Höyük'te köylülerin bulduğu ve Ankara Medeniyetleri Müzesi'ne getirdiği kabartmalı vazo parçaları eksik de olsa birleştirilmeye çalışılmıştır (T.Özgüç, 1958: 1-2). Vazo toplamda beş frizden

¹⁴ Bkz. Singer, 1984: 18.

oluşmaktadır. İkinci ve dördüncü satırlarda yalnızca kahverengiye yakın kırmızı renkte baklava dilimli süslemeler bulunmakta diğerlerinde ise insan figürleri yer almaktadır.

Altındaki frizde karşılıklı durmuş iki adam ellerinde mızrak benzeri nesne tutmaktadırlar.

Bu nesnelerin ^{GIŞ}*mari* olabileceğini düşünmekteyiz.

KUB XI 34 IV¹⁵ numaralı (CTH 626) *nuntariiaşhaş* bayramına ait belgede mızraklarla gösteri yapıp şarkı söyleyen görevliler bulunmaktadır:

11 *nu LÚ^{MEŞ} UR^[U]A-nu-nu-m[i-n]i-eš ḥ[a-at-ti-li]*

12 *SÌR^{RU} GIŞ^{ma-a-ri-u[š-ša]}*

13 *an-da wa-al-ḥa-an-ni-an[-zi]*

11 *Anunumi kenti adamları hattice*

12 *şarkı söyler ve mari'lerine*

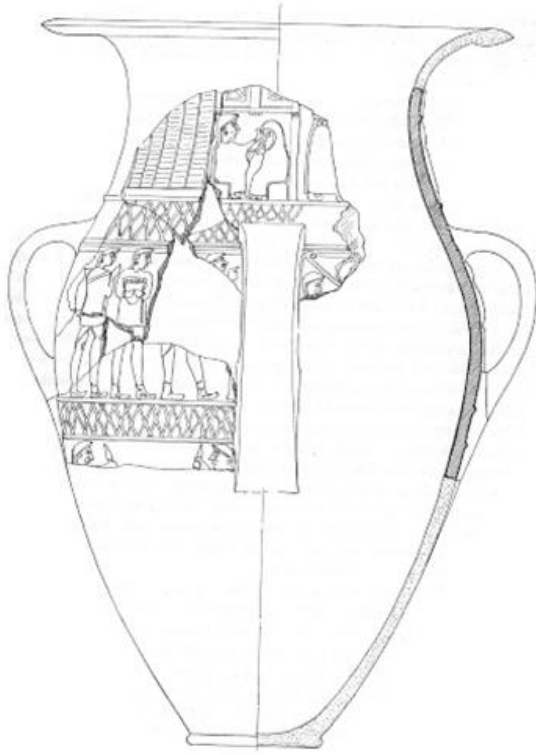
13 *vururlar.*

Ortadaki frizde ise sırtında testi taşıyan bir erkek figürünün ardından elinde bir kap taşıyan başka bir görevli bulunmaktadır. Bu nesne için kurban, yiyecek içecek olabileceğinden söz edilmiştir. (Darga, 1992: 56). Bu sıranın sonunda lir taşıyan bir müzisyen görülmektedir¹⁶.

Üstteki frizde oturur vaziyette bir erkek ve bir kadın bulunmaktadır. Erkek figür 8 cm kadın ise 7.4 cm uzunluğundadır (Özgüç, 1968: 6). Bu sahneyi Akurgal, “*Hieoros Gamos- kutsal evlenme*” töreni olarak nitelemiştir. Burada krali ya da tanrısal çiftten erkeğin kadına yüz görümlüğü takıyor olabileceğini vurgulamıştır (Akurgal, 1998: 132).

¹⁵ Bkz. Badalı, Theth 14/1,s.92; KBo X 18 (Üstteki satırlardan 11-12 ile aynı); (CTH 626) Badalı s.94 7’-9’

¹⁶ Darga, bu müzik aleti için “çok telli bir harp (arp)” demiştir (Darga, 1992: 56).

Bitik Vazosu (T.Özgüç, 1957: 60)

Büyük parçaya yerleştirilememiş bir seramik parçası üzerinde iki insan figürü bulunmaktadır. İkisi de erkek olan bu figürlerden birinin başı kırıktır. Diğeri ise küpelidir ve zil çalan bir müzisyendir.

Bitik Vazosu (T.Özgüç, 1988: Lev. 69-1).

4.2.6. ALIŞAR

Yozgat'ın Sorgun ilçesinin Alişar köyünün 2,5 km kuzeyinde bulunan Alişar Höyüğü geniş bir ovada yer almaktadır¹⁷. Alişar'da bulunan vazo parçaları iki grupta toplanmaktadır. Bunlar arasından ilk gruptakilerin özelliği tek renk kullanılarak yalnızca kırmızı astarla kabartmalara renk verilmiş olmasıdır. İkinci grupta ise figürlerin belirli bölgelerine krem astar uygulanmıştır (T.Özgüç, 1957: 68 vd).

İlk gruba ait parçalar arasında püsküllü bir sazın sap kısmı ve müzik aletini seslendiren müzisyenin bileği görülmektedir. İkinci grup parçalar arasında yüzü sola dönük tef çalan müzisyenin karşısında bir bağlamanın sapının uç kısmı görülmektedir (T.Özgüç, 1988: İnandık s. 37). Bu sahnenin bir benzeri İnandık vazosunun alttan dördüncü frizinde bulunmaktadır.

Alişar Vazo Parçaları (T.Özgüç, 1988: Lev. 79-6 T.Özgüç, 1988: Lev. 80-1)

Hitit öncesi dönemde yoğunlukla görülen çingiraklar Hitit dönemi'nde de bazı bölgelerde görülmektedir. Bunlardan biri de Alişar'dır (von Der Osten, 1937: 273).

17

Çingırağın sapının iki kısmına da eklenen parçalar bir kuş başı biçimindedir (Ekmen, 2016: 151).

Alişar Çingırak (Von der Osten, 1937: Fig. 307/ c 1300)

4.2.7. ESKİYAPAR

Çorum'un Alaca ilçesine 5 km batısında yer alan Eskiypar'dan 1968 yılında köylüler tarafından bulunan Hitit dönemine ait kabartmalı bir vazo Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne getirilmiştir. 1968 yılında Raci Temizer başkanlığında kazılar başlatılmıştır. (İ. Ediz, 1993: 109). 1981-82 dönemi kazılarında Eski Hitit Çağı yapı katına ait aralarında müzisyen ve dansçı tasvirlerinin de yer aldığı altı ayrı kabartmalı vazoya ait parçalar bulunmuştur (Özgüç, 1988: 49).

Bu parçalar arasında saz çalan bir figür tespit edilmiştir. Kısa düz etekli müzisyen figür sazı çalar vaziyette tasvir edilmiştir. Gövde uzunluğu 14 cm, genişliği ise 9 cm'dir Sağ elinin parmaklarından üçü oval biçimli müzik aletini çalar durumda gösterilmiştir. (Özgüç, 1988: 51). Sazı icra eden figür erkek olmalıdır. Çalgıyı göğüs hizasında tutmaktadır.

2012 yıllarında Eskiypar'da Eski Hitit Çağı tabakasının en üst seviyesinde bulunan kabartmalı vazo parçasının tasvir üslubu diğer Hitit kabartmalı vazolarından farklıdır.

Kreme yakın bir sarı renkte olan parçanın üzerinde bir lir parçası görülmektedir ve telleri boya ile gösterilmiştir (Sipahi 2014: 22)

Alişar Vazo Parçaları (Özgüç 1988: Lev. 74) (Sipahi 2013:Res.3; Sipahi 2014: Res.11)

4.2.8. KABAKLI

Höyük, Afyonkarahisar'ın Dinar ilçesinin 10 km kuzeybatısındaki Kabaklı Köyü'nün 2.4 km kuzey-kuzeybatısında yer almaktadır. Buradan gün ışığına çıkarılan kabartmalı vazo parçalarından biri üç frize ayrılmıştır. Üstteki frizde bir insan ve boğa tasvir edilmiştir. Aradaki frizde süslemeler yapılmıştır. Alttaki kabartmalarda ise elinde zil çalan bir görevli bulunmaktadır ve Bitik vazosu grubuyla benzerlik göstermektedir (Bossert, 1952,53: 108). Kırık parçada yalnızca iki erkek figürün başları görülmektedir. Bunlardan biri zil çalarken tasvir edilmişken diğerrinin eli dua jesti yapar vaziyettedir (Özgüç, 1958: 13)

Kabaklı Vazo Parçası (Özgüç, 1988: Pl.68/2)

4.2.9. BOĞAZKÖY

Boğazköy’de de Bitik ve İnandık vazolarıyla paralellik gösterecek biçimde külte ait müzikal sahnelerin bulunduğu kabartmalı seramik parçası ortaya çıkarılmıştır.

Bu parçalarda pek çok dans sahnesiyle karşılaşmaktayız (Boehmer, 1983:29 vd.). Kollarını havaya kaldırmış vaziyette betimlenen kadınlar ile Hüseyindede vazosundaki gibi el ele tasvir edilmiş kimseler bunlardan bazılarıdır. Dans eden görevlilerin olduğu vazoun parçalarından biri olabilecek bir başka fragmanda ise saz çalarken görülen bir müzisyen bulunmaktadır. Sazından Anadolu’daki benzer saz tasvirlerinde olduğu gibi bir püskül sarktığı görülmektedir. Sazı çalan bir erkek müzisyendir.

Kabartmalı Vazo Parçaları (Boehmer, 1983: Taf.X: Nr. 26,28)

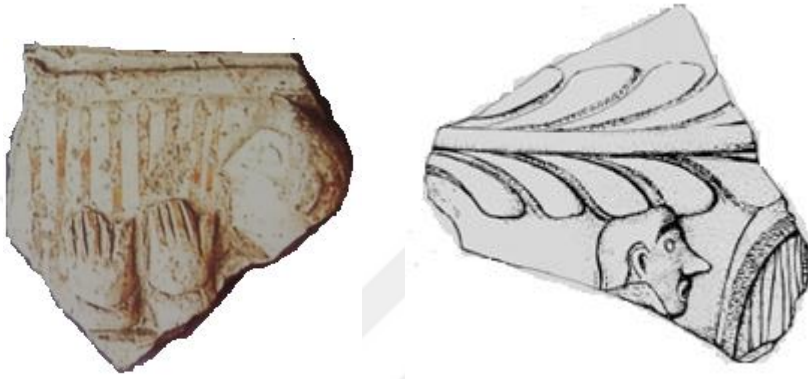
(Boehmer, 1983:, Taf.VI 10a,c,d)

(Boehmer Taf.V 10c, 10b)

Bu seramik parçaları arasında başka müzisyen tasvirleri bulunmaktadır. Krem-beyaz renkteki kabartmalı parçada 8 telli bir liri iki eliyle çalar vaziyette bulunan müzisyenin ağzının hafifçe açık olarak tasvir edildiği ileri sürülmektedir ve bu durum da çalgıcının müzik aletini icra ederken aynı zamanda şarkı söylüyor olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır (Boehmer, 1983: 27).

Bir diğ er müzisyenin gösterildiği kabartmal  parçada da müzik aleti lir ya da arp olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu müzik aleti diğ erinden farklı olarak yedi tellidir. Müzisyen de tipolojik olarak lir çalan tasvirden farklıdır. Müzisyenin başının üstüne iki taraflı yapraklara ayrılan bir bitki motifi görülmektedir. Bu motiften yola çıkarak Boehmer sahneyi, British Museum’da sergilenen¹⁸ Asur kral  Asurbanipal’in bahçede müzisyenlerin de bulunduğu ziyafet sahnesine benzetmiştir (Boehmer, 1983: 28).

Kabartmal  Vazo Parçaları (Boehmer, 1983: Tafel IX 24 ve 23).

Daha büyük bir vazoya ya da pitosa ait olduğu düşünülen bir başka kabartmal  seramik, Hitit dönemi için eşi olmayan bir sahneyi sergilemektedir. Betimlenen müzisyen bir hayvan figürüdür. Üst bedeni ve başi koyundur (Boehmer, 1983: 28). Diğ er vazo ve vazo parçalarında da gördüğümüz zili çalmaktadır. Hititçe metinlerde, bayram ritüellerinde sözü geçen “kurt adamlar” bu hayvan başlı müzisyeni hatırlatmaktadır (Darga, 1982: 63). Van Loon ise bu figürü “boğaz maskeli adam” olarak değerlendirmiştir (Van Loon 1985: 12).

¹⁸Bkz.

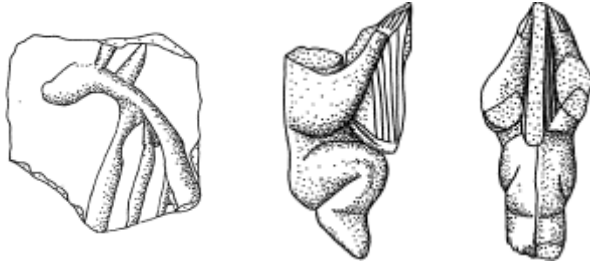
http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=366859&partId=1 (Son erişim tarihi 01.03.2017).

Boğazköy Vazo Parçası (Darga, 1992: Res.:44).

Boğazköy'den 13. yüzyıla tarihlenen bir başka seramik parçasında bir arp çalgısının üst kısmı görülmektedir. Ayrıca bir hayvan ya da canavarın bulunduğu belirtilmektedir (Boehmer, 1983: 62). Schuol, hayvanın boynuzlu bir hayvan olabileceğini belirtmiştir (Schuol, 2004: 68).

Yukarı şehirde bulunan bir terakota figür arp çalarken betimlenmiştir. Müzisyenin baş kısmı kırılmıştır; çalgının altı adet telinin olduğu görülmektedir (Schuol, 2004: 68).

Schuol, 2004: Taf.X No: 32-31.

Boğazköy'de ele geçen bir mühür baskısı üzerinde iki tanrı arasında saz çalan bir müzisyen bulunmaktadır. Müzik aletini göğüs hizasında tutmaktadır. Tanrılar kollarını kaldırarak müzikle birlikte dans etmektedirler. Tanrılardan birinin elinde kıvrımlı ses sopası bulunmaktadır. Diğeri ise balta ve kıvrımlı bir sopa, *lituus* tutmaktadır. Mühür 15. yy'a tarihlendirilmektedir (Boehmer-Güterbock 1987:104)

Boğazköy Mühür Baskısı (Boehmer-Güterbock 1987: Fig.301b)

4.2.10. YUMRUK BİÇİMLİ KAP

Boston Fine Art Museum’da bulunan “Yumruk Biçimli Gümüş Kap”, bilek kısmındaki kabartmada Fırtına Tanrısı için gerçekleştirilen sunu ve ritüellere ait bir dizi tasviri barındırmaktadır. Yumruk şeklindeki elin detayları ayrıntılı biçimde görülmektedir.

Başının solunda hiyeroglif işaretlerle “Büyük Kral Tuthaliya” yazan kral, boğaları tutar vaziyette görülen Fırtına Tanrısının sunağı önünde durmakta ve içki sunusu gerçekleştirmektedir. Buradaki Tuthaliya’nın III.Tuthaliya olabileceği, kabı ilk kez yayımlayan araştırmacılarca belirtilmektedir (Güterbock-Kendall, 1995: 57).

Kralın ardından elinde içki kabı bulunan diz çöken saki ve ekmek tutan görevli bulunmaktadır. Tanrılara yapılan sunumlarda büyük rol oynayan müzik bu kompozisyonda da kullanılmıştır. Ekmek ve içki tutan görevlilerin ardından iki lir çalan bir de zil çalan müzisyen onları izlemektedir. Onlarında arkasında ise uzun bir asa ya da boru gibi bir nesne tutan görevli ve etekleri kat kat olan başka bir erkek figürle sahne son bulmaktadır. Müziğin, ekmek kurbanının ve diz çöken sakinin bulunduğu

nuntariyašhaš (CTH 626) bayramına ait KUB XLIV 9 III numaralı metinde¹⁹ benzer bir anlatım yapılmaktadır:

- 1' LUGAL MUNUS LUGAL TUŠ-aš^D[ZA.B]A₄.BA₄ a-ku-wa-an-zi
- 2' ^{GIŠ}DINGIR.INANNA.GAL ^{LÚ.MEŠ}hal-li-ia-re-eš SİR^{RU}
- 3' ^{LÚ}SAGI.A I NINDA.KUR₄.RA IM-ZA
- 4' a-aš-ka-az ú-da-i LUGAL-i
- 5' pa-a-i LUGAL-uš pár-ši-ia ták-kán wa-a-ki
- 6' ^{LÚ}SAGI.A-kán LUGAL-i NINDA.KUR₄.RA
- 7' e-ep-zi na-an-kán pa-ra-a pé-da-i
- 8' ^{LÚ.MEŠ}ḪUB.BI tar-ku-wa-an-zi
- 9' ták-kán pár-ša-na-a-u-wa-aš ^{LÚ}SAGI.A
- 10' [ú-]iz-zi

- 1' Kral ve kraliçe oturur. Tanrı *Zababa*'yı içerler.
- 2' Büyük liri *haliiari* adamları çalar.
- 3' Saki bir ekşi kurban (kalın) ekmeğini
- 4' Dışarıdan getirir. Krala
- 5' verir. Kral onu parçalar ve ısıtır.
- 6' Saki krala kurban ekmeğini
- 7' tutar ve onu dışarı götürür.
- 8' Ve dansçılar dönerler (dans ederler).
- 9' diz çöken saki
- 10' gelir.”

Kabartmadaki dikdörtgen tipli asimetrik lirlerin yedi-sekiz telli oldukları görülmektedir. Müzisyenlerin sol elleri tellerin üzerinde tasvir edilmiştir. Hititçe

¹⁹ Transkripsiyon için bkz. Nakamura, 2002: 211 vd. ; Schuol, 2004: 103

çiviyazılı belgelerde ^{GIŠ} DINGIR.INANNA çalgısı olarak biliyoruz. Bu lirler, tipolojik olarak İnandık ve diğer kabartmalı vazo ve vazo parçalarında görülen lirlerden farklı olmakla birlikte geç dönem kabartmalarında benzerlerine rastlanmaktadır.

Lirlerin ardından ucunda püskülü ya da askısı sarkan bir çift zil görülmektedir. Çiviyazılı belgelerde “çift” olarak kaydedilen ve çoğunlukla metal malzemeden yapıldığı belirtilen çalgı ise *galgalturi*’dir (Güterbock-Kendall, 1995: 51-52).

Çalgıcıların peşi sıra gelen iki figürden ilkinin elinde uzun bir asa ya da kamış bulunmaktadır. Bu bakımdan belki de LÚ ^{GIŠ}PA “asa adamı” ya da GÍ.GID “uzun kamış” çalan bir görevli olabilir. Güterbock ve Kendall en sonda yer figürün yapraklı etekleri ve başlığı sebebiyle “bitkilerle ilgili bir tanrı, bir ağaç tanrısı, dağ tanrısı” olabileceğini belirtmişlerdir (Güterbock- Kendall, 1995: 52-53). Ancak, Alp, Fırtına Tanrısına ait bir ritüelin tasvirinin sonunda bir dağ tanrısı olmasının makul olmayacağını belirtmiştir. Erkut ise son figürü kıyafeti ve başlığı ile Ortaçağ’daki örneklerine benzetmiştir. Ayrıca *nuntariyašhaš* bayramına ait KBo XI 30 öy. VI numaralı bir metin yerini de örnek göstererek LÚALAN.ZU₉ “soytarı” olabileceğini ortaya koymuştur (Erkut, 2015: 83). Sözü geçen metin yeri ise şöyledir²⁰:

15' *pár-aš-na-u-wa-aš-kan* LÚSAG[I.A ú-iz-zi]

16' LUGAL MUNUS.LUGAL TUŠ-aš ^DHa-še-me-li [*a-ku-wa-an-zi*]

17' LÚALAN.ZU₉ GÍ.GÍD-it SÌR^[RU]

18' LÚALAN.ZU₉ *me-ma-i* LÚpal-[*wa-tal-la-aš*]

19' *pal-wa-a-iz-zi* LÚki-i-t[*a-aš ḫal-za-a-i*]

15' diz çöken sak[i gelir]

²⁰ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Erkut, 2015: 85.

16' Kral ve kraliçe oturur.Tanrı *Hašemeliyi* içerler

17' soytarı uzun kamyş(müzik aletini) seslendirir.

18' Soytarı okur /söyler, *pal[watalla-]*

19' ritim tutar, *kit[a-adamı* seslenir]

Müzikal eylemlerde sıkça bulunan ALAM.ZU'nun bu sahnede tasvir edilmiş olması şaşırtıcı değildir. Bu bakımdan son figürün “soytarı” olabileceği görüşüne katıldığımızı belirtmek isteriz.

(Güterbock-Kendall, 1995: Fig.3.2; Alp, 1999: 28)

4.3 DEMİR ÇAĞINDA MÜZİKLE İLGİLİ SAHNELER

4.3.1. GEÇ HİTİT DÖNEMİ KAYA KABARTMALARI

4.3.1. 1.KARATEPE

Karatepe, Osmaniye ili Kadirli ilçesinin 25 km güney doğusundadır. Geç Hitit devletleri krallarından Azativatta'ya (M.Ö. 8. yy.) ait kale yerleşimi, kaya kabartmaları ve yazıtları burada bulunmaktadır. Yazıtlarda yerleşimin adı “Azattivataya” olarak kaydedilmiştir (Darga, 1992: 335). Kabartmalı ortostatların ortalama yüksekliği 1.30 metre olup genişlikleri 0.60-1.00 metre arasında değişmektedir. Rölyefler arasında müzikle de ilgili olan Mısır Tanrısı Bes'in tasvir edildiği kabartmalar yer almaktadır. Bunlardan birisinde tanrının omuzlarında maymunlar bulunmaktayken diğerinde tanrının iki elinde birer yılan görülmektedir (Çambel, 1949: 26).

Buradaki kabartmalarda farklı üsluplar dikkati çekmektedir. Bu da kabartmaların tek bir ustanın elinden değil farklı sanat ekolünde yetişen ustaların elinden çıktığının göstergesi olarak düşünülmektedir. Bunları Çambel, A ve B stili olarak adlandırmaktadır (Çambel, 1949: 31). Orthmann ise Karatepe I ve Karatepe II şeklinde üslupları birbirinden ayırmaktadır (Orthmann, 1971).

Kuzey Kapısı Doğu Duvarında Orthmann'ın Karatepe I grubuna dahil ettiği kabartma gruplarından birinde müzisyen ve dansçılar bir aradadırlar. Aşağıda sözünü edeceğimiz diğer Karatepe lirlerinden farklı bir lir çalan müzisyen ile çifte flüt çalan görevli birbirlerine dönmüş vaziyette müzik icra etmektedirler. (Orthmann, 1971: 394). Onların arasında biri kısa –belki de bir çocuk- diğeri daha uzun iki kişi dans etmektedirler. Buradaki lir yuvarlak ses kurulu simetrik bir lirdir ve tellerin ayrıntısı görülmemektedir. Sol eli görünmeyen müzisyen liri sağ eliyle çalar vaziyettedir (Tunçer, 2005: 81).

Ortostatın üstteki ikinci frizinde ise birbirine dönük iki kişi ortası delik bir tefi (?) tutmaktadır. Onların arasında elinde tef olan kısa boylu başka biri durmaktadır.

Karatepe Kuzey Kapısı Doğu Duvarı (hittitemonuments.com)

Güneybatı kale kapısı kabartmaları arasında ziyafet ve müzisyenlerin bir arada bulunduğu sahnelerle karşılaşılmaktadır. Bu kabartmaları Orthmann Karatepe II grubuna dahil etmektedir. Çambel ise B ortostatları olarak adlandırmaktadır (Çambel, 1949). Kralın yemek masasında betimlendiği bu sahnenin bitişiğinde yemek kapları taşıyan görevliler ve onların altında müzisyenler sıralanmaktadır.

Akurgal, bu sahnelerin Aramileşmiş stilde olduğunu vurgulayarak müzisyenlerin ve müzik aletlerinin benzerlerine Zincirli ve Sakçegözü kabartmalarında karşılaşıldığını aktarır. Müzisyenlerin saç stili, Arami tarzında spiral bukleli ve ensede topuz şeklindedir (Akurgal, 1998: 202).

Sol baştan müzisyenler bir tef, iki farklı lir²¹ ve bir çift flüt çalmaktadırlar. Bu lirler Zincirli lirleriyle benzerlik göstermektedir. Lirlerden biri asimetrik diğeri yarım daire şeklindedir. Porada Bu iki lirin kökenlerinin birbirinden farklı olabileceğini; asimetrik lirin Anadolu'da önceden de kullanılarak Hellenleri etkilediğini; yarım daire şeklindeki lirin ise Rodos etkisinde olduğunu ifade etmiştir (Porada, 1956: 185 vd).

Karatepe Güney Kapısı Batı Duvarı (Darga, 1992: Res. 331)

4.3.1.2. KARKAMIŞ

Gaziantep'in Karkamış ilçesinde bulunan Karkamış antik kenti, Hitit döneminde de önemli bir yerleşimdir. Geç Hitit Beyliklerinden biri olduğunda ise kuzey batısında Sam'al ve Gurgum krallıkları, kuzeyinde Kummuh bulunmaktaydı. Bölgedeki Luvite hiyeroglif yazıtlar ve çağdaşı Asur devletinde ele geçen çivi yazılı belgeler sayesinde hâkimiyetini sürdürmüş krallar hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

²¹ Darga bu çalgılara altı telli lira ve sekiz telli harp demektedir (Darga, 1992: 340)

Orthmann, Herzfeld'in Karkamış kabartmalarını beş farklı stilde gruplandığını aktararak kendisi de böyle bir gruplandırmada bulunmuştur (Herzfeld, 1930: 147 vd; Orthmann, 1971: 29).

Su kapısı (Watergate) olarak adlandırılan bölümdeki ortostatlar arasında bir ziyafet sahnesi bulunmaktadır. Bu ortostatın diğer Su Kapısı ortostatlarından farklı olarak Karkamış I grubuna değil Karkamış III grubuna yerleştirilmektedir (Orthmann, 1971: 39; Karkamış Ab/4-). Oturan bir erkek figür elinde kadeh tutmaktadır. Onun arkasında yelpaze tutan bir görevli ayakta durmaktadır. Oturan kişinin önündeki masa yiyecek doludur. Önünde ise başka bir görevli bulunmaktadır. Onun arkasında saz çalan bir müzisyen müzik icra etmektedir. Özyar, bu sahnenin İnandık vazosundaki libasyon sahnesiyle benzeştiğine dikkat çekmiştir (Özyar, 1991: 28) Aynı şekilde büyük Hüseyinde vazosunda da böyle bir libasyon sahnesi bulunmaktadır.

Karkamış Ortostat (hittitemonuments.com)

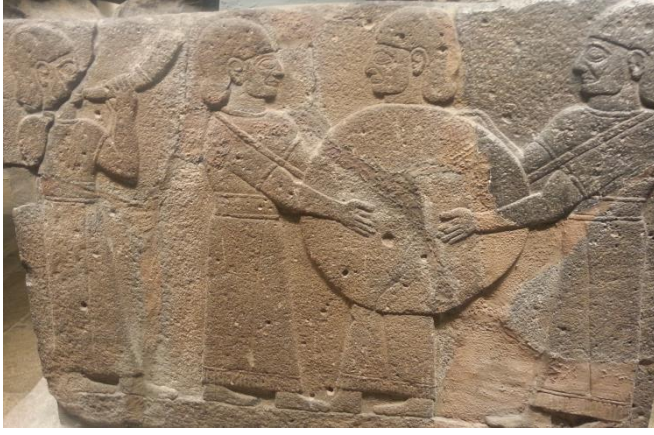
Karkamış III stiline dâhil edilen bir diğer ortostatta da müzisyen topluluğu tasvir edilmiştir. Üslup bakımından yukarıdaki sözünü ettiğimiz sahneyle benzerlik göstermektedir. Bu durum, sahnenin aynı ustanın elinden çıkmış olabileceğini akla getirmektedir (Orthmann, 1971: 39; Karkamış F/5). Saz çalan bir müzisyenin yanında çifte flüt çalan başka bir çalgıcı bulunmaktadır. Onların yanında boyu daha küçük olan

bir kimse, elinde ses sopalarına benzer nesneler tutmaktadır. Müziğe bir dansıyla bir dansçı eşlik etmekte, kollarını kaldırarak dans etmektedir.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Kargamış'ın tören alayını betimleyen kabartmalarında elinde çeşitli nesneler taşıyarak törene katılan kadın ve erkek görevliler ilerlemektedir. Kadınların bulunduğu alayın sonunda, elinde ayna taşıyan, tahtta oturan tanrıçaya ait bir ortostat bulunmaktadır. Devamında dört erkek müzisyen olduğu gözlemlenmektedir. Bunlardan biri boynuz üfleemektedir. Diğer üçü ise büyük bir davulu çalar vaziyette görülmektedir. Hititçe metinlerdeki BALAG.DI GAL çalgısını anımsatmaktadır. Karkamış F/7

Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Kargamış'ın Kelekli köyünde bulunan bir ortostat, Kargamış II ve III gruplarıyla ilişkilendirilmektedir (Orthmann, 1971: 44). Etekli erkek figürün iki elinde net olmayan nesneler bulunmaktadır. Bir elinde tuttuğu saplı bir çingırağa benzemekte diğeri de küçük bir tef ya da farklı tipte bir çingırağı andırmaktadır.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi

4.3.1.3. ZİNCİRLİ

Zincirli, Gaziantep'in batısında, İslahiye'nin 10 km kuzeyinde yer almaktadır. Geç Hitit Dönemi'nde Sam'al devleti olarak anılan bölgede Arami ve Fenike dilinde yazıtlar ile pek çok ortostat ve aslan heykelleri bulunmuştur. Bu eserlerin bir kısmı Berlin Pergamon Müzesinde bir kısmı ise İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir (Gilibert, 2011: 55 vd.). Eserlerin ilk sistematik gruplandırması Herzfeld tarafından yapılmış olup üç ana gruba ve her grup da dört alt gruba ayrılmıştır (Herzfeld, 1939, 141 vd.). Orthmann da bu sınıflandırmayı bazı değişikliklerle beraber göz önünde bulundurmuştur (Orthmann, 1971: 60 vd.). Bu sınıflandırmalarda geleneksel Geç Hitit üslubu ile Asur ve Arami etkisi göz önünde bulundurulmuştur.

Zincirli II grubuna dâhil edilen bir ortostatta bir taburede saz çalan adamın karşısında ellerini yukarı kaldırmış bir dansçı ayakta durmaktadır (Orthmann 1971: 393). Sazının uzun püskülü Maraş'ta bulunan Metropolitan Museum'daki bir saz çalan figürden sarkan askı ya da püsküle benzemektedir.

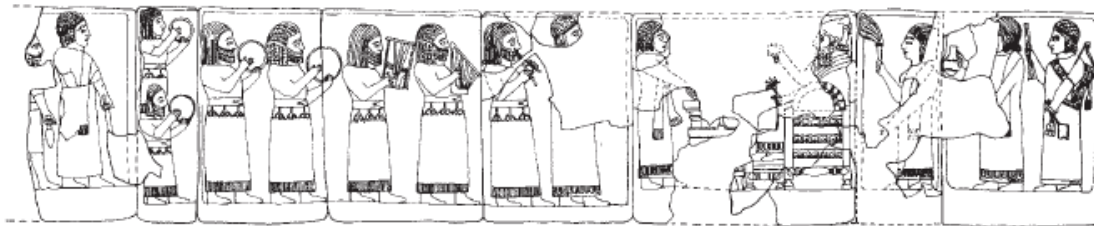
Zincirli Ortostat (Orthmann, 1971: Zincirli II B/18)

Müzisyenlerin yer aldığı diğer bir kabartma grubu kral Barrakib dönemine tarihlenen krali bir şölenin tasvir edildiği ortostatlarda gözlemlenmektedir. Orthmann'ın Zincirli

III grubuna dâhil edilen bu kabartmalar da Arami etkisi gözlemlenmektedir (Darga, 1992: 281-282). Kuzey direkli yapı, Hilani IV'teki tahta çıkan Barrakib'in ziyafet ve şölenini temsil eden bu sahnelerde ayrı ortostatlara taşan bir müzisyen grubu yer almaktadır. Bu müzisyenler; çifte flüt, tef ve iki farklı tipte lir çalan görevlilerdir (Gilibert, 2001: 95, 130. Müzisyenlerin saç ve sakalı Arami stilini yansıtmaktadır. Saçaklı, kemerli uzun etekler giymişlerdir. Lirlerden biri simetrik diğeri ise asimettir. Asimetrik lir, Karatepe kabartmalarındaki asimettik lirle benzerlik göstermektedir ve on teli bulunmaktadır. Hitit öncesi dönemden bu döneme tellerin tasvirli eserlerde de olsa çoğalması müzikal anlamda da bir gelişmeye işaret ediyor olabilir. Simetrik lirin de altı teli bulunmaktadır. Tefler, Hitit dönemi kabartmalı vazolarındaki tef ya da davullarla benzerlik göstermektedir. Çifte flüt ise Bu dönemde Kargamış kabartmalarında da görülmüştür.

Zincirli Ortostatlar (Orthmann, 1971: Zincirli III F/ 5-8)

Zincirli Hilani IV (Voos 1985:85, Abb. 15; Gilibert, 2001: Fig. 64)

4.3.1.4. MARAŞ

Geç Hitit Dönemi'nde Kahramanmaraş ve çevresi Gurgum krallığı olarak anılmaktadır. Buradaki duvar kabartmalarının Hitit ve Arami geleneğinin bir sentezi olduğu belirtilmektedir (Darga, 1992: 308). Akurgal da stellerdeki Hitit ve Arami geleneğinin bir arada kullanımına dikkat çekerek mezar kabartmalarında kişilerin mesleklerine ait figürler bulunduğunu belirtmiştir (Akurgal, 1998: 204-206).

Metropolitan Museum'da bulunan oturan peçeli bir kadın figürün bulunduğu bir Maraş steli, M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenmektedir. Sağ elinde ayna tutan kadının sol elinde ise dört telli olduğu görülen dikdörtgen bir lir ve lirin üzerinde de bir kuş görülmektedir (Orthman, 1971: Maraş B/19 s. 368).

Bir diğer stel ise Kahramanmaraş Müzesine 1967 yılında gelen, Türkoğlu/Mine höyükten çıkarılan soylu bir ölü yemeğini betimlemektedir. Bu mezar steli, 110 cm boyundadır. Solda erkek, sağda ise bir kadın karşılıklı olarak oturmuşlardır. Bir karı kocayı temsil ettiği düşünülen bu kimselerin başlarının arasında kalan kısma, hayattayken kullandıkları eşyalar tasvir edilmiştir. Bu eşyalar arasında dört ya da altı telli bir lir çalgısı da bulunmaktadır (Darga, 1992: 321).

Maraş Arkeoloji Müzesi (Darga, 1992: 321)

Her iki kabartmadaki lirler, Zincirli kabartmasında tef çalan adamlardan sonra gelen ilk müzisyenin lirine benzemektedir. Ayrıca mezar kabartmalarında lir bulunması Akurgal'ın dikkat çektiği gibi bu kimselerin müzisyen olabileceğine işaret etmektedir.

Metropolitan Museum'da bulunan diğer bir bazalt üzerindeki kırık parçada saz çalan bir figürün sazının sapı görülmektedir. Bu saptan sarkan bir askı görülmektedir. Kırık parçadan anlaşıldığı kadarıyla uzun etekli bir elbise giyen bir kimse tarafından çalgı seslendirilmektedir.

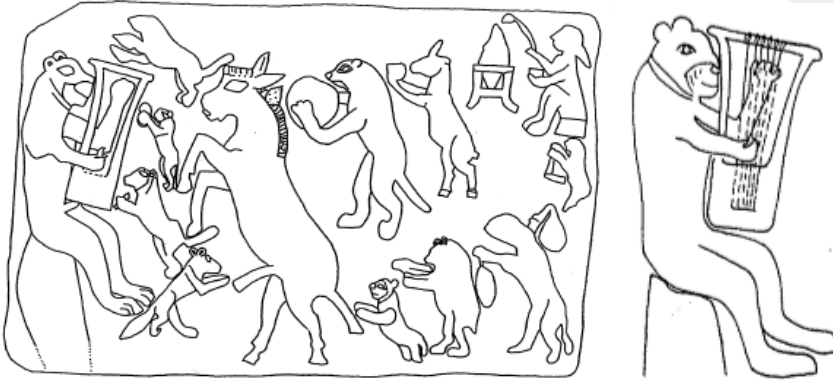

(Orthmann, 1971: Maraş B/15)

4.3.1.5. TELL HALAF

Türkiye sınırlarında olmamasına rağmen Geç Hitit etkisinin görüldüğü bir Arami kenti olan *Guzana*'daki bir ortostattan da söz etmek istiyoruz. Tel Halaf, Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesi yakınlarında, Resulayn'ın 2km batısında yer almaktadır²². Oppenheim'in kazıları sırasında burada bulunarak Berlin Pergamon Müzesi'nde sergilenen ortostatlardan biri İkinci Dünya Savaşı sırasında kaybolmuştur. Bu kabartmada insana benzer biçimde ayakta ve oturarak tasvir edilmiş dans eden ve müzik icra eden hayvan tasvirleri bulunmaktadır (Norborg, 1995: 113).

Bir tabure üzerinde oturarak lir çalan bir aslana, zil çalan bir kedi, tef çalan bir ayı ve diğer hayvanlar eşlik etmekte; onun dışında dans eden ve birtakım nesneler taşıyan diğer hayvanlar da kompozisyona dâhil edilmiştir. Bu sahne Sumer boğa başlı lirin üzerindeki detaylarda lir çalan hayvanları anımsatmaktadır.

(Schuol, 2004: Taf.14/42; Norborg, 1995: Fig.52)

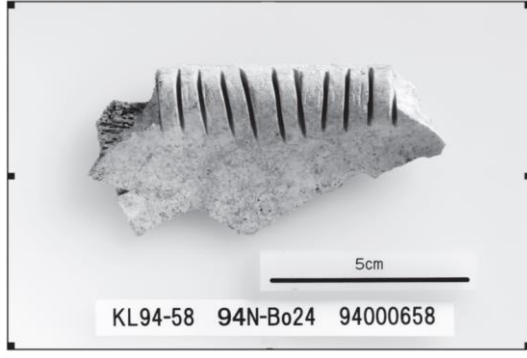
²² <http://www.grabung-halaf.de/location.php?l=eng>

Sumer Boğa Başlı Lirden Bir Ayrıntı

4.4. KAMAN KALE HÖYÜK

Kaman Kalehöyük, Kırşehir'in Kaman ilçesinin 3 km doğu-kuzeydoğusunda yer almaktadır. 1994 yılı kazılarına ait bir hayvan kemiği üzerinde çentikler oyulduğu gözlemlenmiştir. Bu parçanın hayvanın kürek kemiğine ait bir parça olduğu tespit edilmiştir. M.Ö. 2.bin yılsonu 1.bin yılbaşına Demir Çağı'na tarihlenmektedir (Koitabashi, 2003: 43). Oyuk ya da çentiklerinden dolayı bu şekilde Tel Kinrot'ta bulunmuş kemiklerin saz gibi bir çalgının köprüsü olabileceği ve tellerin bu oyuklara bağlanabileceği öne sürülmüştür (Marom, Bar- Oz,Münger; 2006: 39-40). Kaman-Kalehöyük'teki parçanın ise tel bağlamak ve lir ya da saz benzeri çalgıya köprü olamayacak boyutta olduğu belirtilmiş ve çalgının “scraper” ya da günümüzde halen Kuzey Afrika, Asya ve Latin Amerika'da kullanılan “guiro” çalgısına benzer bir vurmali çalgı olabileceği ileri sürülmüştür (Koitabashi, 2013: 46).

Kaman Kalehöyük, Oyuklu hayvan kemiği parçası (Koitabashi, 2013: Fig.1).

Guero Çalgısı

SONUÇ

İnsanoğlu, Paleolitik Çağlardan bu yana müzik aletleri icat etmiş ve bunları geliştirerek müzik dağarcığına eklemiştir. Eski Yakındoğu'nun müziği ise Neolitik çağlardan bu yana ele geçen arkeolojik ve yazılı belgeler çerçevesinde, Mezopotamya, Mısır ve Anadolu kültürlerinin etkileşim içinde olduğunun, çalgıların, müzisyenlerin ve kimi geleneklerin benzeştiğinin bir kanıtıdır.

Hititler müziği hayatlarının pek çok alanında kullanmıştır. İlk göze çarpan nokta bayram törenlerine renk katmalarıdır. Yüzlerce bayramı, “bin” tanrısı olan Hititler, bayramlarda hem tanrılarını hem de kendilerini neşelendirmek için müzikten çokça faydalanmışlardır. Bayramların neredeyse her aşamasında, kral ve kraliçenin tapınaklara giriş çıkışlarında, tanrılara kurban sunuşlarında, hep müzik eşlikçi olmuştur. Ayrıca renkli giysileri ve folklorik danslarıyla müzisyen ve dansçılar coşkulu bir kutlamanın parçalarındandır.

Yalnızca neşeyi temsil etmeyen müzik, korkutucu ya da cesaret verici yönüyle de savaş meydanlarında kullanılmış olmalıdır. Savaş şarkıları söyleyen askerler, bu yolla motive olup cesaretlenmekte ve görevlerine hazırlanmaktadır. Müziğin bu gücünün düşman karşısında etkili olduğu gerçeği bin yıllar sonra Mehter müziğinde de vücut bulmuştur.

Dini ritüeller ve büyüler sırasında tanrılara ulaşmak ve desteklerini almak üzere seslendirilen müzik, iyileştirici gücüyle de kullanılmak istenmiştir. Hekim ve kâhinlerin hastaları iyileştirdikleri sırada davul çalmaları, bize şaman ayinlerini anımsatmaktadır.

Müziğin etkisinin farkında olan Hitit kralları, bir antlaşma metninde dahi mecazen müttefikine “müziğin (zilin) sesine kapılarak sözünden dönmemesini” tembihlemektedir (KBo IV 14 III 30-31).

Müziğin etkileyici hali efsanelere dahi konu edilmiştir. Tanrıça *Ištar*, GIŠ^DINANNA isimli kendi adını taşıyan bir çalgısının da olması dolayısıyla müzikle özdeşleşen bir tanrıçadır. Canavar *Hedammu*'yu müziğiyle etkisi altına almakta; mitolojik anlatılarda gerek kendisi gerekse yardımcıları *Ninatta* ve *Kulitta* müzik aletleri seslendirmektedir.

Hititlerin müziği hayatlarına ekledikleri bir başka mecra ise cenaze törenleridir. Yas tutarken getirilen ağıt tutan kadınlar dışında başka müzisyenler de ölünün ruhu için müzik icra etmektedirler.

Tüm bu müziğin ortaya çıkmasına sebep olan müzik aletleri tanrıların özel aletlerinden sayılmaktadır ve bu bakımdan kutsaldırlar. Bakımları yağlanmak suretiyle yapılmakta, ayrıca bazı çalgılar için kurban sunumları gerçekleştirilmektedir.

Özellikleri bakımından müzik aletleri üç grupta toplanmıştır. Vurmalı, üflemeli ve telli çalgılardan oluşan çalgıların ayırt edici özellikleri; kullanıldıkları fiiller, nitelendirildikleri Sumerce ideogramlar ve büyük-küçük gibi sıfatlar ile fildişinden, bronzdan, bakırdan, altın ve gümüşten yapıldığına ya da kaplandığına dair ibarelerdir. Çalgılara dair ayrıntılı bilgi verilmemesi hangi çalgının neye karşılık gelebileceği yönünde tartışmalara yol açmıştır. Biz de konu ile ilgili tartışmaları ve görüşleri aktardıktan sonra kendi düşüncelerimizi belirtmeye gayret ettik. Bunların sonucu olarak vurmalı çalgılardan *arkammi* için “tef ya da davul”, *galgalturi/HASKALLATU* (GAL) için “zil”, *huḫupal* için “dümbelek ya da bir çeşit davul”, BALAG.DI (GAL) için “tef” önerilerini vermek istiyoruz. Üflemeli çalgılar için durum daha az karmaşıktır çünkü üflemek fiili ile kullanılan ya da doğrudan hayvan boynuzunu da niteleyen nesnenin çalgıya isim olması gibi durumlar işimizi kolaylaştırmaktadır. GI.GID “uzun kamış, flüt”, *ŠULPATU* “bir çeşit kamış”, *šawatar* “boynuz, borazan” şeklinde belirtmekteyiz. Telli çalgılardan tanrıça *Inanna/Ištar*'ın adını alan GIŠ^DINANNA (GAL/TUR) için “lir”, GIŠ^DTIBULA için “saz” terimlerini kullandık.

Hitit müziği, bayram eğlenceleri, dini törenler ve ritüellerin aktarıldığı belgelerde bir dizi yönergeyle çerçevelendirilmiştir diyebiliriz. Hangi kişi ya da kişilerin nerede, ne zaman ve ne şekilde müzik icra edeceğine dair çoğu zaman birbirini tekrar eder nitelikte olan çivi yazılı belgeler, bu konu hakkında bize kaynaklık etmektedir. Öte yandan metinlerin bu tekdüze hali kimi zaman da konunun çıkmaza düşmesine sebep olmaktadır. Ancak benzerlikleri de olsa müziğin içinde olduğu belgelerin Hitit devlet arşivinde geniş yer tutması, konu hakkında bir çerçeve çizilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda arkeolojik belgeler de törenlerin, müzisyen ve müzik aletlerinin gözümüzde canlanabilmesine olanak sağlamıştır. Az sayıda da olsa ele geçen kabartmalı vazo ve vazo parçaları, duvar kabartmaları gibi Hitit dönemine ait arkeolojik malzemeyi çivi yazılı metinlerle karşılaştırılmaya çalışarak bu imgelerin daha da anlamlandırılmasına çaba gösterdik. Geç Hitit Dönemi'ne ait kaya kabartmaları ise bu bakımdan daha zengin bir malzemeyi gözler önüne sermiştir. Tüm bunlara rağmen kazılarda kullanıldıkları malzemenin ve Anadolu'nun iklim şartlarının da etkisiyle orijinal çalgılarının bulunamamış olması bir talihsizlik olmuştur.

Hitit müziği büyük bir organizasyonun ürünüdür diyebiliriz. Müziğin ortaya konulması için müzisyenlere ihtiyaç olduğu aşıkardır. Hititçe belgelerde görüyoruz ki bu alanda yetiştirilmiş ve kendilerini geliştirmiş onlarca görevli bulunmaktadır. Bu görevlilerin ne şekilde eğitildiklerine dair kaydedilmiş bilgilere henüz sahip değiliz; ancak, tapınak ve saraylarda usta çırak ilişkisiyle yetiştirilmiş olmaları muhtemeldir. Müzisyenler arasında ^{MUNUS} KI.SIKIL, ^{DUMU.MUNUS/DUMU.NITA} *palwatalla* gibi kız ve erkek çocukların olduğuna dair kayıtlardan daha çocuk yaşta eğitim görerek müzik yapmaya başladığının bir kanıtıdır. Müzisyenler bir arada hareket etmekte, küçük müzik grupları halinde ilkel bir çoksesli müziğe öncülük etmektedirler. Lirler ve davullar çalınırken bir yandan şarkılar söylenmekte, kimin ne zaman susacağı kimin kimden sonra çalgısını seslendireceği tek tek belirtilmektedir. Yazılı olarak kaydedilmiş bu

yönergeleri akılda tutarak müziği icra etmek yine de belli bir ustalık gerekmektedir. Hititlerde müziğin bir çeşit notası gibidir diyebiliriz bu yönergeler için. Ancak tabii ki müziğin o günkü sesini duyabilmek için ihtiyaç duyduğumuz nota sistemleri ne yazık ki Hititlerde kullanılmamıştır. Mezopotamya’da tel sayıları vb. belirteçlerle bir notasyon oluşturulurken Hititlerin bu sistemden habersiz olmaları üzücüdür. Koro ve solo kavramlarından haberdar olan Hititler, dini törenlerde bir solistin ardından hep bir ağızdan şarkılarını söylemektedir.

Müzisyenlerin büyük çoğunluğunun tapınak ve saraylarda çalıştığını anlıyoruz. Kimilerinin ise zengin kimselerin himayesinde yaşayarak bayram zamanlarında görev yerlerinde bulunduklarını öğreniyoruz. Müzisyenlerle ilgili bir başka ayrıntı devlet törenlerinde yerel sanatçıların da çağırılarak törenlerde gerek şarkılarıyla gerekse çalgılarıyla yer almalarıdır. Yerel sanatçılardan kasıt, çeşitli şehirlerin isimleriyle anılan şarkıcı ve müzisyen topluluklarıdır. Buradan anlıyoruz ki devlet, yalnızca saraydaki müzisyenlerini çalıştırmamış halkın içinden kimseleri de törenlerin bir parçası yapmıştır.

Müziğin dili yoktur, ya da müzik birleştirici bir güçtür sözleri günümüzde çok sık kullanılmaktadır. Bundan dört bin yıl önce Hititler bu durumun farkındadırlar. Hatti, Luvi, Pala, Hurri gibi farklı kültürleri bünyesinde barındıran Hitit Devleti bu kültürleri panteonunda “bin tanrılı” sıfatıyla birleştirmekle kalmamış; şarkılarına ve danslarına törenlerinde yer vermeyi uygun görmüştür. Tanrılar hangi kültürdence bayramlarında o dillerle ilahiler söylenmiş, o bölgelerden gelen müzisyenlerle bu durum desteklenmiştir. Bu bakımdan Hitit Devleti, bayram ve eğlencelerde, ritüellerde müziği birleştirici bir güç olarak başarıyla kullanmıştır.

Hititlerin müziğine ait pek çok gelenek görenek, Hititlerden günümüze dek sürdürülmektedir. Hititlere ait arkeolojik malzemede gördüğümüz tef çalan ve şarkı söyleyen kadınlar, Anadolu’da hala belirli bölgelerde yaşamaktadırlar. Hititli kadınların

giydiği püsküllü elbiseler, günümüzün folklorik kıyafetlerinde kullanılmaya devam etmektedir. Ölünün arkasından saz çalma geleneği kimi yörelerde sürdürölmektedir. Yöresel hikâyeleri ozanların sazla seslendirmesi yeni bir durum değildir. Tüm bunların ışığında diyebiliriz ki Anadolu'nun kültürel mirasında Hitit müziğinin varlığı yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, B., (2003), “Türk Din Musikisinin Anadolu’da Doğuşu ve Tarihi Seyri”, *Ankara Üni.İlahiyat Fak. Dergisi*, Cilt XLIV, Sayı 1, Ankara: 345-371.
- AKDOĞAN, R. (2016a), “Bayram Ritüeline Ait Bir Hitit Tableti (Bo 3542)”, *ANTAHŞUM^{SAR} “Çiğdem”- Eski Anadolu Araştırmalarına ve Hititlere Adanmış Bir Hayat Ahmet Ünal’a Armağan Studies in Honour of Ahmet Ünal* (Ed. Erkut-Sir Gavaz), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 1-9.
- _____ (2016b), “Boğazköy’ den Yayınlanmamış Bir Hititçe Tablet (Bo 3891) ve zintuhi-Kadınları”, *Kubaba Arkeoloji-Sanat Tarihi- Tarih Dergisi*, İzmir: 53-63.
- AKURGAL, E., (1998), *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- ALKIM, U. B., ALKIM, H. ve BİLGİ, Ö. (2003), *İkiztepe II. Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı, Yedinci Dönem Kazıları*, (1976-1980), Türk Tarih Kurumu Yayınları, V.Dizi-Sayı 39a, Ankara.
- ALP, S. (1940) *Untersuchungen zu den Beamtennamen in Hethitischen Festzeremoniell*, Leipzig.
- _____ (1983), *Beiträge Zur Erforschung Des Hethitischen Tempels, Kultanlagen Im Lichte Der Keilschrifttexte Neu Deutungen*, TTK Yay. XXXIV. Ankara.
- _____ (1999), *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans, Hitit Çağında Anadolu’da Üzüm ve Şarap*, Ankara.
- Amiet, P., (1980), *Art of the Ancient Near East*, New York, 1980
- ARCHI, A. (2004), “The Singer of Kaneš and his Gods”, *Offizielle Religion, lokale Kulte und individuelle Religiosität. Akten des religionsgeschichtlichen Symposiums*, Bonn: 11-26.
- ARDZINBA, V., (2010), *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, (Çev. Orhan Uravelli), Ankara.

ARIK, R. O. (1937), *Alacahöyük Hafriyatı 1935*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ARIKAN, Y. (2003) “Hititçe Çivi Yazılı Belgelerinde *šuhḫa-* (Düz) Dam, Çatı ve Onun Dinsel ve Sosyal Hayattaki Yeri”, *Archivum Anatolicum VI/1*, Ankara: 11-59.

BADALÌ, E., (1986a), “Una festa in onore di Zababa (CTH 612) II, *Studi epigrafici e linguistici Vicino Oriente antico* 3: 39-53.

_____ (1986b) “La musica presso gli ittiti: Un aspetto particolare del culto in onore di divinità”, *Bibbia e Oriente* 147: 55-64.

_____ (1990), “Il significato del verbo ittito *palwae-*” *Gedenkschrift Einar von Schuler*: 130-142.

_____ (1991), *Strumenti musicali, musicisti e musica nella celebrazione delle feste ittite*, *THeth* 14/1, Heidelberg.

BALTACIOĞLU, H. (1995), *Alaca Höyük Sfenksli Kapı'ya ait Müzisyen ve bir Görevli Kabartmasına İlişkin Gözlemler*, Ankara.

_____ (2002), “Arkeolojik ve Antropolojik Verilerin Işığında Alaca Höyük "Kral" Mezarları Konusunda Gözlemler”, *N.Ş. Doğan (der.), Ortaçağ'da Anadolu*, Ankara: 91-112.

_____ (2012), “Arkeolojik ve Antropolojik Gözlemler Işığında Alacahöyük ‘Kral’ Mezarları Konusunda Gözlemler”, *Prof. Dr. Aynur Durukan’a Armağan*, Ankara, 91-112.

BAYKAL SEEHER, A.- OBLADEN KAUDER, J.; (1996), *Demircihöyük IV, Kelinfunde. Teil A: Die Lithischen Kleinfunde. Teil B: Die Kelinfunde aus Ton, Knochen und Metall*, Philipp von Zabern: Mainz.

BECKMAN, G., (1995), “The Siege of Ursu Text (CTH 7) and Old Hittite Histrography”, *JCS* 47: 23-34.

_____ (2005), “Hittite and Hurrican Epic”, *A Companion to Ancient Epic* (Ed. Foley, J.M.), Blackwell Publishing.

_____ (2014), *The Babilili-ritual From Hattusa : (CTH 718), (Mesopotamian Civilizations Band 19)*, Winona Lake, Indiana.

_____ (2015), “Bathing the Goddess (CTH 714)”, *Marbeh H okmah Studies in the Bible and the Ancient Near East in Loving Memory of Victor Avigdor Hurowitz*, Ed. Yona, S. ; Greenstein, E. L. ; Gruber, M. I. ; Machinist, P. , Paul S. M., Winona Lake, Indiana Eisenbrauns: 43-65.

BEYDİLİ, C., (2004), *Türk Mitolojisi Ansiklopedisi*,  eviri: Eren Ercan, Yurt Yayınları, Ankara.

BİLGİ,  . (2008) “ kiztepe’den İlk Tun   ağı Pişmiş Toprak  ingirakları”, (Ed.T. Tarhan, A. Tibet ve E. Konyar), *Muhibbe Darga Armağanı*: 129-138.

BLACK, J.A. (1991), “Eme-Sal Cult Songs and Prayers”, *Aulos Orientalis* 9 (Fs. M.Civil): 23-36.

BOEHMER, R.M. (1983), *Die Reliefkeramik von Boğazköy*, Berlin.

BOEHMER-GÜTERBOCK, (1987), *Glyptik aus dem Stadtgebiet von Boğazköy*, Grabungskampagnen 1931-1939, 1952-1978 Boğazköy-Hattuša XIV., Berlin,.

BOSSERT, H. TH., (1952-53), “Zu den Tafeln V-XVI, *Jahrbuch für kleinasiatische Forschung* 2: 106-112.

BOTT RO J.- KRAMER S.N., (2017), *Mezopotamya Mitolojisi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, ( ev.A.T mertekin) İstanbul, 2017.

BURDE C. VON, (1974), *Hethitische medizinische Texte (StBoT 19)*, Wiesbaden.

BURKERT, W., (1979), *Structure and History in Greek Mythology*, University of California.

BYRICE T., (2002), *Life and Society in the Hittite World*, Oxford University Press, New York.

- CAMPBELL, D. (2007), *Mood And Modality in Hurrian, dissertation*, Chicago.
- CAUBET, A. (1987), La Musique A Ugarit, *Academie des Inscriptions & Belles-Lettres*, Paris: 731- 754.
- _____ (2004), “Bronz Çağında Güneyde Hititler’de Müzik, *I.Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Ankara, 2004: 119-128.
- COLLINS, B. J., (2016), “Women in Hittite Religion”, *Women in Antiquity*, Ed. Budin, S. L.; Turfa J. M. , London/New York, Taylor Francis Group.
- ÇAMBEL, H., (1949), “Karatepe Heykeltıraşlık Eserleri Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Belleten*, Cilt: XIII, Sayı: 49, Ankara.
- ÇELGİN, G., (1990), *Eski Yunan Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- ÇINAROĞLU, A. (2014), “Hattiler”, *Aktüel Arkeoloji* 38, İstanbul, 58 -75.
- DARGA, M., (1992), *Hitit Sanatı*, Akbank Sanat Yayınları, İstanbul, 1992.
- DEL MONTE, G. F.-TİSCHLER, J.,(1978), *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte, (RGTC 6)*, Wiesbaden.
- DEL MONTE, G. F., (1992), *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte. Supplement, (RGTC 6/2)*, Wiesbaden.
- DİNÇOL, A.M., (1989) “Ein Hurro-Hethitische Festritual: (H)išuwaš”, *Belleten* Cilt: LIII, Sayı: 206: 1-50.
- DİNÇOL, B., (1998), “Beobachtungen über die Bedeutung des hethitischen Musikinstruments GIŠ huhupal, *Anatolica* 24: 1-5.
- _____ (2003), *Eski Önasya ve Mısır’da Müzik*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- DRAFFORN KILMER, A., (1960) , "Two New Lists of Key Numbers for Mathematical Operations," *Orientalia* 29.
- _____ (1971), The Discovery of an Ancient Mesopotamian Theory of Music Author(s): *Proceedings of the American Philosophical Society* , Vol. 115, No. 2: 131-149.

(1974), “The Cult Song With Music From Ancient Ugarit : Another Interpretation”, **RA** 68/1:69-82.

_____ (1995), “Musik”, **RIA** Band 8-1/2.

_____ (1998), “The Musical Instruments from Ur and Ancient Mesopotamian Music”, **Expedition** Vol.40, No:2: 12-19.

DUCHESNE- GUILLEMIN, M. (1984), “A Hurrian Musical Score from Ugarit: The Discovery of Mesopotamian Music”, **Sources from the Ancient Near East** 2/2. Malibu.

_____ (1969), Sur la typologie des harpes égyptiennes. **Chronique d’Égypte** 87, 1969: 60 – 68.

_____ (1975), “Les problems de la notation hourrite”. **RA** 69: 159-173.

_____ (1980), “Sur la restitution de la musique hourrite”, **Revue de Musicologie**, 66.1: 5-26.

DUMBRILL, R.J. (2005), **The Archeomusicology of Ancient Near East**, Trafford Publishing, Canada.

EDİZ, İ., (1994), “Çorum Müzesi Müdürlüğü 1992 Yılı Eskiyaar Kazısı”, **IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri** (26-29 Nisan 1993, Marmaris), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 109-117.

EKMEN, H., (2016), “Anadolu’da Bulunan Pişmiş Toprak Çingiraklar Üzerine Gözlemler”, **ANTAŞUM^{SAR} “Çiğdem”- Eski Anadolu Araştırmalarına ve Hititlere Adanmış Bir Hayat Ahmet Ünal’a Armağan Studies in Honour of Ahmet Ünal** (Ed. Erkut-Sir Gavaz), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 149-177.

EMERIT, S. (2013)“Music and Musicians” , **UCLA Encyclopedia of Egyptology**, 1(1). UCLA: Department of Near Eastern Languages and Cultures. <http://escholarship.org/uc/item/6x587846>

ENSERT, K., (2017), “M.Ö. III. Binyılda Oylumhöyük’te Müzik ve Dans”, **Eurasian Academy of Sciences Eurasian Art & Humanities Journal**, Volume 7. 46-57.

- ERKANAL, A., (1993), *Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları*, Ankara.
- ERKUT, S. (1992), “Hitit Çağının Önemli Kült Kenti Arinna’nın Yeri”, *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honor of Sedat Alp*, Ankara: 159-165.
- _____ (2015), “Hititçe Çiviyazılı Belgelerde Geçen ^{LÚ}ALAN.ZU9 ve Onun Hitit Görsel Malzemeler Üzerindeki Yeri”, *Cahit Günbattı’ya Armağan (Studies in Honour of Cahit Günbattı)*, Ed. Albayrak İ., Erol H., Çayır M., Ankara: 83-87
- _____ (2016), “Hititçe ^{GIŠ}şarpa Üzerine Bir Araştırma”, *ANTAHŠUM^{SAR} “Çiğdem”-Eski Anadolu Araştırmalarına ve Hititlere Adanmış Bir Hayat Ahmet Ünal’a Armağan Studies in Honour of Ahmet Ünal* (Ed. Erkut-Sir Gavaz), İstanbul: 221-224.
- EROL, L. (2010), “Anadolu Müzik Kültürü Birikiminin Dünya Müzik Tarihi İçin Anlamı” *VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, I.Cilt, Ankara: 389-399.
- ERTEM, H., (1974), *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Deveri Anadolu’sunun Florası*, Ankara.
- FARMER, H.G.; (1957), “The Music of Ancient Mesopotamia”, *The New Oxford History of Music Vol.1-Ancient And Oriental Music*, (Ed. Egon Wellesz), London, Oxford University Press: 228-254.
- FORLANINI, M., (1987), “Toponymie antique d'origine hattie?”, *Hethitica 8* 105-122.
- FRIEDRICH, J. (1952), *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- _____ (1966) *Hethitisches Wörterbuch. Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter. 3. Ergänzungsheft*, Heidelberg.
- GABBAY, U., (2014), “Balag Instrument and Its Role in the Cult of Ancient Mesopotamia, *Music in Antiquity, The Near East and Mediterranean*, (Ed. Westenholz J., Maurey Y., Seroussi E.) De Gruyter, Berlin.
- GARCÍA TRABAZO, J.V. – GRODDEK D., (2005), *Hethitische Texte in Transkription. KUB 58, (DBH 18)*, Wiesbaden.

- GARSTANG, J., (1929), *The Hittite Empire, being a Survey of the History, Geography and Monuments of the Hittite Asia Minor and Syria*, London.
- GILIBERT, A., (2011), *Syro-Hittite Monumental Art and the Archaeology of Performance : The Stone Reliefs at Carchemish and Zincirli in the Earlier First Millennium BCE*. De Gruyter, Berlin.
- GIORGADZE, G.G., (1985), ““Chettskie spiski ženščin (The Hittite Lists of Woman /HT 2 + KBo 1131, KBo X 10/)” *Drevnjaja Anatolija*: 209-227.
- GOETZE, A.- STURTEVANT, E.H., (1938), *The Hittite Ritual of Tunnawi*, New Haven.
- GOLDMAN, H. – MELLINK, M.J. – GELB I.J. – MATSON F.R., (1956), *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus 2 From the Neolithic through the Bronze Age*, Princeton.
- GRODDEK, D.; (2004), “Ein Text aus dem *Huwaššana*-Kult mit luwischem Spruchgut”, *Studia Anatolica Varia, Mélanges Offerts Au Professeur René Lebrun Volume I*, (Ed.M. Mazoyer- O. Casabonne), Paris: 325-337.
- _____ (2007), *Hethitische Texte in Transcription IBoT 4, (Dresdner Beiträge zur Hethitologie 23)*, Wiesbaden.
- _____ (2008), *Hethitische Texte in Transkription. KBo 22 (Dresdner Beiträge zur Hethitologie 24)*, Wiesbaden.
- GURNEY, O.R., (1977), *Some Aspects of Hittite Religion*, Oxford.
- GÜTERBOCK, H.G., (1970), Musical Notation in Ugarit, *RA* Vol. 64, No.1: 45-52.
- _____ (1975), “Yazılıkaya: Apropos a New Interpretation”, *JNES* 34: 273-277.
- _____ (1995), “Reflections on the Musical Instruments *arkammi*, *galgaturi*, *ḫuḫupal* in Hittite”, *Studio historia ardens. Ancient Near Eastern Studies Presented to Philo H.J. Houwink ten Cate on the Occasion of his 65th Birthday*, (Ed. van den Hout/J.de Roos): 52-72.

- GÜTERBOCK-KENDALL, (1995), "A Hittite Silver Vessel in the Form of a Fist", *The Ages of Homer. A Tribute to Emily Townsend Vermeule*: 45-60.
- HAAS, V., (1970), *Der Kult von Nerik. Ein Beitrag zur hethitischen Religionsgeschichte*, Roma.
- _____ (1984), *Die Serien itkaḫi und itkalzi des AZU-Priesters. Rituale für Tašmišarri und Tatuḫepa sowie weitere Texte mit Bezug auf Tašmišarri, ChS I/1*, Roma.
- _____ (1994), *Geschichte der Hethitischen Religion*, Handbuch der Orientalistik. Der Nahe und Mittlere Osten 15, Leiden, New York, Köln, Brill.
- _____ (2002), Die Hethitische Religion, *Die Hethiter Und Ihr Reich, Das Volk Der 1000 Götter*, Bonn, 102-112.
- HACIÖKMEN, M.A. (2003), "Türklerde Yas Adeti Temelleri ve Sonuçları, Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan, H. Bahar, M. Toker, M. A. Hacıökmen, G. Küçükbezci (ed.) Konya: 393-423.
- HARTMANN, H., (1960), *Die Musik der sumerischen Kultur*, Frankfurt.
- HELVACI, Z., (2007), *Lirin Tarihi, Eski Ön Asya ve Yunan Uygarlıklarında Kullanılan Lirlerin Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara.
- HERZFELD, E., (1930) "Hettitica" *Archäologische Mitteilungen aus Iran* 2, 1930: 132-203.
- HOFFNER JR, H.A., (1967) "An English-Hittite Glossary", *RHA XXV*, Paris.
- _____ (1998), *Hitite Myths*, Society of Biblical Literature Writings from the Ancient World, Second Edition, Atlanta, Georgia.
- HOUT TH.P.J. VAN DEN.; (1994), "Death as a Privilege. The Hittite Royal Funerary Ritual", *Hidden Futures. Death and Immortality in Ancient Egypt, Anatolia, the Classical and Arabic- Islamic World*, Amsterdam, 37-75.
- HUEHNERGARD, J. (1987), *Ugaritic Vocabulary in Syllabic Transcription (Harvard Semitic Studies 32)*. Atlanta: Scholars Press.

- IVANOV, “An Ancient Name of Lyre”, *Archiv Orientální* 67, 1999: 585-600.
- JIAN, L. (1994), “Hittite Women Singers: ^{MUNUS}zintu^{hi} ^{MUNUS}KI.SIKIL”, *Journal of Ancient Civilizations* 9: 82-94.
- KARASU, C. (1996), “Some Remarks on Archive-Library Systems of Hattuša-Boğazköy”, *Archivum Anatolicum* 2, Ankara: 39-59.
- KASSIAN, A.-KOROLEV, A.-SIDEL’TSEV, A. (2002), *Hittite Funerary Ritual: šalliš waštaiš*, Münster.
- KILMER, A.- FOXVOG, D. A.; (1975), “Benno Landsberger's Lexicographical Contributions (Continued)”, *JCS* 27 No: 2: 65-126.
- KINAL F. (1963), “Ugarit Krallarının Tarihi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 14.
- KLINGER, J. (1996), *Untersuchungen zur Rekonstruktion des hattischen Kultschicht (StBoT 37)*, Wiesbaden.
- _____ (2008), “Rituale”, *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments. Band 4. Neue Folge. Omina, Orakel, Rituale und Beschwörungen*:187-206.
- KOITABASHI, M., (2013), “An Incised Scapula from Kaman-Kalehöyük – A Musical Scraper?” *AAS XVII*, 43-49.
- KUHRT, A., (2010), *Eskiçağda Yakındoğu I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KULAKOĞLU, F.-KANGAL, S., (2010), *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kanış-Karumu, Asurlular İstanbul’da. Katalog*, İstanbul.
- KÜMMEL, H.M., (1973) “Gesang und Gesanglosigkeit in der hethitischen Kultmusik”, *Festschrift Heinrich Otten* (Ed. Neu E.- Rüster Ch.), Wiesbaden: 169-178.
- LANDSBERGER, B., (1958), “The Series HAR-ra = hubullu Tablets V-VII”, *MSL VI*, Roma.

LAROCHE, E., (1946-1947), “Recherches sur les noms des dieux hittites”, **RHA 4/46**, Paris: 7-139.

_____ (1955) , “Études de Vocabulaire V”, **RHA 13/57**, Paris: 72-88.

_____ (1968), **Ugaritica V**, Paris.

_____ (1978-1979), **Glossaire de la langue hourrite**, 1: A-L; 2: M-Z, Index, **RHA 34-35**, Paris.

LAWERGREN, B., (1980), “Reconstruction of a Shoulder Harp in the British Museum”, **The Journal of Egyptian Archaeology**, Vol. 66: 165-168

_____ (1998), “Distinctions among Canaanite, Philistine, and Israelite Lyres, and their Global Lyrical Contexts”. **Bulletin of the American Schools of Oriental Research**, vol. 309: 41–68.

LESKY, A., (1996) **A History of Greek Literature**, London.

LLOYD, S. - MELLAART, J., (1965), **Beycesultan Volume II, Middle Bronze Age Architecture and Pottery**, The British Institute of Archaeology at Ankara, London.

LOMBARDI, A. (1997), “Il Culto Delle Montagne All’Epoca di Tudḫaliya IV Continuità E Innovazione”, **SMEA 39/1**, Roma: 85-110.

MACQUEEN, J.G., (2001), **Hittiter ve Hitit Çağında Anadolu**, Ankara.

MANNICHE, L. (2000), “Musical Practises at the Court of Akhenaten”, **Orient Archäologie** Band 7: 233- 238.

MAROM , N., BAR-OZ G., MUNGER S. (2006), “A New Incised Scapula from Tel Kinrot,” **Near Eastern Archaeology** 69: 37-40.

MARTINO S. DE, (1984), “II LU ALAN.ZU come “ mimo” e come “attore” nei testi ittiti”, **SMEA 24** 131-148.

_____ (1987), “Il Lessico Musicale Ittita II GIŠ ^DINANNA =cetra”, **Orient Antiquus**, Vol. XXVI, Fascicoli 3-4, Roma .

- _____ (1988), “Il Lessico Musicale Ittita: Usi e Valori Di Alcuni Verbi”, *Hethitica IX*, Louvain-La-Neuve,.
- _____ (1989), *La danza nella cultura ittita*, Eothen 2, Firenze.
- _____ (1995), “Music, Dance, and Processions in Hittite Anatolia”, *CANE* 3, New York, 2661-2669.
- _____ (1997), “Musik. A. Bei den Hethitern”, *RIA*, Band 8.7./8. Musik-Mytologie: 483-488.
- _____ (2002), “Song and Singing in the Hittite Literary Evidence”, Hickmann, E., A.D. Kilmer ve R. Eichmann (Eds.) *Studien zur Musikarchäologie* III, Rahden/ Westf.: Verlag Marie Leidorf, 623-629.
- MASALCI, G. (2012), “Hititlerin Kullandığı Bir Müzik Aleti: ^{GIŠ}DINGIR.INANNA”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- MASALCI ŞAHİN, G. (2016a), “^{GIŠ}BALAG.DI Çalgısı Ve ^{LÚ}BALAG.DI Görevlisi Üzerine”, *ANTAŞUM^{SAR} “ÇİĞDEM” Ahmet Ünal’a Armağan Studies in Honour of Ahmet Ünal*, Ed. Erkut-Sir Gavaz, İstanbul: 347-354.
- _____ (2016b), “Hititçe Çiviyazılı Belgelerde Geçen Sumerce Bir Müzik Aleti: (GIŠ)ŞÀ.A.TAR/ TIBULA”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:1, Bilecik: 55-63.
- MELCHERT, H.C., (1995),” Review of McMahon G.1991 (*The Hittite State Cult of the Tutelary Deities*)” *JNES* 54: 158-159.
- _____ (1998), “Hittite *arku*- "chant", "intone" vs. *arkuwā(i)*- "make a plea"”, *JCS* 50: 45-51.
- _____ (2001), “A Hittite Fertility Rite”, Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie, Würzburg, 4.-8. Oktober 1999 (StBoT 45): 404-409.

MICHEL, C., (1997), “Hommes et femmes prêtent serment à l'époque paléo-assyrienne”, *Méditerranée : revue géographique des pays méditerranéens*, Publications de l'Université de Provence:105-123.

MILLER, J.L.; (2002), “Hittite Notes”, *JCS* 54: 87-92.

_____ (2004), *Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals (StBoT 46)*, Wiesbaden.

_____ (2013), *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, Society of Biblical Literature, Atlanta.

MOUTON A.; (2010), “The Festivals of Lallupiya-Iṣtanuwa, (*StBoT* 60), (ed. Müller, Gerfrid G. W.).

MURAT L. (2008), “*kupti-* Kelimesi Üzerine Bir İnceleme”, *VI Congresso Internazionale di Ittitologia (SMEA 50)*, Roma: 575-585.

_____ (2013) “,Kült görevlisi şarkıcı kadınlar: ^{MUNUS(.MEŠ)}katra-, ^{MUNUS(.MEŠ)}hazgara-”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 32, Sayı 54, Ankara: 115-134.

NAKAMURA, M., (2002), *Das hethitische nuntariiašḫa-Fest*, *PIHANS* 94, Leiden.

NEU, E. (1970), *Ein althethitisches Gewitteeritual StBoT 12*, Wiesbaden.

_____ (1974), *Der Anitta-Text (StBoT 18)*, Wiesbaden.

_____ (1980), *Althethitische Ritualtexte in Umschrift, (StBoT 25)*, Wiesbaden.

_____ (1996), , *Das hurritische Epos der Freilassung Bd.1 Untersuchungen zu einem hurritisch-hethitischen Textensemble aus Ḫattuša (StBoT 32)*, Wiesbaden.

NORBORG, Å., (1995), *Ancient Middle Eastern Lyres*, Stockholm.

NOWICKI, H., (1990), “Zur Etymologie von heth. *palu_{ae}-*”, *Gedenkschrift Einar von Schuler*: 239-242.

ORTHMANN, W. (1971), *Untersuchungen zur späthethitischen Kunst*, Bonn.

OSTEN, VON DER- SCHMIDT H. H., (1937), *The Alishar Hüyük, The Seasons of 1930-32* Part II, Chicago Illinois.

OTTEN, H. (1971), *Ein hethitisches Festritual (KBo XIX 128) (StBoT 15)*, Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

ÖKSE, A.T.- GÖRMÜŞ, A.; (2008), “Gri Virike’de Bulunan Bir Kuyu Mezar ve Mezar Eşyası Arasında Ele Geçen Pişmiş Toprak Çıngırak”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Sayı: 3, Kocaeli: 6-10.

ÖZGÜÇ, N., (1976), “Acemhöyük'te Bulunmuş Olan Bir Fildişi Kutu ve Bir Kurşun Figürin Kalıbı / An Ivory Box and a Stone Mould from Acemhöyük”, *Belleten* Cilt: XL, Sayı: 160, Ankara: 547-553 / 555-560.

_____ (2015), *Acemhöyük - Burushaddum I : Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullaer- Cylinder Seals And Bullae With Cylinder Seal Impressions*, TTK Yay. Ankara.

ÖZGÜÇ, T.-AKOK, M., (1957), “Horoztepe Eserleri”, *Belleten*, Cilt: XXI, Sayı: 82, Ankara.

ÖZGÜÇ, T., (1957), “The Bitik Vase”, *Anadolu (Anatolia)*, Sayı: 2, Ankara: 57-78.

_____ (1958), “Bitik Vazosu”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi* Cilt: 16, Sayı:1-2; Ankara: 1-18.

_____ (1964), “Yeni Horoztepe Eserleri”, *Anadolu (Anatolia)* Sayı: 8, Ankara: 19-25.

_____ (1988), *İnandıktepe. Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi / An important cult center in the old Hittite period*, Ankara.

_____ (1993) “Studies on Hittite Relief Vases, Seals, Figurines and Rock Carvings, *Nimet Özgüç’e Armağan, Aspects of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbours, Studies in Honor of Nimet Özgüç* (Ed. M.J. Mellink vd.) Ankara: 474-499.

_____ (2005) *Kultepe Kaniş/Neša*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ÖZTAN, A., (2005), “2003 Yılı Acemhöyük Kazıları”, *26. Kazı Sonuçları Toplantısı-II*: 91-103.

_____ (2011), “Acemhöyük”, *Arkeoatlas* 1, İstanbul: 249-250.

- ÖZYAR, A. (1991) *Architectural relief sculpture at Karkamish, Malatya and Tell Halaf. A technical and iconographic study*. PhD dissertation, Bryn Mawr College.
- PECCHIOLO DADDI, F., (1982), *Mestieri, Professioni e Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma.
- _____ (2001), "A Song of Release from Hattic Tradition", *StBoT* 45, Wiesbaden :552-560.
- PELED, I. , (2016) "Visualizing Masculinities the Gala, Hegemony, and Mesopotamian Iconography", *Near Eastern Archaeology* 79:3: 158-165.
- PERROT, G. – CHIPIEZ, C., (1890), *Histoire de l'art dans l'antiquité*, Paris.
- POLVANI, A.M., (1988a), "Appunti per una storia della musica culturale ittita: lo strumento huhupal", *Hethitica* 9 :171-179.
- _____ (1988b), "Osservazioni sul termine ittita ^(giš)arkammi", *OA* 27: 211-219.
- _____ (1989), "A proposito del termine ittita *šawatar* "corno", *SEL* 6, Roma: 15-21.
- POPKO, M.; (1978), *Kultobjekte in der hethitischen Religion (nach keilschriftlichen Quellen)*, Warszawa.
- _____ (1994) *Zippalanda Ein Kultzentrum im hethitischen Kleinasien*, (THeth 21), Heidelberg.
- _____ (2004) "Zu den Göttern von Zalpa", *Studia Anatolica Varia, Mélanges Offerts Au Professeur René Lebrun Volume II*, (Ed.M. Mazoyer- O. Casabonne), Paris (241-253).
- PORADA, E., (1956), "A Lyre-Player from Tarsus and his Relations", *The Aegean and The Near East. Studies Presented to Hetty Goldman*, (Ed. Weinberg), New York.
- PUHVEL, J., (1984), *Hittite Etymological Dictionary, Vol. 1 , Words beginning with A*, Berlin-New York- Amsterdam.
- _____ (1991), *Hethitische Etymological Dictionary Vol.3: Words beginning with H*, Berlin-New York.

_____ (1997), *Etymological Dictionary Vol.4: Words beginning with K*, Berlin-New York.

_____ (2004), *Etymological Dictionary Vol.6: Words beginning with M*, Berlin-New York.

PULAK, C.,; (1992), "The Shipwreck at Uluburun, Turkey: 1992 Excavation Campaign"; *The INA (Institute of Nautical Archaeology) Quarterly* 19/4,; 4-12.

_____ (2006), "Uluburun Batığı", *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, (Ed. Ü. Yalçın, Cemal Pulak, Rainer Slotta) Bochum,; 57-105.

RASHİD, S.A., (2004), "Mezopotamya ve Anadolu'da Müzik Kültürü", *Uluslararası Anadolu'da Müzik Sempozyumu*, Ankara.

REYHAN, E. (2016). "Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri / Festrituals In Hittite Culture", *Turkish Studies* Volume 11/16, Ankara: 89-114.

RIMMER, J. (1969) *Ancient Musical Instruments of Western Asia in the Department of Western Asiatic Antiquities the British Museum*, London.

ROOS J.DE (2007), *Hittite Votive Texts*, İstanbul-Leiden.

ROSZKOWSKA, H. (1987), "Musical Terminology in Hittite Cuneiform Texts", *Orientalia Varsoviensia* 1: 23-30.

RUTHERFORD, I. (2004), "Women Singers and the Religious Organisation of Hatti. On the Interpretation of CTH 235.1 & 2 and Other Texts", *Offizielle Religion, lokale Kulte und individuelle Religiosität*: 377-394.

_____ (2007), "The Song of Zintuhis. Choral and ritual in Anatolia and Greece", *Anatolian Interfaces. Hittites, Greeks and Their Neighbours*, (Ed. B.J. Collins, M.R. Bachvarova, I.C. Rutherford), Atlanta: 73-84.

_____ (2008a), " 'When you go to the meadow, do noot pull the cord'. The performance of *taptara*- women in the Hittite funerary ritual", *Lament Studies in the Ancient Mediterranean and beyond*, (Ed. Suter A.) Oxford UP, New York: 73-84.

RÜSTER, C.- NEU, E., (1989), *Hethitische Zeichenlexikon. Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Bogazköy-Texten*, StBoT Beiheft 2, Wiesbaden.

_____ (2008b), “The Songs of the Zintuḫis: Chorus and Ritual in Anatolia and Greece”, *Anatolian Interfaces – Hittites, Greeks and Their Neighbours* (Ed. Collins B.J. – Bachvarova M. – Rutherford I.C), Oxford: 73-83.

SCHUOL M., (2004), *Hethitische Kultmusik, Eine Untersuchung der instrumental- und vokalmusik anhand hethitischer Ritualtexte und von archäologischen Zeugnissen (Orient Archäologie 14)*, Rahden.

SCHUSTER, H.-S., (1974), *Die Hattisch-Hethitischen Bilinguen*, Leiden.

SCHWEMER, D.; (2013), “Tanrıların Kültü, Büyü Ritüeli ve Ölülerin Bakımı”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu* (Ed. Doğan-Alparslan M. Ve Alparslan M.) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

SEVİNÇ, F., (2007), “Hitit Krallarının/Kraliçelerinin Cenaze Törenleri Ve Eski Yakın Doğu’da Kremasyon (Ölüyü Yakarak Defnetme) Geleneği”, *38. Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, Cilt VI, Ankara,: 2777-2796.

SEVİNÇ ERBAŞI, F. (2013), *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü Cenaze/ Diğer Ritüeller*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

SIEGELOVÁ, J. (1971), *Appu-Märchen und Hedammu Mythos*, (StBoT 14), Wiesbaden.

SİNA, A., (2006), “Antik Yunanda Koro Liriği Türleri”, *Littera: Edebiyat Yazıları XIX*, Ankara: 133-160.

SINGER I. (1983), *The Hittite KI.LAM Festival Part I (StBoT 27)*, Wiesbaden.

_____ (1984), *The Hittite KI.LAM Festival Part II (StBoT 28)*, Wiesbaden.

- SİPAHİ, T., (2005), Hüseýinde' den Hitit Tasvir Sanatı İçin Yeni Bir Sahne", V. *Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*.
- _____ (2008) "Hüseýinde Vazosu" *Aktüel Arkeoloji Sayı: 7*, İstanbul :66-73.
- _____ (2013) Hitit Çağında Eskiýapar, *III. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum,: 5-17.
- _____ (2014) Son Yıllardaki Çalışmaların ve Buluntuların Işığında Eski Hitit Kabartmalı Vazoları Üzerine Değerlendirmeler, *Anadolu/Anatolia* 40: 21-43.
- SİR GAVAZ, Ö. (2012), *Hitit Krallarının Kült Gezileri*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum.
- SJÖBERG, Å, (1965), "Beiträge zur Sumerischen Wörterbuch", *Studies in Honor of Benno Landsberger on His Seventy-Fifth Birthday*, (*Assyriological Studies* 16), Chicago :63-70.
- SOYSAL, O. (2004), *Hattischer Wortschatz in Hethitischer Textüberlieferung (Handbook of Oriental Studies: Section 1; The Near and Middle East)*, Brill Academic Publications. 8/1, 45-66.
- STARKE, F., (1985) *Die keilschrift- luwischen Texte im Umschrift (StBoT 30)*, Wiesbaden.
- _____ (1990), *Untercuchung zur Stammbildung des keilschrift- luwischen Nomens (StBoT 31)*, Wiesbaden.
- STRUPLER, N.,(2012) "Reconstitution des vases à reliefs monochromes d'Alaca Höyük et d'Eskiýapar", *Anatolia Antiqua* 20: 1-12.
- SÜEL, A., (1985), *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle İlgili Bir Direktif Metni*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- TAGGAR COHEN, A. (2006), *Hittite Priesthood (THeth 26)*, Heidelberg.

- TAYLOR, P.; (2004), "The Gala and Gallos", *Anatolian Interfaces. Hittites, Greeks and Their Neighbours*, (Ed. B.J. Collins, M.R. Bachvarova, I.C. Rutherford), Atlanta: 173-180.
- TEETER, E., (1993), "Female Musicians in Pharaonic Egypt", *Rediscovering the Muses, Female Music Traditions*, (Ed. K.Marshall), Boston, 1993: 68-91.
- TEETER, E.-JOHNSON, J.; (2009), *Life of Meresamun, A Temple Singer in Ancient Egypt*, The Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2009.
- TISCHLER, J., (1977-83) *Hethitisches Etymologisches Glossar Teil I, A-K*, Innsbruck.
- _____ (1990), *Hethitisches Etymologisches Glossar, L-M*, Innsbruck.
- _____ (1991), *Hethitisches Etymologisches Glossar, Teil III T-D*, Innsbruck.
- _____ (2001), *Hethitisches Handwörterbuch, Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen* Innsbruck.
- TUNÇER, B., (2005), *Eski Kilikia Çalgıları*, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- ÜNAL, A., (2003), *Hittitler Devrinde Anadolu II*, İstanbul.
- _____ (2007), *Hittitçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg.
- _____ (2016a), *Hittitçe-Türkçe, Türkçe-Hittitçe Sözlük*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- _____ (2016b), *Hittitlerde ve Eski Anadolu Toplumlarında Din, Devlet, Halk ve Eğlence*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- VAN LOON, M.N. (1985), *Anatolia In the Second Millenruum B.C.*, Leiden.
- VEENHOF, K.R.; (2010), *Kültepe Tabletleri V The Archive of Kuliya, Son of Ali-Abum*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- _____ (2017), *Kültepe Tabletleri VIII*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- VOOS, J., (1985), "Zu einigen späthethitischen Reliefs aus den Beständen des Vorderasiatischen Museums Berlin", *Altorientalische Forschungen* 12: 65-86.

WEGNER, I.(1995), *Hurritische Opferlisten aus hethitischen Festbeschreibungen, Teil 1: Texte für ISTAR-Sa(w)uska (Corpus der hurritischen Sprachdenkmäler I/3)*, Roma.

WULSTAN, D. (1971), “The Earliest Musical Notation”, *Music and Letters* 52: 365-382.

YALÇIN, Ü.; (2006), “Tarih Yazan Gemi: Uluburun”, *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, (Ed. Yalçın-Pulak- Slotta) Bochum, 21-29.

YILDIRIM, T, (2002), "Music in Hüseyindede/Yörüklü: Some New Musical Scenes on the Second Hittite Relief Vase" *Anadolu Araştırmaları / Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung* 16: 591–600.

_____ (2005), “Hüseyindede tepesinde Bulunan Yeni Bir Kült Vazosu”, V. *Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri Kitabı*: 761-774.

_____ (2008), “Hüseyindede Vazosu, *Aktüel Arkeoloji*, Sayı:7, İstanbul.

YİĞİT, T.,- ÖZCAN, A.,-KIYMET, K., (2016), *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

TURNBULL, H., (1972), “The Origin of the Long-Necked Lute”, *The Galphin Society Journal* 25: 58-66.

YOSHIDA, D. (1996), *Untersuchungen zu den Sonneingottheiten bei den Hethitern, Schwurgötterliste, helfende Gottheit, Feste, (THeth 22)*, Heidelberg.

ÖZET

İnsanın duygu ve düşüncelerini çeşitli şekillerde anlatmasına aracı olan müzik, Hititlerin yaşayışında da önemli bir yere sahiptir. Hititçe çivi yazılı belgelerde pek çok müzikal eylemin kaydı yer almaktadır. Bayram törenlerinde, tanrılara sunularda, büyü ve ritüeller sırasında, cenaze törenlerinde müzik temel unsurlardandır. Hitit müziği kimi zaman insan sesiyle kimi zaman müzik aletleriyle gerçekleştirilmiştir. Koro ve solo kavramlarından haberdar olan Hititlerin pek çok kentten gelen kimselerden oluşan koroları bulunmaktadır. Telli, üflemeli ve vurmali sazları kullanan Hititler; müzik aletlerine özel ihtimam göstermişler; bakımlarını ihmal etmeyip kimi zaman tanrılara yaptıkları gibi onlara da sunular yapmışlardır. Büyük bir organizasyonun ürünü olan Hitit müziğini icra eden pek çok müzisyen ve meslek grubu bulunmaktadır. Çivi yazılı belgeler, arkeolojik belgelerle desteklenmiş; Hitit öncesi, Hitit dönemi ve Hitit sonrası döneme ait belgeler çalışmada ele alınmıştır. Hitit dönemi arkeolojik belgeleri çivi yazılı belgelerle karşılaştırılarak birbirine karşılık gelen sahneler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hititler, müzik, çiviyazılı tabletler, müzik aletleri, müzisyenler.

SUMMARY

Music, a tool for people to express their emotions and thoughts in various forms, has an important place in Hittites' life. There are many written documents of musical performances on Hittite cuneiform tablets. Music was the main element for the festivals, libations for gods, magic and rituals and funeral ceremonies. Hittite music was made both by musical instruments and with human voice. Hittites having used stringed, wind and percussive instruments showed special care to them. They also offered libations for those instruments occasionally as they did for their gods. Hittite music was product of a great organization. There were many musicians and professional groups for playing and singing. Cuneiform documents were supported by archaeological documentations. In this study, archaeological documents of pre-Hittite, Hittite and post-Hittite periods in Anatolia were discussed. The archaeological documents of the Hittite period were compared with the written cuneiform documents and the scenes corresponding to each other were tried to determine.

Key Words: Hittites, music, cuneiform tablets, musical instruments, musicians.